

15P924

**TÜRKİYE'DE DEMOKRASİNİN ALTYAPI KOŞULLARI OLARAK
CUMHURİYET DEVRİMLERİ**

Ender AKYOL

Danışman: Doç. Dr. Mihriban ŞENGÜL

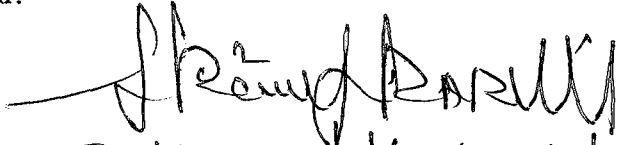
“İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği”nin
Sosyal Bilimler Enstitüsü KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI İçin Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.

(Malatya, Mayıs, 2005)

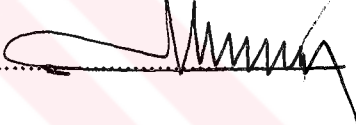
Onay Sayfası

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

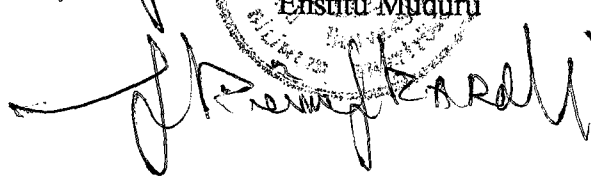
(İmza)
Başkan..... Prof. Dr. S. Kemal KARTAL
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

(İmza)
Üye..... Doç. Dr. M. H. SENGÜL
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

(İmza)
Üye..... Doç. Dr. Yusuf KARAKILGIL
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

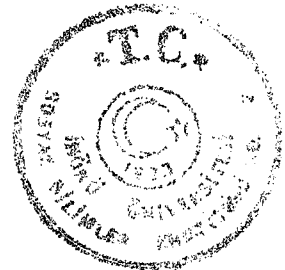
06.08.2005
Prof. Dr. S. Kemal KARTAL
Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**TÜRKİYE’DE DEMOKRASİNİN ALTYAPI KOŞULLARI OLARAK CUMHURİYET DEVRİMLERİ**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

6.7.2005

Ender AKYOL

TÜRKİYE’DE DEMOKRASİNİN ALTYAPI KOŞULLARI OLARAK CUMHURİYET DEVRİMLERİ

Ender AKYOL

ÖNSÖZ

Demokrasi çağımızın en ileri siyasal sistemi ve yaşam biçimidir. Demokrasi ilkçağlardan günümüze evrimleşerek, kurumlarını, kurallarını oluşturarak, gelişerek ulaşmıştır. Çağımızda kendisini demokratik diye nitelendirmeyen hemen hiçbir ülke kalmamıştır. Birçok ülke kendi siyasal sistemini demokratik olarak nitelendirmektedir. Demokrasi ideal olan bir sistemdir. Pek çok ülke demokrasiyi farklı yorumlamaktadır. Ancak, demokrasi, farklı yorumlanacak bir kavram değildir. Tarihsel gerçekler ve birikimler, bir ülkenin demokratik olup olmadığını ya da demokrasiye ulaşabilmek için ne gibi altyapısal koşulların gerekli olduğunu ortaya koymuştur. Konu bilimsel anlamda ele alındığında bu gerçek ortaya çıkmış olacaktır.

Cumhuriyet Devrimleri tarihsel olarak, demokratik bir siyasal sisteme geçiş için gerekli koşulların oluşmadığı bir ülkede, nihai hedefi demokrasi olan, siyasal yaşamı, ekonomik yapıyı, sosyo-kültürel yapıyı değiştiren köklü eylemlerdir. Demokrasinin bir siyasal kültür birikimi gerektirdiğinden hareketle Cumhuriyet Devrimleri, demokratik bir düzene geçiş için zorunlu olan altyapısal koşulları sağlamıştır. Cumhuriyet Devrimleri, Türkiye’deki her ne kadar yeterli bulunmasa da mevcut demokratik siyasal sistemin kurulmasını sağlamıştır. Türkiye’de demokrasinin istenilen düzeyde olmayışının nedenini, Cumhuriyet Devrimlerinde değil başka yerlerde aramak gereklidir. Son olarak Cumhuriyet Devrimleri, demokrasinin önünde bir engel değil, aksine, demokrasinin kurulabilmesi için bir altyapı hazırlamıştır.

Bu çalışmayı yaparken, beni destekleyen, çocukluğumdan bugüne yetişmeme katkıda bulunan bütün büyüklerime, aileme teşekkür ederim.

Ayrıca sürekli yanımda olan beni hiç yalnız bırakmayıp hep destekleyen, kendisi farklı bir alanda çalışmalar yapsa da tezimi okuyup, öneriler geliştiren sevgili Betül Değirmenci’ye teşekkür ederim.

Beni böyle bir tez yazmam için teşvik eden, beni bu çalışma boyunca geliştiren öğretmenim, Doç. Dr. Mihriban Şengül’e teşekkür ederim.

**TÜRKİYE'DE DEMOKRASİNİN ALTYAPI KOŞULLARI OLARAK
CUMHURİYET DEVRİMLERİ**

Ender AKYOL
KISA İÇİNDEKİLER

Onay Sayfası	1
Onur Sözü.....	2
Önsöz.....	3
Kısa İçindekiler	4
İçindekiler.....	5

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ	14
---	----

İKİNCİ KESİM

DEVİRİM, DEMOKRASİ VE CUMHURİYET DEVRİMLERİ

2. TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ VE CUMHURİYET DEVRİMLERİ İLE İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR	18
3. DEVİRİM VE DÜNYADA DEVRİMLER.....	21
4. DEMOKRASİ VE ALTYAPISAL KOŞULLARI	45
5. CUMHURİYET DEVRİMLERİNİN TARİHSEL KÖKENLERİ VE DEVİRİM ÖNCESİ SÜREÇ.....	73
6. CUMHURİYET DEVRİMLERİ'NİN GERÇEKLEŞTİĞİ YER İLE DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ.....	114
7. CUMHURİYET DEVRİMLERİNİN GERÇEKLEŞTİRİLDİĞİ DÖNEMDE DÜNYA ÜLKELERİ DEMOKRASİNİN NERESİNDEYDİ?	129
8. CUMHURİYET DEVRİMLERİ	142
9. DEVRİMLERİN HALKA ANLATILMASI VE YAŞAMA GEÇİRİLMESİ ÇALIŞMALARI	214

ÜÇÜNCÜ KESİM

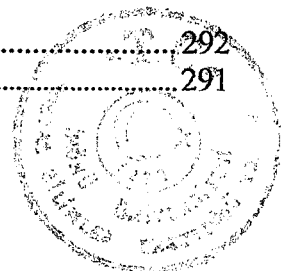
**CUMHURİYET DEVRİMLERİNİN DEMOKRASİNİN ALTYAPISINI
OLUŞTURMA İŞLEVLERİ AÇISINDAN ÇÖZÜMLENMESİ**

10. CUMHURİYET DEVRİMLERİ VE DEMOKRASİNİN ALTYAPISAL KOŞULLARININ GERÇEKLEŞTİRİLMESİNE KATKILARI	228
11. CUMHURİYET DEVRİMLERİNİN TÜMÜNÜN DEMOKRASİNİN GELİŞMESİNDEKİ TOPLAM ETKİSİ	275
12. CUMHURİYET'İN 80. YILINDA TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ VE GELECEK İÇİN ÖNERİLER	285

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

13. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ	292
KAYNAKÇA	291

TÜRKİYE’DE DEMOKRASİNİN ALTYAPI KOŞULLARI OLARAK CUMHURİYET DEVRİMLERİ

Ender AKYOL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
Onay Sayfası.....	1
Onur Sözü.....	2
Önsöz	3
Kısa İçindekiler.....	4
İçindekiler.....	5
Çizelgeler Dizelgesi	13
Çizimler Dizelgesi	13
Haritalar Dizelgesi	13

BİRİNCİ KESİM

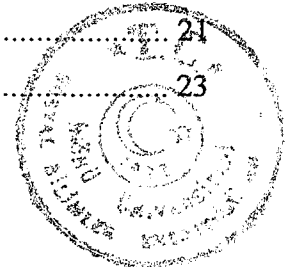
ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ	14
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	14
1.2. Araştırmanın Amacı ve Denencesi.....	15
1.3. Araştırmanın Yöntemi, Bilgi Derleme ve İşleme Araçları.....	16
1.4. Kavram Tanımları	16
1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası	17

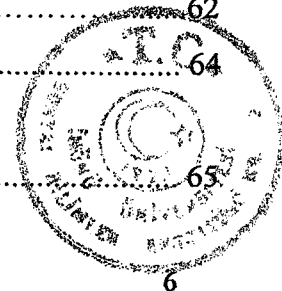
İKİNCİ KESİM

DEVİRİM, DEMOKRASİ VE CUMHURİYET DEVRİMLERİ

2. TÜRKİYE’DE DEMOKRASİ VE CUMHURİYET DEVRİMLERİ İLE İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR	18
2.1. Bilim Yazınında Devrim ve Demokrasi	18
2.2. Bilim Yazınında Türkiye’de Devrim ve Demokrasi	19
3. DEVİRİM VE DÜNYADA DEVRİMLER.....	21
3.1. Devrim Nedir?	21
3.2. “Devrimler” Öncesi İnsanlık Tarihi	23

3.3. Dünya’da Devrimler.....	25
3.3.1. Evrim Sonucu Oluşan Devrimler	25
3.3.1.1. İngiliz Devrimi (1640-1649).....	26
3.3.1.2. Amerikan Devrimi (1763-1791)	30
3.3.1.3. Fransız Devrimi.....	32
3.3.2. Geri Kalmış Ülke Devrimleri veya Tepeden İnme Devrimler	34
3.3.2.1. Sovyet Devrimi (Ekim)	35
3.3.2.2. Çin Devrimi (1911)	37
3.3.2.3. Cumhuriyet (Türk) Devrimi.....	41
3.4. Dünya’da Demokrasi Üreten Devrim Var mıdır?.....	41
4. DEMOKRASİ VE ALTYAPISAL KOŞULLARI	45
4.1. Demokrasiyi Tanımlama Sorunu	45
4.2. Demokrasinin Tarihsel Kökenleri	47
4.2.1. Eski Yunan’da Demokrasi.....	47
4.2.2. Roma’da Demokrasi	48
4.2.3. Demokrasisiz Dönem.....	49
4.2.4. Demokrasinin Yeniden Kuruluşu	50
4.3. Neden Demokrasi?	54
4.4. Demokrasinin Altyapısal Koşulları	54
4.4.1. “Uluslaşma” Sürecinin Tamamlanmış Olması	56
4.4.2. Ulusal Bağımsızlığın veya Egemenliğin Sağlanmış Olması	57
4.4.3. Yönetimin ve Toplumsal Kurumların İşleyişinde Laikliğin İçselleştirilmesi	58
4.4.4. Yönetimin ve Toplumsal Kurumların İşleyişinde Çağcıl Değerlerin ve Akılcılığın Egemen Olması	61
4.4.5. Temel İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Güvence Altına Alınması	61
4.4.6. Yurttaşlık Kurumunun Kabul Edilmesi, Yurttaşlar Arasında Eşitliğin Sağlanması ve Güvence Altına Alınması	62
4.4.7. Hukuk Devleti İlkesinin Yaşama Geçirilmesi	64
4.4.8. Halkın Yönetime Katılma ve Denetleme Yollarının Açık Olması	65

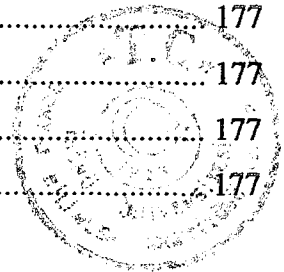
4.4.9. Ekonomik Gelişme ve Ulusal Gelirdeki Artışa Bağlı Olarak Belirli Bir Kişi Başına Ulusal Gelir Düzeyinin Gerçekleştirilmesi	66
4.4.10. Yaygın Okur-Yazarlığın Sağlanması ve Ortalama Eğitim Düzeyinin Yükseltilmesi.....	67
4.4.11. Sanayi ve Hizmet Sektörlerinin Geliştirilmesi	68
4.4.12. Kentleşme ve Kentileşme Oranının Yükseltilmesi	68
4.4.13. Büyük ve Gelişmiş Bir Orta Sınıf (Burjuvazi) ve de Büyük Ölçüde Sosyal ve Ekonomik Güvenliğe Sahip Bir Alt Tabaka ve Açık Sınıf Sisteminin Varlığı	70
4.4.14. Demokratik Kültürün Varlığı	71

5. CUMHURİYET DEVRİMLERİNİN TARİHSEL KÖKENLERİ

VE DEVRİM ÖNCESİ SÜREÇ.....	73
5.1. Cumhuriyet Devrimleri'nin Tarihsel Kökenleri.....	73
5.1.1. Cumhuriyet Devrimlerine Kadar Osmanlı Çağdaşlaşması	73
5.1.1.1. III. Selim Dönemi (1789-1807).....	74
5.1.1.2. II. Mahmut Dönemi (1808-1839).....	74
5.1.1.3. Cumhuriyet Dönem Haritası	76
5.1.1.4. Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi.....	81
5.1.1.5. II. Meşrutiyet Dönemi	87
5.1.2. Osmanlı Mirasının Sınırları	90
5.2. Bir Ülkeyi Yıkan, Bir Ülkeyi Kuran Savaşlar	93
5.2.1. Bağımsızlık Savaşı'nın Öncesi: Birinci Dünya Savaşı	94
5.2.1.1. Birinci Dünya Savaşı'nı Hazırlayan Etmenler	94
5.2.1.2. Birinci Dünya Savaşı'nın Başlaması	96
5.2.2. Bağımsızlık Savaşı: Yeni Bir Devlet Kaçınılmaz.....	97
5.2.2.1. Bağımsızlık Savaşı'nın Kısa Öyküsü	99
5.2.2.1.1. Bağımsızlık Savaşı'na Hazırlık	100
5.2.2.1.1.1. Amasya Genelgesi	101
5.2.2.1.1.2. Erzurum Kongresi.....	101
5.2.2.1.1.3. Sivas Kongresi.....	103

5.2.2.1.2. Güçlü Bir Önder.....	104
5.2.2.2. Yeni Bir Devletin Doğuşu	107
5.2.2.3. Saltanatın Kaldırılması	111
5.2.2.4. Yeni Devletin Tescili: Lozan Barış Antlaşması.....	112
6. CUMHURİYET DEVRİMLERİ'NİN GERÇEKLEŞTİĞİ	
YER İLE DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ.....	113
6.1.Cumhuriyet Devrimlerinin Öncesinde Anadolu	113
6.2. Anadolu'da 1920-1938 Arası Dönemin Siyasal Özellikleri.....	117
6.3. Anadolu'da 1920-1938 Arası Dönemin Toplumsal Özellikleri	118
6.4. Anadolu'da 1920-1938 Arası Dönemin Ekonomik Özellikleri.....	122
7. CUMHURİYET DEVRİMLERİNİN GERÇEKLEŞTİRİLDİĞİ	
DÖNEMDE DÜNYA ÜLKELERİ DEMOKRASİNİN	
NERESİNDEYDİ?	128
7.1. Cumhuriyet Devrimlerinin Gerçekleştirildiği Dönemde	
Dünya Ülkelerinin Yönetim Yapıları	129
7.2. Cumhuriyet Devrimlerinin Gerçekleştirildiği Dönemde	
Dünya Ülkelerinde Kadın Hakları.....	135
7.3. Dünya Ülkelerinde Genel Oy Hakkının Tanınması Süreci	137
7.4. Dönemin Genel Olarak Değerlendirilmesi	139
8. CUMHURİYET DEVRİMLERİ.....	141
8.1. Siyasal Alandaki Devrimler	141
8.1.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması	141
8.1.2. Yönetimin Halka Dayandırılması	142
8.1.3. Yeni Bir Başkent.....	146
8.1.4. Cumhuriyetin İlan edilmesi	146
8.1.5. Yönetimin Laikleştirilmesi.....	148
8.1.5.1. Teokratik Devletten Laik, Demokratik Devlete:	
Hilafetin Kaldırılması ve Osmanlı Hanedanının Yurt Dışına Çıkarılması	148

8.1.5.2. Laikliğe Ters Düşen Hükümlerin	
Anayasadan Çıkarılması	151
8.1.6. Çağdaş Anayasal Düzene Geçiş: 1924 Türkiye Cumhuriyeti	
Anayasası'nın Kabulü	151
8.2. Ekonomi Alanındaki Devrimler	152
8.2.1. Bağımsız Ulusal Ekonominin Altyapısının Oluşturulması	153
8.2.1.1. İzmir İktisat Kongresi	153
8.2.1.2. Kabotaj Kanunu	154
8.2.1.3. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Kuruluşu	156
8.2.2. Vergilendirmede Adaletin Sağlanması:	
Aşar Vergisinin Kaldırılması	157
8.2.3. Ekonominin Fiziksel Altyapısının, Girişimcilerin ve	
İnsan Gücü Altyapısının Oluşturulması	158
8.2.3.1. Türkiye İş Bankası'nın Kurulması	158
8.2.3.2. Sanayi ve Maadin Bankası'nın Kurulması	159
8.2.3.3. Özel Teşebbüs Dönemi (1923-1932)	160
8.2.3.4. Teşvik-i Sanayi Kanunu (1927)	162
8.2.3.5. Yerli Malların Kullanılmasına ve İlgi Uyandırmaya	
Yönelik Yasa	163
8.2.3.6. Gümrük Tarife Kanunu	164
8.2.3.7. Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu	164
8.2.3.8. Devletçilik İlkesinin Doğuşu	165
8.2.3.9. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı	167
8.2.3.10. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı	169
8.3. Hukuk Alanındaki Devrimler	171
8.3.1. Yurttaşlık İlişkilerine İlişkin Düzenlemeler	172
8.3.1.1. Türk Medeni Kanunu	172
8.3.1.2. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu	177
8.3.2. Ekonomik İlişkilere İlişkin Düzenlemeler	177
8.3.2.1. Borçlar Kanunu	177
8.3.2.2. Türk Ticaret Kanunu	177

8.3.2.3. İcra İflas Kanunu	178
8.3.3. Yargılama ve Ceza Dizgesine İlişkin Düzenlemeler	178
8.3.3.1. Ceza Kanunu	178
8.3.3.2. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu.....	179
8.3.3.3. Yargı Birliğini Sağlamaya Yönelik Düzenleme:	
Şeriat Mahkemelerinin Kaldırılması	179
8.4. Toplumsal Alandaki Devrimler.....	180
8.4.1. Kadının Toplumsal ve Siyasal Konumunu Değiştirmeye	
Yönelik Düzenlemeler	182
8.4.2. Kılık-Kıyafet Devrimi.....	184
8.4.3. Tekke, Zaviye, Türbelerin Kapatılması	190
8.4.4. Üç Farklı Takvimin Yerine Tek Batı Takviminin Kabul Edilmesi	192
8.4.5. Uluslararası Sayılar, Uluslararası Ölçü Sisteminin Kabul	
Edilmesi ve Uluslararası Saat Sisteminin Kabul Edilmesi.....	193
8.4.6. Geleneksel Ünvanların Kaldırılması ve Soyadı	
Kullanımına İlişkin Düzenlemeler	194
8.5. Bilim, Eğitim ve Kültür Alanındaki Devrimler	196
8.5.1. Harf Devrimi: Türk Harflerinin Kabulü.....	196
8.5.2. Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Düzenlemeler	202
8.5.3. Dil ve Tarih Devrimi.....	209
8.5.4. Güzel Sanatlar Alanında Yapılan Çalışmalar	212

9. DEVRİMLERİN HALKA ANLATILMASI VE YAŞAMA

GEÇİRİLMESİ ÇALIŞMALARI

9.1. Cumhuriyet Devrimlerinin Halka Anlatılması İçin Yapılan Çalışmalar

9.1.1. Harf Devriminin Uygulanması ve

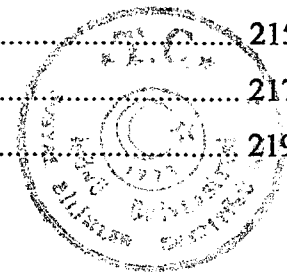
Halka Anlatılması Çalışmaları.....

9.1.1.1. Millet Mektepleri Uygulaması

9.1.1.2. Halkevleri ve Halkodaları

9.1.1.3. Köy Enstitüleri

9.1.2. Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Çalışmalar

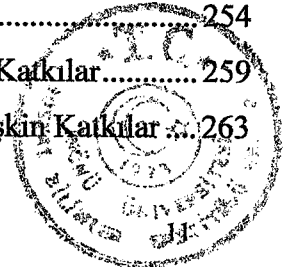

9.1.3. Medeni Kanun'un Kabul Edilmesi ve Yaşama Geçirme Çalışmaları	220
9.1.4. Kadının Toplumdaki Konumunu Düzeltmeye Yönelik Çalışmalar	221
9.2. Cumhuriyet Devrimleri ve Örnek Uygulamalar.....	221

ÜÇÜNCÜ KESİM

CUMHURİYET DEVRİMLERİNİN DEMOKRASİNİN ALTYAPISINI OLUŞTURMA İŞLEVLERİ AÇISINDAN ÇÖZÜMLENMESİ

10. CUMHURİYET DEVRİMLERİ VE DEMOKRASİNİN ALTYAPISAL KOŞULLARININ GERÇEKLEŞTİRİLMESİNE KATKILARI	226
10.1. "Uluslaşma" Sürecine İlişkin Katkılar	226
10.2. Ulusal Bağımsızlığın ve Egemenliğin Sağlanmasına İlişkin Katkılar	234
10.3. Yönetimin ve Toplumsal Kurumların İşleyişinde Laikliğin İçselleştirilmesi Yönündeki Katkılar	240
10.4. Yönetimin ve Toplumsal Kurumların İşleyişinde Çağcıl Değerlerin ve Akılcılığın Egemen Olmasına İlişkin Katkılar	242
10.5. Temel İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Güvence Altına Alınması Yönündeki Katkılar	246
10.6. Yurttaşlık Kurumunun Kabul Edilmesi ve Yurttaşlar Arasında Eşitliğin Sağlanması ve Güvence Altına Alınması Yönündeki Katkılar	247
10.7. Hukuk Devleti İlkesinin Yaşama Geçirilmesine İlişkin Katkılar	250
10.8. Halkın Yönetime Katılma ve Denetleme Yollarının Açılmasına İlişkin Katkılar	250
10.9. Ekonomik Gelişme ve Ulusal Gelirdeki Artışa Bağlı Olarak Belirli Bir Kişi Başına Ulusal Gelir Düzeyi ve Belirli Bir Gelir Düzeyinin Gerçekleştirilmesine İlişkin Katkılar	252
10.10. Yaygın Okuryazarlığın Sağlanması ve Ortalama Eğitim Düzeyinin Yükseltilmesine İlişkin Katkılar	254
10.11. Sanayi ve Hizmet Sektörlerinin Geliştirilmesine İlişkin Katkılar	259
10.12. Kentleşme ve Kentlileşme Oranının Yükseltilmesine İlişkin Katkılar	263

10.13. Büyük ve Gelişmiş Bir Orta Sınıf (Burjuvazi) ve de Büyük Ölçüde Sosyal ve Ekonomik Güvenliğe Sahip Bir Alt Tabaka, Açık Sınıf Sisteminin Varlığına İlişkin Katkılar	266
10.14. Demokratik Kültürün Geliştirilmesine İlişkin Katkılar	269
11. CUMHURİYET DEVRİMLERİNİN TÜMÜNÜN DEMOKRASİNİN GELİŞMESİNDEKİ TOPLAM ETKİSİ.....	272
11.1. Cumhuriyet Devrimleri Arasında Görevdaşlık (Sinerji).....	272
11.2. Cumhuriyet Devrimleri Olmasaydı?.....	276
12. CUMHURİYET’İN 80. YILINDA TÜRKİYE’DE DEMOKRASİ VE GELECEK İÇİN ÖNERİLER	282
12.1. Türkiye’nin Demokrasi Tarihi.....	282
12.2. Türkiye’nin Çağdaş Dünyadaki Yeri Açısından Cumhuriyet Devrimleri	287
DÖRDÜNCÜ KESİM	
GENEL DEĞERLENDİRME	
13. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ.....	289
13.1. Bulgular.....	289
13.2. Öneriler	291
13.3. Sonuç.....	296
KAYNAKÇA	301

ÇİZELGELER DİZELGESİ

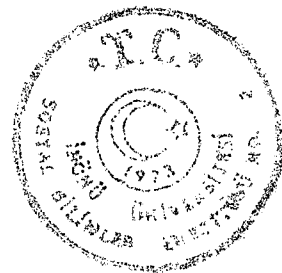
	Sayfa No
Çizelge.1: Cumhuriyet Devrimlerinin Gerçekleştiği Dönemde Dünya	130
Çizelge.2: Dünyada Kadınlara Seçme Hakkının Verilme Tarihleri.....	136
Çizelge.3: Türkiye’de 1929-1939 Döneminde Üretim ve Hizmetler	161
Çizelge.4: Türkiye’nin 1923-1929 Arası Dönemde İhracat ve İthalat Dengesi (Milyon Türk Lirası)	163
Çizelge.5: Türkiye’de 1924-1939 Arası Dönemde GSMH Büyüme Hızı	170
Çizelge.6: Cumhuriyet Devrimleri’nin Gerçekleştirildiği Dönemde Ulusal Gelir ve Kişi Başına Ulusal Gelir	254
Çizelge.7: Cumhuriyet’in 80. Yılına Kadar GSMH’nin Gelişimi	254
Çizelge.8: Türkiye’de Eğitimin Niceliksel Gelişimi (1923-1940).....	257
Çizelge.9: 1929-1939 Döneminde Üretim ve Hizmetler	260
Çizelge.10: Türkiye ve Dünyada Sanayi Üretim İndeksleri (1929-1939)	261
Çizelge.11: Türkiye’de Yıllara Göre Kentlerde Nüfus Oranı.....	266

ÇİZİMLER DİZELGESİ

Çizim: Demokrasinin Altyapısal Koşulu Olarak Ekonomik Gelişme	67
---	----

HARİTALAR DİZELGESİ

Harita.1: 1789’dan Sonra Avrupa	77
Harita.2: Birinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Avrupa.....	129

TÜRKİYE’DE DEMOKRASİNİN ALTYAPI KOŞULLARI OLARAK CUMHURİYET DEVRİMLERİ

Ender AKYOL

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

Çalışmanın Birinci Kesimi, bir bölüm ve beş altbölümden oluşmaktadır. Bu Kesimde, çalışmanın konusuna ve yöntemine ilişkin bilgiler sunulmuştur.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ

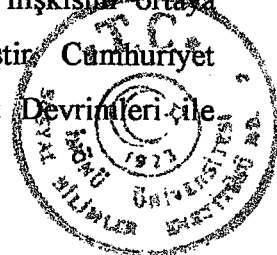
Bu Bölüm, beş alt bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın konusu ve önemi, denenceleri, amacı ve yöntemi, kavram tanımları ve sunuş sırası bu bölümde bulunmaktadır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırma yapılan konu, Türkiye’de demokrasinin altyapısını oluşturmaları bakımından Cumhuriyet Devrimleri’dir. Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran, temel kurumlarını oluşturan, Türk toplumunu laik, çağdaş, demokratik yönde dönüştüren Cumhuriyet Devrimleridir. Demokrasi kavramının oldukça yoğun tartışıldığı günümüzde Cumhuriyet Devrimleri’nin demokrasi kavramı ile ilişkisi bu araştırmanın konusunu; Cumhuriyet Devrimleri’nin demokrasi ile bağdaşmadığı yönündeki telkinlerin aksine demokrasi ile ilişkisini bilimsel ölçütler çerçevesinde ortaya koymak da bu araştırmanın önemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın esas konusunu, siyaset bilimi alanında ortaya konulan ve saptanan demokrasinin altyapısal koşulları çerçevesinde Cumhuriyet Devrimleri oluşturmaktadır. Çalışmada, Cumhuriyet Devrimleri’nin belirlenen demokrasinin altyapısal koşullar çerçevesinde demokratik bir düzeni hedefleyip hedeflemediklerini belirlenmek amaçlanmıştır.

Türkiye’de Cumhuriyet Devrimleri ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan birçoğu, Cumhuriyet Devrimlerinin demokrasi ile ilişkisini ortaya koymamış, Cumhuriyet Devrimlerini farklı yönlerden incelemiştir. Cumhuriyet Devrimleri’ni inceleyen diğer pek çok çalışma ise Cumhuriyet Devrimleri’yle

demokrasi ilişkisini dolaylı olarak ifade etmiştir. Bu da Cumhuriyet Devrimleri ile demokrasi ilişkisinin yeterince ortaya konamamasına neden olmuştur. Cumhuriyet Devrimleri ile demokrasi ilişkisinin yeterince ortaya konulmamış olması bu çalışmanın yapılmasını daha da gerekli kılmıştır.

Diğer taraftan bu çalışma ile bir ülkede demokrasinin oluşup kök salabilmesi için demokratik düzenin altyapı koşullarının neler olduğunun saptanması ve bu saptanan altyapı koşullarının Cumhuriyet Devrimleri ile karşılaştırılması siyaset bilimi alanına yeni bir katkı sağlayabilecektir.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Denenceleri

Demokrasi, günümüzde oldukça yoğun tartışılan bir kavramdır. Özellikle Türkiye’de demokrasi tartışması, Avrupa Birliği süreci ile birlikte giderek artan bir biçimde gerçekleşmektedir. Cumhuriyet Devrimleri konusunda da pek çok değerlendirme yapılmaktadır. Bu konuda birçok bilim insanı tarafından birçok araştırma yapılmıştır. Fakat bu çalışmalar içerisinde demokrasi ve Cumhuriyet Devrimleri ilişkisinin doğrudan incelendiği çalışmalara çok fazla rastlanamamıştır. Yapılan çalışmalar içerisinde demokrasi ve Cumhuriyet Devrimleri’ne değinilmekle birlikte doğrudan bu konuyu inceleyen çalışmalara ulaşamamıştır. Bu bakımdan bu çalışma ile bu boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet Devrimlerinin sonuçsal (nihai) amacının ortaya konması amaçlanmıştır.

Kısaca, bu araştırmanın yazılış amacını, Türkiye’de Cumhuriyet Devrimleri ile demokrasinin temel nitelikleri arasındaki ilişkileri incelemek, Cumhuriyet Devrimleri ile demokrasinin altyapısal koşullarının uyumunu incelemek oluşturmaktadır. Asıl olarak da, bu çalışma, Cumhuriyet Devrimlerinin uzun vadede Türkiye’de demokrasinin altyapısını oluşturup oluşturamadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu araştırma aşağıdaki denencelere dayalı olarak gerçekleştirilmiştir:

Denence 1: Türkiye’de demokrasinin altyapısı Cumhuriyet devrimleri ile oluşturulmuştur.

Denence 2: Cumhuriyet Devrimleri, demokrasi üreten devrimlerdir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi, Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

Bu araştırmada betimsel ve tarihsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada çalışılan konuyla doğrudan ve dolaylı olarak ilgili olabilecek nitelikteki basılı ve elektronik ortamdaki yazılı kaynaklar taranarak bilgi derlenmiştir.

Elde edilen bilgiler, sınıflandırma, karşılaştırma, ilişkilendirme teknikleriyle çözümlenmiş ve işlenmiştir.

1.4. Kavram Tanımları

Bu araştırmada sıkça kullanılan ve araştırmanın konusu açısından önem taşıyan anahtar kavramlar şunlardır:

Demokrasi: Halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelen eskil bir siyasal terim; terimin kaynaklandığı Atina’da demos (halk; “yurttaşlar”) tarafından yönetim anlamına gelirdi (Miller vd, 1994, 163). Bir yönetim sisteminde halk iradesinin ağır basması veya yönetimin halk tarafından denetlenmesidir (Meydan Larousse, 1985, 514).

Cumhuriyet: Egemenliğin milletin elinde olduğu ve bu egemenliğini belirli sürelerle kendi seçtiği milletvekilleri aracılığıyla kullandığı devlet biçimidir. “Çağdaş anlamıyla, egemenliğin, devletin bütün yurttaşları tarafından kullanıldığı siyasal örgütlenme biçimi” (Bozkurt, 1998, 53).

Devrim: Devrim yalnız siyasal anlamda düşünüldüğü zaman “ihtilal” karşılığı olarak, toplumsal, ekonomik ve siyasal bağlamda kullanıldığı zaman da, “inkılap” karşılığıdır. İhtilal, anlam bakımından henüz üzerinde tam bir uzlaşıya varılmamakla birlikte, siyasal olarak, siyasal iktidarın kaynağının değiştirilmesidir. İnkılap ise, sözcük anlamı, değişme, bir durumdan başka bir duruma dönüşme olan ve günümüzde daha çok “reform” “evrim” “değişim” sözcükleri yerine kullanılır. İhtilal, daha çok siyasal içerikli iken, inkılap, daha çok toplumsal ve ekonomik içeriklidir. Sonuç olarak, devrim, siyasal, toplumsal, ekonomik ilişkiler düzeninde hızlı değişmeye yol açan olaydır (Kongar, 1981, 14-19).

Cumhuriyet Devrimleri: 1920-1938 tarihleri arasında gerçekleştirilen, Türkiye’de aydınlanmayı başlatan, siyasal, toplumsal ve ekonomik yapıyı tamamen dönüştüren köktenci düzenlemeler.

1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası

Araştırma dört kesim yaklaşımı esas alınarak biçimlendirilmiştir.

Birinci kesim (“ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR”) adlı bir bölümden oluşmaktadır. Bu bölümde, araştırmanın konusu ve önemi, amacı ve denencesi, yöntemi ve bilgi derleme ve işleme araçları, kavram tanımları ve araştırmanın sunuş sırası ele alınmıştır.

İkinci kesim (“DEVİRİM, DEMOKRASİ VE CUMHURİYET DEVRİMLERİ”) sekiz bölümden oluşmaktadır. şu bölümlerden oluşmaktadır: Türkiye’de Demokrasi ve Cumhuriyet Devrimleri ile İlgili Daha Önce Yapılmış Araştırmalar, Devrim ve Dünyada Devrimler, Demokrasi ve Altyapısal Koşulları, Cumhuriyet Devrimlerinin Tarihsel Kökenleri ve Devrim Öncesi Süreç, Cumhuriyet Devrimlerinin Gerçekleştiği Yer İle Dönemin Özellikleri ve Belirleyici Etkenler, Cumhuriyet Devrimleri’nin Gerçekleştirildiği Dönemde Dünya Ülkeleri Demokrasinin Neresindeydi?, Cumhuriyet Devrimleri ve Devrimlerin Halka Anlatılması ve Yaşama Geçirilmesi Çalışmaları.

Üçüncü kesimin başlığı (“CUMHURİYET DEVRİMLERİNİN DEMOKRASİNİN ALTYAPISINI OLUŞTURMA İŞLEVLERİ AÇISINDAN ÇÖZÜMLENMESİ”) olup, üçüncü kesim çalışmanın katkı kesimini oluşturmaktadır. Üçüncü kesim kendi içinde üç bölümden oluşmaktadır. Cumhuriyet Devrimleri ve Demokrasinin Altyapısal Koşullarının Gerçekleştirilmesine Katkıları, Cumhuriyet Devrimlerinin Tümünün Demokrasinin Gelişmesindeki Toplam Etkisi ve Cumhuriyet’in 80. Yılında Türkiye’de Demokrasi ve Gelecek İçin Öneriler bölümlerinden oluşmaktadır.

Dördüncü Kesim (“GENEL DEĞERLENDİRME”) bir bölümden oluşmaktadır. Bu bölümde, araştırmadan elde edilen bulgular, bu bulgulara koşut olarak geliştirilen öneriler ve genel sonuç yer almıştır.

İKİNCİ KESİM

DEVİRİM, DEMOKRASİ VE CUMHURİYET DEVRİMLERİ

İkinci Kesim, sekiz bölümden oluşmaktadır. İkinci Kesim çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmuştur.

2. TÜRKİYE’DE DEMOKRASİ VE CUMHURİYET DEVRİMLERİ İLE İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR

Bu Bölüm iki altbölümden oluşmaktadır. Bilim adamları tarafından yapılan araştırmaların olduğu birinci alt bölüm ve öteki araştırmacılar tarafında yapılan araştırmaların bulunduğu ikinci alt bölüm

2.1. Bilim Yazınında Devrim ve Demokrasi

Bilim yazınında demokrasi, çok tartışılan ve ele alınan bir konudur. Bu konu Türkiye’de de aynı biçimde üzerinde çok çalışılan bir konudur. Bununla birlikte, Cumhuriyet Devrimlerini demokrasinin altyapısını oluşturan koşullar ya da demokrasiyi hazırlayıcı etkenler olarak doğrudan ele alan bilimsel çalışma bulunmamaktadır.

Bilim yazınına demokrasi konusunda önemli katkılar sunan çalışmalar şunlardır:

Robert A. Dahl (2001) “**Demokrasi Üstüne**” adlı çalışmasında demokrasi kavramını yalın bir dille açıklamıştır. Dahl, demokrasi konusunda son derece önemli bir bilim insanıdır. Dahl, demokrasiyi tanımladıktan sonra, demokrasinin çeşitlerini, yararlarını incelemiştir. Demokrasinin altyapısal koşulları belirlenirken Dahl’ın bu çalışmasından da oldukça yararlanılmıştır.

Barrington Moore (2003)’un **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri** başlıklı çalışmasında bazı ülkelerdeki devrimleri incelemiştir. Demokrasi ve devrimlere ilişkin değerlendirmeler yapmıştır.

Anthony Arblaster (1999), “**Demokrasi**” adlı çalışmasında demokrasiyi kuramsal olarak incelemiştir. Demokrasinin gerektirdiği siyasal, toplumsal yapı incelenmiştir.

Ergün Aybars (1990) “**Türkiye’de Demokrasi ve Fikri Kaynağı**” adlı çalışmasında ülkelerin demokrasiye ulaşırken geçtikleri aşamaları sınıflandırmıştır. Aybars, bir ülkede demokrasinin kurulabilmesi için ne gibi ön koşulların bulunması

gerektiğini belirtmiştir. Özellikle demokrasinin altyapısal koşullarının belirlendiği bölümde bu çalışmadan yararlanılmıştır.

Aytekin YILMAZ (2000), “**Modern Demokrasi: Gelişimi ve Sorunları**” çalışması ile demokrasi kavramını, demokrasinin tarihsel gelişimini incelemiştir. Yılmaz’ın bu çalışması, özellikle demokrasinin altyapısal koşullarının belirlenmesi açısından önemlidir.

Emre Kongar (1981), “**Atatürk ve Devrim Kuramları**” adlı çalışmasında devrim kavramını açıkladıktan sonra, devrim modellerini, ileri teknolojiye sahip ülkeler ve geri teknolojiye sahip ülkeler bakımından ele almış, bir devrimin genel koşullarını ve Cumhuriyet Devriminin yerini incelemiştir.

2.2. Bilim Yazınında Türkiye’de Devrim ve Demokrasi

Türkiye’de demokrasi ve Cumhuriyet Devrimleri ile ilgili daha önce yapılmış araştırmalardan yapılan taramalar sonucunda aşağıdaki araştırmalar saptanmıştır. Bunların bazılarına da ulaşılabilmektedir.

Prof. Dr. Suna Kili (2003)’nin **Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli** “Osmanlı İmparatorluğu’ndan başlayarak, Türk Devrimini incelemiştir. Cumhuriyet Devrimlerinin ortaya çıkışı, yönelmiş olduğu hedefler konusunda oldukça kapsamlı bir çalışmadır. Kili bu çalışmasında Cumhuriyet Devrimleri’nin nihai hedefinin demokrasiyi kurmak olduğunu belirtmektedir. Kili, bu çalışmasında Cumhuriyet Devrimlerinin tümünü değil, bir kısmını demokrasiyle ilişkilendirmiş, bunların demokrasinin kurulması için altyapı oluşturduğunu vurgulamıştır. Kili, son olarak da güncel birtakım gelişmeler etrafında Atatürk Devrim Modeli’ni incelemiştir.

Prof. Dr. Bülent Tanör (2003) “**Kurtuluş Kuruluş**” adlı yapıtının ilk bölümünde Bağımsızlık Savaşını, ikinci bölümünde kuruluşu yani Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecini ve devrimleri incelemiştir. Tanör, yapıtının bazı bölümlerinde Cumhuriyet Devrimleri ve demokrasi arasındaki bağlantıyı vurgulamıştır.

Prof. Kemal Karpat (1996) “**Türk Demokrasi Tarihi**” adlı yapıtında Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde başlayan düzeltim çabalarından başlayarak, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen atılımlarla birlikte, Türk toplumunun değişme sürecini siyasi, sosyal ve tarihi bir sentezle incelemiştir.

Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı (2003)'nın **“Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma”** bir başucu çalışması niteliğindeki kitapta devrim ve demokrasi ile ilgili önemli değerlendirmeler bulunmaktadır. Kışlalı, bu çalışmasında Cumhuriyet Devrimlerinin demokrasinin altyapısal koşullarını sağladığı konusunda kitabın çeşitli bölümlerde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Prof. Dr. Alpaslan Işıklı (2001), **“Sosyalizm, Kemalizm ve Din”** başlıklı çalışmasında Cumhuriyet Devrimlerini değerlendirmiştir. Işıklı bu çalışmasında **“Türkiye’de demokrasinin temellerini atan Cumhuriyet Devrimleri”** diye söz etmiş ve Cumhuriyet Devrimlerinin demokrasinin önkoşullarını oluşturduğunu belirtmiştir.

Bernard Lewis (2003) **“Demokrasinin Türkiye Serüveni”** adlı çalışmasında Türkiye’de demokrasi sürecini ve yaşadığı değişimleri incelemiştir. Türkiye’de demokratik düşüncenin yüz yirmi beş yıllık tarihine eğilmiştir. Ayrıca Lewis, nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan ülkeler arasında neden sadece Türkiye’de demokrasi kültürünün oluştuğunu sorgulamıştır.

Prof. Dr. Taner Timur (2001) **“Türk Devrimi ve Sonrası”** adlı çalışmasında Türk Devrimini kapsamlı olarak, Bağımsızlık Savaşı’ndan başlayarak, günümüze kadar olan gelişmeleri incelemiştir. Türk Devriminin diplomatik, sınıfsal, ideolojik dayanakları incelenmiştir.

Prof. Dr. Sina Akşin (1992)’in **“Atatürk Döneminde Demokrasi”** adlı araştırmasında Atatürk döneminde dünyanın içinde bulunduğu siyasi durum ve dünyadaki ülkelerin demokrasi düzeyi incelenmiştir. Tezin özellikle sekizinci bölümünde bu araştırmadan yararlanılmıştır. Akşin, Atatürk döneminin demokratik olmadığı yönündeki eleştirilere bir yanıt aramıştır.

Bülent Ecevit (1974) **“Atatürk ve Devrimcilik”** adlı kitabıyla Cumhuriyet Devrimlerini genel olarak değerlendirmiş, bunları kimi yerde ayrı ayrı kimi yerde de tüm olarak demokrasi ile ilişkilendirmiştir. Bülent Ecevit, Cumhuriyet Devrimlerinin nihai amacının demokrasi olduğu görüşünü savunmaktadır

Levent KÖKER (2002) **“Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi”** adlı çalışmasında Cumhuriyet Devrimleri ve demokrasiye ilişkin saptamalarda bulunmuştur. Köker, bu çalışmasında Cumhuriyet Devrimlerinin nihai hedefinin demokrasi olduğu görüşüne katılmamaktadır.

3. DEVRİM VE DÜNYADA DEVRİMLER

Bu Bölümde devrim kavramının tanımı yapılmış, dünyadaki bazı devrimler değerlendirilmiş ayrıca demokrasi devrim ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.1. Devrim Nedir?

Kavram olarak çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılan birkaç kavramı açıklamak gerekmektedir.

İhtilal, siyasal iktidarın sınıfsal yapısının değişmesidir, yani farklı toplum kesimlerinin temsilcilerinin iktidara gelmesi bir anlamda ihtilaldir (Kışlalı,2003,191).

Devrim, toplumsal düzendeki köklü değişimler anlamına gelir (Kışlalı, 2003, 185). Siyasal anlamda devrim, iktidarın kökeninde değişme yaratan bir olaydır. O halde devrim iktidarın kökeninde bir değişiklik yapmalıdır. Genel olarak devrim, siyasal, toplumsal, ekonomik ilişkiler düzeninde hızlı değişmeye yol açan olaydır (Kongar, 1981, 17-19). Macpherson (1984, 99) da devrimden devlet iktidarının, örgütlü gayri resmi bir güç kullanımını ya da böyle bir gücün tehdidini içeren araçlarla el değiştirmesi ve el değiştirmiş olan bu iktidarın, bir sonraki aşamada toplumsal, ekonomik ve siyasal kurumlarda temel bir değişim oluşturacak bir görüşle sağlamlaştırılması olduğunu anlamaktadır.

Devrim sözcüğü, 1789'dan çok önceleri, astronomiye ait bir kavram olarak kullanılmıştır: bir gök cisminin yörüngesini tamamlayarak ilk hareket noktasına geri dönüşü. Siyasetteki kullanılışı da astronomideki kullanılışına uygundu: Yönetimde ani bir değişme. 1789 Fransız Devriminden önce devrim, sadece yönetimde meydana gelen bir olay, bir değişme biçiminde algılanıyordu. Oysa 1789'dan sonra devrim, temelde siyasi nitelikli bir olay şeklinde algılanmaya başlanmıştır: İnsanların moral, ekonomik, sosyal, entelektüel yaşantılarında köklü değişimler yaratmak için gerektiğinde zor ve şiddet kullanmak üzere mevcut bir siyasi düzenin tasarlanarak, planlanarak yıkılmasıdır. Devrim artık, insanların tabi oldukları kurumları toptan değiştirebilme olanağını sağlayan, eski sistemini tasfiye edip yerine yenisini kurmayı planlayan iradi bir eylem halinde düşünülmeye başlanmıştır (Üşür, 2004, 26).

Devrim, ancak belirli koşulların bir araya gelmesiyle gerçekleşir. Aynı zamanda devrimci düşünce de devrimi yaratan koşulların bir parçasıdır. Devrimde, devrimci koşulların bilincinin farkına varılmadığı durumda, bu hareket, devrim değil

bunlar ayaklanma olarak kalırlar. Devrim, anlık bir değişme değil, uzunca bir sürecin ürünüdür (Kışlalı, 2003, 185-192).

Devrimci düşünce, içinde bulunduğu ideolojiye göre belirlense de, her şeyden önce, tamamen farklı mutlu bir gelecek için, bugünkü toplumsal düzeni tümüyle yadsır. İnsanın özgürlüğünü, eşitliğini, toplumun mutluluğunu ve hakça bir düzeni savunur (Kışlalı, 2003, 186).

Devrim için gerekli koşullar nelerdir? Kışlalı (2003, 187)'ya göre devrimle yoksulluk arasında mutlak bir bağlantı yoktur. Yoksulluk içindeki bir toplumda devrim görülmezken, çok daha varlıklı bir toplumda devrim patlak verebilir. Devrim için insanlarda umut gerekir. Umudun olmadığı yerde devrim de olmaz. Umutsuz insan toplulukları isteklerini öte dünyaya taşırlar. Fakat devrimin mutlaka bir toplumsal kökeni olmak zorundadır.

Kongar (1981, 121) devrime yol açan nesnel koşulları “ekonomik, toplumsal, siyasal” biçimde üçlü bir sınıflandırma yaparak belirlemiştir. Buna göre, devrime yol açan, **Ekonomik Koşullar**:

(1) Ulusal gelir dağılımının adalatsız ve iç sömürünün yüksek olması. Bir toplumda ulusal gelir, çeşitli sınıf, tabaka ve gruplar arasında ne denli adaletsiz dağıtılırsa, toplumsal huzursuzluklar ve düşmanlıklar o denli keskin olur.

(2) Ekonomik kalkınma ve büyüme oranı ile toplumsal gelişme hızının yetersiz oluşu.

(3) Belli bir oranda, ekonomik kalkınma ya da büyüme ile toplumsal gelişmenin başlamış olması. Böyle bir durum, toplumdaki beklentilerin yükselmesine ve gelecek için daha yüksek umutların oluşmasına yol açar.

(4) Toplumdaki üretimin artırılmasını engelleyen yapısal darboğazların varlığı.

(5) Dağıtılacak ulusal gelirin doğrudan doğruya içteki emek sömürüsünün yüksek olmasına bağlı bulunması.

(6) Sürekli dış ticaret açığı ve yüksek enflasyon gibi, mevcut adaletsizlikleri pekiştirici ve düzeni yozlaştırıcı eğilimlerin varlığı.

Devrime yol açan, **Toplumsal Koşullar**:

(1) Toplumun temel yapısının çok hızlı değişmekte oluşu.

(2) Toplumun bütünleşmesine yardımcı olan öğelerin işlevlerini yitirmesi.

(3) Toplumsal yapıdaki tutarsızlıkların çok oluşu.

(4) Toplumsal yapının eşcinstenliği (homojenliği) ve basitliği. Bir toplumun yapısı ne denli eşcinsten ve basit ise, toplumdaki huzursuzluk ve memnuniyetsizlik o denli hızlı yayılır ve toplumu etkiler.

(5) Toplumdaki çıkar çatışmalarının şiddeti ve bunları kanalize edecek mekanizmaların yokluğu.

(6) Toplumsal hareketliliğin olmayışı. Bir sınıfları ötekine geçme oranı düşükse siyasal şiddet olasılığı o oranda artar.

(7) Aydınların küsmeleri ve kendilerini çekmeleri.

(8) Toplumsal beklentilerin toplumsal olanaklara oranının yüksek oluşu.

(9) Toplumun tarihten ve coğrafyadan gelen farklı grupları içermeye oranı. Bir toplum, farklı etnik, dinsel, kültürel gruplardan oluşuyorsa, mevcut memnuniyetsizliklerin, hemen bu eski farklılıkların kimliğine bürünerek yeniden ayrılıkçı eğilimleri körüklemeleri beklenir.

(10) Bireylerin devrimci davranışa yönelmesi

Devrime yol açan Siyasal Koşullar:

(1) Mevcut siyasal düzenin, toplumdaki en güçlü varlığı iktidara getirmemesi.

(2) Siyasal iktidarın nasıl değişeceğinin belirlenmemiş olması.

(3) Siyasal iktidarın toplumun tüm sınıf ve kesimlerine açık olmaması

(4) Yöneticilerin, temsil ettikleri sınıf, grup ve kişilerle bağlarının kopması

(5) Yönetim mekanizmasının yetersizliği.

(6) Siyasal çatışmaların, ister doğrudan çıkarlara, isterse ideolojiler biçiminde dolaylı çıkarlara bağlı olsun, barışçı yollara kanalize edilememesi.

(7) Siyasal sistemin, kendine karşı olanlara meşru muhalefet olanağı tanımaması.

(8) Mevcut siyasal düzenin, toplumun sorunlarına uzun dönemde yanıt verebilecek çözümleri oluşturamayacağına ilişkin inanç.

(9) Siyasal düzenin savaş ve benzeri nedenlerle zayıflamış olması.

3.2. “Devrimler” Öncesi İnsanlık Tarihi

Kavimler göçü ile Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra Avrupa’da merkezi krallıkların yıkılmasıyla bütün Ortaçağ boyunca sürecektelen feodal düzen başlamıştır. Kavimler göçü sonucunda Avrupa’nın etnik yapısı tamamen değişmiştir.

Barbar kavimlerden kaçan halk kentlerin güvensiz olması nedeniyle köylere göç etmeye başlamıştır. Halkın kentlerden kaçarak kırsal alanlara yerleşmesi ile feodal düzen kesin olarak başlamıştır. Halk, kendini güvende hissetmek için büyük derebeylerinin (topraksoyluları) yaşadığı etrafları kalın surlarla korunaklı hale getirilmiş kale benzeri yerlere sığınmıştır. Halk, burada derebeyin toprağını ekip biçiyor ve çok kötü şartlarda barınıyordu. Halkın ya da köylülerin -aslında bunlar uyruk olarak derebeyine bağlıdırlar- toprağı yok; toprak çok güçlü konumda olan kilise ve derebeylerinin. Köylüler toprakta köle gibi çalıştırılıyor. Feodal düzende kilise de çok güçlüdür. Sınırsız toprağı sahiptir.

Ortaçağ'da kilise, insanların yalnız imanı ile ilgili değildir. Sosyal yaşamın hemen bütün alanlarında, kilise büyük rol oynamaktadır (Tanilli, 2001, 60). Feodal düzen birtakım gelişmelerle sarsılmıştır. Özellikle barutun ve topun keşfi ile kalın surların dahi yıkılabildiğı görülmüştür. Bundan sonra mutlak krallıkların güçleri artmaya başlamıştır. Coğrafi keşiflerin de feodal düzeni yıkıcı etkileri olmuştur. Müslümanlardan öğrenilen pusula ile Hindistan'ın zenginliğini aramaya çıkan Avrupalılar, Amerika'ya, Hindistan'a ulaşmışlardır. Avrupa'ya buralardan değerli madenler, akmaya başlamıştır. Ticaret gelişmeye başlamıştır. Sonuçta yeni bir sınıf olan burjuvazi doğmuştur. Kilisenin baskısından bunalan halk yeni keşfedilen yerlere yerleşmeye başlamıştır. Ayrıca, Avrupa'nın eski Yunan kültür ve medeniyetini keşfetmesiyle Rönesans başlar. Rönesans ile birlikte felsefe, bilim, güzel sanatlarda önemli gelişmeler yaşanmaya başlanır. Rönesans ile ortaçağın bağnaz skolastik düşüncesine karşı akıl ve bilim ile savaş açılır. Rönesans ile birlikte temel öğesi insan olan hümanizma gelişir. Rönesans'ın etkisiyle oluşan Reform ise dinde bir ıslah hareketine girer. Avrupa'da din savaşı yaşanır. Ayrıcalıklarını bırakmayan Katolik kilisesi bölünür. Hemen her ülke kendi ulusal kilisesini kurar. Avrupa'da yeni mezhepler -Protestan, Anglikan- ortaya çıkar Katolik kilisesi gittikçe gücünü kaybeder.

Avrupa'da 15. ve 16. yüzyıllardan başlayarak ulus devletler görülmeye başlanır. Ortaçağ'da Batı'da, siyasal birim olarak, imparatorluklar içinde, bağımsız derebeylikler görülmektedir. Büyük imparatorluklar, merkezi otoriteden de yoksun bulunmakta, yerel kanun ve ölçüler, çeşitli halklar, birbirinden farklı örf ve adetler imparatorluklar içinde bir kargaşalık yaratmıştır. Ulus devlet anlayışı ile

imparatorluk ve imparatorluğun iç kalıntıları derebeylikler yıkılırken İngiltere, Fransa gibi ulus devletler kurulmaya başlanmıştır (Tanilli, 2001, 93).18. yüzyılın ortalarından itibaren de ortaçağın tarıma dayalı kapalı dünyasını sarsan Sanayi Devrimi yaşanmaya başlanmıştır.

3.3. Dünya’da Devrimler

Kışlalı’nın sınıflandırmasına göre devrimler, evrim sonucu oluşan devrimler ve geri kalmış ülke devrimleri yani evrim sonucu oluşmayan devrimler olarak ayrılmaktadır. Moore (2003) da devrimleri evrim sonucu oluşan ve tepeden inme devrimler olarak sınıflandırmaktadır.

3.3.1.Evrin Sonucu Oluşan Devrimler

Evrin sonucu oluşan devrimlerde, ideoloji evrime koşut olarak doğar, devrimci eylem içinde gelişir. Böyle bir devrimde ideolojinin ağırlığı, nesnel koşulların çok gerisinde kalır. Bu tür devrimler, koşullar ve toplumdaki güç dengesi değişmiş, ama eski koşullara göre oluşan ve eski güç dengesini yansıtan toplumsal ve özellikle de siyasal kurumlar değişmemekte direnmiş, toplumsal ekonomik gelişmeyi zorlaştırmaya başlamışlardır. Burada söz konusu olan, eski kurumları yeni koşullara uydurmaktır. Yani üst yapıyı altyapıya uydurmaktır (Kışlalı, 2003, 144-192).

Batı’da kapitalizmin gelişmesi, politik ve ekonomik gücün aristokrasiden burjuvaziye geçişini sağlayan bir toplumsal devrim ile mümkün olmuştur. İngiliz ve Fransız Devrimi, Batı ülkelerinin kapitalist yoldan kalkınmasının ön şartını sağlamıştır (Avcıoğlu, 2001, 241).

Geri kalmış ülkelerde ise, kapitalizm, emperyalizm yoluyla dışarıdan gelmiştir. Emperyalizmin egemenliğindeki kapitalist gelişme, dinamik ve yatırımcı bir kapitalist sınıfın gelişmesini engellemiştir. Tarımda modernleşmeyi güçleştiren feodal ve yarı feodal ilişkilerin tasfiyesi çok yavaş olmaktadır. Yabancı sermaye egemenliğindeki kapitalist sınıf, Batıdaki tersine, feodal ya da yarı feodal nitelikteki büyük arazi sahiplerini tasfiye etmek yerine, onlarla uzlaşmaya gitmekte ve hatta onlarla birlikte, hızla kalkınma ve çağdaşlaşma için zorunlu toplumsal dönüşümleri engellemek üzere bir tutucu güçler koalisyonu oluşturmaktadır. Bu tutucu

güçler koalisyonu, yatırımcı ve kalkınmacı değil, tüketicidir. Ulusçu değil, işbirlikçidir (Avcıoğlu, 2001, 241).

Kışlalı (2003, 188)'nin aktardığı gibi Crane Brinton'a göre bu dört (İngiliz, Amerikan, Fransız, Sovyet) devrimin ortak özellikleri şöyledir:

a) Dört devrim de belirli bir gelişme düzeyine ulaşmış toplumlarda ortaya çıkmıştır. Bir umutsuzluktan değil, aksine beklentilerin gerçekleşmemesinden ve devrimin daha iyi koşullar yaratacağı umudundan doğmuştur.

b) Dört devrimde de devrim öncesinde şiddetli sınıf çatışmaları yaşanmıştır. Fakat ayrıcalıklı sınıfa karşı asıl mücadeleyi veren en yoksul sınıf değil, ayrıcalıklı sınıfa en yakın imkanlara sahip olan sınıftır. Aristokrasiyi burjuvazi, yani gelişen toplumsal ekonomik koşullar içinde giderek güçlenen sınıf yıkmıştır.

c) Devrim öncesinde aydınlar rejimi tam anlamıyla terk etmişlerdir. Aydınlar hem rejimi ve yöneticileri çok sert bir biçimde eleştirmiş, hem de devrimci ideolojinin oluşumuna ve yayılmasına katkıda bulunmuşlardır.

d) Mevcut hükümetler, yetersizlikten ya da ihmalden dolayı işlemez duruma gelmiş, sorunlara çözüm bulamayacak hale gelmişlerdir.

e) Yönetici sınıf, bir zamanlar gücünü oluşturan niteliklere, kendine olan güvenini yitirmişti. Yönetici sınıfın bir bölümü devrimci harekete katılmıştır.

f) Hükümet karşı karşıya bulunduğu parasal sorunları kesinlikle çözemeyeceği izlenimi vermiş, devletim kaynakları yetmemiş, başvuru olan çözüm yolları ardı ardına başarısız kalmıştır.

g) Halkın hoşnutsuzluğunu gösteren ilk hareketleri hükümet güvenlik güçlerini kullanarak bastırmak istemiş, ama güvenlik güçlerinin kötü kullanılması sonucunda karışıklıklar azalacağına artmış, yayılmıştır. Zamanla da askerden ve polisten devrimcilere katılanlar olmuştur.

3.3.1.1. İngiliz Devrimi (1640-1649)

İngiliz Devrimi'ni açıklamadan önce İngiltere'nin devrim öncesinde durumunu incelemek gerekirse şu noktalar göze çarpmaktadır:

İngiltere'nin her şeyden önce bir ada ülkesi olmasından kaynaklanan kıta Avrupa'sından ayırt edici yönleri vardır. İngiltere coğrafi bakımdan savunulması kolay bir ülkedir. Bu nedenle de krala bağlı sürekli bir ordunun her zaman için hazır

bulunmasına gerek olmamıştır. Dolayısıyla kralın çok güçlü bir otoritesi de olamamıştır. İngiltere’de derebeyleri bir araya geldikleri zaman kral karşısında bir güç dengesi oluşturabilmişlerdir. Diğer taraftan, büyük ve sürekli bir ordunun yokluğu, askerlerin siyasal yaşamda önem kazanmasını da önlemiş, sivil otoriteye saygı geleneği daha çabuk oluşabilmiştir (Kışlalı, 2003, 254). İşte bu nedenle 1215’teki Magna Carta kralın vergi alabilmek için derebeyleri ile anlaştığı bir anlaşma olmuştur. Magna Carta ile kralın yetkileri sınırlandırılarak halkın mallarına, özgürlüklerine keyfi müdahalede bulunma yetkisi kaldırılmıştır. Magna Carta’nın öncesinde İngiltere’de bulunan parlamento artık sürekli bir yapıya bürünmüştür. Ayrıca parlamento danışma kurulunun da ötesine geçerek sadece derebeylerinin bulunduğu değil aynı zamanda tüccar ve esnafın da bulunduğu bir parlamento şekline almıştır. Daha sonra da iki meclisli bir yapı -Lordlar ve Avam Meclisi- oluşmuştur.

İngiltere’de din adamları hiçbir zaman parlamentoda kıta Avrupa’sındaki gibi bağımsız bir güç olarak temsil edilmemişlerdir. İngiltere’de krala bağlı bir Anglikan Kilisesi bulunduğundan Avrupa’da yaşanan Katolik-Protestan din savaşları da yaşanmamıştır.

İngiltere’de 16. ve 17. yüzyıllarda ticaretin kentlerde gösterdiği gelişme, ülkenin kırsal bölgelerinin tarım ürünleri için bir pazar yaratmış ve böylece doğrudan doğruya kırsal bölgelerde ticarete yönelik ve kapitalist işletmeciliğe dayalı bir tarıma geçilmesi olanağını doğuran süreci başlatmıştır (Moore, 2003, 38-42).

İngiltere’de devrim tohumlarının gelişmesini sağlayan birçok etmen vardır. Bunlar arasında, 1640’lardan itibaren, halk, parlamentoya dinsel reform isteğini belirten, kralın yargılanması çağrısı yapan toplu dilekçeler veya bireysel dilekçeler verebiliyordu. Bu dönemlerde İngiltere kısmen okur yazar bir toplumdur, özellikle Londra’da erkek ve kadınların önemli bir çoğunluğu okuryazardır. Matbaa da oldukça gelişmiş olduğundan dilekçeler hızla basılabilip, elden ele dağıtılabilmiştir. İngiliz Devrimi, geleneksel seçkinlerin arasından gelmeyen birçok insanın eylemiyle gerçekleştirilmiştir. Devrim çok ciddi bir halk desteğine sahiptir, ne var ki, halkın devrime karşı konulmaz bir coşku beslediği de söylenemez. İngiltere’de yerleşik dinsel ve siyasal fikirler, kentlerdeki ve köylerdeki katılım alışkanlıkları, hukuk ve tarih anlayışları; tüm bunlar, devrimci deneyimi beslemiştir. Devrimin öncesinde istekleri yerine getirilmeyen burjuvazi, oldukça yoksul olan köylülere ek olarak

kralın farklı mezheplerden oluşan -Katolik İrlanda, Calvinici İskoçya, bölünmüş İngiltere- ülkede bütüncül bir dinsel baskı uygulaması İskoçya'da yaygın olan ulusal ayaklanmayı ateşlemiştir (Hughes, 2003, 55-67).

İngiliz Devrimi üç döneme ayrılabilir. Birinci dönem devrimin hazırlanmasıdır; parlamento toplantıya çağrılır 1642'ye kadar sürer. İkinci dönem, sınıf mücadelesinin doruk noktası olan iç savaştır; 1642'den 1649'a kadar sürer ve cumhuriyet ilan edilir ve kral idam edilir. 1649'dan 1658'e kadar süren üçüncü dönem, cumhuriyet ve protektorayı (burjuvazinin askeri diktatörlüğü), içerir, daha sonra da halen süren krallık yeniden kurulur (Tanilli, 1999b, 204-205).

Devrimin ortaya çıkışı ve gelişimi ise şöyle olmuştur 1600'lü yıllarda kral olan I. Charles, merkezi bir krallık kurmayı deneyerek, parlamentoya danışmadan İspanya'ya ve Fransa'ya savaş açmıştır. Dolayısıyla savaş masraflarını karşılamak için de vergileri arttırmıştır. Bunu üzerine parlamento, 1628 yılında, "Haklar Bildirisi"ni yayımlamıştır. Bu Bildiri ile, kralın yetkileri sınırlandırılarak, yasalara uygun olmadan kimseyi suçlayıp cezalandıramayacağı ve halka karşı orduyu kullanamayacağı, hükme bağlanmıştır. Kral buna karşı direnerek, başında Cromwell'in bulunduğu halkla kralın savaşından halk galip çıkmıştır. Sonuçta kral I. Charles halkın gözü önünde idam edilmiştir. Yaşanan, bir kralın yerini bir başkasının almasından ibaret değildir. Aksine, üyelerin yönetsel bir Devlet Konseyini seçtiği tek meclisli bir parlamento tarafından kolektif bir yönetimin tesis edilmesiyle birlikte iktidar yapısında gerçekleşen değişimlerdir. 17. yüzyılda başlayan İngiliz iç savaşı, ekonomik alanda toprak mülkiyetinin bir sınıf veya gruptan ötekine geçerek büyük çapta el değiştirmesine yol açmamıştır. İngiltere'de demokrasi sürecinde Parlamento, İç Savaş'ın bir ürünü olarak daha çok ticaret kafalı toprak sahibi üst sınıfın bir aracı olarak doğmuştur. Fakat sadece bundan ibaret de değildir. Bu sınıfın, İç Savaş öncesinde kralın karşısında yer almasına yol açan bir ekonomik temel üzerinde yükselmiş olması, Parlamento'nun güçlenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır (Moore, 2003, 59). Ayrıca İngiltere'de yöneticilerin toplumsal konumlarında aşırı derecede bir değişiklik olmuş, yöneticiler sonraki dönemlerde aristokrasi sınıfından değil de toprak sahibi sınıfların geçmişi göreceli olarak belirsiz üyelerinden gelmişlerdir. Yine 1649 Devrimi, hem ulusal kilisenin çöküşünü hem de Protestanlar

için beklenmedik bir dinsel serbestliğin kesin olarak oluşmasını sağlamıştır (Hughes,2003, 52-54).

Kralın idam edilmesinden 1658'e kadar İngiltere'de Cromwell'in diktatörlüğü yaşanmıştır. **Devrim diktatörlük doğurmuştur** diyebiliriz. Daha sonra tahta kralın oğlu II. Charles ve ondan sonra kardeşi II. James çıkmıştır. O da yeniden mutlak bir kral gibi hareket etmeye başlamıştır. Fakat o da parlamentoya karşı verdiği üç yıllık savaşın sonucunda ülkeden kaçmıştır. Daha sonra da 1689'da parlamento, ünlü "Haklar Yasası"nı yayımlamıştır. Buna göre artık kral hiçbir yasayı yürürlükten kaldıramayacak, parlamentonun izni olmadan vergi ve asker toplayamayacak, yasal kurallara uymadan hiç kimse tutuklanamayacaktı. Zamanla İngiliz kralları yetkilerini teker teker yitirerek sembolik konuma gelmişler, parlamenter rejimlerdeki cumhurbaşkanına benzemişlerdir. Aynı süreç içinde Lordlar Meclisi'nin yetkileri de Avam Meclisi'ne geçtikçe, krallık görünümü altında bir siyasi (liberal) demokrasi ortaya çıkmıştır (Kışlalı, 2003, 255).

İngiliz Devrimini, Marksist ideoloji, çağdaş kapitalist sistemin feodal toplumsal yapının yerini alması sebebiyle bir "burjuva devrimi" liberaller ise çağdaş özgürlüğün- anayasal monarşi, bireysel haklar ve dinsel özgürlük- doğuşuna katkı yapan bir devrim olarak değerlendirmişlerdir (Hughes, 2003, 55).

Sonuç olarak, İngiliz Devrimi sanayileşmeye başlamış kapitalizmin eşliğinde bir ülkede ilk burjuva devrimidir. İlk burjuva devrimini yaşamının getirdiği birtakım kazançlar yüzyıllar sonra ortaya çıkacaktır. Şöyle ki İngiltere, Devrim ile birlikte o dönemdeki en büyük güçlerden biri ve rakibi olan Hollanda ile büyük bir savaşa girişmiştir. Hollanda denizlerde büyük üstünlüğe sahipti, Amerika'dan, Hindistan'dan ve diğer sömürgelerden mal taşımacılığı ve ticaret yaparak büyük kazançlar elde ediyordu. 1651'de İngiltere parlamentosu, hedefi Hollanda olan "Denizcilik Kanunu" yayımladı (Tanilli, 1999b, 212). Bu Kanuna göre, İngiltere'ye gönderilecek malları ancak İngiliz gemileri taşıyacaktı. Tamamen çıkarlarına ters olan bu kanunu Hollandalılar tanımadılar ve İngiltere ile bir savaş başladı. Savaşın sonucunda Hollanda yenildi ve İngiltere üstünlüğünü ispatladı. Artık bundan sonra sömürgelerini arttırmak isteyen İngiltere İspanya, Portekiz, Hollanda ile sömürge yarışına girdi. Bu ülkeler arasında sürekli güçlenmiştir, İngiltere. İngiltere ve İngiliz burjuvazisi, bu deniz ticaretinden çok büyük kazançlar elde ediyor, ülkeye altın

akıyor, burjuvazi gittikçe güçlenip, zenginleşiyordu. İngiliz Merkez Bankasının temeli olan İngiltere Bankası da o dönemde (1694) kurulmuştur.

Sonuçta İngiltere’de Devrim’den sonra yine kral vardı fakat bu kral artık 1640’lardan önceki bir kral değildi. Otoritesi sınırlandırılmış, yetkilerini parlamento ile birlikte kullanan bir kral vardı artık. Devrim, mutlak monarşinin, çok güçlü olan kilisenin, feodal beylerin otoritesine son vermiştir.

3.3.1.2. Amerikan Devrimi (1763-1791)

Amerikan Devrimi, hem İngiliz liberal devrimlerinin sonuncusu hem de ilk çağdaş demokrasinin kökenidir, dolayısıyla 18. yüzyıldan başlayarak Aydınlanma Çağının önemli bir dönemini oluşturur (Raynaud, 2003, 41).

Kuzey Amerika’ya ilk yerleşen göçmenler arasında İngilizler, onların içinde de Püritenler ağırlıktadırlar. Püritenlik, Hristiyanlıkta her türlü yeniliğe karşı, katı ahlakçı, ama tanrı önünde eşitlik ilkesi nedeniyle eşitliğe bağlı bir tarikattir. İngiltere’de burjuvazinin gelişmesine, parlamentonun güçlenmesine katkıda bulunmuşlardır. İngiliz kilisesine karşı oldukları için zamanla Amerika’da İngiliz sömürgeciliğine de karşı çıkmışlardır Amerika’da siyasal demokrasi, Avrupa’daki gibi, bir aristokrasi-burjuvazi çatışmasından doğmamıştır. Avrupa’nın katı rejimlerinden kaçarak, özgürlük düşünceleriyle birlikte bu ülkeye gelenlerin, İngiliz sömürgeciliğine karşı başkaldırmasıyla gerçekleşmiştir (Kışlalı, 2003, 256). Amerikan Devrimi’nin oluşmasına birçok etmen yardımcı olmuştur. Ekonomik, kültürel ve politik koşullar ayaklanma zemini sağlamış, fakat halkı isyana zorlamamıştır (Bonwick, 2003, 96). ABD, ister feodal ister bürokratik biçiminde olsun, karmaşık ve yerleşik bir tarım toplumunu parçalama sorunuyla karşılaşmamıştır. ABD’de ticari tarım, Virginia tütün plantasyonlarında olduğu gibi başlangıçtan beri önemliydi ve Amerikan toplumu yerleştikçe hızla egemen konuma yükselmiştir. Amerikan tarihinde, ticari tarım öncesi bir toprak sahibi aristokrasi ile kral arasındaki siyasal savaş yaşanmamıştır Ayrıca Amerikan toplumunda herhangi bir zamanda Asya’dakilerle ve Avrupa’dakilerle karşılaştırılabilecek büyüklükte bir köylü sınıfı oluşmamıştır. Amerikan tarihinde, 20. yüzyılın Rus ve Çin Devrimlerine benzer herhangi bir devrim görülmediği gibi, İngiliz Devrimiyle, Fransız Devrimiyle karşılaştırılabilecek bir devrimin bulunmadığı da ileri sürmektedir. ABD’nin 20.

yüzyıl ortalarında dünyanın önde gelen endüstri kapitalizmi demokrasisi oluşunu etkileyen iki önemli etmen vardır: Bunlar Amerikan Devrimi [Amerikan Bağımsızlık Savaşı] ve İç Savaş'tır. İç Savaş, genellikle Amerikan tarihinin tarım ve endüstri dönemlerini birbirinden ayıran bir şiddet olayıdır (Moore 2003, 152).

Devrimin ortaya çıkmasından önce Amerika'da halkın seçtiği meclislerle, İngiltere kralının atadığı valiler arasında sürekli bir sürtüşme vardı. Sonuçta Yedi Yıl Savaşları ile parasal sıkıntı içine düşen İngiliz kralının vergileri arttırmasıyla, Amerika'da başkaldırı başlamıştır. 1765'te başlayan eylem, 1774'teki Philadelfiya'da toplanan ülke çapındaki ilk parlamento ile önemli bir aşamaya ulaşmıştır. 4 Temmuz 1776'da Bağımsızlık Bildirisi yayımlanmıştır (Kışlalı, 2003, 257). Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nin tek cümle ile özeti şudur: "İnsanlar özgür doğmuşlar ve özgür yaşayacaklardır. Irkı, dili, dini ne olursa olsun Amerika üzerinde yaşayan bütün vatandaşlar eşit haklara sahiptirler" (Baydar, 1973, 67).

Amerikan Devrimi, toplumun orta alt katmanlarından gelenleri, çıkarlarının daha büyük oranda kabul edilmesi ve eyaletlerin yönetimine daha fazla katılmaları doğrultusunda teşvik etmiştir (Bonwick, 2003, 110).

Amerikan Devrimi, başlangıçta, gücünü temsili karakterinden alan yasamanın onaylamadığı hiçbir vergiyi meşru kabul etmeyen liberal, anayasal (İngiliz geleneğine sahip) bir talepti. Fakat İngiliz geleneğinden farklı olan yanları da vardı. İtiraz edilen vergiler İngiliz parlamentosu tarafından kabul edilmişti, dolayısıyla davalarını ancak İngiliz temsil anlayışını derinlemesine değiştirerek, savunabilen Amerikalıların gerçek düşmanı İngiliz parlamentosuydu. Amerikan Devrimi'nin kökeninde kesinlikle radikal bir gelenek vardır ve aynı zamanda demokratik ve anarşist eğilimlerin bulunduğu bu geleneğin belirgin özelliği kendisini neredeyse doğal olarak siyasal liberalizmin sınırları içinde tutan iktidara kuşkuyla bakmasıdır. Amerikan Devrimi'nin amacı İngiliz rejiminin aristokratik ve monarşik unsurlarını bütünüyle yok etmektir (Raynaud, 2003, 42-44).

Sonuçta Amerika İngiltere'nin bir kolonisi olmaktan çıkarak devrimci bir hareket yapmıştı, fakat bu sadece bir başlangıçtı. Buna eşlik eden ulusal devrim, Amerika'yı şekillendiren ve onun geleceğini biçimlendiren asıl etkidir. Ulusal devrim, geleneksel monarşik toplum yerine halkın üstünlüğü ilkesi üzerine inşa edilen bir cumhuriyet yönetimi yaratmıştır. Toplumdaki seçkinlerle, alt sınıflar

arasındaki ilişkileri keskin biçimde değiştirerek birçok önemli reformun oluşmasına yol açmıştır. On üç farklı topluluktan oluşan bir federal birlik kurularak yeni bir otorite oluşturulmuştur. Cumhuriyet yönetiminin kurulmasıyla çağdaş Avrupa toplumlarından oldukça farklı olan bir ulus yaratılmıştır. Bu süreç geleceğe ilişkin ideolojik bir gündem oluşturarak, gelecek kuşakların farklı gereksinimlerini karşılamaya yetecek derecede güçlü siyasal bir çerçeve inşa edip Amerika'yı demokratik bir doğrultuya yönlendirmiştir (Bonwick, 2003, 115).

Amerikan Devrimi'nin en önemli sonucu, kolonilerin tek bir siyasal birim içinde birleşmesi ve bu birliğin İngiltere'den ayrılması yolunda ilerlenmesini sağlamasıdır (Moore, 2003, 153)

Amerikan Devrimi başlı başına Amerikan toplumunda alt kesime ve siyasal hakları bulunmayan kadınlara başlı başına haklar vermemiştir. Devrim onların bu hakları isteyebilmeleri için zemin oluşturmuştur. Fakat bu da çok kolay olmamıştır. Amerika'da ırkçılık yakın zamanlara kadar devam etmiştir. Ayrıca kadınlar siyasi ekonomik hak ve özgürlüklerini çok kısa bir sürede elde edememişlerdir. Uzun mücadelelerin sonucunda elde etmişlerdir.

3.3.1.3. Fransız Devrimi

Fransa'da "devrim" bir evrimin yarattığı birikim sonucunda, kaçınılmaz olarak gelmiştir. Fransız Devrimi, evrim sürecinde önde yer alan bir toplumda rastlanabilen devrimlerin en ünlü örneğini oluşturur. Koşullar ve toplumdaki güç dengesi değişmiş, ama eski koşullara göre oluşan ve eski güç dengesini yansıtan toplumsal ve özellikle de siyasal kurumlar değişmemekte direnmiş, toplumsal-ekonomik gelişmeyi zorlaştırmaya başlamıştır (Kışlalı, 2001, 57).

Fransız Devrimi tipik aristokrasi (topraksoylular)-burjuvazi (kentsoylular) çatışmasının ürünüdür. Fransa'nın vergi gelirleri, aristokrasi ve din adamlarının sahip bulundukları ayrıcalıklar yüzünden çok düşüktü. Savaşların getirdiği ek yüklerle krallık bir iflasın eşiğine varmıştı. Kral, toprak soyluları toplayarak duruma bir çare bulmak istedi. Bütün topraklardan vergi alınmasına karşı çıkan topraksoylular, çözüm olarak 1614'ten beri toplanmamış olan parlamentonun görüşünün alınmasını önerdiler. Aristokrasinin, din adamlarının ve burjuvazinin temsilcileri, parlamentoyu oluşturan üç mecliste ayrı ayrı toplanıyorlardı. Burjuvazi ilk adım olarak diğerlerinin

de Halk Meclisi'ne katılmasını krala kabul ettirdi. Halk Meclisi, bir anayasa hazırlamak amacıyla kendini kurucu meclis ilan etti. Kral karşı çıkmasına karşın, 17 Temmuz 1789'da Kurucu Meclisi tanıyarak derebeylerin feodal düzende sahip oldukları tüm hukuksal ayrıcalıklar kaldırılmıştır. Tüm Fransızların yasalar önünde eşit oldukları kabul edilmiştir. Toprak reformu başlatılıp, kamu görevlerinin parayla alınıp satılması yasaklanmıştır. 26 Ağustos 1789'da ise ünlü "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" yayımlanmıştır (Kışlalı, 2003, 258). Bu Bildiri, 1791 Fransız Anayasası'na önsöz olarak da eklenmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere bu bildiri, yalnız Fransız yurttaşını değil, bütün insanlığı kapsayan özgürlük ve haklar getirmektedir. Buna göre, "İnsanlar özgür doğar ve özgür, eşit haklara sahip olarak yaşar. Özgürlük, mülkiyet, güven ve baskıya karşı direnme doğal ve kaldırılamaz haklardır. Her türlü egemenliğin asıl kaynağı ulustur. Özgürlük, başkalarına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmek demektir. Kanun, genel iradenin açıklanmasıdır. Her vatandaş, ister şahsen, ister temsilcileri aracılığıyla kanun yapılmasına katılma hakkına sahiptir. Bütün vatandaşlar kanun karşısında eşittir. Kanunun belirttiği haller ve koyduğu usuller dışında hiç kimse suçlandırılamaz, tutuklanamaz ve alıkonamaz. Hiç kimse suçtan önce yapılmış ve kabul edilmiş bir kanundan başka bir kanunla cezalandırılamaz. Hiç kimse düşüncelerinden dolayı kınanamaz. Mülkiyet, kutsal ve tecavüz edilemez bir hak olduğuna göre, kanunla gösterilen kamu yararı gerektirmedikçe, haklı ve peşinen ödenen bir tazminat verilmedikçe kimsenin mülkiyeti elinden alınamaz" (Baydar, 1973, 71).

Fransa'da 1791 yılında kabul edilen anayasa, kralın yetkilerini sınırlamıştır. Meşrutî krallık sistemi kurulmuştur. Ancak kral ülkeden kaçmaya kalkışınca, yeni anayasa ortadan kaldırılmıştır. Kral ve kraliçe idam edilmiştir. Yeni Meclis, Kamu Selameti Komitesi'nin önderliğindeki radikal unsurların eline geçmiştir. Birinci Cumhuriyet, önce beş kişilik Direktuar İdaresi'ne emanet edilmiştir. Bu sistem sadece dört yıl yaşayabilmiştir. Daha sonra Napoleon'un etkisiyle onun yerine Konsüllük İdaresi kurulmuştur. Napoleon, önce kendisini ömür boyu konsül ilan ettirmiş, sonra da cumhuriyeti sona erdirip 1804 yılında imparatorluğunu ilan etmiştir. Yani Fransız Devrimi ile kurulan cumhuriyetin ömrü on dört yıl sürebilmiştir. Napoleon, devrimin özgürlük fikirlerine sıcak bakmamıştır. Buna karşılık eşitlik düşüncesine de bağlıdır. Eski rejimdeki ayrıcalıkların yeniden ortaya

çıkmasına izin vermemiştir. Fransız birliğini güçlendirmiş, yeni bir adalet sistemi kurmuştur. Eğitimde ve devlet sisteminde reform yapmıştır. Bu dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nda III.Selim dönemindeki reformlarla aynı yıllara denk düşmektedir (Öymen, 2003, 309).

Fransız Devrimi, Avrupa'da, tamamen din dışı terimlerle entelektüel ifadesini bulan ilk büyük sosyal ayaklanıştı (Lewis, 2000, 55). Toplumsal devrimler sadece mülkiyet ilişkilerini değiştirmekle kalmazlar, kendi ideolojilerini yarattıkları gibi, fikirlerde de beklenmedik, öngörülmeleyen dönüşümler meydana getirirler. Fransız Devrimi ile birlikte insanlık tarihinde ilk kez akıl ve bireysel haklar merkezi bir konuma yükseldiği gibi, insanlar yine ilk kez, içinde yaşayacakları iktisadi, siyasi ve toplumsal ortamları kendilerinin belirleyebilecekleri düşüncesine ulaştılar. Algılayışlardaki bu farklılaşma, devrim düşüncesinin kendindeki değişmelerle somutlanır (Üşür, 2004, 25-26).

3.3.2. Geri Kalmış Ülke Devrimleri veya Tepeden İnme Devrimler

Bu toplumlarda görülen devrimler belirli tarihsel koşullardan yararlanarak, bu toplumların evrimini hızlandırmak, bazı evreleri atlamak amacını taşır. Bu toplumlarda devrim yapmanın gelişmiş toplumlardaki doğal koşulları ile ortaya çıkan devrimlerden kolay ve zor yanları vardır. Gelişmemiş ülkelerde devrimciler önceki devrimlerden dersler alarak aynı sorunlarla karşılaşmazlar, fakat geri kalmış ülkelerde de devrimin doğal taşıyıcısı, itici gücü olan toplumsal sınıf ya yoktur ya da çok güçsüzdür. Ancak, eski düzenin savunucusu güçlerin tarihsel nedenlerle zayıflamış oldukları bir andan yararlanarak iktidara gelebilirler (Kışlalı, 2003, 144).

Geri kalmış ülkelerde ortaya çıkan devrimlere bakılacak olursa, bunlar çok daha geniş bir ölçüde ideolojiye bağlıdırlar. Kongar (1981, 441) da geri kalmış ülke devrimlerini ideolojik olarak değerlendirmektedir. Bunun iki nedeni vardır: (a) Bu devrimler, geri kalmış halkları hızla çağdaş dünyaya dahil etme amaçları doğrultusunda hareket etmek için, çoğu kez fiilen bir ulus yaratmak zorundadırlar. Bu ülkeler, Avrupa'nın klasik devrimlerinin ya hiç yapmak durumunda olmadıkları ya da çok daha az bir güçlkle yapabildikleri bir şeyi, birkaç yıl içinde gerçekleştirmek, yani yerel, kabilesel ya da feodal cemaatlere bağlılık yerine, öncelikle bir siyasal ulusa bir bağlılık duygusunu yaratmak zorundadırlar. Genellikle

aydınlardan oluşan, yurt dışında eğitim görmekle siyasal olarak bilinçlenmiş geri kalmış ülkelerin önderleri, siyaset -öncesi bir halkta ulusallık ve bir ulusal öz- saygı duygusu oluşturmak, bir siyasal ve ulusal bilinç yaratmak ve yeni ulusun büyük işler başarabileceği konusunda bir umut ve bir inanç aşlamak durumunda kalmışlardır. İdeolojiyi de aydınlardan oluşan önder oluşturmuştur. (b) Yine bu ülkeler hızlı ekonomik gelişmeyi amaç edinmişlerdir. Evrim sonucu oluşan devrimlerde ekonomik gelişme güce sahip olan bir girişimci burjuvazinin bulunduğu bir sırada ortaya çıkmıştır. Geri Kalmış ülkelerde ise ne yerli bir burjuvazi sınıfı ne de bir sermaye birikimi vardır. İstenen ekonomik gelişmeyi devlet kendisinin öncülük ettiği sermaye birikimi ve yatırımı yoluyla planlama ve denetim biçiminde üstlenmiştir. (Macpherson, 1984, 100-102).

3.3.2.1. Sovyet Devrimi (Ekim)

Sovyet Devrimi'nden önce Rusya'yı incelemek gerekmektedir. Rusya'daki çağdaşlaşma hareketleri, Rusya'nın Kırım Savaşı ile İngiltere ve Fransa'ya yenilmesiyle hızlanmıştır. Kırım Savaşı Rusya'nın askeri açıdan geri olduğunu göstermiştir. Liberal devlet adamları Rusya'nın askeri yenilgisinin, onun sosyal ve ekonomik geriliğini yansıttığını ileri sürüp Çar Aleksandr'a reform yapılması gerektiğini tavsiye etmişlerdir (Perrie, 2003, 193). Aleksandr'ın reformları, devlet ile kurumlarını çağdaşlaştırmak ve onları daha etkili kılmak yoluyla güçlendirmeye çalışmıştır. Bu amaçla öncelikle serflerin özgürleşmesine başlanarak, köylülere toprak tahsis edilerek, tek tek bireyler olarak değil, köy komünü tarafından kolektif bir biçimde toprağa sahip olmaları amaçlanmıştır. Fakat bu 1917'deki devrimle sağlanmıştır. Ayrıca bu dönemde demokratlar seçime dayalı ulusal bir meclis talep ederlerken onların bu isteği de 1905'te karşılanmıştır. İdari reform politikaları ile ekonomik kalkınmanın birleşik etkileri, Rus toplumsal yapısını gözle görülür şekilde çağdaşlaştırmıştır. Geleneksel tarım sınıflarına-toprak soyluluğu ve komünal köylülük-sayıları artmakta olan kentsel gruplar eklenmiştir. Kentli nüfus büyük artış göstermiştir. Hem eski tüccarlardan, hem de toprak satışlarından sermaye elde etmiş olan soylulardan oluşan yeni bir burjuvazi sınıfı doğmaya başlamıştır. Toplum çağdaşlaşıp, Batılılaşırken çoğunluk, politik değişiminde -otokratik sistemin bir tür demokratikleşmesi biçiminde- bunu izleyeceğini ileri sürmekteydi. Fakat -Batı

Avrupa'da olduğu gibi- eski rejimin mücadele etmeden ayrıcalıklarından vazgeçmeyeceği, Rusya'da ise politik özgürlüğü elde edebilmek için devrimin gerekeceği fikri de yaygın şekilde kabul görmekteydi (Perrie, 2003, 196-197).

Rusya, Ekim Devrimi'nden önce, siyasal rejim bakımından mutlak bir monarşiydi. İktidarın tamamen çara ait olduğu bir sistem mevcuttur. Ekim Devrimi ile oluşturulan Sovyet Devrimi, Marx ve Engels'in davetine uyarak, dünyanın bütün proleterlerini birleştirmeyi ve kapitalist üretim ilişkilerinin yerine, sosyalist üretim ilişkilerini koymayı öngörmüştür. Bu, bütün malları ve her türlü üretim araçlarını devletin elinde toplayıp ferdi mülkiyeti ortadan kaldıran sosyal ve politik bir düzendir. Bu fikir ilk önce 1848'de Engels ile Marx'ın yayımladıkları "Komünist Manifesto" ile ortaya atılmıştır. 1917'de Rusya'da bir devrim yapan Bolşevikler, bu tarz bir düzen kurmaya girişmişlerdir (Baydar, 1973, 83-84).

1904 yılında başlayan Rus-Japon savaşında Rusya, büyük bir yenilgiye uğrayarak derin bir sarsıntı geçirmiştir. Halk, bütün suçu Çar'a yüklediğinden yer yer ayaklanmalar olmuştur. Çarlık yönetimine karşı memnuniyetsizlik yavaş yavaş tüm ülkeye yayılmıştır. Bu nedenle alınan sert tedbirler, büyük bir halk ayaklanmasının tohumlarını ekmiştir. Çar, 1905'te özellikle Rusya'nın Japonya'ya yenilmesi üzerine çıkan ayaklanmalar sonunda "Duma" adı verilen bir meclisin toplanmasını kabul etmiştir. Bu durum karşısında yeni başbakan Stolipin, seçim kanununu değiştirerek köylülerin ve Rus olmayan uyrukların haklarını daraltmış ve büyük toprak sahiplerinin haklarını genişletmiştir. Sonradan kararlarında bazı düzeltimler yaptıysa da meydana gelen kargaşayı önleyememiş ve Eylül 1911'de bir ihtilalci eliyle öldürülmüştür. İşte Rusya, bünyesinde ihtilalci fikirlerin gelişmekte olduğu bir sırada Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Batı cephesinde Rusya'nın uğradığı yenilgiler ve işgal edilen bölgelerden akın eden sığınıklar, ülkede büyük kargaşaların ve ekonomik sıkıntıların çıkmasına neden olmuşlardır. Ayrıca Rusya'nın müttefiklerinin Çanakkale Boğazını geçememeleri ve Rusya'ya yardım edememeleri, bu ülkedeki iç buhranı son haddine vardırmıştır (Baydar, 1973, 84).

Savaşın başlamasından henüz iki yıl geçmeden Rusya, ekonomik bakımdan çöküş durumunda idi. Duma'da hükümete ve Çar'a karşı şiddetli saldırılar başlamıştı. Çar II. Nikolay, ciddi düzeltim yapamadığından Rusya'da Mart İhtilali çıkmıştır. İhtilal, sonucunda halk ayaklanmış ve Çar Duma'yı dağıtmış, fakat Duma

bunu kabul etmeyerek toplantıya devam etmiştir. 12 Mart'ta askeri birlikler de ihtilalciler yanına geçince İhtilalciler kazanmış ve Duma, geçici bir hükümet kurulmasına karar vermiştir. İngiltere ve Fransa, derhal bu yeni hükümeti tanıdılar. Çünkü yeni hükümetin daha canlı bir savaş politikası izleyeceğini umuyorlardı. İhtilalden sonra ekonomik durum büsbütün kötüleşmiştir. Savaştan bıkmış olan halk, bu başarısızlıktan sonra Bolşeviklerin tarafını tuttu. Bundan yararlanan Bolşevikler, Petersburg'taki bankaları, resmi binaları ve istasyonları işgal ettiler. Bolşevikler aynı zamanda Moskova'da da başarı sağlamışlar ve iktidarı ele almışlardır. Lenin de Halk Komiserleri Divanının Başkanı bulunması dolayısıyla Bolşevik hükümetinin başkanı olmuştur. Lenin'in başkanlığındaki bu hükümet, bir yandan müsaderelele özel mülkiyete son verir ve yeni ekonomik sistem kurarken, bir yandan da her türlü çareye başvurarak, elde etmiş olduğu diktatörlüğü güçlendirmeye koyulmuştur. Böylece Lenin, Marxizmi teori alanından uygulama alanına geçirmiş oluyordu. Lenin, Ekim Devrimi'nin hareket tarzını tamamen bağımsız kılabilmek için, Rusya'nın hemen Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkmasına karar vermiş ve Rusya savaştan çekilmiştir (Baydar, 1973, 85).

3.3.2.2. Çin Devrimi (1911)

Çin'de devrimler dönemi, 1839-1842'de Batılı ülkelerle Çin arasında çıkan "Afyon Savaşı" ile başlar. Bu devrimlerin ilki 1851'deki Tai Ping Devrimi ve diğeri de 1911'de Sun Yat Sen'in başkaldırısıyla başlayan büyük devrimler zinciridir. Afyon savaşlarından sonra gerçekleşen Tai Ping Devrimi, yeni Çin tarihindeki en büyük devrimci köylü hareketi olarak kabul edilir. 17. yüzyıl, Çin'de Mançu sülalesinin kurulma ve yerleşme çabalarıyla geçmiştir. Bu yüzyıl, aynı zamanda, Batılı din ve sermaye temsilcilerinin Çin'e iyiden iyiye göz diktikleri, giderek Çin'de büyük ölçüde etkili olmaya başladıkları dönemdir. Fakat Avrupa'nın asıl ağırlığı ise bu ülkede 19. yüzyıl ortalarından sonra duyulmuştur. Çin bu yüzyılda, Avrupalılarla ticarete başlamış, bu alışveriş bir süre sonra, Çin'e çok sayıda yabancı gelmesi sonucunu doğurmuştur (Altay, 1991, 71).

1830'da Çinliler yabancı misyonerleri sınır dışı ettiler. Bu durum Çin'de Avrupalı etkinliğini azaltmadı. Yabancı tüccarlar, özellikle İngiliz ve Portekizli tüccarlar, Çinlilere afyon satıyorlar, buna karşılık onlardan çay ve ipek alıyorlardı.

Çin toplumu, giderek, afyonun zorunlu tüketicisi durumuna gelmekteydi. Afyon alışkanlığını yerleştiren nedenlerin başında giderek, bir devlet öğretisi haline gelen Konfüçyüsçülüğün ve öteki felsefe ve din anlayışlarının rolü olduğu kabul edilmektedir. 1839'da Çin hükümeti, afyon ithalini yasaklayan eski bir emirnameyi yeniden uygulamaya karar verince olaylar patlak verdi. Çin'i büyük bir pazar olarak gören İngiltere, 1841'de bu durumdan yararlanarak Kanton'a asker çıkardı. Hong Kong adasını ele geçirdi. Çin direnince Yang-Çe bölgesine de çıkarma yapıldı. Şanghay çevrildi. Şehirdeki 16 bin Mançu, ümit kalmayınca topluca intihar etti. Çin, 1842'de barış istedi. Savaş sonunda ülke yine bir afyon pazarıdır. Beş liman da İngiliz ticaretine açılmıştır. Çin'de gümrük bağımsızlığı kalmadı. İngilizler sadece kendi mahkemelerinde yargılanmak hakkını elde ettiler. Nüfusun %80'ini oluşturan köylü sınıfı sefil durumdaydı. Tacirler ve çok zaman ticaret burjuvazisinden gelen büyük toprak sahipleri halkın afyonlanmasına göz yumuyorlardı. Köylünün yaşamı, ürün durumuna bağlıydı; kıtlık halinde, ulaştırma araçları yetersiz olduğundan yüz binlerce, bazen milyonlarca insan ölmekten kurtulamıyordu (Altay, 1991, 71-72).

1821'de Kuang Si eyaletinde köylü ihtilali patlak verdi. Hung Siu Çuan adında bir köylü lider hareketin başına geçti. Mançu hanedanının yerine bir Çin hanedanı geçirmek, toprak reformu yapmak, Çin'e ulusal ve dini alanlarda canlılık kazandırmak isteyen Çuan'ın taraftarları kısa sürede yüz binleri buldu. İmparator orduları yenildi. Çuan kendini imparator ilan etti. Nankin'i başkent yaptı. Biri de Pekin'de olmak üzere, iki imparator hüküm sürmeye başladı. Çin'deki karışıklıklardan yararlanan İngilizler, Fransızlarla birleşerek Çin'e asker çıkardılar. 1857-1860 yılları arasındaki savaşlarda eski imparator dize getirildi. Çin, İngiliz ve Fransız emperyalizmine açıldı. Sonra eski imparatorla işgal orduları birleştiler. Nankin'deki devrimci imparatora karşı saldırıya geçtiler. Çuan eski imparatora karşı başarı kazanmasına karşın İngiliz ve Fransız ordusu da savaşa girince yenildi. Eski İmparator tekrar Çin'in tek egemeni oldu. Aslında egemenlik İngiliz ve Fransızlara geçmiş, Çin Avrupa'ya pazar olmuştu (Altay, 1991, 72).

Tai-Pingler ihtilalinden çeyrek yüzyıl sonra 27 yaşındaki imparator, Kouang Siu, idealist bir yol izleyerek, yeni bir Çin kurmaya karar vermiştir. Bu idealist grup imparatorluğun emri ile, bir reform programı hazırladı. Buna göre: Batı dillerine ve Batı kültürüne kapılar açılacak, bilimsel ve teknik eserler devlet eliyle ve

milyonlarca nüsha bastırılacak, ulusal ordu Avrupa yöntemleriyle yeniden kurulacak, tarım ve ticaret çağdaş yöntemlere göre, örgütlenecek ve Batı ülkelerinden sanayi aletleri ve malzemesi satın alınacaktı. Bütün bu devrimler kıyafetlerde, günlük yaşayışta ve din anlayışında da yeni yöntemlerin uygulanmasını gerektiriyordu. Fakat bu devrimci atılımlar genç imparatorun aşırı tutucu olan üvey annesi imparatoriçeye takıldı. İmparatoriçenin kışkırttığı ordu, imparatorun ordusunu yendi. Bundan sonra reformcular kanlı sokak kavgalarından sonra yakalandı ve öldürüldüler. Devrimciler tarafından başlanılmış bütün hareketler durdurulmuştur. Bundan sonra hiçbir devrimci düşüncenin yaşayamadığı baskıcı bir yönetim ortaya çıktı. Sonunda Çin’de iç savaş başladı. 1900’de Ruslar Mançurya’yı işgal edince Pekin’de halk silaha sarıldı. 1905’te Rus-Japon savaşı çıkınca tutucu imparatoriçe, daha önce uygulanmaması için savaştığı reform çalışmalarını yeniden başlatmıştır (Altay, 1991, 72-73).

1900’lü yılların ilk on yılı içinde Çin’de bir başka gelişme daha olmuştur. İlk işçi sendikalarının kurulması, kadınların eğitiminin yaygınlaşması ve bütün Çinlilerin yerel dillerinin yanı sıra konuşacakları bir ulusal dilin oluşturulması gerçekleşmiştir. Böylelikle Çin’in 20. yüzyıldaki bütün tarihini belirleyecek olan iki ideolojik güç olan milliyetçilik ve komünizm, maddi ve manevi dayanaklar edinmişlerdir. Çin’de hanedanların sonunu getiren 1911 Devrimi’nin önderleri, Çin’deki ilk çağdaş milliyetçi hareketin de kurucularıydılar. Kendi burjuva kökenlerinin ve Batılı eğitimlerinin sonucu olarak, geleneksel ilişkiler alanından çıkmaya başlamış olan Çin’in ideal yaşam tarzının bir burjuva cumhuriyeti içinde ifadesinin bulacağı düşüncesi, reformlar çağında yetişmiş olan aydınların büyük çoğunluğu tarafından paylaşılmaktaydı (Altay, 1991, 91).

Honolulu’da Amerikan Koleji’nde okuyan, Sun Yat Sen, 1900’de Çin’de “Komintang”ı kurdu. Bu ulusçu parti, sanayi ve ticaret kesiminde çok tutuldu. Partinin “Üç Halk İlkesi” denilen ilkeleri şöyle açıklandı: Ulusçuluk, demokrasi ve toplumsal adalet. Üçüncü ilke sosyalizme kapı açıyordu. Ama öngörülen sosyalizmin, sınıf çatışmasını zorunlu gören Marxçı sosyalizmle ilişkisi yoktu. Çünkü Sun Yat Sen’e göre, sanayi ve ticaret kapitalizmi Çin’de halkı ezecek kadar güçlü değildi. Önemli olan, toprağı verimli kılmak, vergileri azaltmak, kırsal kesim insanların durumunu geliştirmektir. 1908’de Sun Yat Sen, devrimci arkadaşlarıyla

birlikte Vietnam'a, Hanoi'ye geçti. Oradan Çin'e girerek topladığı kuvvetlerle bir ihtilal savaşına girişti. Fakat sonunda yenilerek geri çekildi (Altay, 1991, 92).

Çin'de 1909'da eyalet meclislerinin kurulmasına izin verilmiştir. Bu meclisler bir anayasa hazırlanmasını istediler. Zoraki de olsa bu istek hanedan tarafından kabul edildi. Fakat anayasa hazırlamak üzere toplanan geçici meclis, gerçek bir Millet Meclisi haline getirilmesini isteyince, sert tedbirler alındı ve 1910'da Meclis dağıtıldı. O günlerde demiryolları sorunu ortaya çıktı. 1911'de Çin'de on iki bin km² civarında demiryolu vardı. Bu demiryollarının dörtte üçü yabancı şirketler, dörtte biri Çinli işadamları tarafından işletilmekteydi. İngiliz, Fransız, Amerikan ve Alman iş adamları bu dörtte bire de el koymak istediler. Bunun için önce Çinlilerin elindeki demiryollarının "millileştirilmesi" ve sonra Çin'in borçları nedeniyle bu demiryollarının denetiminin ele geçirilmesi planlanmıştır. Bu iş için gerekli olan para da bu dört devlet tarafından sağlanmıştır. Çinli işadamları protesto gösterileri yaptılar. Yang Çe bölgesinde asker, halka ateş açtı. Köylüler de göstericileri destekleyince hareket büyüdü ve devrim başladı. Yang Çe bölgesindeki İmparatorluk birlikleri 10 Ekim 1911'de devrimcilere katıldılar ve "Mançu Hanedanına karşı harekete geçtiklerini" ilan ettiler. Bir ay içinde bütün güney eyaletlerinde üstünlük sağlandı. İmparatorluğun çökmek üzere olduğunu anlayan büyük devletler onların istediği "güçlü bir adamın" devrimin yönünü değiştirebileceğine inandıklarından devrimcilerle birlikte görünen Yuan Şi Kai'idi. Yabancıların baskısıyla Yuan Şi Kai önce İmparatorluk ordularının başına getirildi. Sonra başbakan oldu. Bu sırada devrimciler güneyde **cumhuriyeti ilan etmiş** ve bütün güney eyaletlerinden imparatorluk memurlarını kovmuşlardır. Yirmi yıldan beri sürgünde bulunan Sun Yat Sen büyük gösterilerle Çin'e gelir ve devrimcilerin eline geçen Nankin'de 1 Şubat 1912'de Çin Cumhuriyeti'nin geçici cumhurbaşkanı ilan edilir (Altay, 1991, 92-93).

Batılıların etkisiyle Yuan Şi Kai hemen duruma müdahale etti. Saraya gidip İmparatorun tahttan feragatini ve Naibin çekilmesini istedi. Fakat İmparator sarayında kalacak, dini ünvanlarını koruyacak, hem ona hem bütün Mançu prenslerine yüksek maaşlar bağlanacaktı. İmparator çekildi. Yuan Şi Kai derhal Nankin'le anlaşma yoluna girdi. Bu sırada dört büyük devlet "barışçı bir anlaşmaya varılamazsa müdahalede bulunacaklarını" bildirmişlerdi. Bu tehdidin de etkisiyle, bir

iç savaşa yol açmak istemeyen Sun Yat Sen, ancak on dört gün süren cumhurbaşkanlığından çekildi ve görevini Yuan Şi Kai'ye devretti. Daha sonra Yuan Şi Kai cumhurbaşkanı seçildi. 10 Mart 1912'de Çin Cumhuriyeti'nin anayasası Nankin'de kabul edildi. Böylece Çin'de cumhuriyet kurulmuş oldu (Altay, 1991, 93).

3.3.2.3. Cumhuriyet (Türk) Devrimi

Cumhuriyet Devrimi (Türk), bu çalışmanın ana konusu olduğu için ilerideki bölümlerde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Fakat belirtmek gerekir ki Cumhuriyet Devrimleri geri kalmış bir ülkede evrim sonucunda oluşan devrim değildir.

Dünya genelinde en büyük devrimler olarak görülen, Fransız Devrimi, **burjuva sınıfının**, Sovyet Devrimi ise **işçi sınıfının** devrimidir. Bu devrimler daha çok gelişmiş ülkeleri etkilemişlerdir. Cumhuriyet Devrimi ise, bir sınıf devrimi değil, gerçek anlamıyla bir **halk devrimidir**. Ulusun bütün kesimleriyle, askeri ve memuru ile, köylüsü ve kentlisi ile, işçisi ve esnafı ile, kadını erkeği ile emperyalizme karşı ayaklanması; bağımsızlığı için egemen güçlere karşı tüm halkın Atatürk'ün önderliğinde başkaldırmasıdır. Cumhuriyet Devrimi bir burjuva devrimi de değildir. Cumhuriyet Devrimi, geri kalmış, emperyalist ülkelerin sömürsünden ezilmiş, mazlum ulusları da etkilemiştir (Akarsu, 1995, 114-115).

Attila İlhan (2005), Türkiye'de ulusal demokratik devrimin, ulusal burjuvazi tarafından değil, "milliyetçi" aydınlarla "bürokratlar"; bir de onları, "din elden gidiyor" gerekçesiyle desteklemiş olan "eşraf ve halk" tarafından yapılmış olduğunu belirtmektedir. Bunun nedenini ise Osmanlı burjuvalaşacağı dönemde, "Batı'lı, beyaz ve Hristiyan "Emperyalistlerin" nüfuz alanına düşmesine bağlamaktadır.

3.4. Dünyada Demokrasi Üreten Devrim Var mıdır?

Batıdaki liberal devrimler, kapitalist bir toplum düzeninin gerektirdiği koşulları sağlamışlardır. Aslında temelde bunların demokrasi ile bir ilgisi yoktu. Demokrasi, bu ülkelere daha sonradan, genel oy, eşit ve tek oy gibi ilkelerle yıllar sonra gelmiştir.

Therborn (1989, 29)'un görüşü ise şöyledir: Büyük burjuva devrimlerinden hiçbirisi burjuva demokrasisini kuramamışlardır. İngiliz, Fransız Devrimlerinin ürettiği

demokratik anayasa, devrimin kısa süren ömrü boyunca hiç uygulanamamış, ölü bir kağıt parçası olarak kalmışlardır

İngiltere’de devrim başladıktan ancak iki yüz yirmi dokuz yıl sonra insanların hukuksal eşitliği gerçekleşebilmiştir. Amerikan Devrimi’nin o noktaya ulaşabilmesi içinse, iki buçuk yüzyıl bile yetmemiştir. “Yasalar önünde eşitlik” ilkesiyle yola çıkan Fransız Devrimi bile, kendi işçisine oy hakkı vermek için, elli dokuz yıl ve binlerce yurttaşının kanının dökülmesini beklemişti (Kışlalı, 2001, 92).

Çağdaş demokratik devlet, başlıca İngiltere, Hollanda, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, ve İsviçre’de yer alan devrimlerin ürünlerinin meşrulaştırılmış biçimidir. Bu devrimler, siyasal, ekonomik, dinsel, bilimsel, askeri ve felsefi olmak üzere çok yönlülerdir (Lipson, 1984, 171).

Bonwick (2003, 115)’e göre Amerikan Devrim yirminci yüzyıldaki anlamıyla tam demokrasiyi ne ümit etmiş ne de başarmıştır. Fakat devrimden sonra ciddi bir demokratikleşme süreci inşa edilmiştir. Devrimden sonra eyaletlerde önemli toplumsal ve siyasal gelişmeler yaşanmıştır. Tüm bu değişimlere karşın köleliğin ortadan kalkması, kadınlara siyasal hakların verilmesi çok kolay gerçekleşmemiştir. Irkçılık ise yakın zamana kadar sürmüştür. Amerikan Devrimi ve cumhuriyet fikri birçok ülkeyi etkilemiştir. Fransız Devrimini de etkilemiştir.

Moore (2003, 153) ise toplum yapısında herhangi bir değişikliğe yol açmadığından, Amerikan Devrimi’nin “devrim” olarak nitelenip nitelenemeyeceğinin de sorgulanabilir olduğunu belirtmektedir. Ona göre Amerikan Devrimi, temelde İngiltere’deki ve Amerika’daki ticaretle uğraşan çıkar çevreleri arasındaki bir çatışmaydı.

Fakat Amerikan ve Fransız Devrimleri aracılığıyla belli başlı siyasal ve toplumsal dönüşümler laikleştirilmiştir. İngiliz Devrimi, Hristiyanlığın geleneksel dili içinde tartışılmıştı. Amerikan ve Fransız Devrimlerinde ise Avrupa tarihi ilk kez Hristiyanlığın önemini yitirdiğine tanık olunmuştur (Hobsbawm, 2003, 240).

İngiltere, demokrasiye geçmeden önce hukuk devleti alanında epey bir yol almıştır. Anayasal devlet, demokratikleşmeden önce olmuştur. Fransa’da ise ihtilalci demokratikleşme nedeniyle anayasaya dayalı iktidar yani hukuk devleti gecikmiştir. Demokratik katılma hakkı, ancak temel hakların iyice yerleşip hukukun üstünlüğünün kabul gördüğü ortamlarda mümkün olmaktadır. Yoksa katılma

hakkının öne çıkmasıyla temel haklar çiğnendiğinde sonuç demokrasi yerine totaliter bir yönetim olarak ortaya çıkmaktadır. Sartori ise, İngiltere ile Fransa arasındaki farkı İngiltere'nin liberalizmden demokrasiye Fransa'nın ise demokrasiden liberalizme ulaşması şeklinde ele almıştır (Yılmaz, 2000, 40).

İngiltere'de çağdaş ve laik toplum, güçlü ve her tarafa dal budak salmış feodal ve dinsel bir düzen içinde, ağır ağır yolunu açarak ilerlemiştir. 14. yüzyıldan başlayarak ticaret gerek kırsal bölgelerde gerekse kentlerde giderek önem kazanmış, feodalizm ise önemini kaybederek yerini, İngiltere'nin oldukça zayıf mutlak monarşisi almıştır. Her iki gelişme, bir dereceye kadar, bir uygarlık türünün gerilemesi ve diğerinin yükselişi sırasında zorunlu olarak ortaya çıkan endişe ve acıları yansıtan, bir dereceye kadar da bu endişeleri ve acıları besleyen ve giderek keskinleşen bir din savaşı çerçevesinde yer almaktadır. İngiltere'de Güller Savaşı (1455-1485) toprak sahibi aristokrasi için doğal olmaktan çok toplumsal bir yıkım niteliği taşımış olan bu savaşta aristokrasi zayıflamıştır. İngiltere'de merkezi krallığın getirdiği barış ortamı ve ticareti yapılan yünün bir araya gelişleri, İngiltere'yi öncelikle kapitalizme, daha sonra ise bu kapitalizmin sonunda demokrasiye ulaştıracak olan bir devrime doğru sürükleyen en önemli etmenlerden birine hazırlamaktaydı. İngiltere'de parlamenter demokrasiye doğru yönelimde ülke yöneticilerinin büyük katkıları vardır. Başka ülkelerde özellikle Rusya ve Çin'de güçlü yöneticiler güçlerini çok geniş alanlara yayılmış ülkeleri egemenlikleri altına alma yolunda kullandılar. İngiltere'de ise yöneticiler bu alanda hayli sınırlı başarılı olmuşlardır. Burada belirtmek gerekir ki tek başına ele alındığında yün ticareti ile demokrasi arasında hiçbir zorunlu ilişki yoktur. Gerçekten, aynı dönemde İspanya'da koyun yetiştiriciliği demokrasi ile sonuçlanmamıştır İngiltere'de gelenekten yana eski alışkanlıkların sürdürülmesini isteyen, tutucu köylü kesiminin yanında çağdaş ve laik bir toplum olma yolunda ilerleyen İngiltere'yi bu yola sürükleyen baş güçler, o dönemde daha çok, gerek kırlarda gerek kentlerde yaşayan ticaret adamlarıdır. Ticaret adamları Fransa'dakinin tersine kralın koruyucu kanatları altında kalmamış kendi bildikleri yolda ilerlemişlerdir (Moore, 2003, 31-40).

Moore (2003, 147) eski rejimin şiddet yoluyla yıkılması Fransa'nın demokrasiye doğru giden yolda attığı çok önemli bir adımdır, demektedir. Fransa'da demokrasinin karşılaştığı engeller, İngiltere'nin karşılaştıklarından farklı olduğu için,

bu adım Fransa için yaşamsal bir öneme sahip olmuştur. Fransız toplumu, içindeki bazı burjuva öğeleri de barındıran İngiliz tarzı bir toprak beyleri parlamentosu yaratmamıştır. Zaten yaratamazdı da. Fransa’da üst sınıfları, devrim öncesinin eğilimleri demokrasinin yolunu açan güçler olmaları şöyle dursun, liberal demokrasinin düşmanı durumuna getirmiştir. Yani Fransa’da üst sınıflar öyle bir durumundadırlar ki adeta liberal demokrasinin tam karşısı yöndedirler. Dolayısıyla, Fransa’da demokrasinin sonunda zafere ulaşması için, bazı kurumların yolunun önünden kaldırılmaları gerekiyordu. Böyle bir ilişkinin bulunduğunu ileri sürmek, Fransız tarihinin sonunda mutlaka liberal demokrasiye ulaşacağı ya da Devrim’in şöyle ya da böyle kaçınılmaz olduğu savında bulunmak anlamına gelmemektedir. Tersine, ortada bütün sürecin, kendini olandan çok daha farklı bir biçimde ortaya koyabileceğini gösteren ve bu nedenle, olayların demokrasiye varan bir yönde gelişmesinde Devrim’in kesin bir rol oynadığı görüşünü benimsemeyi destekleyen dayanaklar bulunmaktadır.

İngiliz, Amerikan ya da Fransız devrimcilerinin amaçları, yönetilenler tarafından kontrol edilemeyen rejimleri ortadan kaldırmaktı (Lipson, 2005, 125).

Devrim kuramcıları, devrimlerin uzun vadeli sonuçları konusunda da gittikçe daha fazla çaba harcamaktadırlar. Her ne kadar Arendt, bir yerde yalnızca liberal demokrasileri kuran olayların “gerçek devrim” olarak düşünülebileceğini söylemişse de, bugün devrimlerin çok farklı sonuçları olabileceği konusunda oydaşma vardır. Skocpol, Eckstein, Walton ve Tardanico, ortaya çıkan sonuçları etkileyen bir dizi etkeni belirlemişlerdir. Kelley ve Klein’in ileri sürdükleri gibi, ne sosyalist ne de kapitalist devrimlerin, kısa dönemler dışında, gelir ya da fırsat eşitsizliğini azaltma olasılığı vardır. Katmanlaşma eğilimi, tüm toplumlarda, devrim deneyimi olan toplumlarda bile güçlüdür (Miller vd, 1994, 197-198).

4. DEMOKRASİ VE ALTYAPISAL KOŞULLARI

Bu Bölüm, üç alt bölümden oluşmaktadır. Demokrasi tanımları, demokrasinin kökenleri ve demokrasinin altyapısal koşulları bu bölümün alt bölümlerinde bulunmaktadır.

4.1. Demokrasiyi Tanımlama Sorunu

Yunanca (demos) insanlar ve (kratos), yönetmek, sözcüklerini birleştirerek demokrasi terimini ilk kullanan Yunanlılar büyük ihtimalle Atinalılar olmuştur (Dahl, 2001, 10-11). Demokrasi üzerindeki ilk yazılı değerlendirmeye, Heredot Tarihi'nin üçüncü cildinde rastlanır. M.Ö 5. yüzyılda kaleme alınmış bu yapıtta, demokrasi "halkın yönetimi, yasalar önünde eşitlik, bütün sorunların açık tartışmaya sunulması, yöneticilerin makamlarından hareketle sorumlu tutulmaları" olarak nitelendiriliyordu (Kışlalı, 2001, 239).

Demokrasinin ilk akla gelen tanımı Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Abraham Lincoln tarafından yapılan meşhur tanımdır. Buna göre, "Demokrasi halkın halk için, halk tarafından yönetimidir." Fakat bu tanım meşhur olmakla birlikte açık bir tanım değildir. Bununla birlikte demokrasinin üzerinde uzlaşmış bir tanımı da yoktur.

Aristo'ya göre demokrasi, herhangi bir bakımdan eşit olan insanların, mutlak olarak eşit oldukları düşüncesine dayanır. Aristo, demokrasiyi yoksulların çıkarını amaçlayan çoğunluğun yönetimi olarak görür ve bunu yanlış, kötü bir yönetim biçimi olarak görür. Ona göre en iyi yönetim biçimi ortak iyiliği amaçlayan monarşidir (Ağaoğulları, 2002, 357-362).

Lindsay demokrasiyi şöyle tanımlar: "İnsanların sadece vicdanlarının sesini dinledikleri, yönetimin kişilerin rızasına dayandığı ve zorlamanın ortadan kalktığı bir sistem" (Yılmaz, 2000, 20).

Rustow'a göre, geçici çoğunlukların yönettiği ve seçmen vatandaşların düzenli aralıklarla oy kullanarak alternatif adaylar arasından tercih yaptıkları ve devlet politikalarının vatandaşların gözetim ve sorumluluğunda olduğu rejimdir (Yılmaz, 2000, 48).

Schumpeter'e göre demokrasi, herkesin oyunun eşit olduğu, her bir kişinin oyunun diğerlerinininki kadar değerli kabul edildiği yönetim sistemidir (Yılmaz, 2000, 300).

Lipset'in (1986, 25), Schumpeter ile Weber'in eserlerine geniş ölçüde dayanan demokrasi tanımı ise şöyledir. Yönetimin görevlilerini değiştirmek için anayasaya uygun düzenli olanaklar sağlayan bir siyaset sistemi ve nüfusun olabildiğince geniş kısmının, siyasal iktidar için yarışanlar arasında bir seçme yaparak önemli kararları etkilemesine izin veren bir sosyal mekanizmadır.

Demokrasi salt çoğunluk yönetimi değildir. Demokrasi çoğunluğun baskısı değildir. Demokrasi, mevcut yönetimle ülke çözümleri hakkında aynı düşüncede olmayanların, bu düşüncelerini açıklama ve yayma haklarının bulunduğu bir çoğunluk yönetimidir. Demokrasinin içinde demokrasiyi yok etme özgürlüğü de yoktur (Kongar, 2003, 64-65).

"Demokrasi, cumhuriyet anlayışından doğmuştur. Demokrasi, herkesin, yalnızca kendi yararını düşündüğü, istediğini yaptığı bir rejim değildir" (Kili,2002,25).

Demokrasi farklılıkları kabul eden ama bununla birlikte ortak yaşayıştaki uyumu da sağlama ve koruma çabasında olan bir yönetimdir (Yılmaz, 2000, 24).

Demokrasi kişiliğe saygı temeline ve herkesin topluma katkıda bulunma hakkının tanınmasına dayanır (Yılmaz, 2000, 25).

....Demokrasi, bir olgu olmaktan önce bir düşüncedir ve bir düşünce olduğu için de tek açık ortak ve bir anlamı yoktur. Demokrasinin yaygın anlamlarından biri "halk yönetimi" dir. Ya da en azından halkın seçimle temsilciler tayin etmesidir; çünkü doğru veya yanlış, büyük çağdaş devletlerde insanların kendilerini yönetmedikleri kabul edilir."Halk kendi içinde de ayrılıklar gösterdiği için hükümet bir temsilci niteliğinde olacaktır; fakat tüm halkın değil sadece baskın çoğunluğun temsilcisi. O halde demokrasiyi yeniden tanımlamalıyız: Demokrasi; pratikte halkın büyük çoğunluğunun temsilciliğini yapan yönetim anlamına gelir (Arblaster,1999,14).

Kışlalı (2001, 239), demokrasiyi, azınlıkta olanların haklarına saygı gösterildiği ve onlara bir gün çoğunluğa dönüşebilme yollarının açık tutulduğu özgürlükçü bir çoğunluk yönetimi biçiminde tanımlamıştır.

4.2. Demokrasinin Tarihsel Kökenleri

Demokrasinin ortaya çıkışını M.Ö. 2500'lü yıllara kadar götürebiliriz Dahl (2001, 10-11)'a göre, insanlar binlerce yıldır bir çeşit ilkel demokrasi, en "doğal" politik sistem olarak var olmuş olabilir insanoğlu toplu olarak yaşadığı ve toplayıcılık yaptığı dönem boyunca birbirleriyle eşit olmuş ve kararlara katılmıştır. Daha sonra ise hiyerarşiye dayanan monarşiler, despotizmler, aristokrasiler ya da oligarşiler ortaya çıkmıştır. Doğal insan tabiatına uygun, eşitlik, özgürlük yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Fakat daha sonra M.Ö. 500 yıllarında belirli yerlerde bu uygun koşullar yeniden ortaya çıkmış ve az sayıda küçük topluluk önemli ölçüde yönetim ve katılım imkanı veren yönetim sistemleri oluşturmaya başlamışlardır. En önemli gelişmeler, üçü Akdeniz'de geri kalanı kuzey Avrupa'da olmak üzere, Avrupa'da ortaya çıkmıştır.

4.2.1. Eski Yunan'da Demokrasi

Bugünkü Batı demokrasisinin kökenleri eski Yunan'a götürülebilir. Yunanlılar, "Doğu despotizmi"ne karşı demokratik yönetimin ilk uygulayıcıları olmuşlardır. Eski Yunan'da demokratik yönetim, özellikle Atina sitesinde uygulanmıştır. Atina'da iki önemli siyasal kurum vardı: Beşyüzler Meclisi ile Eglezya. Daha çok bir yürütme organı niteliğinde olan Beşyüzler Meclisi, otuz yaşını bitirmiş olan ve halkın bir yıl için kur'a ile seçtiği yurttaşlardan kuruluydu. Eglezya, yani Halk Meclisi ise yirmi yaşını doldurmuş olan tüm yurttaşlardan oluşuyordu. Halk Meclisi, sitenin Agora denilen alanında yılın her otuz beş, otuz altı gününde bir kez toplanır; savaş ilanı, barış anlaşması, iç ve dış politikanın belirlenmesi ve özellikle kanunların yapılması gibi temel egemenlik haklarını kullanırdı. Bu meclis bir yerde bir yasama meclisidir. Halk, egemenlik hakkını temsilciler yoluyla değil, bizzat kendileri kullandıkları için de, temsili bir demokrasi değil, doğrudan demokrasi niteliği taşıyordu. Atina demokrasisi, bir tek kişinin egemenliği demek olan hükümdarlığı reddetmekte; site işleriyle ilgili her çeşit düşünce ve görüşün tartışmasında özgürlük ilkesini tanımakta, çoğunluğun oylarını, alınan kararların meşruluğu için yeterli görmekteydi (Tanilli, 1999a, 34-35).

Eski Yunan şehir devletlerinde ve küçük, ilkel kabilelerde görülen demokrasi anlayışı ile günümüzün çağdaş demokrasi anlayışı oldukça farklıdır. Eski Yunan'da

günümüzden farklı olarak bir demokrasi şekli olan doğrudan demokrasi sistemi uygulanmıştır. Bu sistemde şehir devletlerin nüfusu az olduğu için halk egemenliğini doğrudan doğruya kullanabilmiştir. Ayrıca eski Yunan'da genel oy ilkesi de yoktu. Gözübüyük (1999, 84) genel oy ilkesini her vatandaşın oy sahibi olmasına, seçmenlerde, servet sahibi olma, vergi verme, belirli bir öğrenim görmüş olma ya da erkek olma gibi ayrıcalıkların aranmaması olarak tanımlamaktadır. Eski Yunan'da yurttaşlar ve yurttaşlık haklarından hiçbirine sahip olmayan köleler vardı. Kadınlara da oy hakkı verilmemiştir. Sadece yurttaş komumunda bulunanlara oy hakkı verilmiştir.

Eski Yunan'da yurttaşlık konusunda Solon'un reformları etkili olmuştur. Solon, hazırladığı anayasa ve yasalarla eski Yunan'da demokrasiye ulaşacak olan siyasal yapının temel kurumlarını ortaya koymuştur. Solon reformlarının getirdiği en önemli yenilik, yurttaşlık statüsünün sağlam temellere oturtulması olmuştur (Ağaoğulları, 2002, 30). Bütün bunlara karşın eski Yunan şehir devletlerinin demokrasi anlayışı insanların değil yurttaşların eşitliğine dayanıyordu. Eski Yunan demokrasi anlayışı günümüzün çağdaş demokrasilerinin fikir kaynağını oluşturan toplum sözleşmecilerini etkilemiştir. Avrupa'daki Aydınlanma Çağı'na yol göstericilik yapmıştır. Atina demokratik bir devlet kurmak isterken o dönemde rakibi Sparta oligarşik devlet yapısını kurmayı düşünüyordu. Bu dönemde Atina ve Sparta'nın savaşından Sparta galip çıkmış ve demokratik yönetim dönemi kapanmıştır. Eski Yunan'da demokrasilerin ortadan kalkmasıyla Roma'nın gücü ortaya çıkmıştır.

4.2.2. Roma'da Demokrasi

Roma'da ise demokrasi yok, onun yerine otokrasi ve aristokrasi vardır. Ancak Romalılar kendi sistemlerine cumhuriyet anlamına gelen (Republic) adını koymayı seçmişler. Latince de (res) şey ya da ilişki, (publicus) da halk anlamına geliyor. Yani serbest bir çeviriyle cumhuriyet "halka ait olan şey" demektir. Cumhuriyet'in yönetimine katılma hakkı başta soylular ya da aristokratlarla sınırlıydı. Fakat yeniden karşılaştığımız bir gelişmeyle, zor uğraşların sonunda sıradan halk da (plebler, yani aşağı tabakadan olanlar) yönetime katılabilmişlerdir. Atina'da ve 20. yüzyıla kadar ki demokrasilerde ve cumhuriyetlerde olduğu gibi

burada da katılım erkeklerle sınırlandırılmıştır (Dahl, 2001, 12-13). Roma'nın sürekli olarak, İtalya ve İtalya dışına yayılması fethedilen yerlerdeki halka -önemli bir gelişme olarak- Roma vatandaşı olma hakkı verilmiştir. Kulluktan çıkıp vatandaşlığa geçmişlerdir. Fakat burada şöyle bir eleştiri de yapılır: Roma hiçbir zaman halkçı yönetim kurumlarını, vatandaşlarının sayısındaki artışa ve onların Roma'dan olan fiziki uzaklıklarına uygun hale getirememiştir.

Uzak yerlerde yaşayan vatandaşlar hem uzaklık bakımından hem de parasal bakımdan masraflı olan Roma'ya gidip oy kullanmayı reddetmişlerdir. Romalılar halk meclislerindeki belirli önemli memurları seçme yöntemleri sebebiyle hiçbir zaman demokratik yollarla seçilmiş temsilcilere dayanan işleyebilir bir temsili hükümet sistemi oluşturamamışlardır. Roma cumhuriyeti uzun bir zaman sürmüştür. Fakat, M.Ö. 130'lu yıllarda halkın huzursuzluğu, savaş, askerleşme, yozlaşma ve önceden varolan güçlü yurttaşlık duygusundaki azalma yüzünden zayıflamıştır. Cumhuriyetçi uygulamalardan son kalan parçalarda diktatör Julius Sezar döneminde ortadan kaldırılmıştır. Daha sonra da imparator gelmiştir. Dünya üzerinde halk yönetimleri küçük kabileler dışında 1000 yıllığına [kısa bir süreliğine!] silinmiştir (Dahl, 2001, 13-14).

4.2.3. Demokrasisiz Dönem

Ortaçağ'da, özellikle Batı Avrupa'daki toplum düzenine "feodalite" (derebeylik) adı verilir. Klasik feodalitenin -bütün çizgileriyle- ortaya çıkışı, Fransa'da Karolenj İmparatorluğu'nun batısından (10. yüzyıl), İngiltere'de ise Norman istilasından (11. yüzyıl) sonraya rastlar (Tanilli, 1999a, 51). Ortaçağın başlamasıyla Avrupa'da yaygın olan sosyo-ekonomik düzen, tarıma dayalı bir ekonomide topraklara sahip olanlarla bu topraklar üzerinde çalışıp üretimde bulunanların karşılıklı ilişkilerini ifade eden feodaliteydi. Ülkeler feodal beyliklere ayrılmış ve feodal beyler de topraklarını kendilerine sadık daha küçük beylere (vasallara) dağıtmışlardı. Bu topraklar üzerinde çalışan çiftçiler (serfler) feodal beylere uyrukluk bağıyla bağlıydılar. Tanilli (1999a, 52) bu uyrukluk bağının nedenini şöyle açıklamaktadır: Kölelikten farklı bir durum olan bir kişiye uyrukluk, barbar istilasının yarattığı güvensizlik yüzünden çok çabuk yayılmış ve genelleşmiştir. Koşullar, bütün insanları, kendilerine bir senyör seçmeye mecbur

bırakmıştır. Bu yapı içinde ülkelerin başındaki kralların iktidarları etkin olmayıp asıl iktidar ve güç toprak sahibi feodal beylerin(senyörlerin) elinde idi. Feodal beylikler adeta birer küçük devletçikler (Çam, 2002, 394). Yani, bir devlet birliği yoktu. Devletin iktidarı beylikler arasında parçalanmıştır. Yine bu dönemin bir diğer özelliği Hristiyanlığın çok önemli bir yeri olmasıdır. Özellikle de kilise başrolü oynar. Ortaçağda Kilise demek neredeyse her şey demektir. Kilise hemen her konuya dünyasal veya ruhani her şeye karışır. Tanilli (1999a, 53) feodal dönemde toplumsal sınıfları, şöyle sıralar: Dövüşen soylular, rahipler, köylüler ve serflerdir.

4.2.4. Demokrasinin Yeniden Kuruluşu

Avrupa'da feodal düzeni kökünden etkileyen iki büyük olay olmuştur: Kentlerin uyanışı ve Haçlı Seferleridir. Kentlerin uyanışı ülkenin iç yaşamı, Haçlı Seferleri de dışarıyla ilgili olaylar, ekonomik faaliyet alanını coğrafi bakımdan geliştirecek ve daha da yoğunlaştırıp çeşitlendirecektir. Böylece feodal düzenin köy ekonomisinden kent ya da komün ekonomisine ve hemen hemen bütünüyle tarıma dayanan bir ekonomiden de küçük el sanatları ekonomisine geçilecek ve oldukça önemli gelişmelere yol açacaktır. Ekonomik faaliyetlerin gelişmesiyle de toplum yaşamının merkezi kent olmaya başlamıştır. Kent ile birlikte yeni bir sınıf olan, burjuvazi kentlerde ortaya çıkmıştır. Serveti toprağa değil, meta üretimine (piyasa için üretim) ve ticarete dayanan bir sınıf ortaya çıkmıştır. Bundan sonra köyler ile kentler arasında bir işbölümü ve uzmanlaşma gelişiyor. Kentler, sanayi ve ticarete doğru kayarken, hemen her türlü tarım faaliyetinden uzak dururlar. Bu da onları yiyeceklerini çevredeki köylerden satın almaya ve imal ettikleri eşyayı da bu köylere satmaya yöneltir. Böylece kentlerle köyler arasında ekonomik ilişkiler kurulmaya başlar. Bunun bir sonucu olarak da, feodal düzendeki hiyerarşi ve bağımlılık durumu ortadan kalkar ya da hafifler. Yeni bir sınıf olan burjuvazi, yeni bir felsefeyi de beraberinde getirmiştir. Bu felsefe; Aydınlanma Felsefesidir. Aydınlanma Felsefesinin ilkeleri ise, bütün insanların mutluluğunu amaç edinmiş görünen, "hürriyet", "ilerleme", insan değeri" gibi insani değerlerdir. Aydınlanma felsefesinin amacı, peşin yargıları yıkmaktır. Aydınlanma felsefesi, akla, doğaya, insanın mutluluğuna aykırı dinin getirdiği tüm peşin yargılara karşıdır. Aydınlanmanın da kökeni Rönesans ve Reforma dayanmaktadır (Tanilli, 1999a, 64-106). Avrupa'da

feodal düzeni kökünden etkileyen birtakım değişimlere yardım eden başka değişiklikler daha yaşanmıştır: Barutun ateşli silahlarda, toplarda kullanılmaya başlanması ile yüksek surların yıkılabileceği anlaşıldı. Rönesans ve Reform ile birlikte bilimsel anlamda canlanma başlamış, tıpta, tarımda, mimaride, ulaşırmada ilerlemeler görülmüştür. Avrupa, Rönesans ile birlikte Yunan uygarlığını yeniden keşfetmiştir. Tarım egemen sektör olma rolünü korurken bunun yanında ticaret gelişmeye başlamıştır. Ticaretin gelişmesiyle de belirtildiği gibi yeni bir sınıf olan burjuvazi ortaya çıkmıştır. Yine bu dönemde ticaretin gelişmesine katkıda bulunan coğrafi keşifler başlamıştır. Avrupalılar Hindistan'ın zenginliğini ele geçirmek için çıktıkları yolda Amerika'nın zenginliği ile karşılaşmışlardır. Bu dönemde Amerika'dan Avrupa'ya yoğun ticaret, -değerli madenler- akmaya başlamıştır. Avrupa'da sermaye birikimi başlamıştır. Kapitalizm Avrupa'da kurulmaya başlamıştır.

Bu dönemde (16. yüzyılda) Avrupa'da ekonomik düşünce "Merkantilizm"dir. Merkantilistlere göre, bir ülke ne kadar çok para ya da değerli madene sahip olursa o kadar zengin sayılır. O halde, olabildiği kadar değerli madenin ülkeye girmesi sağlanmalıdır. Bu da ancak, dış ticaret yoluyla olur. Ülkeye en çok gelir sağlayan dış ticaret ise, ülkenin kendi tacirleri aracılığıyla ve kendi ticaret filosuyla yapacağı ticarettir. Özellikle de dışsatım maddeleri hammadde değil de işlenmiş mallarsa daha da çok kazanç sağlar. Gelişen ticaret burjuvazisinin, güçlenebilmek ve yeni bir dünya kurabilmek için, her şeyden önce kendisini koruyacak bir üst kuruluşa, ulusal sınırlara, mal ve can güvenliğinin sağlanmasına, belli bir sınır içinde ölçü ve kanun birliğine gereksinimi vardır. Bu gereksinimler ise, ancak "ulusal devlet biçimindeki bir kuruluş tarafından gerçekleştirilebilirdi. Nitekim, merkantilist ekonomi ve burjuva sınıfı geliştikçe, ulusal devletin kuruluşu da hız kazanmıştır. Merkantilist politikanın başarıya ulaşabilmesi için devletin ekonomik yaşama müdahale etmesi de gerekir. Bu müdahaleden amaç, kapitalist sermaye birikimini ulusal sınırlar içinde sağlamak, böylece başka uluslar karşısında devleti güçlendirmektir. Çünkü ticaret üstünlüğü siyasal üstünlüğü sağlar. Merkantilizmin öngörmüş olduğu devlet müdahalesi, aslında tümüyle ticaret burjuvazisi yararına bir karışmadır (Tanilli,1999a, 94).

Üçüncü bölümde İngiliz Devrimi incelenirken belirtilmiş olduğu gibi, Devrimden önce İngiliz deniz ticareti ulusal olmayan başka bir devletin şirketleri tarafından yapılmaktaydı. Merkantilist düşüncenin de etkisiyle, İngilizler ulusal çıkarlarına ters gelen bir durumu ortadan kaldırarak, ülke içerisinde ulusal bir sermaye ve sermayeci grubu oluşmasını sağlamışlardır. Tüm bunların sonucunda sermaye birikiminin artması, madenciliğin gelişmesiyle de Sanayi Devrimi başlamıştır. Artık tarıma dayanan feodalite çözülerek, yeni sosyoekonomik yapı yerini almaya başlamıştır. Bunun sonucunda feodal düzende güçlü olanlar, kilise ve feodal beyler güçlerini yitirmişlerdir. Artık merkezi ulusal devletler güçlenmeye başlamışlardır. Sanayi Devriminin sonucunda yeni bir toplumsal sınıf daha ortaya çıkmıştır: Proleterya. İşte bu dönemde günümüz demokrasisini etkileyen sonuçlar yaşanmıştır. Üçüncü bölümde incelenen Fransız Devrimi, Amerikan Devrimi'nin etkileri görülmeye başlamıştır.

Demokrasi, toplum sözleşmesi kuramcıları tarafından öncelikle tasarlandı. John Locke'a göre, insanlar eşit ve özgür oldukları "doğa durumundan" toplumsal yaşama, güvenliklerini sağlamak için geçmişlerdir. Özgürlüklerini koruyabilmek için sadece "güvenlik ve cezalandırma" hakkını, toplumu yönetecek olanlara devrettiler. Eğer siyasal iktidar, koruyacağı yerde halkın doğal haklarını çiğnerse, devrim hakkı doğar. Yasama gücü ile yürütme gücünün ayrı ellerde toplanması yurttaşlar bir güvence oluşturur (Kışlalı, 2001, 242).

Montesquieu, kuvvetler ayrımı düşüncesini geliştirdi. Jean Jacques Rousseau ise her alanda eşitliği ve tam bir demokrasiyi savundu. Ona göre, en iyi çözüm, halkın iktidarını doğrudan kullanmasıydı. Ama mutlaka temsilci kullanmak gerekirse, halk bu temsilcilerini dilediği zaman görevden alabilmelidir. Rousseau'ya göre, özgürlüklerin güvence altında olabilmesi, servet eşitliği dahil, insanlar arasında eşitliğin sağlanabilmesine bağlıydı (Kışlalı, 2001, 242-243).

Demokrasinin hangi siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel koşullar içerisinde oluştuğunu bilmek, gerçek anlamda demokrasinin ne demek olduğunu kavramaya yönlendirecektir. Demokrasi, böylesine tarihsel birikimler sonucunda süzüle süzüle günümüze ulaşmıştır.

Görüldüğü gibi, Batı'da çoğulcu demokrasilerin anayasal çerçevesini oluşturan kurumlar, uzun bir evrim sonucunda ortaya çıkmışlardır. Önce feodal beyler ve kral

arasında bir denge vardı. Daha sonra sanayi ve ticaretle gelişen burjuvazi ile feodal beyler arasındaki mücadele, yasalar önünde eşitlik ve özgürlük gibi kavramların somutlaşmasına neden olmuş. Derken işçi sınıfı devreye girince sosyal haklar doğmuştur (Kışlalı, 2002, 89). İşçi sınıfının sanayileşme süreci içindeki bilinçlenmesi, demokrasiyi değiştirmiş onu sosyalleştirmiştir. Bu kez de burjuva iktidarıyla diyalog kurmuş olan işçi sınıflarının etkili ve savaştı sosyal demokrasi doğmuştur. Sosyalizm güçlenmiş, sosyalist partiler ağır basan siyasal güçler olmuştur. Sosyal adaleti sağlayan kanunlar çıkartılmıştır. İster siyasal, ister sosyal yapısıyla, demokrasi, Batı’da hiçbir zaman amaç değildir. Araçtır. Devrimler sonucu elde edilen, özgürlükle eşitlikten örülü demokrasi, insanca, sömürülmeden yaşama kurallarını koymakla, altyapı ile üstyapı arasındaki uyumu ve dengeyi sağlamakla ödevli bir sistem olarak, bugünkü düzeyine vardırılmıştır (Tunaya, 1971, 22).

Günümüz demokrasisi, tüm insanların hukuksal eşitliğine dayanır, Yunan medeniyetindeki şehir(polis) egemenliğinden daha da geniş ülke egemenliğine dayanır. Doğrudan demokrasi yoktur, onun yerine ondan daha kolay işleyen temsili demokrasi sistemi oluşturulmuştur. Temsili demokraside, egemenliğin kullanılması, genel seçimle seçilmiş, ulus adına veya halk adına hareket eden temsilcilere aittir.

Demokrasinin türlerine bakacak olursak, Gözübüyük (1999, 22) iki ayrı demokrasi anlayışı olduğunu belirtir. Birincisi, “klasik demokrasi” veya “çoğulcu demokrasi” veya “Batı demokrasisi” diğeri, “Marksist” ya da “sosyalist demokrasi” dir. Çoğulcu demokrasi, ideal özgürlüğe, yine özgürlük yoluyla ulaşmak ister. Bu çalışma için esas alınan da “klasik demokrasi” anlayışdır.

Liberal demokrasi –Kışlalı (2003, 250) siyasal demokrasi de demektir-belirli tarihsel koşulların ürünü olarak ortaya çıkıp, liberalizmin ilkelerine uygun bir gelişme göstermiştir. Avrupa’da feodalitenin yıkılmasına neden olan gelişmeler, aynı zamanda liberal demokrasinin oluşumunun da hazırlayıcısı olmuştur. Liberal demokrasi tarihsel evrim içerisinde, büyük ölçüde, aristokrasi ile burjuvazi arasındaki mücadelenin ürünüdür. Klasik demokrasi, Batı demokrasisi, liberal demokrasi, siyasal demokrasi, çoğulcu demokrasi hepsi aynı olguyu ifade etmektedirler (Çam, 2002, 390).

4.3. Neden Demokrasi ?

Demokrasi kusursuz bir sistem değildir. Fakat insanın şimdiye kadar bulduğu en iyi sistemdir. Temel insan hak ve özgürlüklerine yer verip koruma altına alan, insana değer veren, insanların hukuksal açıdan birbirlerine eşit kabul edildiği, bir rejim olması bakımından bu çalışmada temel alınan sistemdir. Demokrasi arzulanır sonuçlar doğurur.

Demokrasi insanlığın özlediği ideal bir devlet rejimidir. Demokrasi insanı, her türlü sıfat ve etiketten soyarak, sırf insan olarak alır ve onun en şerefli bir varlık olduğuna, değerler üstü bir değer taşıdığına inanır (Başgil, 1961, 69-70).

4.4. Demokrasinin Altyapısal Koşulları

Demokrasi Batı'da ortaya çıkıp, belirli bir toplumsal yapıyla ilişkili olup ve bu yapı bir taraftan demokrasi için gerekli toplumsal güçleri oluştururken, diğer taraftan buna uygun siyasi fikirleri ve felsefi temeli ortaya koymuştur (Yılmaz, 2000, 284). Bu bakımdan demokrasinin altyapı koşulları, demokrasinin ortaya çıkmasını sağlayan, siyasi, ekonomik, kültürel ortamın nasıl olduğu tarihsel olayların süzgecinden geçirerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bir ülkede demokrasinin yaşayabilmesi konusunda sosyo-ekonomik koşulların nasıl olması gerektiği, demokrasinin temellerinin, dayanaklarının neler olması gerektiği gibi konuların bir bölümünü, toplumbilimci olan S.M. Lipset, "Siyasal İnsan" (Political Man) yapıtında araştırmıştır. Lipset, özellikle sanayileşme, kentleşme, zenginlik, eğitim düzeyi gibi koşulların üzerinde durmuştur. Belirlenen bu altyapı koşullarında Lipset'in temel şartlar olarak belirlediği altyapı koşullarından da oldukça yararlanılmıştır.

Kuzu (1992, 339) ise klasik demokrasinin asgari koşullarını, ulusal egemenlik, serbest seçimler, çok partili siyasi yaşam ve özgürlük ortamı olarak belirtmektedir.

Aybars (1990, 12-35) da demokratik ülkelerin demokratikleşme tarihine dikkat çekerek, şu noktalardan geçerek demokratikleştiklerini belirtmektedir: Ulus olma aşamasını tamamlamak, ekonomik refah düzeyinin yükselmesi ve kapitalist gelişmeyi sağlamak, düşünce vicdan özgürlüğü anlayışını toplumun bütün

kesimlerine yerleştirmek ve demokratik siyasi tecrube sahibi olmak. Çağdaşlaşmanın en önemli bir aşaması olan laikliği başarmış toplumlarda gerçekleşebilmektedir.

Fakat Vanhanen (1990, 12)'in de belirttiği gibi, araştırmacılar demokrasinin ölçütleri konusunda henüz bir uzlaşıya varamamışlardır. Maalesef henüz elimizde bir demokrasi cetveli yoktur.

Demokrasi belli bir tarihsel ve kültürel gelişmeye uyan bir ortamın ürünüdür. Demokrasi her ülkede aynı biçimde uygulanmaz. Her ülkenin birbirinden farklı toplumsal, ekonomik, siyasi yapıları, farklı tarihsel birikimleri vardır. Bu bakımdan uygulamada farklılıklar olabilecektir. Sosyal bilimler, laboratuvar ortamında deney yapılarak doğruluğu sınanabilecek türden bir disiplin de değildir. Ayrıca incelenmesi değerlendirilmesi gereken birçok değişken vardır. Fakat demokrasinin bir ülkede yaşayabilmesi için ne gibi altyapısal öğelerin o ülkede bulunması gerektiği siyaset biliminin evrensel ölçütleri içerisinden belirlenebilir. Siyaset bilim yazınının incelenmesi sonucunda, yapılan değerlendirmeler, yapılmış çalışmalar çerçevesinde demokrasinin altyapısal koşulları belirlenmiştir. Ancak burada belirlenmiş olan koşulların her zaman, her durumda tamamen doğru olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Kışlalı (2002, 21)'nin ifade ettiği gibi, “şu, şu, şu koşullar bir araya gelince devrim kaçınılmaz olur” denilemez. Bu çalışmada da belirlenen koşullar aslında birer varsayımdır. Bu koşullar tamamlanınca kesinlikle demokrasiye geçilecektir demek yanlış olacaktır.

Bir başka nokta da şudur; bu çalışma için temel alınan demokrasinin altyapısal koşulları ayrı ayrı anlam ifade etmekle birlikte, beraber olarak ele alındığında daha da anlamlı olmaktadır. Yine belirlenmiş olan altyapı koşulları birbirleriyle etkileşim içerisindedirler. Örneğin bir ülkenin kentleşme düzeyi yüksek olmakla birlikte, okuma yazma oranının düşük olması veya (4.4.5) numaralı başlıkta belirtilmiş olan yönetimde ve toplumsal yaşamda çağcıl değerlerin benimsenmemiş olması durumunda demokrasi de o ülkede beklenildiği kadar gelişmiş olamayacaktır. Ya da ağdaş anlamda demokrasi kurulup gelişemeyecektir. Sonuç olarak diyebiliriz ki belirlenmiş olan demokrasinin altyapı koşulları tek başına ya da birkaçı bir toplumda demokrasinin altyapısını oluşturması için yeterli olmayabilecektir. Sorensen (1998, 24-27) de demokrasinin bir denklem haline getirilemeyeceğini, yani x, y veya n gibi önköşullar gerçekleşirse demokrasi oluşacağı gibi bir düşünceye

katılmamaktadır. Ayrıca burada varsayılan koşulların gerçekleşmesi durumunda mutlaka demokrasi ortaya çıkacaktır ya da bu koşullar olmadan demokrasi olmayacaktır da denilemez. Bu koşullar demokrasinin ortaya çıkması için uygun ortam hazırlar diyebiliriz.

Bu çalışmada kuramsal olarak belirlenmiş, varsayım olan demokrasinin altyapısal koşulları, Cumhuriyet Devrimleri ile karşılaştırılmıştır.

4.4.1. “Uluslaşma” Sürecinin Tamamlanmış Olması

Ulus başlangıçta, kan, dil ve kültür bağıyla bağlı ve zorunlu olmasa da, genellikle aynı toprağı paylaşan insan topluluğunu belirten ulus kavramı 18. yüzyılda, daha doğrusu Fransız Devrimi sırasında kökten bir değişikliğe uğramıştır. Birçok ulusun aynı devlet uzamında birlikte yaşayabildiği devrim öncesi benimsenen anlayışın tersine, ulus devletle özdeşleşmiştir. Bu ulus devletin doğuşudur. Çağdaş anlamında, ulus düşüncesi her şeyden önce, aynı yasalara bağlı olarak yaşamak istediklerini belirten ve sözleşme bağlarıyla birlikte olan insanlar birliğini belirtir. Böyle düşünüldüğünde, ulus ilk anlamıyla, bir başka deyişle, doğum, kan bağı, ırk, etni, toprak ya da kavramın tarihiyle değil, tersine, istenç, bir siyasal topluluğun ilkelerine özgür katılım düşüncesiyle tanımlanır. Yani ulus aralarında sözleşme yapan ve erki genel istence bırakmayı kararlaştıran vatandaşlar topluluğunu belirtir. Siyasal alanda bunun karşılığı, “İnsan Hakları Bildirgesi”ndekiler gibi, kamunun benimsediği ilkelere bağlanma biçimiyle tanımlanan” demokratik toplumdur (Sosoe,2003, 929).

Ulus, aynı yasama erkinin temsil ettiği, aynı yasaya bağlı olarak yaşayan bireyler birliğidir. Bu birliğin temel özelliği istemli ve özgür katılımdır. İnsan bir ulusa ait doğmaz. Bir ulusun üyesi olmak için o ulusun ilkelerine uyma istemi gereklidir. Aynı biçimde, insan bir ulusun üyesi olmaktan vazgeçebilir (Sosoe,2003,929).

“Demokrasi” ve “uluslaşma” arasındaki ilişkiye bakılacak olursa; demokrasi bireye saygı göstererek, farklılıkları korurken, toplumun birlikteliğini sağlamak için asgari bir uzlaşma temeli de gerektirir. Bu anlamda kent devletinden çağdaş demokratik ulus devlete geçilmesinde birlikteliğin temeli olarak ulusçuluk ortaya çıkmıştır. Ulusçuluk hem ortak bir topluluk temeli sağlaması hem de bireyin kişisel

çıkar isteklerini sınırlandırması açısından demokratik birlikteliğe katkı sağlamıştır. Bu nedenle ortak bir zemin sağlama ile farklılık arasında dengenin bozulmaması önemlidir (Yılmaz,2000, 25-26).

Tarihsel olaylar da göstermiştir ki, çağdaş demokrasi, ulus devlete sıkı sıkıya bağlıdır. ABD’de ve Fransa’da demokrasinin doğuşu ulusun, ulusal bağımsızlığı ve özgürlüğünün kesinleşmesiyle bağdaştırılmış, hatta özdeşleştirilmiştir (Taouraine,2002, 101).

Daha önceki bölümlerde de belirtilmiş olduğu gibi tarihsel süreç içerisinde ulus olma bilincinin geliştiği toplumlarda demokrasinin kurulması, yerleşmesi rahatlıkla sağlanabilmektedir. Hatta daha da ileri giderek şu da söylenebilir; ulus olma bilincine ulaşmamış ulus öncesi toplumlarda çağdaş anlamda demokrasi kurulup, gelişemez.

4.4.2. Ulusal Bağımsızlığın ve Egemenliğin Sağlanmış Olması

Hukuksal açıdan egemenlik, devletin sınırsız ve koşulsuz bağımsızlığına sahip olması diğer devletlere hukuken eşit durumda bulunması, ülke içinde kendisine rakip bir başka gücün bulunmamasıdır (Gözübüyük, 1999, 15). Yine ekonomik ve kültürel açıdan ulusal bağımsızlık veya egemenlik; devletin ulusal egemenliğini veya bağımsızlığını ülke içinde ve ülke dışında kurmuş olmasıdır.

Ekonomik bağımsızlık bir ülkenin, bir ulusun kendi kendine yeter duruma gelmesi; yaşaması, gelişmesi için başkalarına el açmaktan kurtulmasıdır (Kili, 2003, 290). Ekonomik ve siyasal açıdan bağımsızlık olmadan demokrasinin kurulamayacağını, Işıklı (2001, 38) ve Yetkin (2003, 994) de ifade etmiştir.

Ulusal egemenliğin çok çeşitli ortaya çıkış biçimleri vardır. İktidarın, hem içerideki yerel çıkarlar, hem de dışarıdaki uluslar arası toplum pahasına, ulusta toplanmasını ifade etmektedir. Bireysel bağılıkların bir birlik oluşturmak üzere buluşması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, özgürlük anlamına da gelebilmektedir. Yabancı yönetimi yerine özerklik, dışsal olan, temsil özelliği olmayan ve denetlenemeyen bir güçten kurtuluş. Bu anlamda, demokrasi ile ulusal egemenlik arasında açıkça bir uyum alanı vardır. Emperyalizm özgürlüğü, yönetilenlerin onayına dayanan bir yönetimi yadsımıştır (Lipson, 1984, 61).

Demokrasi için ortak bir payda gereklidir. Bir ülkede ırk, etniklik, din ve ekonomik sınıf gibi farklılıklar varsa ve bunlar ortak anlayış ve temelden daha önemli sayılıyorsa veya ulus gibi ortak bağlılık temelinden daha önemliyse orada birlikteliği ve demokrasiyi sürdürmek zor olacaktır. Demokrasi için asgari bir ulusal birlik uyumu gerekmektedir. Bunun sonucunda da merkezi bir devlet yapısı demokrasinin kurulabilmesi için gereklidir. Fakat merkezileşme de tek başına yeterli değildir. Merkezileşme sağlandıktan sonra yerel yönetimlere yetki devri yoluyla çeşitli görevler aktararak, demokrasinin yerel düzeyde gelişimi sağlanmalıdır. Fakat bunlar yapılırken ulusal egemenlik ilkesinden de sapılmamalıdır.

Egemenliğin kaynağının toplumsal olmaması egemenliğin kaynağını tanrısal kökene götürür. Egemenliğin kaynağı Tanrı olunca, siyasal iktidarın oluşumu ve denetimiyle ilgili konular toplumun yetkisi dışında kalır. İktidarını tanrıdan alan hükümdar, ancak Tanrı'ya karşı sorumlu olur. İşte bu nedenden dolayıdır ki ulusal egemenlik kavramıyla birlikte iktidar toplumsallaşmaya ve çağdaş anlamda devlet doğmaya başlamıştır (Kışlalı, 2002, 106). Demokrasi egemenliğin halka dayandığı bir sistem içerisinde kurulup gelişebilir.

4.4.3. Yönetimin ve Toplumsal Kurumların İşleyişinde Laikliğin İçselleştirilmesi

Felsefe, felsefi düşünce, Yunan dünyasında ortaya çıkmıştır. VI. yüzyılda ekonomik ve toplumsal gelişmelerle birlikte düşünce alanında bir devrim başlamıştır. Aristokratik dünya görüşünü içeren mitolojik düşünüş, beliren yeni toplumsal olayları ve insan ilişkilerindeki değişimleri açıklamada yetersiz kalmıştır. Yükselen orta sınıf, olaylara kendi açısından yaklaşarak, tanrılara başvurma gereksinimi duymayan laik ve soyut bir söylem kurma çabasına girmiştir. Eski Yunan'da toplum hızlı bir laikleşme süreci içine girmiş ve ilerlemeye olan inanç belirip yaygınlaşmıştır. Yani demokrasi tam anlamıyla yerleşebilmek için gerekli olan kendine özgü bir kültür, bir dünya görüşü oluşturma çabası içinde bulunuyordu (Ağaoğulları, 2002, 53-78).

Yunanca "Laos", ruhbandan olmayan, "Laikos" da halka ilişkin olan anlamına geliyor. Latince "Laicus", dine ilişkin olmayan demektir. Fransızcadaki "Laïc" ya da "Laïque" de din ve ruhban dışılığı ifade eder. Laiklik kavramıyla eş

anlamli olan “Secularism” ise daha çok İngilizce ve Almanca’da vardir. Bu kavramlar Avrupa’da ortaya cikmif olan kavramlardir. Tanör (2003, 259)’e göre laikliğin dogumuna yol açan etkenler üç noktada belirlenebilir. Bunlardan biri siyasi çelişkidir. Katolik kilisesine karşı ulusal güçler arasında ortaya cikmiştir. İkincisi, ideolojik çelişkidir. Rönesans, akılcılık, kuşkuçuluk, aydınlanma, hümanizm, deneycilik gibi akımlar, insan aklını ön plana alarak dinci ortaçağın karanlığına savaş açmışlardır. Akılcılık ve bireycilik buradan çıkıp gelişmiştir. Filozof ve düşünürler özgürlükçü ideolojileri orta sınıfa (burjuvaziye) götürmüşlerdir. Üçüncü çelişki de sınıfsal çelişkidir. Kapitalizmin ve ulusal burjuvazinin ortaya çıkmasıyla birlikte, emekçi sınıflarla birlikte feodal, aristokratik, monarşik ve dinsel yapıların üzerine yürümeleriyle şekillenmiştir.

Tarihsel olarak otoritenin sınırlandırmasını sağlayan iki veya üç ana toplumsal gücün öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki din adamları sınıfı ve kilisedir. Buradan din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce hürriyeti ve laiklik ortaya çıkmıştır. Fransa’da devrimle birlikte laiklik anlayışı sert ve katı bir şekilde, kilisenin tüm faaliyetlerinin sınırlandırılması veya yasaklanması ile dinin devletin tam vesayeti altına alınması şeklinde ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2000, 102).

Dini devletten ayıran ilk uygulama 1660’ta Amerika’da İngiliz kilisesi ile devletin hoşgörüsüzlüğünden kaçan puritenlerce [sofu] gerçekleştirilmiş ve bir eyalette devletin din işlerine hiç karışmaması hükmüne bağlanmıştır (Yılmaz, 2000, 103).

Avrupa’da demokrasi, katı ve örgütlü bir biçimde örgütlenmiş kilise ve Katoliklik içinde değil, bireye ve özgürlüğe imkan veren ve hoşgörülü bir ortam yaratan Protestanlığın gelişmesi ile birlikte gelişmiştir. Yani çağdaş demokrasi dini reform hareketleriyle birlikte gelişebilmiştir (Yılmaz, 2000, 82).

Laiklik dini devre dışı bırakmak demek değildir. Din adına baskı yapmak, zor kullanmak isteyenleri devre dışı bırakmak demektir. Bu nedenle de özgürlük ve demokrasinin ön koşulu olarak ortaya çıkar (Kışlalı, 2003, 74).

Laiklik zorunlu olarak demokrasiyi içermez, ama demokrasi laikliği içerir. Demokrasi, temel insan hak ve özgürlükleri yönünden çoğunluk diktatörlüklerinden ayrılır. İnanç özgürlüğü de temel insan hak ve özgürlüklerinin başında gelir. Yani her laik kişi demokrat olmayabilir. Ama her demokrat insan laik olmak zorundadır

(Kongar, 2003, 20-21).Laiklik genel olarak özgürlük ve çoğulculuğun, özel olarak da dini özgürlüklerin ve dini çoğulculuğun onsuz olmaz güvencesidir (Tanör, 2003, 263).

Erdoğan (2000, 7), laikliğin demokrasinin önkoşulu olduğu ve laiklik olmadan demokrasinin olup olamayacağı konusunda, şunları belirtmektedir: “Aslında laiklik tek anlamlı bir terim değildir. Bu kavramın felsefi, sosyolojik, hukuki ve siyasi anlamlarını ayırt etmek gerekmektedir. İlk olarak felsefi anlamda laiklik, din karşıtı bir öğretiyi ifade eder. Aslında buna laiklik yerine laisizm demek daha doğrudur. Felsefi laisizmden yana veya ona karşı olmanın ise demokrasiyle herhangi bir ilgisi bulunmadığı gibi, laisizmin bir devlet politikası olarak uygulanması bir devlet politikası olarak uygulanması demokrasiye açıkça aykırıdır.” Erdoğan (2000, 7) laikliğin felsefi bir doktrin veya bir dünya görüşü yerine devletin hukuki ve siyasi laikliğinin demokrasinin önkoşulu olduğuna katılmaktadır. Kişinin bireysel dünya görüşünün “laik” olup olmamasıyla demokrasinin bir ilgisi olmadığını belirtmektedir. Yine, ona göre, dünya görüşü olarak laik olmak değil ama, siyasi ve kurumsal anlamda laikliğe “karşı olmamak” demokrasi için zorunlu olan bireysel tutumdur.

Bu çalışma için esas alınan laiklik tanımı ise, devletin din ve mezhepler karşısında tarafsızlığı (ne yandaş ne de hasım olması) ve siyasal-hukuksal düzeninin din kurallarına dayanmaması. Buna, dinin ve hukukun iki farklı alan oluşturmaması da denilebilir (Tanör, 2003, 264).

İnsanoğlu demokrasiye laiklik yolundan ulaşabilmiştir. Demokrasinin kuralları laikliğin kurallarıdır. Ulusal egemenlik düşüncesinin kaynağında da laik düşünce vardır. İktidarı gökten yere indiren ayakları üstüne bastıran laikliktir. Halk iktidarı demek olan demokrasi, laikliğin ürünüdür. Özgürlük, eşitlik, hoşgörü, hukuk devleti, hukuka bağlı devlet ve hukukun üstünlüğü gibi değerlerin tümü laik düşünceden kaynaklanmıştır. Dünya haritasına bakınız laikliğin saygı görmediği yerlerde demokrasiye rastlayamazsınız (Özturanlı, 2002, 34,35).

Savcı (1974, 29), da yönetimin ve toplum yaşamında laikliğin içselleştirilmesini geniş kapsamlı olarak ele alıp, laiklik içselleştirilmeden demokrasinin olamayacağını şöyle ifade ediyor: Toplum, insanın, kılığından kıyafetinden başlayıp, tanrıya yakarışlarına, nikâhına, ticaretine, mirasına kadar tüm yeryüzü ilişkilerinde ve durumlarında ve kadın olarak siyasal olanaklarında

laikleşmez ise, siyasal iktidar da laikleşemez ve bu nedenle de demokrasileşemez. Demokrasi için laiklik olmazsa olmaz bir ön koşuldur.

4.4.4. Yönetimin ve Toplumsal Kurumların İşleyişinde Çağcıl Değerlerin ve Akılcılığın Egemen Olması

Çağcılık, çağın yeniliklerinin, değerlerinin, gereklerinin, tekniğin benimsenmesi, ona göre davranılmasıdır. Yönetim ve toplumsal kurumların işleyişinde çağcılık ise içinde bulunulan çağın gerektirdiği yönetim sisteminin ve toplum yapısının benimsenmesidir.

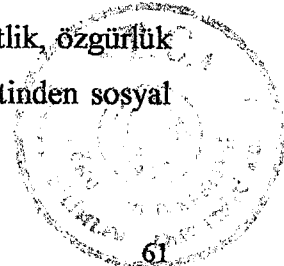
Berkes (2003, 23)'e göre çağdaşlaşma, dini bakımdan kutsal sayılan alanın ekonomik, teknolojik, siyasal, eğitimsel, cinsel, bilgisel yaşam alanlarında daralması, etkisizleşmesidir.

Çoğulcu demokrasi anlayışı akılcıdır. İnsan bir amaçtır; her şey insanların mutluluğu içindir (Gözübüyük, 1999, 23). Demokraside iktidarın kaynağı metafizik kavramlar değildir. İktidarın kaynağı akıldır. Halktır. Demokrasi gücünü metafiziksel güçlerden almaz, halktan alır, bilimden alır. Bireylerin düşünce yapıları akılcılığa dayanmalıdır. Akla dayanmayan düşünce doğru karar veremeyecektir. Bu bakımdan yeterli bilgiye sahip olmadan doğru tercih yapma olanağı da olmayacaktır.

4.4.5. Temel İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Güvence Altına Alınması

En genel anlamıyla özgürlük, bireyin kendi iradesine dayanan serbest bir biçimde karar verebilmesidir. Klasik demokrasideki söylemde bu yöndedir: “İnsanlar doğuştan hür ve eşit doğarlar.” Fransız Devrimi sonucunda kabul edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin kabul ettiği doğal hak ilkesinin gereği olarak bu çalışmada da dönemin özelliği gereği, kabul edilen özgürlük sistemi bu yöndedir.

Demokratik devletin felsefi temeli bireye dayalı doğal hukuk anlayışıdır. Bu anlayış insanları birbirine eşit kılar ve dolayısıyla haklarını sözleşmeyle devretmelerini gerektirir. Diğer taraftan bireysel temsil anlayışının ve parlamentonun ortaya çıkmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca bu doğal hak kavramı yeni gelişmelere uyarlanabilir ve hukuk normu haline dönüşebilmektedir. Son olarak eşitlik, özgürlük ve kardeşlik ilkesinin hukuk metinlerine yansımalarıyla da hukuk devletinden sosyal hukuk devletine adım atılmış olmaktadır (Yılmaz, 2000, 173).

Bu hak ve özgürlüklerin tümüne kamu özgürlükleri, yada kamu hürriyetleri ya da insan hakları denilir.

Demokrasi, çoğunluğun baskı rejimi değildir. Demokrasi, çoğunluğa dayanmakla birlikte, çoğunluğa karşı bireyi, ya da devlete karşı bireyi korumak insan haklarının bir gereğidir. Tanınmış olan temel hak ve özgürlükler demokratik ülkelerde anayasalarda belirlenmiştir.

Anayasa ile belirlenmiş olan özgürlüklerin, yasama organı tarafından ve yasa yolu ile sınırlanması, genel olarak benimsenmiş bir kuraldır. Bu kural, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde yer aldığı gibi, anayasalarda da yer almıştır. Bu şekilde özgürlükler güvence altına alınmıştır. Özgürlüklerin yargısal yollarla güvence altına alınması da bir diğer güvence altına alma yoludur. Yargı denetimi, bir taraftan yönetimin işlemelerinin yasaya, diğer taraftan da yasaların anayasaya uygunluğunun denetimini kapsar (Gözübüyük,1999, 96-97).

4.4.6. Yurttaşlık Kurumunun Kabul Edilmesi, Yurttaşlar Arasında Eşitliğin Sağlanması ve Güvence Altına Alınması

Demokrasiye yol açan ve ona uygun kültür yurttaşlık kültürüdür. Eski Yunan'da 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarına kadar demos, yani tam yurttaşlık denince, sadece yetişkin erkek nüfusun küçük bir kısmı anlaşılmıştır. Bunları da özellikle eli silah tutan, vergi ödeyen ve uzun süreden beri yerleşik olan erkekler oluşturmuştur (Schmidt, 2001, 17). Çağdaş demokrasilerde artık kabul edilen herkesin genel ve eşit haklara sahip olduklarıdır. Yurttaş olma bilinci, Fransız Devrimi sırasında ortaya çıkmış, kulluktan çıkma istencine bağlıdır. Demokrasi bir ülkenin yurttaşlarının sorumluluğuna dayanır (Touraine, 2002, 99-100). Yurttaşlık kurumu veya kültürünün demokrasi için önemli olduğunu Kuzu (1992, 341), da ılımlılık, karşılıklı saygı, dürüst hareketlilik, uzlaşma ya da devlet otoritelerine olan güven içeriğiyle belirtmektedir.

Demokrasiden farklı sistemlerin değerlerinde, değer olarak insan ve yurttaş yoktur. Tâbi-metbu (kendisine uyruk olunan), efendi uşak vardır. Bu uşaklar zümresi, efendiler zümresini yedirip beslemek için çalışır ve yaşar. Demokraside ise kanun ve kuralların çizdiği sınırlar içinde herkes, zengin, fakir, kuvvetli, zayıf, dolayısıyla herkes şahsının sahibi ve benliğinin efendisidir (Başgil, 1961, 70).

Yurttaşlık kurumu ümmet, tebaa kurumundan tamamen farklı bir kurumdur. Ayrıca yurttaşlık kurumu toplumdaki tüm bireyleri eşit kabul eder. Tüm yurttaşlar eşit haklara sahiptir.

Bu çalışmada esas alınan eşitlik tanımı (Soysal 1997, 182)'ın yapmış olduğu tanımlamadır: Klasik demokraside eşitlik ilkesi, ancak "yasalar önünde eşitlik" olarak ortaya çıkmaktadır. Yasalar, herkese, toplum içindeki durumu, toplumsal kökeni ya da ekonomik gücü ne olursa olsun, aynı biçimde uygulanacaktır. Bu uygulama bakımından herhangi bir kişiye, aileye, zümreye ya da sınıfa ayrıcalık tanınmayacaktır.

Eşitlik ve bunun sonucunda yurttaşlık kurumunu oluşmasının kökleri, Stoacılara, Roma'ya, Hristiyanlığa kadar ulaşır. Çağdaş eşitlik anlayışının oluşmasında İngiliz, Amerikan ve Fransız Devrimlerinin etkileri vardır.

Fransız Devrimi sonucunda ortaya çıkan "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi"nin 1. maddesi; "İnsanlar, hakları bakımından özgür ve eşit doğar ve öyle yaşarlar." Bu eşitlik, hiç kimsenin, kendisini, başkalarının üstüne çıkaran birtakım haklara ve ayrıcalıklara "miras yoluyla" sahip olmamasıdır (Tanilli, 1999a, 141-142). Bu çalışmada esas alınan özgürlük anlamının Fransız Devriminin benimsemiş olduğu gibi ele alınması gerekir. Çünkü, Cumhuriyet Devrimlerinin gerçekleştirildiği dönemde Fransız Devrimi'nin etkileri hissedilmekte hatta Cumhuriyet Devrimleri Fransız Devriminin havasıyla gerçekleştirilmiştir denilebilir.

Bir toplumda gerçek anlamda demokrasinin oluşabilmesi için tüm halkın vatandaş sayılmasından sonra tüm vatandaşların eşit haklara sahip olması sağlanmalıdır. Kadınlara, erkeklerle aynı siyasi, medeni, sosyal, ekonomik hak ve özgürlükler verilmelidir. Farklı din, farklı insan ırkı, farklı toplumsal sınıf, farklı düşünce yapısından olanlara da aynı hak ve özgürlükler verilmelidir.

Demokratik bir toplum, halkın etkin bir biçimde rol aldığı ve eski geleneklere bağlılığın ve itaatın, halk arasında, eşitlik düşüncesiyle yer değiştirdiği bir toplumdur; bir insanın diğeri kadar iyi olduğu hissini veren, ya da en azından insana, saygı duyulabilen eşit haklar tanıyan bir toplumdur. Buradan da anlaşılmaktadır ki demokrasi ve eşitlik arasında önlenemez bir bağ vardır (Arblaster, 1999, 70).

Demokrasiler, insanlara ulaşılması güç bir eşitlik vaad etmişlerdir (Julien, 1974, 353). Çağdaş toplumların hiçbirinde, kişiler ekonomik bakımdan eşit

değildirler. Böyle olunca, eşitliğin ne gibi bir anlamı vardır? Pratik yönden iki anlamı olabilir; ya egemenliğe katılma, yani oy hakkı, ya da kanun önünde eşitlik. Çağdaş toplumların çoğunda, eşitliğin bu iki şekli aynı zamanda yerini bulur; yurttaşların hepsi temsilcilerini seçme yetkisine sahip olduklarına göre, kanun önünde eşittirler ve aynı politik haklara sahiptirler (Aron, 1976, 41). Batı demokrasilerinde eşitlik sırf hukukidir; maddi ve iktisadi alan aşmaz (Başgil, 1961, 71). Macpherson (1984, 64) Demokrasinin gerektirdiği eşitliği gelirden veya zenginlikte aritmetik eşitlik değil, fakat bir kimsenin insani kapasitelerini gerçekleştirmesindeki fırsat eşitliği olarak ele almaktadır. Soysal (1997, 182) da ekonomik eşitlik kavramının klasik demokrasinin gelişmesinde en etkin rolü oynamış olan sosyal sınıfın temel felsefesine aykırı olduğunu: burjuvazi, ekonomik hayattaki farklılaşmalar dolayısıyla güç kazanan, toplum düzenini değiştirmedeki başarısını, kendinden önceki sınıflar gibi soyluluk unvanlarına değil, bu ekonomik güce borçlu olan bir sınıftı diyerek ekonomik eşitliği benimsemenin demokrasi kavramının içeriğiyle çelişeceğini belirtmektedir.

Demokraside eşitlik nisbi ve izafidir; fakat asla, ikinin ikiye eşitliği gibi, mutlak ve matematiksel değildir. Demokrasi bu tür eşitliği reddeder. Çünkü insanlar arasında matematiksel bir eşitlik yoktur. Üstelik çok acı ve açık eşitsizlikler vardır (Başgil, 1961, 73-74).

4.4.7. Hukuk Devleti İlkesinin Yaşama Geçirilmesi

Hukuk Devleti, faaliyetlerinde hukuk kurallarına bağlı olan, yönetilenlere hukuki güvenceler sağlayan, koyduğu hukuk kurallarına hem yönetilenlerin hem de kendisinin uyduğu devlettir.

Demokratik bir devletin oluşabilmesi için anayasa da gereklidir. Anayasa ile devletin egemenliği sınırlanır. Vatandaşlar için temel hak ve özgürlüklerin sınırı belirlenir. Anayasacılık geleneği demokrasinin ortaya çıkıp kök salmasında son derece önemli bir koşuldur. Uzun bir anayasacılık geleneğine sahip devletler demokrasiyi daha rahat sürdürebilmektedirler.

Yetkileri sınırsız siyasi iktidar yerine yetkileri sınırlandırılmış siyasi iktidar demokrasinin altyapısal ögesini oluşturur.

Hukuk devleti ilkesi anayasalarda ve yasalarda gerekli düzenlemeler yapılarak yaşama geçirilebilir. Devlet faaliyetlerini yürütürken yasalarla bağlı olmalıdır.

4.4.8. Halkın Yönetime Katılma ve Denetleme Yollarının Açık Olması

Demokraside siyasi eşitlik, bütün yetişkin vatandaşların oy vermede eşitliği şeklinde kurumlaşmıştır. Bir kişinin bir oy hakkı olmalıdır. Yani çok oy kullanılamaz. Her oy eşit sayılmalıdır. Yani hiçbir surette oylara ağırlık da verilemez (Mayo, 1964, 52).

Ulusal egemenlik ilkesinin bir sonucu olarak, egemenlik ancak ulusun temsilcileri aracılığıyla kullanılır. Egemenliğin asıl kaynağı ise ulustur. Ulus egemenliğini ise temsili demokrasilerde temsilcileri aracılığıyla kullanır. Sonuç olarak temsilcileri halk seçer. Yapılan düzenli genel seçimlerle ulus temsilcilerini seçerek, yönetime katılmış olur. Temsili demokrasi ile doğrudan demokrasinin bir karışımı olan yarı doğrudan demokraside halka bazı durumlarda yönetime karışma olanağı sunulmaktadır. Yarı doğrudan demokraside halk oylaması, halk vetosu, halk girişimi gibi çeşitli uygulama yöntemleri vardır.

Halkın ülke yönetimine katılmasının en bilinen türü seçimlerde oy kullanarak temsilcilerini seçmektir. Bu bakımdan, ülkede ulus düzeyinde bir parlamento bulunmalıdır. Çünkü demokrasi kabaca halkın halk için halk tarafından yönetimidir. Halkın kendi kendisini yönetebilmesi de ancak günümüzde parlamento ile mümkündür.

Demokrasi halk yönetimine ve çoğunluğa dayanır. Fakat demokrasideki çoğunluk anlayışı çoğunluk diktatörlüğü değildir. Azınlıklara, karşıt fikirlere de yaşam hakkı veren bir çoğunluk anlayışı olmalıdır.

Demokrasi, bir salt çoğunluk yönetimi olarak tanımlansa bile, gene de demokratik bir rejimde azınlık haklarının çoğunluğa karşı korunması ilkesinden vazgeçilemez. Çünkü toplum iradesinin gerçek anlamda ortaya çıkabilmesi için, çeşitli görüşlerin özgür biçimde ifade edilebilmesi ve tartışılabilmesi gerekir (Özbudun, 1998, 12).

4.4.9. Ekonomik Gelişme ve Ulusal Gelirdeki Artışa Bağlı Olarak Belirli Bir Kişi Başına Ulusal Gelir Düzeyinin Gerçekleştirilmesi

Kaba bir söyleyişle Lipset (1986, 29), bir ulusun hali vakti ne kadar yerindeyse, demokrasiyi yaşatma şansı da o kadar yüksektir demektir. Büyük bir yoksul kitlesiyle küçük bir ayrıcalıklı elit grubuna bölünmüş bir toplumda ya oligarşi (küçük yukarı tabakanın diktatörce yönetimi) ya da tiranlık (halk temeline dayanan diktatörlük) olur.

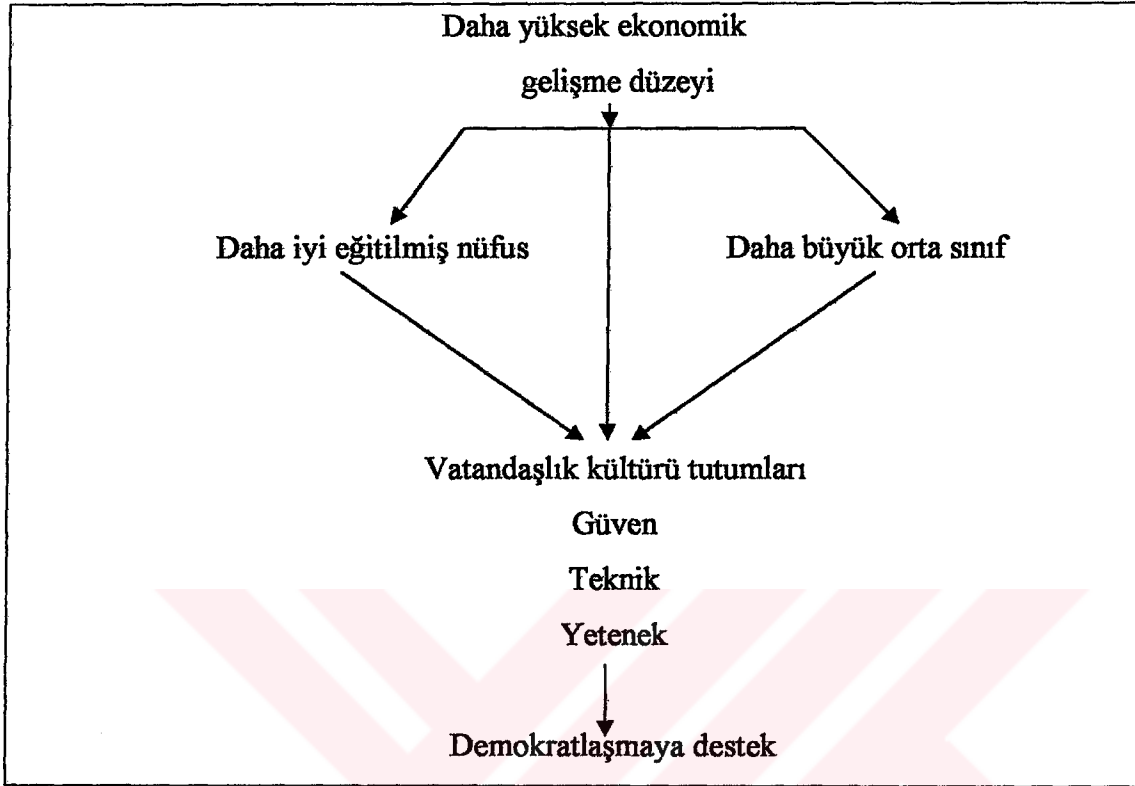
Ekonomik gelişmenin sağlanması, ulusal geliri arttıracak ve kişi başına ulusal gelir düzeyinin artmasına neden olacaktır. Yüksek ulusal gelir düzeyine sahip ve bu ulusal gelir düzeyinin toplum katmanlarında adaletli bir biçimde dağıtıldığı ülkelerde ise demokrasinin kurulup kök salması daha rahat sağlanabilecektir.

Servet ve eğitimin artması, aşağı sınıfları, belli ideolojilere bağlanmalarını zayıflatan ve aşırı öğretilere karşı dirençlerini arttıran çapraz baskılarla karşı karşıya bırakmakla da demokrasiye hizmet eder (Lipset, 1986, 48).

Zenginlikle demokrasi arasındaki yüksek ilişki, demokrasiye geçişlerin, öncelikle, ekonomik gelişmenin orta düzeylerinde bulunan ülkelerde gerçekleşmesi gerektiğini akla getirmektedir. Yoksul ülkelerde demokratlaşma ihtimal konusu değildir, zengin ülkelerde ise zaten gelişmiştir. Huntington (1996, 58-62) zenginlikle ilgili bunları söyledikten sonra bazı zengin ülkelerin demokrasiyi kuramadıklarını söylüyor. Örneğin İran, Irak, Suudi Arabistan, Libya, Kuveyt gibi ülkelerin zenginlik kaynağı petroldür. Yaygın temelli ekonomik gelişme demokrasiye geçişe yardımcı olurken, petrol gibi doğal kaynaklardan gelen zenginliğin yardım etmeyeceği anlaşılır. Bunun sebebi de petrol geliri devlete akar devlet bürokrasisi gücünü artırır, devletin yüksek gelirleri de olduğu için halktan çok az hatta hiç vergi talep etmez. Vergilendirme düzeyi ne kadar düşükse, halkların temsil talep etme sebepleri de o kadar az olur.

Ekonomik gelişme beraberinde toplumdaki eğitim düzeyini de yükseltir. Ayrıca, ekonomik gelişme, orta sınıfın genişlemesine yol açar. Uzun vadede ekonomik gelişme demokratik rejimlerin temelini yaratır (Huntington, 1996, 63-69).

Çizim: Demokrasinin Altyapısal Koşulu Olarak Ekonomik Gelişme

Kaynak: (Huntington, 1996, 66)

4.4.10. Yaygın Okur-yazarlığın Sağlanması ve Ortalama Eğitim Düzeyinin Yükseltilmesi

Yaygın okur-yazarlık mümkün olan en yüksek okuma-yazma oranına erişebilmektir.

Bireyin eğitim düzeyinin yüksek olması (4.4.14)'te açıklanan "Demokratik Kültür"ün gelişmesinin de bir ön şartıdır. Yapılan çalışmalar eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin daha akılcı ve daha hoşgörülü olarak seçimler yaptıklarını ortaya koymaktadır. Kışlalı da (2003, 250) toplumda çoğunluğun, kitle iletişim araçlarını izleyebilecek bir eğitim düzeyinde bulunması gerektiğini belirterek okuma yazma oranının yüksek olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Lipset (1986, 37-38)'e göre eğitim düzeyi yükseldikçe demokrasinin yaşama şansı artar. Eğitim, insanın görüşünü genişletmekte hoşgörü kurallarının gerekli olduğunu anlamasını sağlamakta aşırı öğretilere kapılmaktan alıkoymakta, akılcı seçim tercihleri yapma yeteneğini arttırmaktadır. Yüksek bir eğitim düzeyi demokrasi için yeter koşul olmasa da, eldeki bilgilerin bu ögenin zorunlu koşul

olmaya çok yaklaştığını ifade etmektedir. Lipset eğitim düzeyinin yüksekliği ve demokrasinin yaşama şansı arasındaki yüksek ilişkiyi, çeşitli karşılaştırmalı verilere dayandırmıştır.

Eğitimin artması aşağı sınıfları, belli ideolojilere bağlanmalarını zayıflatan ve aşırı öğretilere karşı dirençlerini arttıran çapraz baskılarla karşı karşıya bırakmakla da demokrasiye hizmet eder (Lipset, 1986, 48).

4.4.11. Sanayi ve Hizmet Sektörlerinin Geliştirilmesi

Weber en berrak haliyle çağdaş demokrasinin ancak kapitalist sanayileşmeyle bir arada bulunabileceğini söylemektedir (Lipset, 1986, 26)

Avrupa’da çağdaş demokrasiler Sanayi Devrimi’nden sonra gelişme olanağı bulmuştur. Sanayi Devrimi ile birlikte Avrupa’da kapalı tarım ekonomisi ve feodal yapı değişmiştir. Artık tarımın yerini sanayi almaktadır. Sanayileşme olmadan demokrasinin kurulup kök salmasına olanak görülmemektedir. Sanayileşme gelişirken tarımın ya da köylülüğün daralması gerekir. Toprağa bağlı üretim insanların düşünce yapılarını da etkiler. Kışlalı (2002, 64-65) toprağa bağlı üretimin hemen her zaman doğa koşullarının etkisine en açık olan üretim olduğunu belirtir ve hele de geri tekniklerin uygulandığı bir ortamda, insan ne kadar çaba gösterirse gösterebilir, alacağı ürün gene de doğal koşullara bağlı olacaktır. Bir su baskını ya da kuraklık, aylar süren bir çabayı hiçe indirebilecektir. Doğa koşullarına bu ölçüde bağımlılık, insanları elbette ki kaderci yapar.

Buna pazar ekonomisi de diyebiliriz. Günümüz demokratik gelişmesi esas olarak burjuva sınıfının ortaya çıkışının bir sonucudur.

4.4.12. Kentleşme ve Kentlileşme Oranının Yükseltilmesi

Kartal (1992, 23), kentleşme kavramını şöyle tanımlamaktadır: “Bir ülkede, tarımsal olmayan üretimin göreceli ağırlık kazanmasına koşut biçimde, kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran nüfus birikimi olayı.”

Kentlileşme kavramını Kartal (1992, 21) şöyle ele almaktadır: Köyden kente göçen köylüler zaman içinde “kentlileşmek”tedirler. Kentlileşen insanda, ekonomik ve sosyal olmak üzere iki bakımdan değişme olmaktadır. Kentlileşmenin iki yanı vardır. Ekonomik bakımdan kentlileşme, kişinin geçimini tamamen kentte veya kente

özgü işlerle sağlıyor duruma gelmesiyle gerçekleşir. Sosyal bakımdan kentleşme ise, kır kökenli insanın türlü konularda kentlere özgü tavır ve davranış biçimlerini, sosyal, tinsel değer yargılarını benimsemesi ile gerçekleşmektedir.

Kartal (1992, 23) kentleşme kavramını da şöyle tanımlamaktadır: “Kırda çözülme ve kentte yoğunlaşma nedeniyle kırdan kente göçen nüfusun ekonomik ve sosyal bakımdan kırın özelliklerinden arınarak kentin özelliklerini kazanması süreci”

Kırsal kesim topluluklarının temel özellikleri, eğitim düzeyinin düşüklüğü, dine ve törelere bağlılık, uğraşlar ve yaşam biçimi arasındaki benzerlik, yüz yüze iletişimin egemen oluşu, dayanışma duygusunun güçlülüğü ve kederci eğilimlerin belirginliği, vs. sıralanabilir. Yapının ağır değiştiği geleneksel toplumlarda, koşulların ağır değişmesine koşut olarak, tutum ve davranışlar da çok zor değişmektedir. Her yenilik genellikle korku ya da en azından kuşku uyandırır. Kent insanı ise tamamen tersidir. Her gün hatta her an yeni insanlarla ve yeni durumlarla karşılaşmak, insanları sürekli görüş açıklamaya, kendini tanıtmaya, başkalarını anlamaya, yeniliklere alışmaya zorlar (Kışlalı, 2002, 63-64). Kentin ve kırın farklı özelliklerinden dolayı kentte demokrasinin yaşama şansı daha yüksektir. Tarihsel olarak Avrupa’da da Sanayi Devriminin de etkisiyle çözülen feodalitenin sonucunda, kentleşme, kentte yoğunlaşma yaşanmıştır.

Lipset (1986, 36)’e göre kentleşme derecesi de demokrasinin varlığıyla ilişkilidir. Hatta bazı siyaset kuramcıları da Harold J. Laski, Max Weber gibi demokrasinin kent hayatından doğduğunu ileri sürerler. Türkçede “vatandaş” kelimesinin İngilizce karşılığı “citizen” dir, kent ve vatandaş kelimeleri aynı kökten türemişlerdir. Kentleşme düzeyi arttıkça demokrasinin kurulup kök salması kolaylaşacaktır.

Bu bölümün başında da belirtildiği gibi kentleşme, Avrupa’da Sanayi Devrimi, sanayileşme ile birlikte, ortaya çıkmıştır. Yine daha önce de belirtilmiş olduğu gibi, demokraside kentin bir ürünüdür. Demokrasi feodal köyde ortaya çıkmamış, kent ortamında ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu bakımdan sanayileşme, kentleşme, demokrasi ve diğer koşullar birbirlerine bağlı koşullar gibi görünmektedir.

4.4.13. Büyük ve Gelişmiş Bir Orta Sınıf (Burjuvazi) ve de Büyük Ölçüde Sosyal ve Ekonomik Güvenliğe Sahip Bir Alt Tabaka ve Açık Sınıf Sisteminin Varlığı

Gelişmiş bir orta sınıfın varlığı demokrasinin bir ülkede kurulup kök salabilmesi için gereklidir. Büyük ve gelişmiş bir orta sınıfın demokrasi için gerekliliği hakkında Alexis de Tocqueville'den aktaran Kışlalı (2003, 243) şöyle belirtmektedir: "Tocqueville'e göre Amerika'da demokrasinin gelişmesini kolaylaştıran en önemli öğelerden birisi, Avrupa'daki gibi, eski ayrıcalıklı bir sınıfın (aristokrasi) varolmayışıdır. Güçlü bir orta sınıf bu sayede oluşabilmiştir." Tarihsel gelişim bakımından burjuvazi, demokrasinin ortaya çıkıp kök salmasında çok etkin rol oynamıştır.

Aristo'ya göre orta sınıfların devlete çeşitli yararları vardır. Her şeyden önce, büyük tutkuların tutsağı olmayan orta sınıf, toplumun değişikliği en az isteyen en istikrarlı ögesidir. Bu sınıflakilerin zenginlerin malına göz diken olmadığı için, toplumda çatışmayı doğuran ekonomik neden ortadan kalkar ya da önemini yitirir (Ağaoğulları, 2002, 372).

Toplumsal sınıflar arasında çok büyük gelir farklılıkları bulunmamalıdır (Kışlalı, 2003, 249). Büyük bir yoksul kitlesiyle küçük bir ayrıcalıklı elit grubuna bölünmüş bir toplumda ya oligarşi (küçük üst tabaka diktatörlüğü), ya da tiranlık (halk temeline dayanan diktatörlük) olur (Lipset, 1986, 30).

Orta sınıf askeri rejimlerin oluşacağı ortamın önlenmesinde önemli bir işleve sahiptir. Örneğin 19. yüzyılda İspanyol ordusu, Fransız ordusundan daha liberal olmasına rağmen, güçlü bir orta sınıfın bulunmadığı İspanya'da ordu, yüzyıl boyunca birçok kereler darbe yapmıştır. Buna karşın Fransa'da Fransız Devrimi'nin doğurduğu güçlü bir orta sınıf sayesinde bu olmamıştır (Kışlalı, 2003, 321).

Kışlalı (2003, 321)'nin Dabazies'ten aktardığı not gerçekten açıklayıcıdır: "Demokrasilerin başlangıç dönemlerinde, toplumdaki bölünmeler darbeler yaratabilir. Ama daha sonra güçlü bir orta sınıf oluşunca, ordu kışlasına döner ve kendisi de bu sınıfın bir parçası olmaya başlar."

Moore (2003, 487)'a göre olay gerçekten nettir: Burjuva yoksa demokrasi de olmaz.

Toplumsal sınıflar arasındaki geçiş akışkanlığı da yüksek olmalıdır. Hiçbir toplumsal sınıf diğerk toplumsal sınıflar üzerinde kesin bir üstünlüğe sahip olmamalıdır (Kışlalı, 2003, 250).

4.4.14. Demokratik Kültürün Varlığı

Demokratik kültür aşırı öğretilere kaymamayı bir uzlaş ortamını ifade eder.

Yapılan çalışmalar göstermiştir ki bir kimsenin gördüğü eğitim ne kadar yüksekse, o kimsenin demokratik değerlere inanıp demokratik işleri destekleme olasılığı o kadar çoktur (Lipset, 1986, 38).

Demokrasinin içediğı kavramlardan olan, "temel hak ve özgürlükler" anlayışı ve buna dayalı bir yönetim olan "demokratik yönetim", Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan kavramlar olduklarından, "demokratik rejimler" "bir kültür ürünü olarak" endüstri toplumlarının sonuçlarıdır (Kongar, 2001).

Ulusal kültürde demokratik bir biçimde insanların eşit ve özgür, yani sistemin hoşgörü ve uzlaşma ortamıyla işleyebileceğine olan inanç yerleşmiş olmalıdır. Demokrasi kültürü bir ülkede, bir toplumda birden bire ortaya çıkıp gelişebilecek bir kavram değildir. Demokrasi, tarihsel olarak belirli demokratik birikime sahip olan ülke ve toplumlarda görülebilecektir.

Tepeden inme olmayan, aşağıdan yukarıya bir hareket olduğu ve örnek alındığında dahi her toplumun onu yeniden kurduğu ve yorumladığı vurgulanmakta ve tepeden inme yöntemlerle getirilen demokrasilerin demokrasi olamayacağı belirtilmektedir. Bu anlamda ithal bir demokrasi işlemeyeceğı gibi tabii gelişimle kurulan demokrasiler dahi yıkılabilecektir. Bunun nedenlerinden biri, ülkenin büyüyüp sorunları karmaşılaştıkça halk yönetiminin zorlaşması ve pahalılaşmasıdır. Bir diğerk neden de seçimle gelenin ve güçlü olanın iktidarını kötüye kullanması ve iktidar olma hırsı ile demokratik yapıya zarar vermesidir (Yılmaz, 2000, 64). Bir ülkede demokratik kültür zaman içerisinde gelişip güçlenebilir. Demokrasinin doğum yeri olan Avrupa'da demokratik kültürün gelişip kök salması yüzyıllar almıştır. Hatta belirli dönemlerde demokrasiden vazgeçişler de görülmüştür.

Yılmaz (2000, 284)'e göre, demokrasi, bazı hukuki tekniklerin ve siyasal kurumların ithaliyle tamamlanan bir süreç değildir. Demokrasinin gerçekleşebilmesi için demokrasiyi destekleyen bir toplumsal yapı, siyasal felsefe ve fikirler ile

toplumsal zihniyet gerekmektedir. Demokratik kültürün gelişmesine eğitim yardımcı olabilir. Okuma yazma ve eğitim sayesinde bireylerin demokratik kültür değerlerini benimsemeleri sağlanabilir.

Aynı tarihsel gelişimi yaşamayan ve demokratik bir gelenek oluşturamayan ülkelerde demokrasinin oluşması ve yerleşmesi ile istikrar kazanmasının zorluğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu ülkelerin çoğunun Batı'da oluşturulan siyasi kural ve kurumları almakla birlikte bu ölçütlere uygun ve işleyen bir demokrasi oluşturamamaları da kültürel etmenlerle ilişkilidir (Yılmaz, 2000, 146).

Çağdaş demokrasi anlayışını birçok etmen etkilemiştir. Kültürel açıdan Antik Yunan ve Hristiyanlığın katkıları olmuştur. Demokrasinin Hristiyanlıktan kaynaklanan kökenleri vardır (Yılmaz, 2000, 83). Hristiyanlık içerisinde de Protestanlığın demokrasiye katkıları olmuştur. Şöyle ki Protestanlık, Katolik inancının bütün ortaçağ boyunca egemen olduğu katı ve bütüncül dünya görüşüne tepkinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Reform hareketi ile birlikte Katolik kilisesinin otoritesine karşı açılan savaş sonucunda kilisenin etkisi kırılmaya başlamıştır.

Demokrasi, yaşamsal gereksinimlerini yeterince karşılayamamış ve yeterli bir eğitim düzeyine ulaşamamış toplum kesimleri için bir araçtır. Bu kesimlerin sorunlarının çözümünü kolaylaştırdığı, beklentilerini karşıladığı ölçüde demokrasiye sahip çıkmaları doğaldır. Fakat bu sınırın üzerindeki ve özellikle de aydınlar için, demokrasi sadece bir araç değil, aynı zamanda, insanca yaşamın vazgeçilmez bir koşulu olarak, bir amaçtır. Demokrasi, onu amaç olarak benimseyenlerin artması ölçüsünde kökleşir, güçlenir (Kışlalı, 2003, 250).

Demokrasi sadece belirli düşüncelerin temsilini değil farklı düşüncelerin de ortaya konulabilmesini gerektirir. Bu anlamda demokrasi kişiliğe saygı temeline ve herkesin topluma katkıda bulunma hakkının tanınmasına dayanmaktadır (Yılmaz, 2000, 25). Demokrasi de önemli olan insandır.

Her insanın ait olduğu ırksal gruba göre değil de sahip olduğu erdemlere göre bir birey olarak tanınması, demokratik siyasetin temel bir koşuludur (Lipson, 1984, 102). Demokrasi bir rekabet ortamı gerektirir. Kaybetmek, bir dahaki sefere kazanmak üzere daha çok çalışmayı gerektirir. Yani aykırı fikirlere tahammül gerektirir (Yılmaz, 2000, 150). Bireylerin birbirlerine tahammül edebilmeleri, fikirlerine saygı duymaları gerekir.

5. CUMHURİYET DEVRİMLERİNİN TARİHSEL KÖKENLERİ VE DEVRİM ÖNCESİ SÜRECİ

Bu Bölüm iki alt bölümden oluşmaktadır. Alt bölümler de kendi içerisinde alt bölümlere ayrılmıştır. Bu Bölümün ilk alt bölümünde Cumhuriyet Devrimlerini hazırlayan tarihsel birikim incelenmiştir. Bu tarihsel birikimin incelenmesi Cumhuriyet Devrimleri'nin niteliklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamış olacaktır. İkinci alt bölümde ise Birinci Dünya Savaşı ve Bağımsızlık Savaşı incelenmiştir.

5.1. Cumhuriyet Devrimleri'nin Tarihsel Kökenleri

Cumhuriyet Devrimleri, birden bire ortaya çıkmış, temelsiz eylemler değildir. Tarihsel olarak birtakım birikimler Cumhuriyet Devrimleri'ne ortam hazırlamıştır. Bu konuda Cumhuriyet Devrimleri'nin ortaya çıkışını ve Devrimlerin önderinin eylemini daha iyi açıklayabilmek için tarihi birikimlerin incelenmesi gerekmektedir.

5.1.1. Cumhuriyet Devrimlerine Kadar Osmanlı Çağdaşlaşması

Cumhuriyet Devrimleri'nden önce Osmanlı İmparatorluğu'nun içerisinde “Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Düzeltim”, gibi çeşitli adlar altında yenileşme çalışmaları yapılmıştır. Bunlar daha çok gücünü yitirmiş devletin, eski gücüne getirilmesini, devleti kurtarmaya yönelik çabalarlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarma çabaları 18. yüzyılın sonlarından itibaren başlamış, bazı yenilikler uygulamaya konmuştur. Yöneticiler, yenilikleri askeri gücün geliştirilmesi yönünden ele almışlardır. Yani ordu yeni silah ve yöntemlerle yetiştirilirse, Batı ile her koşulda eskisi gibi yarışabileceği, anlayışıyla yola çıkılmıştır. Bu anlayışla I. Abülhamit döneminden başlayarak Avrupa'dan uzmanlar getirtilmiş, orduyu bu uzmanlarla eğitmek, yenilikler aşlamak amaçlanmıştır. Bu yeniliklerin orduya uyarlanması İmparatorluğun çöküşünü durduracağı, eski günleri geri getireceği beklenmiştir. Karlofça (1699), Pasarofça (1718) ve Küçük Kaynarca (1774) anlaşmalarını doğuran yenilgiler Türk devlet adamlarına kendi ülkelerinin her alanda dünya düzeyinin altında kaldığını ve o düzeye ulaşmanın ancak reform hareketleriyle gerçekleşebileceğini gösteriyordu. Ne var ki, Türkiye'deki üst tabakalar, kendi kişisel çıkarları nedeniyle derin bir toplumsal yapı değişikliğini benimsememişler, ancak eski üretim ve egemenlik sisteminin korunması koşuluyla bazı kurumlarda

reform yapılmasını uygun görmüşlerdir (Steinhaus, 1999a, 35). Osmanlı İmparatorluğu, III. Selim ve II. Mahmut döneminde Batı'nın üstünlüğünü kabul edip, onu yakalayabilmek için Batı kurumlarını taklit etmeye başlamıştır.

5.1.1.1. III. Selim Dönemi (1789-1807)

III. Selim döneminde, işe ordu ile başlamış, eski ordunun yanında Nizam-ı Cedit (Yeni Düzen) adı verilen yeni bir ordu kurulmuş, bu ordunun eğitim ve öğretimi için Fransa ve İsveç'ten subaylar getirtilmiştir. Donanmaya önem verilerek, deniz okulu; Mühendis Hane-i Bahr-i Hümayun ile topçu okulu; Mühendis Hane-i Berr-i Hümayun kurulmuştur. Paris, Londra, Viyana, Berlin gibi önemli Avrupa merkezlerinde devamlı elçilikler açılmıştır. Ayrıca bu dönemde resmi devlet matbaası açılması gibi önemli reformlar yapılmıştır.

Yine III. Selim'in kurduğu Nizam-ı Cedit ile 1790'larda, geleneksel giyimden (entari, kavuk, sarık) çıkış için ilk adım atılmıştır (Koloğlu, 1999, 303). Bu dönemde de Hicri Takvimin yetersiz oluşu nedeniyle takvim konusunda çalışmalar yapılmıştır. Fakat bu çalışmalar gerici tepkisini çekmiş ve sonuçta ilerici bir padişah olan III. Selim, Kabakçı Mustafa ayaklanmasıyla tahttan indirilmiştir.

Bu dönemde tutulan yol feodal devlet gücünü dünya düzeyine ulaştırma çabasıdır. Toplum yapısı bu "yeni düzen" le hiçbir değişikliğe uğramayacaktı. Daha çok askerlik alanını kapsayan bu yenilikler, kapsam ve kişilik açısından Fransız etkisi altındaydı (Steinhaus, 1999a, 36).

5.1.1.2. II. Mahmut Dönemi (1808-1839)

III. Selim'in yaptığı reformları II. Mahmut'un reformları takip etmiştir. II. Mahmut'un reformları arasında; Divan-ı Hümayun'u kaldırıp yerine çağdaş anlamda bakanlıklar kurulması, müsadere sistemi kaldırılarak mülkiyet hakkının tanınması, askeri amaçlı da olsa ilk defa Anadolu ve Rumeli'de nüfus sayımı yapılması, tımar ve zeamet sisteminin kaldırılması, devlet memurlarına maaş bağlanması sayılabilir. Ayanlarla (toprak ağaları, beyler) Sened-i İttifak imzalanarak ayanların varlığı kabul edilmiştir. Bunları takiben ayanlık kaldırılmış ayanlarla mücadele edilmiştir. II. Mahmut merkezi hükümeti de güçlendirmeye çalışmıştır. II. Mahmut'un tahta çıkmasıyla, Nizamı Cedit ordusunun yerine Sekban-ı Cedit adıyla

yeni bir ordu kurulmuştur. Fakat bu ordu da yeniçerilerin tepkisini çekmiş, bu ordunun mimarı sayılan sadrazam Alemdar Mustafa Paşa öldürülerek, ordu da ortadan kaldırılmıştır. II. Mahmut otoritesini yeniden kurunca, yeniçerilerin içinden seçtiği askerlerle Eşkinici Ocağı'nı kurmuştur. Daha sonra ise yeniçeri ocağı kaldırılmıştır. Bu olay da Türk tarihine Vak'a-i Hayriye olarak geçmiştir. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni bir ordu kurulmuştur. Bu ordu son derece çağdaş bir biçimde düzenlenmiştir. II. Mahmut döneminde kültürel alanda da birçok düzeltim yapılmıştır. Medreselerin yanı sıra, yeni tarz eğitim kurumları açılmıştır. Yüksek öğretime öğrenci yetiştirmek için Rüşdiye (ortaokul) açılmıştır. İlk defa Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir. Takvim-i Vekayi adıyla ilk defa gazete çıkarılmıştır. II. Mahmut çıkardığı bir fermanla ilköğretimin mecbur olduğunu ilan etmiştir.

II. Mahmut döneminde, yeni ordu için 1826'da çıkarılan yönetmelikte, askerlerin üniformalarının Avrupai tarzda ceket ve pantolondan ibaret olduğu belirtilmiştir. 1829'da kıyafet reformu sivilleri de kapsamına almıştır. O yıl çıkarılan bir irade, çeşitli memur sınıflarında çeşitli vesilelerle giyilecek kıyafeti büyük ayrıntıları ile belirtmiştir. Genel olarak cübbe ve sarık yanlı ulemaya müsaade edilmiştir. Diğer siviller için fes, zorunlu olarak diğer her çeşit başlığın yerini almış, cübbe ve terliğin yerine de redingotlar, pelerinler, pantolonlar ve siyah derili potinler geçmiştir. Sakallar bile kırpılmıştır. Avrupa sandalye ve masaları eski düzenin divan ve yastıkları yanında görünmeye başlamıştır. Padişah yabancı devlet adamlarını Osmanlı protokolüne göre değil, Avrupa protokolüne göre kabul etmeye başlamış ve resepsiyonlar verip misafirleriyle sohbet etmiş ve hatta hanımlara hürmet göstermeye kadar ileri gitmiştir. Padişahın portresi devlet dairelerine asılmıştır. Perşembe tatil günü –dini bakımdan özelliği yoktur- Fransa'dan alınarak devlet dairelerinde kabul edilmiştir. II. Mahmut döneminde alınan fes dini düşüncelerle değil, sadece askerlik kıyafeti düşüncesiyle alınmış, çağdaşlaşma süreciyle at başı giden gelenekçilik süreci boyunca özellikle bu ikinci sürecin doruğu olan II. Abdülhamit döneminde bir din sembolü haline gelmiştir (Lewis, 2000, 100-103; Berkes, 2003, 547). Kıyafet devrimine varan bazı toplumsal yeniliklerin o dönemlerde de ortaya atıldığı görülmektedir. II. Mahmut'un düzeltim çalışmalarına da karşı çıkanlar olmuştur. Döneminde, II. Mahmut'u "Gavur Padişah" ilan edenler olmuştur.

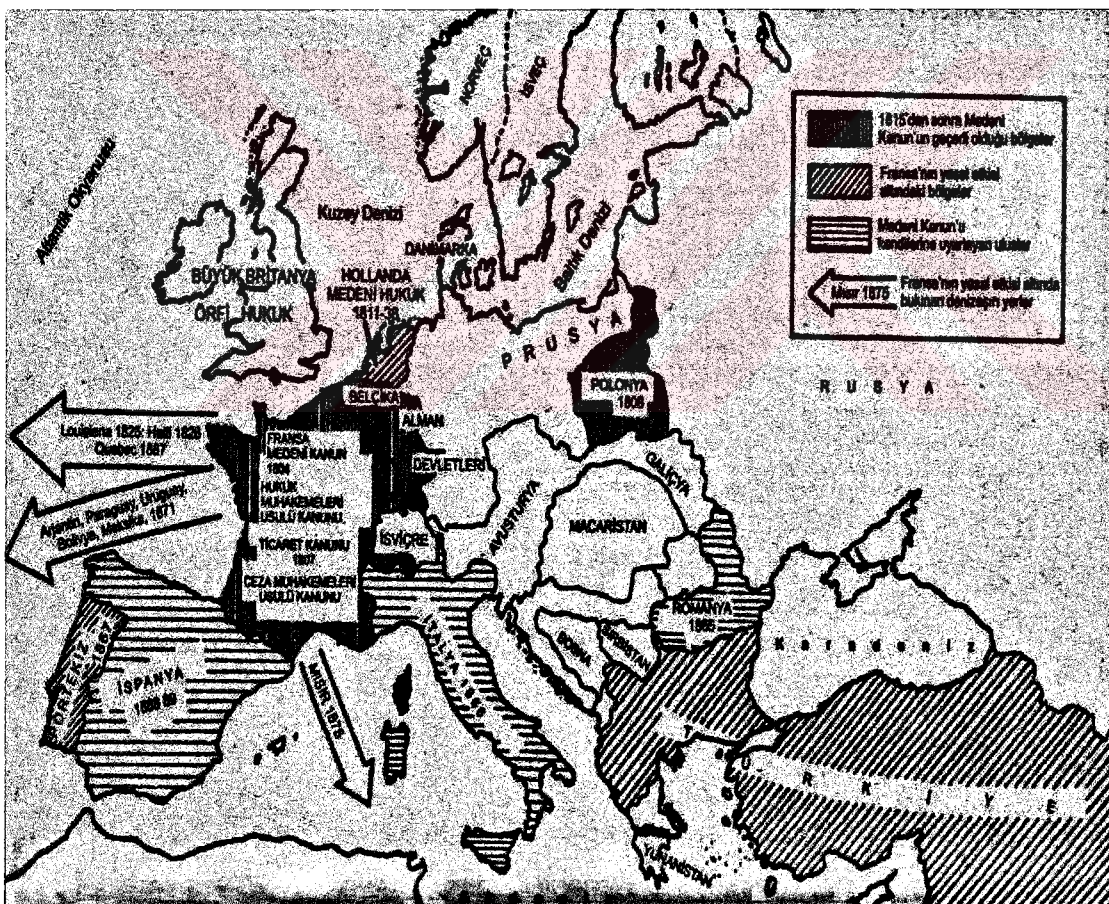
Bu değişiklikler yine de yüzeyde kalmıştır. İslam'ın şer'i hukuku özellikle toplum ve aile konularında yine itiraz edilmez durumdadır. Evlenme ve boşanma, mülkiyet ve miras, kadınların ve kölelerin konumu bütün bunlar esas olarak değişmemiştir. Bu dönemde reformcular da dini kurumlarda herhangi bir reform düşünmemişlerdir (Lewis, 2000, 103).

5.1.1.3. Cumhuriyet Dönem Haritası

II. Mahmut döneminin bir diğer özelliği de padişah olduğu yıllar ulusçuluk akımlarının yoğun olarak yaşandığı yıllardır. Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi II. Mahmut tahta çıkmadan önce gerçekleşmiştir. Bu dönemde özellikle Fransız Devrimi'nin yaymış olduğu ulusçuluk akımları çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu içinde ulusların, İmparatorluktan kopuşlarını başlatmıştır. Ulusçuluk akımları nedeniyle Osmanlı'dan ilk kopan Sırlar olmuştur. 1804 yılında da Sırlar isyan etmişlerdir. Daha sonra Osmanlı İmparatorluğu Sırbistan Prensligi'ni tanımıştır. Sırbistan 1830 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı fakat iç işlerinde serbest duruma gelmiştir. 1878'de ise bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Sırp isyanını Yunan isyanı takip etmiştir. Zamanla diğer Balkan ulusları da Fransız Devrimi'nin yaktığı ışıkla uluslaşarak bağımsızlıklarını kazanmışlardır.

Osmanlı ülkesi içerisinde Balkanlar'ın özel bir önemi vardır. Fransız Devrimi'nin yaydığı ulusçuluk akımları Osmanlı toprağında ilk olarak buraları etkilemiştir. Aslında 18. ve 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun elindeki topraklara bakınca buraların etkilenmesi normal karşılanmalıdır. Anadolu ekonomik bakımdan oldukça geri durumdadır. Halen ortaçağ görünümünden kurtulamamıştır. Anadolu'da henüz sanayileşme yaşanmamış; aksine ortaçağ benzeri tarımsal kapalı bir üretim yaşanmaktadır. Anadolu'da yaşayan Osmanlı tebasının eğitim düzeyi, okuma yazma oranı düşük, sanayileşme görülmediği için kentleşmenin de birkaç merkez dışında görülmediği bir görünüm içerisinde. Oysa ki Balkanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun en gelişmiş yerlerindendir. Balkanlarda ticaret son derece gelişmiş, sanayileşme başlamış, ekonomik bakımdan gelişmiş bir burjuvazi ortaya çıkmıştır. Tüm bunlar ulusçuluk akımları ile de desteklenmiştir. Yani Balkan'lar Avrupa'nın tarihte geçirmiş olduğu tarihsel evrime daha benzer ve daha yakın durumdadır. Anadolu Avrupa'nın yaşamış olduğu tarihsel süreci yaşamamış,

Balkanlar ise çoğunlukla yaşamıştır. Balkanlarda, ekonominin gelişmesi, sanayileşmenin yaşanması, burjuvazinin ortaya çıkması okuma yazma oranını arttırmıştır. Balkanlar coğrafi olarak da Batı Avrupa'ya daha yakın olduğu için ilk önce etkilenmiştir. Avrupa ile ilişkiler buralarda yoğun olarak yaşanmıştır. Tüm bunlar ulusçuluk akımlarının, çağdaşlaşma akımlarının ortaya çıkmasını hazırlayan etmenlerdir. Mustafa Kemal'in de Balkan'lardan çıkması şaşırtıcı değildir. Mustafa Kemal ulusçuluk akımlarının, ilerici fikirlerin dolaştığı, okuma yazma oranının son derece yüksek olduğu, bir ortamda yetişmiştir. Askeri okul yıllarında ve o dönemlerdeki gözlemleri cumhuriyet devrimlerinin içeriğini de belirlemiştir.

Kaynak: (Hobsbawm, 2003, 344)

yasalar karşısında eşit ve özgür yaşarlar” der; fakat aynı zamanda, “ancak ortak yarar gerekçesiyle” olsa bile, toplumsal ayrımların varlığını şart koşmaktadır. Özel mülkiyet kutsal, vazgeçilmez ve dokunulmaz bir doğal haktır. İnsanlar yasa önünde eşitti, meslekler yetenekli olan herkese eşit ölçüde açıktı; ancak yarışın başında herkesin eşit olması kadar, yarışmacıların yarışı birlikte bitiremeyebilecekleri de aynı biçimde önceden kabul edilmiştir. Bildirge’de, soylular hiyerarşisine ve mutlakiyete karşı olarak “her yurttaşın yasaların oluşumuna katılmaya hakkı olduğu” belirtiliyordu. 1789’un klasik liberal burjuvazisi demokrat değildi; ama anayasacılığa, kişisel özgürlüklerin, özel girişim güvencelerinin bulunduğu laik bir devlete ve vergi verenlerle mülk sahiplerinin yönetimine inanmıştır. 1789’un bireyci burjuvaları, zenginlerle yoksullar arasındaki farklılıkları hafifletecek, önlemleri de reddetmekten geri kalmamışlar, üstelik belli ölçüde bir servete sahip olmayı seçmen olabilmek için yeterlik ölçüsü olarak ileri sürmüşlerdir. Fransa’da genel oyun gelmesi 1848 Devrimi ile sağlanmıştır. Bildirge ile egemenliğin kaynağı gökten indirilmiş ve ulusa verilmiştir (Tanilli, 1999a, 112-113; Hobsbawm, 2003, 69).

Fransız Devrimi’nin yaymış olduğu fikirler tüm dünyayı etkilemiştir. Ulus devletleri yaratmıştır. Çokuluslu olan imparatorluklar parçalanmış, onların içinden yeni ulus devletler ortaya çıkmıştır. Fransız Devrimi tüm dünyayı etkilemiş olmakla birlikte dünyanın bazı bölgelerini diğer bölgelerden daha da fazla etkilemiştir. Özellikle feodal yapısı çözülmüş ya da çözülmek üzere olan ve daha çok okur-yazar olan toplumlar Fransız Devriminin yaymış olduğu fikir akımlarından daha çok etkilenmiştir. Bu etkilenme sürecine Fransa’nın kendisi de yardım etmiştir. Fransız Devrimi’nin yaymış olduğu düşünce akımları hem kendiliğinden hem de Fransa tarafından yayılmıştır. Örneğin devrimden sonra Napoleon’un işgal ettiği Mısır’a devrim rüzgarları, Fransa sayesinde taşınmıştır. Mısır’ın işgal edilmesiyle, Batılı fikirler, yöntemler ve teknikler Mısır’a girmiştir. Daha sonra ise bu değerler Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından benimsenmiştir. Sonuçta da burada çağdaşlaşma düşünceleri ortaya çıkmıştır. Fransa’nın etkisiyle birçok hukuki düzenleme yapılmıştır.

Fransız Devrimi’nden sonra yönetimi ele geçiren Napoleon döneminde 1804’te Medeni Kanun hazırlanarak uygulanmaya konulmuştur. Bu dönemde burjuva istikrarının en çarpıcı simgesi olan Merkez Bankası da kurulmuştur. Fransa’da ortaya

ıkan bu gelişmeler Avrupa'nın diğerk ülkelerini de etkilemiştir. Avrupa'nın büyük bölümünde hukuk devrimi dışarıdan ve yukarıdan dayatılan bir şey, uzun zamandır yumuşamış olan toprağın kaymasından çok, bir tür yapay yer sarsıntısı olarak gelmiştir (Hobsbawm, 2003, 86,175).

On dokuzuncu yüzyıl ekonomisi temel olarak İngiliz Devriminin etkisi altında şekillenmişse, siyaseti ve ideolojisi de Fransızlar tarafından biçimlendirilmiştir. İngiltere, Avrupalı olmayan dünyanın geleneksel ekonomik ve toplumsal yapılarında yarık açacak ekonomik dinamiti sağlamıştır. Çağın dünyasının demiryolları ve fabrikaları için bir örnek sunmuştur. Bununla birlikte, Fransa da onun devrimlerini gerçekleştirmiştir. Ona düşüncelerini vermiştir. Dünyanın çoğı yerinde liberal ve radikal demokrat siyasetin tartışma konularını ve sözcük dağarını Fransa sağlamıştır. Pek çok ülkeye hukuk kurallarını, bilimsel ve teknik örgütlenme modelini ve metrik ölçüm sistemini getirmiştir. O zamana kadar Avrupalı düşüncelere direnmiş olan eski uygarlıklara, çağdaş dünya ideolojisi ilk kez Fransız etkisiyle sızmıştır (Hobsbawm,2003, 63).

Kendi inceleme konumuz olan coğrafiyaya dönecek olursak, Osmanlı İmparatorluğu açısından Fransız Devrimi'nin yaymış olduğı düşünce akımları ilk önceleri ciddiye alınmamış hatta anlaşılamamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getiren devrime ve onun düşünce akımlarına karşı ilk önceleri destek de olunmuştur. Fakat daha sonradan bu düşünce akımlarının kendilerine zarar vereceğı anlaşılnca karşı cephe alınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu çokuluslu bir yapıya sahiptir. Bu çokuluslu yapı içerisinde Osmanlı İmparatorluğunun, ekonomik ve siyasi bakımdan zayıflaması ile İmparatorluk içindeki uluslar, Fransız Devriminin yaydığı ulusçuluk akımları ile İmparatorluk'tan ayrılıp kendi devletlerini kurmaya başlamışlardır. Bu ayrılmalarda Avrupa'nın güçlü devletlerinin desteğı de katkı sağlamıştır. İlk kopuşlar da Balkanlar'da gerçekleşmiştir. Balkanlar, sosyo-kültürel bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nun en gelişmiş bölgesidir. Fransız Devrimi'nin yaymış olduğı düşünce akımları Anadolu'da yeşerememiştir. Çünkü buralarda halk, feodal yapıya benzer bir yapı içerisinde, tarımsal kapalı bir üretim süreci egemendir. Osmanlı tebaası olmak esastır. Ulus bilincinin gelişmesi ancak çok sonraları, diğerk uluslar

İmparatorluk'tan kopunca gelişmeye başlıyor. Devlet yöneticileri de ulusçuluk düşüncesine çok sonraları değer veriyorlar.

Fransız Devriminin yaymış olduğu düşünce akımlarından sadece Türk olmayanlar etkilenmemiştir. Türkler de bu akımlardan etkilenmiştir. III. Selim döneminden itibaren Avrupa'nın başkentlerine giden Türkler, Avrupa'yı inceleme fırsatı bulmuşlardır. Daha sonra da eğitim ve diğer amaçlarla Avrupa'ya giden Jön Türkler, ulusçuluk akımlarından etkilenmişlerdir. Türk ulusçuluğu bunlarla Osmanlı'ya sızmaya başlamıştır.

Dönem ülkelerindeki gelişmelere bakacak olursak, bazı hakların elde edilme tarihleri, Fransa'da bütün erkeklere oy hakkının tanınması 1875'ten sonra üçüncü cumhuriyetin kurulmasıyla sağlanıyor. İngiltere'de köle ticaretini yasaklayan yasa, ancak 1807 yılında çıkarılabilmıştır. İngiltere'de 1828 reformlarıyla, toplumun bazı kesimlerine parlamentoda temsil hakkı tanınmıştır. Fakat halkın bütününe değil. O dönemde işçilere, sanatkarlara ve orta sınıfın bir bölümüne hala oy hakkı tanınmamıştır. Seçimlerde gizli oy verilmesine olanak veren yasa 1872'de çıkarılabilmıştır. Seçimler de düzgün yapılmamıştır. Seçimlere hile karıştırmak olağan durumlardır. 1884'te çıkarılan yasa ile oy hakkı bir ölçüde genişletiliyor. Artık ev sahibi olanlar ve belirli bir miktarın üzerinde kira ödeyenler oy verebilecektir. Amerika Birleşik Devletlerine baktığımızda da 1820'li yıllara kadar sadece mülk sahipleri oy verme hakkına sahip. Onların içinden de sadece beyazlar ve erkekler oy kullanabilmektedir. 1830 yılında zenciler ve Kızılderililer dışında, beyaz erkeklerin tümü eyaletlerin çoğunda seçme hakkına kavuşmuşlardır. Bunlar olurken Amerika'da kölelik de egemenliğini sürdürmektedir. Köleliğin kaldırılması ABD'de kolay gerçekleşmemiştir. 1865'te köleliği ve zorunlu çalıştırmayı yasaklayan bir yasa kabul ediliyor. Fakat özellikle güney eyaletlerinde köleliğin kaldırılması kolay olmamıştır. Bu sıralarda Osmanlı İmparatorluğu'nda bütün herkesin eşitliği ilkesini kabul eden Tanzimat Fermanı yayınlanalı 26 yıl olmuştur (Öymen, 2003, 311-314).

Uluslaşma hareketlerinin etkisiyle 1830'lardan sonra Avrupa'da gazetelerin, ders kitaplarının ulusal dilde yazıldığı görülmektedir. Romanya'da o zamana kadar kullanılmakta olan güncel Yunanca'nın yerine Romence yazılmış okul kitapları konmuştur. 1840'ta Macaristan Milli Meclisi'nde Latince'nin yerine Macarca resmi dil olarak kabul edilmiştir (Hobsbawm, 2003, 151). Birçok ulus özellikle

Balkanlar'da yaşayan uluslar kendi dillerine yönelmişlerdir. Çok geçmeden bu etkiler Türk aydınları da ulusal dilin gerekliliğini ifade etmeye başlamışlardır. Harf ve dil devriminin o döneme uzanan kökeni vardır.

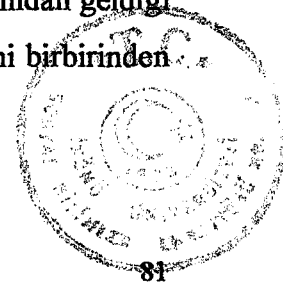
19. yüzyılda Türkiye'de okuma yazma bilenlerin oranı %10'un altındadır. Bu dönemde Avrupa da eğitim sorununu tamamen çözebilmiş değildir. 19. yüzyılda eğitimde en ileri gidenler, Alman devletleridir. Orada bile halkın ancak yarısı okuma-yazma bilmektedir. İngiltere'de sanayi devriminin sonucunda ortaya çıkan kentlerdeki eğitim durumunu incelemekle görevli Newcastle Komisyonu, halkın büyük bir bölümünün okuma-yazma bilmediğini saptamıştır. Bunun üzerine 1870 yılında bir eğitim yasası çıkarılarak ilköğretimin yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır. Bu da yeterli olmayınca 1876'da bir eğitim yasası daha kabul edilerek okula gitmeyenlere ceza verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun dışında diğer Avrupa ülkelerinde de eğitim düzeyi çok farklı değildir (Öymen, 2003, 75).

Osmanlı İmparatorluğu askeri, hukuki, idari alanlarda olduğu gibi eğitimin yaygınlaştırılması için Fransa ile işbirliği yapmıştır. III. Napoleon'un eğitim bakanı Duruy, İstanbul'a çağrılarak, Osmanlı eğitiminin çağdaştırılması için bir program hazırlamıştır. Bu dönemde 1868'de Galatasaray Lisesi ve yine Duruy'un projesi ile Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) kurulmuştur (Öymen, 2003, 74).

5.1.1.4. Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi

II. Mahmut'tan sonra tahta çıkan oğlu Abdülmecit, Mustafa Reşit Paşa'yı II. Mahmut zamanında kararlaştırılan Tanzimat Fermanı'nı hazırlamakla görevlendirmiştir. Tanzimat Fermanı ile Müslüman ve Hıristiyan bütün halkın ırz, namus, can ve malı devlet garantisi altında bulunması, vergide adalet sağlanması, mahkemelerin açık olup, adil yargılanmanın sağlanması, herkesin kanun önünde eşit sayılması gibi, vatandaşın mülkiyet hakkının devlet garantisi altına alınması, askerliğin vatan hizmetine dönüştürülmesi gibi düzenlemeler getirilmiştir. Tanzimat Fermanı ile anayasacılık başlamıştır.

Tanzimat Fermanı, başımıza ne gelmişse şeriatın bozulmuş olmasından geldiği önsözü ile başlamaktadır. Gerçekte ise, din ve dünya, din ve akıl işlerini birbirinden ayırmamış olmamızın cezasını çekmekteydik (Atay, 1998, 393).

1826 yılına kadar kamu hayatını din kuralları düzenliyordu. Bu tarihten sonra “devlet ile kilisenin bir bütün olduğu ortaçağ görüşü” sarsılmaya başlamıştır. Yeniçeri ocağının kaldırılışından yaklaşık olarak on yıl sonra, Osmanlı İmparatorluğu geçmişindeki temel kuralları değiştirebilmiştir. Bu alandaki ilk tarihsel belge, 3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu (Tanzimat Fermanı) dır. Bu belgede ilk olarak, Osmanlı İmparatorluğu’nun eski sarsılmaz durumunun ve gücünün zayıflık ve sefaletle dönüşmesi, şeriat kanunlarının son zamanlarda uygulanamamış olmasına bağlanmıştır. İlk defa eski düzenin temelden değiştirilmesi isteniyordu. Ferman ile temel hak ve özgürlükler alanında ilk güvenceler ortaya konmuştur. Kişinin can ve mal güvenliği gelişigüzel hareketlerden korunmadıkça hiçbir yararlı ekonomik faaliyette bulunulamaz ve bu koşullar altında Avrupa devletleriyle boy ölçüşebilecek bir devlet yapısı kurulamazdı. Osmanlı yönetimi ilk kez, burjuva toplumunun temel haklarını resmen programına almıştır: “Kişiler ancak taşınır ve taşınmaz mallarının güvenlik altında bulunmasıyla işlerine sarılabilir ve kazançlarını arttırabilirler Herkes özgürlük içinde malına sahip olur ve onu istediği gibi kullanabilir”. Tanzimat Fermanı ile mahkemelerin açık olarak yapılacağı ve mahkeme kararı olmadan kimsenin öldürülemeyeceği, malına el konulamayacağı saptanmıştır. Ayrıca askerlik yükümlülüğünün yaşam boyu sürmesi ve bedel sistemi kaldırılmıştır. II. Mahmut döneminde kurulan “Divan-ı Ahkam-ı Adliye” bir yasama organı haline getirilmiştir (Steinhaus, 1999a, 41).

Tanzimat’ın çeşitli cepheleri arasında en önemlisi, haklar cephesidir. Gülhane Hattının ilkeleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun haklar bakımından gelişmesinde bir dönüm noktasıdır. Osmanlı İmparatorluğu tanrı hakları sistemi üzerine kurulmuştur. Bu sistemde din ve devlet birdir. Devletin haklar kaynağı şeriattır. Devletin haklar teşkilatı piramidinde en yüksek yargıç tanrıdır. Bu sistem kutsal karakterleri itibariyle hiçbir değişikliğe uğramadan 1839’a kadar sürmüştür. Gülhane Hatt-ı Hümayunu, tanrı hakları sistemine son vermemiştir. Fakat Batı devletlerince kabul edilmiş olan bazı hak ilkelerini almıştır. Bu suretle Osmanlı İmparatorluğu’nda tanrı hakları sistemi yanında, Batı’nın laik sistemi değer kazanmaya başlamıştır. Bundan sonra bu iki farklı yapı yan yana yaşmaya başlamışlardır (Karal, 1999, 9-10).

Tanzimat dönemi kanunlaştırmaları (ticaret, deniz ticaret, ceza, usuller) kısmi olarak yapılmıştır. Kısmen dinsel hukuk korunmuş, kimi yerde de çağdaştırılmıştır

(Tanör, 2003, 224). Steinhaus (1999a, 43)'un da belirttiği gibi, 1839 yılında şeriat yasaları yanında yürürlüğe giren burjuva-demokratik yasalara dayanılarak, 1850 yıllarında hukuk sistemi ve adalet dağıtımı Avrupa örneklerine yaklaştırılmıştır. Yasaların büyük bir çoğunluğu, özellikle ekonomik alandakiler, bu örneklerle değiştirilmiştir. 1840 ile 1879 yılları arasında ceza kanunu, ticaret kanunu, toprak kanunu, ticaret mahkemeleri usul kanunu, deniz ticaret kanunu, medeni kanun, hukuk muhakemeleri usulü kanunu yayımlanmıştır. Hukuk alanını kapsayan bu yenilikler çoğunlukla Fransız örneklerine dayanmakla birlikte, birtakım önemli İslam kanun ve kurallarına da bağlı kalıyordu. Sivil mahkemeler din mahkemelerinin yerini almıyordu, ancak onlara yardımcı olarak iş görüyorlardı.

Tanzimat döneminde halk eğitimi oldukça yavaş ilerlemiştir. 1860 yıllarında Müslümanlar arasında okuryazar oranı yaklaşık olarak %1'di. Buna karşılık burjuva düşüncesinin oluşması bakımından önemi büyük olan orta dereceli okullar açılmıştır. İçlerinden en önemlisi 1868 yılında İstanbul'da kurulmuş olan ve Fransızca öğretim yapan Mektebi Sultani (Galatasaray Lisesi) olmuştur (Steinhaus, 1999a, 44).

Tanzimat döneminin en büyük özelliği devlet gücünün hızla merkeziyetçiliği yerleştirmesi olmuştur. Paşa ve ağaların eski siyasal güçleri giderek kırılmaktaydı (Steinhaus, 1999a, 42).

1856'da Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Bu ferman aslında Tanzimat Fermanını tamamlayıcı niteliktedir. Islahat Fermanı ile Hristiyan, Musevi ve diğer azınlıklara Müslümanlardan ayrı olarak hak ve imtiyazlar verilmiştir.

Düzeltilim hareketlerinin gerçek kökleri sınıfsal ilişkilerde aranmamalıdır. Tanzimat Fermanı ne feodaliteyle burjuvazinin çatışması sonucunda, ne de ekonomik açıdan egemen tabakaların ya da halk kitlelerinin baskısıyla ortaya çıkmıştır. Batı burjuvazisinin normlarının ve kuruluşlarının Türkiye'de uygulanması toplum tarafından değil, devlet tarafından gerçekleştirilmiştir (Steinhaus, 1999b, 92).

Tanzimat döneminde Avrupa'ya sürekli gidip gelen Avrupa'yı izleyip gelişimini anlamaya çalışan yabancı dil bilen yeni bir aydın sınıfı doğmuştur. "Genç Osmanlılar" adını alan bu kişiler Tanzimat gibi çabaların ülkeyi kurtaramayacağı görüşüne inanıyorlardı. Namık Kemal, Ziya Paşa, Mithat Paşa, Hüseyin Avni Paşa bunlardandır. Genç Osmanlılar, dönemin padişahı tutucu olan Abdülaziz'i tahttan indirmeye karar verip yerine V.Murat'ı tahta geçirmişlerdir. Onun da rahatsızlığının

devam etmesi üzerine Meşrutî bir yönetimi tanıyacağını açıklayan II. Abdülhamit padişah yapılmıştır. II. Abdülhamit padişah olunca, Mithat Paşa'yı sadrazam yapmıştır. Mithat Paşa'nın başkanlığında toplanan bir encümen Kanun-i Esasi'yi hazırlayarak 1876'da Meşrutîyet'i ilan etmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu ilk anayasasına kavuşmuştur. Anayasada kişi özgürlüğü, din özgürlüğü, basın özgürlüğü, mülkiyet hakkı, konut dokunulmazlığı, dilekçe hakkı, Osmanlı halkının yasal eşitliği, vergi eşitliği gibi temel haklar düzenlenmiştir. Kısa bir süre de olsa Türk tarihinin çağdaş anlamda ilk meclisi açılmış ve böylece ilk defa halk, padişahın yanında oldukça sınırlı da olsa yönetime katılmıştır. Birinci Meşrutîyet'in ömrü çok uzun sürmemiştir. Zamanla otoritesini arttırıp, güçlenen II. Abdülhamit, Osmanlı-Rus Savaşını (93 Harbi) da bahane ederek Meclisi süresiz tatil etmiştir. 1908'e kadar II. Abdülhamit'in oldukça baskıcı, "İstibdat" yönetimi denilen yönetimi sürmüştür.

1889'da İstanbul Askerî Tıbbîyesi'nde, sonraları " Jön Türkler" adını alacak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti gizli olarak kurulmuştur. Cemiyet yurt içinde ve yurt dışında genişleyerek, Jön Türklerin, Paris grubunu da içine almıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti Kanun-i Esasi'yi yürürlüğe konulmasını ve Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının yeniden açılmasını istiyordu. Cemiyet 1908'de Rumeli'de büyük silahlı ayaklanma hareketine girişmiştir. Ayaklanma bastırılammış ve 23 Temmuz 1908'de Manastır, Selanik ve Rumeli'de hürriyet ilan edilmiş, bunun sonucu olarak da II. Abdülhamit Kanun-i Esasi'yi yürürlüğe koymuştur. Kongar (1981, 18)'a göre, 1908 yılında İttihatçıların Makedonya dağlarına çekilerek, Abdülhamid'i Meclisi toplantıya çağırmaya zorlamaları siyasal anlamda devrimdir. Çünkü rafa kaldırılmış anayasayı yeniden yaşama geçirerek, Padişahın kayıtsız şartsız kullandığı dinsel-geleneksel otoriteye, o dönemin etkin gücü bürokrasiyi ortak etmiştir.

Bu dönemde de ulusçuluk akımının etkileriyle birçok ulus imparatorluktan ayrılmıştır. Tüm bu hürriyet ortamına karşın İstanbul'da gerici bir isyan olan 31 Mart Olayı meydana gelmiştir. 31 Mart Olayı üzerine Selanik ve Edirne'deki birlikler (Hareket Ordusu) İstanbul'a yürümüşler ve isyan bastırılmıştır. Daha sonra da II. Abdülhamit tahttan indirilerek, yerine V. Mehmet Reşat getirilmiştir. İttihat ve Terakki Partisi de yönetimi tamamen ele geçirmiştir. Aslında 1909'dan itibaren, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar İttihat ve Terakki ülkeyi bilfiil yönetmiştir. Laiklik de, İttihat ve Terakki'nin 1916-1918 genel kurul toplantılarında kendisini

belli etmiştir. Birinci Dünya Savaşı bittiği zamanda, Türkiye’de ayakta kalabilmiş tek ideoloji milliyetçiliktir. Jön Türkler arasında Turancılık hareketini büyük ölçüde Rusya’dan gelip Türkiye’ye sığınanlar uyarmıştır ve bir bakıma Pan-Slavizme karşı bir tepkidir (Karpas, 1996, 47).

II. Abdülhamit döneminde, 1859’da devlet memurlarının eğitim merkezi olarak kurulan Mülkiye Mektebi, özellikle üst sınıflarda 1877’de yeniden düzenlenmiş ve ders programları çağdaş konuları kapsamak üzere düzeltilmiştir. Ayrıca bu dönemde maliye, hukuk, güzel sanatlar, ticaret, mülki mühendis, polis, gümrük okulları ve geliştirilmiş bir tıp okulu açılmıştır. 1845’te İstanbul Üniversitesi ya da Darülfünun kurulması için kanun tasarısı sunulmuş, fakat 1900 yılında yasalaşmıştır. Türkiye çağdaş anlamda ilk yerli üniversiteye kavuşmuştur (Lewis, 2000, 179-180).

Kadın hakları konusunda Osmanlı’nın son dönemlerinde çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar arasında:

1845’te kadının kırsal kesim dışında, çağdaş şehir yaşamı içinde çalışması, 1863’te kız öğretmen okulu açılması, 1869’da basında ilk özel kadın ekinin yayınlanması, 1880’lerde kadın yazarların belirmesi, 1908’de Meşrutiyet’in ilanı sırasında sokak gösterileri yapılırken bir kadın ilk defa peçesiz konuşma yapması sayılabilir (Koloğlu, 1999, 328-329). Bunlar dönemin çeşitli örnek olaylarıdır.

Alfabenin iyileştirilmesi konusuna 1862’lerde Münif Efendi değinmiştir. Arap harflerine yeni bir şekil vermek, ıslah etmek, yazılış ve okunuşunu kolaylaştırmak düşüncesini ortaya atmıştır. Münif Paşa ayrıca Latin(Roma) harflerinin kolayca okunup yazılmasındaki faydaları belirtmiştir. Arap harflerinin yetersizliği konusunda Azerbaycanlı şair Ahundzade Mirza Fetali(Deth-Ali) de üzerinde durmuştur. O Arap harflerinin tamamen bırakılıp Latin harflerinin kullanılması üzerinde durmuştur. Arap harflerinin değiştirilmesi hakkında Namık Kemal de görüş belirtmiştir. Bu arada Ali Suavi Efendi ise Arap harflerinin ıslahını savunmakla birlikte değiştirilmesine de karşı çıkmıştır (Ülkütaşır, 1973, 17-21.).

II. Meşrutiyet Döneminde de alfabenin ıslah edilmesi konusunda resmi ve özel çalışmalar yapılmıştır Bu arada Celal Sahir (Erozan) Servetifünun dergisinin 25 Ağustos 1909 tarihli sayısında yayımladığı bir makalesinde özellikle “İmlanın ıslahı önce harflerin ıslahına bağlıdır. Bu ıslah, harflerin ayrı ayrı yazılmalarını temin ile olur demiştir. Yine bu dönemde, Hüseyin Cahit Yalçın, İhtihat Dergisi sahibi Dr.

Abdullah Cevdet, gazeteci Celal Nuri(İleri), İtikadat-ı Batılıya İlanı-ı Harp isimli kitabın yazarı Kılıçzade Hakkı gibi aydın kişiler, Latin harfleri ve buna dayanan yeni bir Türk alfabesinin oluşturulması konusunda son derece cesaretli yayımlar yapmışlardır. O dönem için bu konuda bunları yazmak, gerçekten büyük bir medeni cesarettir. Bir taraftan Arap harflerinin sanki Allah tarafından gönderilmiş olduğu, onunla okuma-yazmanın bir din gereği bulunduğu boş inanç, diğer taraftan Latin harfleri kabul edilirse, eski (İslami) ilim ve kültürümüzün mahvolacağı, eski ile olan bağlarımızın büsbütün kopacağı düşüncesi vardı. O dönemde yazının bir din sorunu olmayıp okuryazarlığı genişletme sorununun yani bir uygarlık sorununun çözüm yolu olduğu görüşü bile gelmiştir. Fakat Osmanlıca'nın Türkçeleşmediği bir dönemde böyle bir harf değiştirme işine girişilmesi daha da çok karışıklıklara yol açacağından yazı reformu konusunda hiçbir yenilik yapılamamıştır (Ülkütaşır, 1973, 22-28, Berkes, 2003, 548).

Rumeli gibi çok dilli ve çok alfabenin kullanıldığı bir bölgede yetişip olgunlaşan Mustafa Kemal de bazı yazılarını Latin alfabesiyle yazmayı denemiştir. Henüz 1906 yılında Bulgar Türkolog Manoloŕ'a bir yazı değişikliği ihtiyacından da söz etmiştir. Alfabe değişikliği talepleri sadece Anadolu ile sınırlı değildir. Şöyle ki Osmanlı döneminde Arnavutlarda, 1917 Devrimi'nden sonra Sovyetler Birliği toprakları içerisindeki Türk toplulukları, bugünkü Türk alfabesine benzer bir Latin kökenli alfabeyi yoluna girmişlerdir. Fakat daha sonra Rus yönetiminin baskısıyla kiril alfabesine döndürülmüşlerdir (Tanör, 2003, 299).

Kanun-i Esasi ulusal bir ihtilal sonucu ilan edilmemiş olmakla birlikte, tüm halkın siyasi hakları yönünden eşitliği, devlet yönetimine katılması ve denetlemesi, parlamenter bir sistemle bir temele oturtulmaya çalışılmıştır. Yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki yetki ve görevler belirtilmiş olmakla birlikte, aralarında denge yoktur. Kanun-i Esasi devletin monarşik ve teokratik niteliğini değiştirmemiştir. Zaten egemenliğin kaynağının ve devletin teokratik yapısının değiştirilmesi düşünülmemiştir. Hatta Saltanat'ın Osmanlı Hanedanı'na ait olduğu, padişahın kutsal ve sorumsuz bulunduğu esasına bağlanmaktadır (Aybars, 1990, 17).

5.1.1.5. II. Meşrutiyet Dönemi

Jön Türkler, Abdülhamit'in durdurduğu reform hareketlerini hemen ele almaya koyuldular. Ancak bu alanda derinliğine toplumsal değişiklikler söz konusu değildi. Düzeltimin ağırlık noktası gene kurumların düzenlenmesine dayanmaktaydı. Parlamenter sistemin kurulmasına fazla önem verilmemiş; politik kararlar, Abdülhamit döneminde olduğu gibi, temsili demokratik yoldan alınmamaktadır. Jön Türk yönetimi asker ve bürokratları kapsayan bir oligarşidir. II. Meşrutiyet döneminde Şer'iye Mahkemeleri Şeyhülislamlıktan alınmış, Adliye Vekaletine bağlanmıştır. 1917 Hukuk-u Aile Kararnamesi gibi atılımlarla hukukta laikleşme yolunda epey mesafe alınmıştır (Tanör, 2003, 222). Aile ve ahval-i şahsiye işlerine bakan şer'i mahkemeler Adliye Nazırlığının yetkisi altına –yani, dini hiyerarşinin üstünde çağdaş ve laik bir otorite altına- konulmuştur. Bir İslami devlette kadınların başlıca iki yetkisizlik konusunu –çok karılılık ve boşanma- ortadan kaldırmamışsa da, yeni Kararname, boşanma ve tek karılılık da dahil olmak üzere, kadınlara evlenme akdine bazı şartlar koydurmak ve uygulamak hakkı vermek suretiyle, onlar lehinde birçok değişiklikleri içine almıştır. Bu Kararnameden ancak eğitim görmüş az sayıda kadın eylemli olarak yararlanmıştır (Lewis, 2000, 229).

Yine, Jön Türkler, birçok bakımdan yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne yol göstermişlerdir. Yeni bir vilayet ve belediye idaresi sistemi o dönemde hazırlanıp yürürlüğe konmuş, bu sistem, sadece ufak değişikliklerle, Türkiye Cumhuriyeti'nin il idaresinin ve mahalli idaresinin kanuni ve idari çerçevesini sağlamıştır. Ayrıca çok büyük başarı sağlayamamakla birlikte toprak sorununu karma sonuçlarla, çözmeye çalışmışlar ve cumhuriyet devrinde gelişecek olan “iktisadi milliyetçilik” politikasında ilk adımları atmışlardır. Toplumsal hayatta, zamanı ölçmenin eski yöntemi yerine, yirmi dört saatlik Avrupalı gün esası alınmıştır. Bu dönemde giyim kuşamda da Batılılaşma görülmektedir. Eğitim alanında Jön Türkler kendilerinden öncekilerin çalışmalarını devam ettirerek, başta yeniden örgütlenmiş İstanbul Darülfünunu olmak üzere, yeni bir laik ilk ve orta dereceli okullar sistemi, öğretmen okulları ve özel kurumlar kurmuşlardır. Büyük bir değişiklik de kızlar için eğitim fırsatlarının genişletilmesi olmuştur. Tanzimat döneminde birkaç kız okulu, kadın öğretmen okulları ve sanat okulları açılmıştır. Jön Türkler önce orta dereceli okulların, sonra da üniversitenin kapılarını kız öğrencilere açmışlardır. Böylece

kadınların da mesleklere ve kamusal hayata girmesinin yolunu hazırlamışlardır (Lewis, 2000, 227-228). Fakat tüm bunlar İstanbul ve çevresi ile sınırlı kalmıştır. Bu çağdaşlaşma çabaları, Anadolu'ya, toplumun tüm kesimlerine yayılmamıştır. Etkileri sınırlı olmuştur.

II. Meşrutiyet'in bir başka önemli katkısı, iktisadi ve siyasi bağımsızlık fikrini ilk defa ciddi bir şekilde su üstüne çıkarmış olmasıdır. Ayrıca, siyasal-ideolojik alanda II. Meşrutiyet, feodal ideolojiden kopuşu ve ulusal-laik bir ideolojiye geçişi simgeler (Tanör, 2002, 219).

II. Meşrutiyet'in hukuk reformları feodal devlet yapısından kopuşu vurgulamak, Halk-Devlet ilişkilerini iyileştirmek ve laiklik yönünde bir ilerleme sağlamak bakımından olumlu adımlardır. Ancak bu reformların bazılarının sadece çağdaş devlet anlayışından kaynaklanmadığı, dışa güven verme ihtiyacının da işin içine girdiği de söylenebilir. Örneğin şeriye mahkemelerinin Adliye Nezaretine bağlanmasında bu düşüncenin de payı vardı. Daha sonra Birinci Dünya Savaşı yıllarında bu mahkemelerin kaldırılmasına yol açan nedenlerden biri, Almanya ve Avusturya-Macaristan'a adli kapitülasyonların kaldırılmasını kabul ettirmek isteğiydi. Bu yolla sözü geçen devletlere, kendi uyruklarının artık Osmanlı İmparatorluğu'nda tek tip çağdaş mahkemeler bulacakları güvencesi verilmek istenmiştir (Tanör, 2002, 219).

Jön Türkler hiçbir zaman gerçek anlamda bir burjuva devrimi örgütleyicisi olamamışlardır. Çünkü liman kentlerinde ve kıyı bölgelerindeki kapitalist sosyal tabakalar azınlıklardan oluşmuştur ve Osmanlı içinde en ufak bir dayanağa sahip değillerdi. Jön Türkler devlet iktidarını ele geçirdikten sonra, on yıl içinde çağdaş yönetim, haberleşme ve eğitim alanlarında o zamana göre sağlam temeller atabilmeyi başarmışlardır. Bu gerçek, çağdaşlaşmaya dönük güçlerin, Tanzimat devrine kıyasla, ne derece oturmuş olduklarını gösterir. Ama yinede düzeltimlerin kökenleri sosyal olmaktan çok politikti ve bir burjuva devrimine yol açamamışlardır. Düzeltim taraftarlarının çoğunluğunu, toplumdaki zanaatkar tabakalar karşısında bağımsızlık kazanmış olan asker ve sivil bürokrasi meydana getiriyordu (Steinhaus, 1999b, 102-105).

O dönemde Fransa, Türk reformcuları oldukça etkilemiştir. Auguste Comte'un pozitivist sosyolojisi İttihat ve Terakki'nin ilk yorumlamalarına ilham kaynağı olmuştur. Türkiye'de laikliğin daha sonraki gelişimini etkilemiştir. Atatürk

ilkelerinden olan “Halkçılık” ilkesi Ziya Gökalp tarafından ortaya atılmıştır. Ayrıca, Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliğinin ilk işlenmiş teorik formüllendirmesini kurduğu fikri çerçeveyi sosyolojide, özellikle Emile Durkheim sosyolojisinde bulmuştur (Lewis, 2000, 230, Steinhaus, 1999b, 64). Cumhuriyet Devrimlerinin bir bölümü Osmanlı İmparatorluğu’nun bazı elitleri – Batıcılar, Jön Türkler, Ziya Gökalp-tarafından da düşünülüp, tasarlanmıştır.

Sonuç olarak, Batılılaşma hareketleri, aslında çok küçük bir azınlığın ve yabancılardan, özel sermaye ve mülkün çıkarını, güvenliğini sağlayan; halk kitlelerine hiç ama hiçbir şey getirmeyen hareketlerdir (Cem, 1975, 257). Bu düzeltim hareketleri padişah ve devlet adamlarının girişimlerinden ibaret kalmıştır. Bütün ülkeyi kapsayan topyekün değişiklikler olmamıştır.

Osmanlı döneminde ortaya atılan çağdaşlaşma çabaları düzeltim, niteliğindedir. Devrim niteliğine ulaşamamışlardır. Türkiye’deki devrimlerin oluşumu da Batı ülkelerinden farklı olmuştur.

Türkiye’de “Devrim” kavramı Batı’daki kullanılan anlamından farklıdır. Türkiye’de Batı’daki anlamında, yani ister ansızın, ister sürekli olarak toplumsal sınıfların itişile ve onların isteğine göre, toplumun yeni baştan kurulması biçiminde devrim geleneği yoktur. Bizde bu anlamdaki hareketler yalnız gericilik içinde yer almıştır. Türkiye’de devrim kavramının ortaya çıkışını Berkes (2002, 74-75) şöyle anlatıyor: “1908’e kadar Abdülhamit idaresinin Mahbesi (mahbes: cezaevi) içinde aydınların idealindeki kavram “devrim” değil, “hürriyet ti” 1908 olayına “devrim “yani “inkılap” denmesi olaydan sonradır. O zamana kadar toplumsal devrim kavramı da yoktur.

Devrim konusunda Batı da önemli bir yeri olamayan “okumuş, toplumsal aydın gurubu “Türkiye’de önemli yer işgal etmiştir.” Türkiye’de aydın ilericidir. Sömürge ve uydu haline gelmiş ülkelerin Batı da okutturulmuş aydınları da genel olarak muhafazakarcıdır. Bizde uyduculuk sürülerimize rastlayan zamanlarda Avrupa’da veya Amerika’da okutulmuş aydınların çoğu bu eğilimdedir (Berkes, 2002, 76). Tarihteki büyük değişimler hem geçmiş bir reddetme, hem de ona dayalı atılımlardır. Devrimci süreçte hem bir kopuş hem de bir süreklilik vardır.

Tanzimatla başlayan Batı’ya yönelik kıpırdanmaları Türkiye, laiklik kavramını keşfedememiş olduğu için hep yarım kalmıştır ve kısır kalmıştır.

Teokratik devlet niteliği ancak laiklikle yıkılabilirdi. İslamcılığın Batıcılığı engellemesine karşı, laiklik aracı kullanılmıştır (Çam, 1984, 387).

19. yüzyıl Osmanlı reformcularının başlıca hedefi “Devleti düzeltmek”ti. Gerçi Jön Türkler de işe “Devleti kurtarmak” için başlamıştı. Fakat II. Meşrutiyet bu dar çemberi kırmış ve “milleti kurtarmak” fikrini de gitgide ön plana çıkarmıştır. Sonuç olarak II. Meşrutiyet dönemi ulusal toplum, ulusal devlet ve ulusal egemenlik tezlerinin ilk mayalandığı ortam olması bakımından önemli bir hizmet görmüştür (Tanör, 2002, 220).

Osmanlı İmparatorluğu’nun yarı sömürge olmasına karşın ülkede, Tanör (2003, 144)’ün belirttiği gibi bütün olumsuzluklara karşın, siyasal alanda tarihten gelen yapıcı birikimler de vardı. Ülke hiçbir zaman tam bir klasik sömürge olmamıştır; bağımsızlık geleneği süreklilik göstermiştir.

Jön Türk Batıcılığı ile pozitivist Ataturkçülüğün bazı temel yanlarını biçimlendirdiği kuşkusuzdur. Bunlar arasında özellikle sınıfsız ahenkli topluma götüren halkçılık kavramı ile sürekli ilerleme, inkılapçılık kavramları vardır. Ayrıca inkılapçılığın aracı olarak bilim ve fenne dayanmak, pozitivist etkileşimi açıkça vurgulamaktadır: “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.” (Çam, 1984, 384).

5.1.2. Osmanlı Mirasının Sınırları

İncelemiş olduğumuz, Osmanlı düzeltim çabalarından sonra şunu da gözden kaçırmamak gerekmektedir; Cumhuriyet Devrimleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında gerçekleşen, düzeltim eylemlerinin bir uzantısı, doğal sonucu “nasıl olsa gerçekleşecek” bir sonucu da değildir. Gerçekten bu devrim, bir toplumu siyasal, ekonomik, toplumsal, ekinsel yapısıyla ve bütünüyle değiştirmeyi, yenileştirmeyi, çağdaşlaştırmayı, kalkınmayı amaç edinen; amaçlarını uygulamaya koyan sürekli devrimi öngören ulusal bir eylemdir. İşte bu noktada Cumhuriyet Devrimi’nin gerçekleşmesinde Mustafa Kemal gibi güçlü, inançlı, yürekli, ulusuna güvenen, akılcı bir kişinin varlığı ortaya çıkar. Diğer taraftan “düzeltim çalışmaları Osmanlı döneminde başlamıştı, bu sürüp gidecekti, nasıl olsa gerçekleşecekti” gibi tutarsız, sıradan açıklamalar, Cumhuriyet Devrimi’nin yüceliğini, Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nın kutsallığını yadsımak, bu devrimi tanımamak, bilmemek ya da başka özel amaçlar taşımak anlamına gelecektir (Kili, 2003, 75-76). Atatürkçü düşünce, sadece

iki yüz yıldır süregelen Batılılaşma ve laiklik eğilimlerinin mantıki sonucundan ibaret değildir (Steinhaus, 1999b, 109). Cumhuriyet Devrimi kendine özgüdür, taklit edilerek alınmış bir devrim süreci değildir.

Osmanlı'nın son dönemlerindeki çağdaşlaşma hareketleri, üretim ilişkilerini halk yararına yeniden düzenleyen devrimler değildi. Tersine, o dönemde yapılan düzeltimlerin hemen hepsi, halkın ezilmesini, yoksullaşmasını, topraksızlaşmasını arttırıcı, iç ve dış sömürüyü yoğunlaştıracı nitelikte düzeltimlerdi (Ecevit, 1974, 62).

Tanör (2003, 145) 1918-1920 büyük dönüşümünü, geçmişin, bir ölçüde yine geçmişten alınan malzemelerle aşılması anlamına geleceğini belirttikten sonra keskin bir kopuş değil de daha çok “tarihsel süreklilik içinde bir geçiş” olarak değerlendirmektedir. Tanör (2003, 145)'e göre geçmişten asıl büyük kopuş 1922'de sonra yaşanacaktır. Yani geçmişin birikimi inkar edilemez. Fakat Cumhuriyet Devrimleri geçmişin birikiminden koptuktan, topyekün değişikliklere gitmeyi düşündükten sonra devrim niteliğini kazanmıştır. Cumhuriyet Devrimlerinin başarısını da burada aramak gerekmektedir. Kendinden önce yapılan düzeltim hareketleri denilen iyileştirme hareketleri esasta sistemi değiştirmeyi amaçlamamıştır. Sadece mevcut düzeni iyileştirerek düzenin devamlılığını amaçlanmıştır. “Düzeltilim” ve “Devrim” arasındaki anlam farkı da bu olsa gerektir.

İrmak (1981, 53-56)'a göre Cumhuriyet Devrimleri daha önce yapılan düzeltim hareketlerinden şu dört noktada ayrılır:

(1) Atatürk'ten önceki düzeltim hareketleri, daha çok askeri gerekliliklerin ve dış faktörlerin etkisi altında Batılılaşmaya zorlanan bir toplumun kökten yön değiştirmeye karar vermeden Doğu ile Batıyı uzlaştırma gayretinin bir verimidir. Atatürk, tarihimizde ilk defa olarak bu uzlaştırmanın gerçekleşmesinin bir hayal olduğuna inanmış ve milletimizi, bütün kurumlarıyla Batı uygarlık ailesinin bir parçası haline getirme ilkesine dayanmıştır.

(2) Atatürk'ü, Osmanlı reformcularından ayıran ikinci özellik, gerçekçi oluşudur. Atatürk döneminin fikir hayatında çok tartışılan İslamcılık, Turancılık, Ademi Merkeziyetçilik akımlarına karşı çıkmıştır.

(3) Düzeltilim hareketleri, daha çok mahdut kurumlarda düzeltmeler yapmak veya hükümeti ve bazı şahısları değiştirmek amacına yöneldiği halde Cumhuriyet

Devrimleri, bütün kurumlarıyla ve dünya görüşünde toptan bir değişme meydana getirmiştir.

(4) Düzeltim hareketleri, padişahların veya küçük bir aydın grubunun eseri olduğu halde, Cumhuriyet Devrimleri ile büyük kitlelerin dahi bir lider etrafında toplanmasıyla başarılmıştır. Millet, yalnız dış düşmanlarına karşı değil, kendi kurumlarından köhnemiş olanlarına karşı isyan ettirilerek sonuçlandırılmıştır.

Cumhuriyet Devrimlerini, önceki reform çalışmalarından ayıran en önemli özelliği, geleneksel İslam-Osmanlı temeli yerine onun karşısı olarak ulus egemenliği ve bağımsızlık ilkesine dayanmış olmasıdır. Cumhuriyet döneminde devrimsel değişme konusu olan devrimlerin hiçbiri bu dönemde ortaya çıkmış değildir. Daha önceki dönemde hepsi üzerinde uzun tartışmalar olmuştur. Fakat asıl büyük sorun olan saltanat-hilafet sisteminin çözümünden sonradır ki diğer devrimlerin çözüm yolları kendiliğinden açılmıştır. Yine bu değişmelere devrimsellik niteliği veren başka bir etken ulusal bağımsızlık savaşı dönemine katılan çoğu kişinin tarihsel olarak işleyen bu sürecin hangi aşamasına gelindiğini kavrayamamaları yüzünden bu değişmelere katılamayışlarının, bunların zorla getirilmiş değişiklikler olduğu kanısını onlarda yaratmasındandır (Berkes, 2003, 522-523; Yetkin, 1983, 137).

Osmanlı reformları ve meşrutiyet hareketlerinden beri süzülen birikimlerin demokratik, liberal, ulusal ve laik eğilimleri hatırlanacak olursa, Cumhuriyet Devrimleri'nin kişisel bir seçim işine indirgenemeyeceği, tarihsel bir süreç olduğu da fark edilebilir (Tanör, 2002, 326). Steinhauş (1999a, 9)'un görüşü de bu yöndedir: On dokuzuncu yüzyılın askerlik, politika, hukuk ve kültür alanlarına getirdiği yenilikler her ne kadar yüzeyde kalan bir çağdaşlaşmaya yol açıyorsa da toplumun temelden değişebilmesi için gerekli olan özel ve nesnel koşulları yaratmaktan da geri kalmıştır. Bu reformların devrim olaylarına etkisi, devrim için bir hazırlık safhası yaratmış olmalarıdır.

Cumhuriyet Devrimleri Batı'da gerçekleştirilen sınıfsal kökenli devrimlerden de ayrılır. Atatürk ulusal kurtuluş koşulları altında toplumcu bir devrimin olanaksızlığı sonucuna varmakla kalmamış, asıl dava olan tarih uzayında Doğu yörüngesinden Batı yörüngesine kayma davasının dayanak noktası olarak toplum sınıflarının birleşmesinden doğacak güçten başka bir güç olamayacağı görüşüne de varmıştır. Atatürk'e göre Batı toplumları dışında, geri kalmış ülkeler sömürgeciler

karşısında güçlü olmayı ve kendilerine hak ve eşitlik tanınmasını istiyorlarsa, ilk önce kendilerini çağdaş uygarlığın dışında bırakan bağlantıları koparmak zorundadırlar. Bu açıdan bakılınca bu görüş Batı'daki toplumcu devrim görüşünden ayrıldığı gibi, Doğu'nun tutucu direnciliğine de aykırı düşer; çünkü bu devrim görüşünün asıl hedeflediği şey tutucuların kutsal saydığı ve maneviyat olarak nitelendirdiği alandır (Berkes, 2003, 525).

Tanzimat'la başlayan Batı'ya yönelik kıpırdanmaları Türkiye, laiklik kavramını keşfedememiş olduğu için hep yarım kalmıştır ve kısır kalmıştır. Teokratik devlet niteliği ancak laiklikle yıkılabilirdi. İslamcılığın Batıcılığı engellemesine karşı, laiklik aracı kullanılmıştır (Çam, 1984, 387).

Cumhuriyet Devrimleri tesadüfi bir sürecin işi değildir. Kademeli olarak yapılan ilerlemelerdir. Padişaha ve hilafete bağlı olanlar Teşkilat-ı Esasiye'de padişah ve hilafetin olmayışını devrimsel bir olay olarak farkına bile varamamışlardır. Bundan sadece tek kuşkulanan çevre ise Muhafaza-yı Mukaddesat'çılar, devletin dininin İslam dini olduğunu koyacak kadarlık ve geçici olduğu sonradan ortaya çıkan bir kazanç sağlamışlardır (Berkes, 2003, 523).

Çam'ın Melih Cevdet Anday'dan aktardığına göre, Atatürkçü düşüncede en belirgin yön yeni bir Batıcılık ve milliyetçilik anlayışıdır. Atatürk'ten önce Batıcılar bir ümmeti yenileştirmek isterlerken, Atatürk ise önce bir ümmeti ulus yapmış ve sonra ona uygarlık değiştirmiştir (Çam, 1984, 389).

Osmanlı mirası da göstermiştir ki Cumhuriyet Devrimleri adeta tabir yerindeyse gökten zembille inmemiştir. Bu konuda yapılan eleştirilerden olan "Devrimler, Mustafa Kemal'in kafasından çıkmıştır" gibi eleştiriler de boşa çıkmaktadır. Tabii ki Devrimler, Gazi'nin düşünceleriyle biçimlenmiş ve oluşmuştur. Ama tarihsel birikim de inkar edilmemelidir. Bu bakımdan gericilerin eleştirileri temelsiz kalmaktadır.

5.2. Bir Ülkeyi Yıkan, Bir Ülkeyi Kuran Savaşlar

Bu alt bölümün kendi alt bölümlerinde, öncelikle Birinci Dünya Savaşı ardından Bağımsızlık Savaşı incelenmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasına neden olan Birinci Dünya Savaşı, sonucunda, yeni bir devletin kuruluşunu hazırlamıştır.

5.2.1. Bağımsızlık Savaşı'nın Öncesi: Birinci Dünya Savaşı

Yeni bir devlet doğuran Bağımsızlık Savaşı'nı incelemeden önce Bağımsızlık Savaşı'nın öncesini incelemek gerekmektedir. Bu bakımdan öncelikle Birinci Dünya Savaşı'nı incelemek gerekmektedir.

5.2.1.1. Birinci Dünya Savaşı'nı Hazırlayan Etmenler

Birinci Dünya Savaşı dönemin sanayileşmiş, güçlü ülkeleri olan İngiltere, Fransa ve bu ülkeler arasında kendisine yer arayan Almanya, İtalya, Rusya arasında olan bir küresel güç mücadelesidir aslında. Birinci Dünya Savaşı'nı ortaya çıkaran birçok etmen vardır. Fakat bunlardan en önemlisi ekonomiktir. Bu ekonomik etmene bağlı olan başka birçok etmen de vardır. Avrupa'da feodal düzenin ortadan kaldırılması, ortaçağ kalıntısı yönetim yapısından, ulusal yönetimlere (ulus devlet) giden yolda ilk oluşumlar İngiltere ve Fransa'da gerçekleşmiştir. Dolayısıyla da bu ülkeler ulusal birliklerini kurduktan sonra sanayileşmeyi ve ekonomik kalkınmayı diğer ülkelere daha önce gerçekleştirmişlerdir. Özellikle Almanya, İtalya ulusal birliklerini geç sağladıkları için de sanayileşmeyi de geç yaşamışlardır. İngiltere ve Fransa'nın diğer ülkelere göre erken sanayileşmeleri birçok avantaj kendilerine sağlamıştır.

İngiltere devrimden sonra ulusal birliğini kurması ile ve filizlenen sanayisi ile kendisini dış pazarlara yönlendirmiştir. İngiltere dünyanın birçok yerinde sömürge elde ederek ekonomik bakımdan çok kalkınmış bir durumdaydı. Aynı durum Fransa içinde geçerlidir. Dünyanın büyük çoğunluğu İngiltere ve Fransa arasında sömürge olarak paylaşılmış durumdadır. 1800'li yıllardan sonra sanayileşmesini tamamlayan Almanya ve İtalya ise ekonomik kalkınmalarını tamamlamış olmakla birlikte ekonominin genişlemesi için yeni pazarlara ihtiyaç duyuyorlardı. Bu noktada kendilerine sömürge aradıklarında Afrika'da birkaç toprak ve Pasifik'te birkaç küçük ada dışında sömürge kalmadığının farkına vardılar.

1871'de Fransa Almanya ile yaptığı savaş sonucunda, önemli bir kömür havzası olan Alsace-Lorraine'i kaybetmiştir. Fransa bu önemli bölgeyi Almanya'ya kaptırdığı için burayı geri almak istiyordu. Almanya kazandığı bu önemli bölgeyi korumak ve Ortadoğu'ya ve Avrupa'ya yayılmak istiyordu. İngiltere ise dünya üzerinde sahip olduğu sömürgelerini koruyup Almanya'yı etkisizleştirmeyi

planlıyordu. Diğer taraftan Rusya Balkanlar'da egemenlik kurmak ve Slav uluslarını birleştirmek istiyordu. Ayrıca Rusya Boğazlara da egemen olup Akdeniz'e ulaşmak istiyordu. Rusya'nın burada karşısında öncelikle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu bulunuyordu. Birinci Dünya Savaşı yaklaşırken ülkeler arasında bloklaşmalar da oluşmuştur. Buna göre İngiltere, Fransa, Rusya İtilaf Bloğunu, Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu, Bulgaristan İttifak Bloğunu oluşturmuşlardır. İtalya önceleri İttifak Devletleri arasındayken, yapılan pazarlıklar sonucunda İtilaf Devletleri arasına geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın yanında savaşa girmesinde İttihat ve Terakki Partisi etkili ve belirleyici olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda da özellikle İttihat ve Terakki Partisi'nin ileri gelenlerinde bir Alman hayranlığı vardır. Tarihsel olarak da Osmanlı İmparatorluğu daha önce çok defa savaşa girmiş olduğu İngiltere, Rusya bloğunu değil Alman bloğunu tercih etmiştir.

Savaş yaklaşırken Osmanlı İmparatorluğu, müttefik arayışlarına başlamışlardı. İlk öncelik İtilaf devletleri olmuştur. Fakat bu devletler çok fazla güven vermiyorlardı. Fransa, Mısır saldırısı, Cezayir ve Tunus işgalleri, yüzünden sabıkalıydı. İngiltere, Kıbrıs ve Mısır'a yerleşmesi nedeniyle güvenilmez durumdaydı. Üstelik İngiltere dış politikada 1870'ten itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikasından da vazgeçmiştir. İtalya ise Trablusgarp, Rodos, On iki Ada işgallerinin failiydi. Bütün bunlara rağmen Osmanlı İmparatorluğu bir ara, Rus tehlikesine karşı İngiltere ve Fransa ile ittifak arayışları içine girdi. Ama sonuç başarısız oldu. Almanya ise İngiltere'den boşalan "koruyuculuk" kadrosuna Almanya talip olmuştur. Son dönemlerde Almanya ile ekonomik ve ticari ilişkiler de gelişmişti. Ayrıca İttihatçılar tarafından bu ülke daha güçlü görülmekteydi. Almanya'nın siyasal rejiminin otoriter olması, ekonomik politikaları devlet güdümlü ve "milli iktisat" temelliydi. İttihatçılar da otoriter bir yapıya sahip ve milli iktisadı tercih ediyorlardı. Sonuçta Almanya sayesinde Balkan Savaşları'nda kaybedilen yerleri, Mısır ve Kıbrıs'ı geri almak, istiyorlardı (Tanör, 2003, 18-19).

Almanya'da Osmanlı İmparatorluğu sayesinde bazı çıkarlar elde etmeyi hedefliyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girişiyle savaş daha geniş bir alana

yayılacak, padişah-halifenin ilan edeceği “cihat” ile Müslüman halklar İngilizlere ve Fransızlara karşı ayaklanacaklar, Ortadoğu’ya yerleşme imkanı doğacaktı.

5.2.1.2. Birinci Dünya Savaşı’nın Başlaması

Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması için artık son haddine gelişmiş olan ülkeler arasındaki bloklaşmada bir bahane gerekiyordu. İşte o bahane de Avusturya-Macaristan veliahtı Ferdinand’ın Sarayova’da öldürülmesi ve Avusturya-Macaristan’ın Sırbistan’a savaş açması ile gerçekleşmiştir. Daha sonra Rusya’da seferberlik ilan edilmiş, Almanya ise Rusya’nın seferberliği durdurulmaması üzerine Rusya’ya savaş açmıştır. Daha sonra Almanya Fransa’ya savaş açmıştır. Bunu İngiltere’nin Almanya’ya savaş açması izler. Uzakdoğu’dan Japonya, Almanya’ya savaş açması, Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Bulgaristan’ın Almanya yanında savaşa girmeleri, İtalya ve Yunanistan’ın İtilaf devletlerinin yanında savaşa girmeleri, Alman denizatlılarının Amerikan ticaret ve yolcu gemilerini batırmasıyla da Amerika Birleşik Devletleri (ABD) İtilaf devletleri yanında savaşa başlamıştır. Savaşın gidişatını iki devlet önemli ölçüde belirlemiştir. Bunlardan Rusya, müttefiklerinin Çanakkale’yi geçemeyerek, müttefiklerinden yardım alamamasıyla ülkesinde artan iç karışıklıklarla Çar’lık Rusya’sı yıkılarak 1917 yılındaki Ekim Devrimi ile savaş dışı kalmıştır. Bu olay İtilaf devletleri için olumsuz bir gelişmedir. Fakat ABD’nin 1917’de İtilaf devletlerinin yanında savaşa girmesiyle dengede giden savaşı İtilaf devletlerinin üstünlük kurmasına neden olmuş ve savaşın kazanılmasında belirleyici olmuştur.

Ekim Devrimi ile Rusya’nın savaştan çekilmesini, İtilaf devletlerinden Romanya, İttifak devletlerinden Bulgaristan takip etmiştir. Bulgaristan’ın savaştan çekilmesi, Osmanlı İmparatorluğu’nun ile Almanya ile olan sınır bağlantısının kopmasına neden olmuş, be da Almanya’dan yardım alamamasına neden olmuş ve savaştan çekilmiştir. Sonuçta Osmanlı İmparatorluğu birkaç cephe dışında tüm savaşları kaybetmiş ve ateşkes istemiştir. Yapılan Mondros Mütarekesi’nin (30 Ekim 1918), önemli maddeleri ise şöyledir:

- (1) Boğazların açılması ve istihkamların işgali,
- (4) İtilaf ve Ermeni savaş tutsaklarının teslimi,
- (5) Sınırların korunması ve iç güvenlik görevi dışında askerlerin terhisi,

- (6) Küçük güvenlik gemileri dışındaki savaş gemilerinin teslimi,
- (7) İtilaf devletleri, güvenliklerini tehdit edecek durum baş gösterdiğinde herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkına sahip olacaklardır,
- (10) Toros tünellerinin işgali,
- (12) Hükümet haberleşmeleri dışındaki haberleşmelerin denetlenmesi,
- (15) Demiryollarının hepsinin denetlenmesi,
- (22) Osmanlı tutsaklarının, askerlik çağını aşmış olanlar hariç, bırakılmaması,
- (24) “Ermeni illerinde” (Vilayet-i sitte’de) karışıklık baş gösterdiğinde, bu illerin herhangi bir kısmının işgali hakkını İtilaf devletleri saklı tutarlar.

Tanör (2003, 27) ‘e göre bu metin sıradan bir silah bırakma anlaşması değildir. Mondros Mütarekesi, yenik devletin barış masasına dizüstü getirilmesini ve o güne kadar da ana kuruluşunun çökertilmesini öngörür. Bunun can alıcı noktası işgal izinleridir. Nitekim çok geçmeden işgaller başlayacaktır: Musul, İskenderun, Çanakkale, İstanbul, Toroslar/Pozantı, sonra da İtalyan ve Yunan işgalleri.... Bir taraftan ordu terhis edilmiş, diğer taraftan da işgaller devam etmiştir.

Savaşı kaybeden devletlerle barış antlaşmaları yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile de 10 Ağustos 1920’de Sevr Barış Antlaşması yapılmıştır. Fakat Sevr uygulanmamıştır. Yıkılan devletin savaşı bitmiş, yeni kurulan devletin savaşı başlamıştır. Asıl şimdi savaş başlıyordu: Türk Bağımsızlık Savaşı.

Birinci Dünya Savaşı’nın sonu yeni bir döneme yol açmıştır: Savaş kayıpları ve tahribatı, Almanya’nın bir süre büyük devlet niteliğini kaybetmesi ve Sovyet Devrimi, Avrupa emperyalizmini önemli ölçüde zayıflatmıştır. Aynı zamanda bağımlı ülkelerde ulusal bilincin oluşması bu zayıflamanın etkenlerinden biri olmuştur. Denizaşırı ülkelerde sömürgeleri bulunan devletler ilk kez bilinçsiz yabancı düşmanlığına ve burjuva öncesi düzenin yeniden kurulmasına dayanmayan politik bir direnişle karşılaşıyorlardı. Direnen ülkeler ise ulusal kurtuluşu, daha çok, toplumu zorunlu olarak çağdaşlaştıracak bir programa bağlıyor, böylece orta bir “sömürge devrimi” sorunu çıkarıyorlardı (Steinhaus, 1999a, 8).

5.2.2. Bağımsızlık Savaşı: Yeni Bir Devlet Kaçınılmaz

Bağımsızlık Savaşı başlarken ülkenin genel durumunu Mustafa Kemal Nutuk’ta (1986, 7) şöyle özetlemektedir:

“1919 yılı Mayıs’ın 19’uncu günü Samsun’a çıktım.

“Genel durum ve görünüş:

“Osmanlı Devleti’nin de içinde bulunduğu topluluk, Genel Savaş’ta yenilmiş, Osmanlı ordusu her yanda sarsılmış, şartları ağır bir Ateşkes Anlaşması imzalanmış. Büyük Savaşın uzun yılları içinde, ulus yorgun ve yoksul bir durumda. Ulusu ve ülkeyi Genel Savaş’a sokanlar, kendi başlarının kaygısına düşerek, yurttan kaçmışlar. Padişah ve Halife görevinde bulunan Vahdettin, soysuzlaşmış, kendini ve yalnız tahtını koruyabileceğini umduğu alçakça önlemler araştırmakta. Damat Ferit Paşa’nın başkanlığındaki Hükümet; yetersiz, aşağılık, korkak, yalnız padişahın isteklerine bağlı ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecek herhangi bir duruma boyun eğmiş.

“Ordunun elinden silahları ve savaş gereçleri alınmış ve alınmakta....

“İtilaf Devletleri, Ateşkes Anlaşması hükümlerine uyma gereği görmüyorlar. Birer temelsiz nedenle İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul’da, Adana ili Fransızların, Urfa, Maraş, Antep İngilizlerin eline geçmiş. Antalya ve Konya’da İtalyan asker birlikleri, Merzifon ve Samsun’da İngiliz askerleri bulunuyor. Her yanda yabancı subay ve görevlileri ve özel adamları çalışmakta. Daha sonra, sözümüzün başlangıcı diye aldığımız tarihten dört gün önce, 15 Mayıs 1919’da İtilaf devletlerinin uygun görmesiyle Yunan ordusu İzmir’e gönderiliyor.

“Bundan başka, yurdun dört bir yanında, Hristiyan azınlıklar, gizli, açık, özel istek ve amaçlarının güvenle sağlanmasına, devletin bir an önce çökmesine çaba gösteriyor.”

Mustafa Kemal’in hedefi yeni bir devlet, yeni bir toplum yaratmaktır. Bağımsızlık Savaşı’na en başta başlarken de temel hedefi her şeyi yıkarak yeni bir devlet yaratmaktır. Mustafa Kemal’in Bağımsızlık Savaşı’na başlamadan önce Nutuk’ta belirttiği gibi ülkede üç türlü görüş dolaşmaktadır. Bunlardan birincisi, İngiltere’nin koruyuculuğunu istemek, ikincisi, Amerika’nın güdümünü istemek. Bu iki görüş, Osmanlı İmparatorluğu’nun bir bütün halinde korunmasını düşünenlerin görüşüdür. Üçüncüsü, ise bölgesel kurtuluş yolları ile ilgilidir. Mustafa Kemal bunların üçüne de karşı çıkmıştır. Nutuk (1986,14)’ta bu görüşünü şöyle belirtir: “...Osmanlı Devletinin temelleri çökmüş, ömrü bitmişti. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son sorun, bunun da bölüşülmesini sağlamak için

uğraşılmaktan oluşmuştu. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunların hepsi içeriği kalmamış birtakım anlamsız sözlerdi. Neyin ve kimin dokunulmazlığı için kimden ve ne gibi yardım istemek düşünülüyordu? O durumda sağlıklı ve gerçek karar ne olabilirdi? Baylar, bu durum karşısında bir tek karar vardı O da ulusal egemenliğe dayanan, kısıntısız, koşulsuz, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak. İşte daha, İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu karar olmuştur.”

Mustafa Kemal tam bağımsız ulus esasına dayanan yeni bir devlet, yeni bir toplum yaratmak istiyordu. Parolası da “Ya İstiklal Ya Ölüm” dür. Onun hedefi bütün kurumları çürümüş, çağın gerisinde kalmış bir imparatorluğu biraz makyajlayarak ayağa kaldırmak değildir. Onun hedefi tamamen yeni bir devlet yaratmaktır. Onun eylemini kendisinden önceki reformculardan ayrılan yönü de budur. Mustafa Kemal 1908 ihtilali öncesinde Selanik'te arkadaşlarıyla yemek sırasında ülke sorunları tartışılırken ilerde arkadaşlarına neler yapacağını sıralıyor:

“Önce memleketin ve hele ordunun genel bir tasvirini çizer: Padişah yıkılacaktır. Ordu yeniden kurulacaktır. ...Yeni bir idare, yeni bir ordu kurulacaktır. Etrafindakilere ilerde olacakların habercisi gibi arkadaşlarına görevler, mesnekler dağıtmaya başlar. Hem de gayet ciddidir. Biri Harbiye Nazırı, diğeri başvekil....Peki sen ne olacaksın. Yoksa padişah mı? Diye sorduklarında: Hayır ondan daha büyük diye cevap verecektir (Aydemir, 2002, 108-109).” Mustafa Kemal'in eylemi tesadüfi oluşmuş değildir. Daha o dönemlerden yapacaklarını kafasına koymuştur. Fakat şartların oluşmasını beklemiştir. Uygun şartlar oluştuğunda kafasındaki düşünceleri uygulama konusunda hiç tereddüt etmemiştir.

5.2.2.1. Bağımsızlık Savaşı'nın Kısa Öyküsü

Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul'da padişah ve çevresini İtilaf devletlerine karşı harekete geçirme planları gerçekleşmemiştir. Hareket özgürlüğünü, ancak Kuzeydoğu Anadolu'daki altı tümenlik ordunun müfettişliğine atandığı zaman kazanabilmiştir (Steinhaus, 1999a, 67). Müfettişlik talimatnamesiyle Mustafa Kemal'in emrine, askeri hareket bakımından, III. ve XV. Kolordular (Kazım Karabekir'in Kolordusu) verilmiş, müfettişlik bölgesi Trabzon, Erzurum, Sivas,

vilayetleriyle, Erzincan ve Samsun müstakil sancaklarını içine almıştır. Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Ankara, Kastamonu vilayetleriyle oralardaki, kolordu kumandanlıkları da, görev sırasında müfettişliğin müracaatlarını dikkate alacaklardı. Yetkiler, Mustafa Kemal'in önceden düşünebildiğinden de çoktur (Aydemir, 2002, 368). Mustafa Kemal, Bağımsızlık Savaşı'na resmi yetki ile çıkmıştır. Daha sonra ise bu resmi kimliğini bırakmıştır.

Gazi, 1919'da Samsun'a çıkar çıkmaz, kafasındaki ulusal direnci örgütleyebilmek amacıyla derhal ordu ve devlet memurlarıyla bağlantıya geçmiştir. Daha sonra, Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da bir rapor hazırlayarak İstanbul'a göndermiştir. Bu raporda, azınlıkta olan Rumların Rusya'dan Rum göçmenler getirttiklerini, yörede çeteler kurarak soygun, öldürme olaylarına başladıklarını Türk halkının da kendi can güvenliği için çeteler kurduğunu ve Rumların Samsun bölgesindeki emellerinden vazgeçmeleri ile huzurun sağlanabileceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal, kafasındaki düşüncelerin İngiliz kontrolündeki Samsun'da uygulanamayacağını anlayınca Anadolu'nun içlerine geçmeye karar vermiştir.

5.2.2.1.1. Bağımsızlık Savaşı'na Hazırlık

Bu amaçla ilk önce 25 Mayıs 1919'da Havza'ya gelerek çalışmalarına başlamıştır. Öncelikle Anadolu içlerindeki birlikleri toplama düşüncesiyle, birlik komutanlarını kendisine bağlamıştır. Ordunun terhis edilmesini önlemeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Burada mülki amirlere bir genelge (Havza Genelgesi) göndererek, işgallerin protesto edilmesini, mitingler düzenlenmesini istemiştir. Havza Genelgesi hemen İngilizlerin tepkisini çekmiştir. İngilizler bu amaçla İstanbul Hükümetine baskı yaparak Mustafa Kemal'in geri çağrılmasını istemişlerdir. İstanbul Hükümeti de Mustafa Kemal'i İstanbul'a geri çağırmıştır. Mustafa Kemal bu emre uymayarak, Havza'dan Amasya'ya geçmiştir. Havza Genelgesi'nin etkisi sadece İtilaf Devletleri bakımından da olmamıştır. Başta İstanbul olmak üzere çeşitli yerlerde mitingler düzenlenmiştir.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nı incelemenden önce Mustafa Kemal'in kısa yaşam öyküsünü incelemek gerekmektedir.

5.2.2.1.1.1. Amasya Genelgesi

22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi (Tamimi) yayınlanmıştır. Ulusal bağımsızlık mücadelesinin en önemli belgelerindendir. Bu genelgeye göre:

(1) Vatanın bütünlüğü, ulusun bağımsızlığı tehlikededir.

(2) İstanbul hükümeti üzerine aldığı sorumluluğun gereğini yerine getirememektedir.

(3) Ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve kararı kurtaracaktır.

(4) Ülkenin içinde bulunduğu duruma çözüm getirecek ve haklarını dünyaya duyuracak, bütün yabancı etki ve denetimlerden uzak ulusal bir organ oluşturulmalıdır.

(5) Anadolu'nun her bakımdan en güvenli yeri olan Sivas'ta ulusal bir kongre toplanmalıdır.

(6) Bu amaçla seçimlerin yapılabildiği yerlerde seçimle, seçimlerin yapılamadığı yerlerde ulusun güvenini kazanmış üç delege Sivas'ta olacak şekilde en hızlı biçimde yola çıkarılmalıdır.

(7) Herhangi bir duruma karşı, bu işin ulusal bir sır gibi tutulması ve delegelerin gereken yerlerde kimliklerini gizlemesi gerekmektedir.

(8) Doğu illeri adına 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongre toplanacaktır. O güne kadar diğer illerin delegeleri de Sivas'a ulaşabilirse Erzurum kongresinin üyeleri de Sivas'ta toplanacak olan genel kongreye katılırlar (Atatürk, 1986, 27).

Mustafa Kemal, en sonunda İstanbul hükümeti ile çatışmaya gireceğini biliyordu. Bu amaçla ilk önce resmi görevi sona ermeden eylemini, yasal bir dayanağa oturtmayı düşünmüştür. Bunu da "Millet Egemenliği" ile başarabilirdi. İşte Amasya Genelgesi, ile ilk defa millet egemenliğine dayalı bir yönetimden söz edilmiştir. Amasya Genelgesi'ne karşı İstanbul Hükümeti'nin tepkisini göstermekte gecikmemiştir. 23 Haziran 1919'da dönemin İçişleri Bakanı Ali Kemal, bütün vali ve kaymakamlara bir bildirge yollayarak, Mustafa Kemal'in müfettişlik görevinden alındığını, buyruklarına uyulmaması gerektiğini bildirmiştir.

5.2.2.1.1.2. Erzurum Kongresi

Mustafa Kemal Sivas'tan bölgesel nitelikte olmakla birlikte Ulusal Bağımsızlık bakımından önemli bir dönemeç olan Erzurum Kongresi'ne katılmak üzere bu kente

gitmiştir. Mustafa Kemal Erzurum'a giderken İstanbul Hükümeti ile bir süredir gergin olan ilişkiler tamamen kopmuştur. İstanbul Hükümeti'nin şartsız olarak İstanbul'a geri dönmesi yönünde emir vermiştir. En sonunda Mustafa Kemal 8 Temmuz 1919'da istifasını telgrafla İstanbul'a göndermiştir. Mustafa Kemal artık mücadelesini sivil olarak sürdürecektir.

Steinhaus (1999a, 88), Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik görevinden ayrılmasını, Kurtuluş Savaşı'nın bir askeri hareket olmayıp, daha çok politik hareket olduğunu gösterdiğini belirtmektedir.

Erzurum Kongresi 23 Temmuz 1919'da açılmıştır. Mustafa Kemal ilk gün kongre başkanlığına seçilmiştir.

Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar şöyledir:

(1) Ulusal sınırlar içinde bulunan yurt kesimleri bir bütündür; birbirinden ayrılamaz.

(2) Hangi türden olursa olsun, yabancıların yurdumuza girmesine ve işlerimize karışmasına karşı ve Osmanlı Hükümetinin dağılması durumunda ulus birlikte direnecek ve savunacaktır.

(3) Yurdun ve bağımsızlığın korunmasına ve güvenliğin sağlanmasına İstanbul Hükümetinin gücü yetmezse, amacı gerçekleştirmek için, geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri ulusal kongrece seçilecektir. Kongre toplanmamışsa bu seçimi Temsilciler Kurulu yapacaktır.

(4) Ulusal gücü etken ve ulusal buyrumu egemen kılmak temeldir.

(5) Hristiyan azınlıklara siyasal üstünlük ve toplumun dengesini bozacak ayrıcalıklar tanınamaz.

(6) Hiçbir yabancı devletin güdüm ve koruyuculuğu kabul edilemez

(7) Ulusal Meclisin hemen toplanması ve hükümet işlerinin Meclis denetiminde yürütülmesinin sağlanmasına çalışılacaktır (Atatürk, 1986, 49).

Erzurum Kongresi ulusal egemenliğin gerçekleştirilmesi yolunda ilk ve en güçlü adımını atmıştır. Bu kongre bölgesel bir kongre olmakla birlikte sonuçları itibarıyla ulusal bir kongre olmuştur. Kongre, Doğu'da dağınık halde bulunan ulusal güçlerin ve cemiyetlerin birleştirilmesi bakımından da önemli sonuçlar doğurmuştur. Erzurum Kongresi Batı Anadolu'da yapılan yerel kongrelere de umut ışığı vermiştir.

5.2.2.1.1.3. Sivas Kongresi

Sivas Kongresi ulusal bir kongre olarak Amasya Genelgesi'nde toplanması kararlaştırılmıştır. Sivas Kongresi yurdun tümünü kapsayan ulusal bir kongre olmuştur. Anadolu ve Rumeli ve Rumeli "Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri" birleştirilmişlerdir. Erzurum Kongresi'nde oluşturulan Temsilciler Kurulunun bütün ülkeyi kapsayacak şekilde yetkileri arttırılmıştır. Kongre boyunca çok tartışılan Amerikan Mandası fikri kesin olarak reddedilmiştir. Geçici bir hükümetin kurulması kararı da alınmıştır. Sivas Kongresinin sona erişinin ertesi günü İstanbul Hükümeti ile bütün ilişkiler, posta ve telgraf iletişimi de kesilmiştir. Bunun sonucunda ulusal mücadele karşıt tutumlarıyla tanınan Damat Ferit Paşa hükümeti istifa ederek, yerine daha ılımlı görünen Ali Rıza Paşa hükümeti kurulmuştur. Bu yeni hükümet, ulusal güçlere dayanan ulusal isteklere uyan yetenekli kişilerden oluşturulmuştur. Yeni kabine Erzurum ve Sivas Kongreleri'nce saptanan ulusal örgütlere ve ulusun çıkarlarına saygı gösterecekti. Yeni hükümet, Mustafa Kemal ile anlaşma yollarını arar. Bu amaçla da hükümetin donanma komutanı Salih Paşa, Amasya'ya gelir ve burada bir görüşme gerçekleştirilir.

Amasya Görüşmeleri'nde özet olarak şu noktalar üzerinde uzlaşmıştır; Misak-ı Milli hudutları, Trakya'nın Türkiye'den ayrılmayacağı, yabancı ve azınlıklara ulusal egemenliği zedeleyecek imtiyazlar tanınmaması, toplanacak Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da toplanması ve fakat buna imkan bulunmazsa, Anadolu'da ve hükümetin uygun göreceği bir yerde içtimai, ancak bu Meclisin ulusal iradeyi egemen kılmasının şart olduğu gibi hususlar yer almıştır. İstanbul Hükümeti, Temsilciler Kurulunun izni ve oluru olmadan, kendi başına bir barış görüşmesine girişmeyecektir. İttihatçılığın yeniden canlanması önlenecektir (Aydemir, 2001a, 134).

Amasya Görüşleri'nin ardından Mustafa Kemal ve Temsilciler Kurulu 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelir. Ankara ulusal mücadelenin artık merkezidir. Ankara'nın merkez olarak seçilmesinde, Anadolu'nun içinde güvenli bir yer olması, İstanbul'daki Meclis çalışmalarını daha yakından izlemek, ulaşım ve iletişim ağlarının uygun olması gibi etmenler etkili olmuştur.

Amasya Görüşmeleri'nde kararlaştırıldığı üzere, Meclis-i Mebusan 12 Ocak 1920'de son kez İstanbul'da toplanmıştır. Meclis-i Mebusan en önemli işi olarak da 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli olarak bilinen "Ulusal Ant"ı yayımlamıştır. Ulusal

kararlara tepki olarak 15 Mart 1920'de İtilaf Devletleri tarafından İstanbul işgal edilerek, bazı mebus ve aydınlar tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir. İstanbul'un işgal edilmesiyle bu ortamda daha fazla çalışamayan Meclis 18 Mart 1920'de çalışmalarını durdurmuştur. İstanbul'da yine bir hükümet değişikliği olmuş, Damat Ferit Paşa yeniden hükümeti kurmuştur. Damat Ferit Paşa da 12 Nisan 1920'de Meclisi feshettiğini açıklamıştır.

Bunun üzerine Ankara'da yeni bir askeri ve idari kadro oluşmaktadır. Temsil Kurulu Başkanı olan Mustafa Kemal'de illere ve komutanlara gönderdiği genelgeyle her sancaktan beş üye gelecek şekilde seçimler yapılmasını istemiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), İstanbul'dan kaçıp gelen mebuslar, Malta'dan sürgünden dönen mebuslar ve Anadolu illerinden seçilerek gelen milletvekillerini katılımıyla 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır. 24 Nisan'da da Mustafa Kemal Meclis başkanlığına seçilmiştir.

5.2.2.1.2. Güçlü Bir Önder

Mustafa Kemal Atatürk'ün Üçüncü Ordu Müfettişi olarak 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışı Bağımsızlık Savaşı'nın başlangıç tarihidir. Mustafa Kemal'in kısa bir yaşam öyküsünü incelemek, bu çalışmanın inceleme konusunu daha da netleştirecektir. Mustafa Kemal'in askeri, siyasi yaşam öyküsü, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ve Cumhuriyet Devrimleri'nin kökenlerinin belirlenmesinde yardımcı olacaktır.

Mustafa, 1881'de Selanik'te mütevazı bir evde doğmuştur. Büyük babası ilkokul öğretmeni, babası daha sonra kereste ticareti yapan sıradan bir memurdur. Yedi yaşında babasını kaybedince annesi Zübeyde Hanım tarafından büyütülmüştür. 1893'te annesinin istememesine rağmen Selanik'te askeri rüştiyeye girmiştir. Burada matematik öğretmeni tarafından kendisine Kemal adı verilmiştir. Rüştiyeyi bitirdikten sonra 1895'te Manastır Askeri İdadisine gitmiştir.

Mustafa Kemal'in siyasi düşüncelerinin şekillenmesinde Manastır Askeri İdadisi'ne devam ettiği dönemin büyük önemi vardır. Bu dönemde Fransız Devrimini hazırlayanlara hakkında bilgi sahibi olmuştur. Baydar (1973, 72)'ın Ömer Sami Coşar'dan aktardığına göre, Fethi Okyar, Manastır İdadisi'nden Mustafa Kemal'in yakın arkadaşdır. Çok iyi Fransızca bilen Fethi Okyar, burada Mustafa Kemal'e bu

dilde yazılmış birçok yapıtı tanıtmıştır. Burada ikisi arasında, Voltaire, Rousseau, Montesquieu gibi filozofların kendi ülkelerini ilgilendiren düşünceleri üzerinde çok tartışmaları olmuştur.

1899'da ise İstanbul'daki Harbiye'ye piyade öğrencisi olarak girmiştir. 1902'de kurmay sınıfına ayrılmış, 1905'te de kurmay yüzbaşı olarak mezun olmuştur.

Mustafa Kemal'in Harbiye'deki yılları Abdülhamit yönetiminin en sert yıllarına rastlar ve Harbiye gizli muhalefetin de başlıca merkezi olmuştur. Bütün disiplin tedbirlerine rağmen Harbiyeliler Namık Kemal'in, Jön Türk sürgünlerinin eserlerini yatakhanelerinde gizlice okuyorlar, ülkelerinin kötü durumunu ve çarelerini kendi aralarında tartışıyorlardı (Lewis, 2000, 244).

Mustafa Kemal daha sonra Şam'da Beşinci Ordu kurmayında görevlendirilmiştir. Bu görevlendirme daha çok bir sürgün niteliğindedir. Abdülhamit'in baskı rejimine karşı gizli siyasal çalışmalar yaptığı için yakalanmış ve Suriye'ye gönderilmiştir. Suriye'de "Vatan ve Hürriyet" adlı gizli bir örgüt kurmuştur. Daha sonra bu örgüt "İttihat ve Terakki" ye katılmıştır. 1907'de binbaşı olarak Makedonya'daki Üçüncü orduya atanmıştır. Orada henüz gizli olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle bağlantı kurmuş ve çalışmalarına katılmıştır.

İstanbul'da patlak veren 31 Mart Olayı'nın üzerine ayaklanmayı bastırmak üzere İstanbul'a gönderilen adını kendisinin verdiği Hareket Ordusu'nun kurmay başkanlığını da yapmış ordu İstanbul'a yaklaşırken Almanya'dan gelen Enver Paşa gelip kurmay başkanlığını Mustafa Kemal'in elinden almıştır (Kongar, 1999, 78). İstanbul'a Genelkurmay'a atanmasından sonra İtalyanların Trablusgarp'ı işgal etmeleri üzerine buraya gönderilmiştir. Buradaki halkı da son derece iyi örgütleyerek İtalyanlara karşı başarılı bir direniş sağlamıştır. İtalya kesin bir üstünlük kazanamayınca On iki Adayı işgal ederek Osmanlı İmparatorluğu'nun direncini kırmayı düşünmüştür. Trablusgarp'ın merkezden uzak oluşu ve o sırada başlayan Balkan Savaşları nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu barış antlaşması yapmak zorunda bırakılmıştır. Trablusgarp Uşi Antlaşması ile İtalya'ya bırakılmıştır. Mustafa Kemal de İstanbul'a geri dönmüş ve Balkan Savaşları'nda görev almak üzere Gelibolu'ya atanmıştır. Balkan Savaşları'ndan sonra 1913 yılında askeri ateşe olarak Sofya'ya gönderilmiştir. Kongar (1999, 78)'a göre Mustafa Kemal'in iki yıl süreyle Sofya'da

yaşamayı Batı uygarlığını son derece iyi tanınasına ve daha sonradan meydana gelecek olan kùltür devrimlerinin önemli bir kesimi üzerindeki ilk düşüncelerini de burada biçimlendirmesine yol açmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde Mustafa Kemal, onun çok istemesine rağmen savaş alanlarına gitme isteğı İttihat ve Terakki liderleri tarafından kabul görmemiştir. 1915'te Çanakkale Boğazını savunmakla görevli 19. Tümen Komutanlığına atanmıştır. Çanakkale'de İtilaf Devletlerine karşı emrindeki orduyla başarılı savaş çıkartmıştır. Daha sonra tüm birliklerin kendi emrine verilmesini isteyerek, Anafartalar Grup Komutanlığı'na atanmıştır. Daha sonra ikinci düşman saldırısını da engellemiştir. Çanakkale zaferiyle İtilaf Devletleri İstanbul'a ulaşamamışlar, Rusya'ya yardım edememişler ve savaşın gidişatı değişmiştir. Çanakkale Zaferinden sonra Mustafa Kemal, 1916'da Edirne'de bulunan 16. Kolordu Komutanlığına atanmıştır. Bu ordu bir süre sonra Diyarbakır'a nakledilmiştir. Burada generalliğe yükselmiştir. Kafkas cephesinde başarılı savaşları ile Muş ve Bitlis'i Ruslar'dan geri almıştır. Buradan Suriye'ye geçmiş, fakat askeri strateji bakımından Alman generallerle anlaşmazlığa düşünce, İstanbul'a geri dönmüştür. İstanbul'da Vahdettin'in yaverliğine atanmıştır. Onunla birlikte Almanya gezisine katılmış ve burada Avrupa uygarlığını inceleme olanağına kavuşmuştur. Daha sonra 1918'de Filistin'deki 7. Ordu Komutanlığına atanan Mustafa Kemal, burada İngiliz ilerleyişini durdurmuştur. Bu sırada Bulgaristan'ın ateşkes imzalaması ve Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasında kara bağlantısının kalmaması üzerine Osmanlı İmparatorluğu da ateşkes ilan eder. Liman Von Sanders'ten boşalan Yıldırım Orduları Komutanlığı'na atanmıştır. Daha sonra bu ordunun kaldırılması üzerine Harbiye Bakanlığının emrine girmek üzere 13 Kasım 1918'de İstanbul'a yeniden gelir. Mustafa Kemal, İstanbul'a geldikten sonra ülkenin kurtuluşu için girişimlerde bulunmuştur. Mustafa Kemal, Mondros'ta öngörülen orduların terhis edilmesini istemiyordu. Çünkü, yapılacak olan bağımsızlık mücadelesinde orduya ihtiyaç vardı. İstanbul'a geldikten sonra Harbiye Bakanı olmak istemiş, fakat kabinede ona yer verilmemiştir. Zaten İstanbul işgal edilmiştir. Bu ortamda bağımsızlık mücadelesinin yapılamayacağına kendisi de inanmıştır. Mustafa Kemal, Üçüncü Ordu Müfettişliğine atanmıştır. Görevi, Samsun ve çevresinde Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki çatışmaları incelemek ve denetim altına almaktır. Aslında

Mustafa Kemal Osmanlı İmparatorluğu ve İtilaf Devletleri için İstanbul'da görüşleriyle sorun yaratan biri durumundadır. Onu, Anadolu'ya göndermek herkes için iyi olacaktır.

5.2.2.2. Yeni Bir Devletin Doğuşu

Yeni Meclisin ilk işi, hükümet kurmaktır. Hükümetin yapısı, yetkileri ve sorumluluğu üzerinde çeşitli görüşler vardır. Gerçek şuydu ki, Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Mustafa Kemal dahi sözünü etmemekle birlikte, yeni bir devlettir. İstanbul hükümeti ve Osmanlı İmparatorluğu artık bitmiştir. Gerek padişahlık, gerek Halifelik makamları artık yoktur. Ama bu gerçek, 1920 Ankara'sında ve Büyük Millet Meclis kurulurken elbette ki açığa vurulmamıştır (Aydemir, 2001a, 253). Meclis başkanı Mustafa Kemal seçildikten sonra, yine onun tarafından bir önerge verilmiştir. Buna göre:

(1) Hükümet teşkil etmek zaruridir.

(2) Geçici olarak bir hükümet başkanı tanımak veya bir padişah vekili ortaya çıkarmak uygun değildir.

(3) Millet Meclisinde yoğunlaşmış olan ulusal iradeyi, vatanın kaderine fiilen el koymuş olarak tanımak esas ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin üstünde bir kuvvet mevcut değildir.

(4) Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır. Meclisten seçilecek ve yetkili kılınacak bir heyet, hükümet işlerini yürütür. Meclis Başkanı, hükümetin de başkanıdır

(5) Padişah baskıdan kurtulunca, Meclis'in belirleyeceği biçimde anayasal düzen içindeki yerini alır (Aydemir, 2001a, 254-255; Kongar, 1999, 90).

Açık ve kapalı oturumlarda günlerce süren tartışmalardan sonra, Meclis, 2 Mayıs 1920'de İcra Vekilleri'nin seçimine dair olan yasayı çıkarmıştır. 11 vekilden oluşan bir İcra Vekilleri oluşturulmuştur (Aydemir, 2001a, 255).

Burada vurgulanması gereken bir gelişme de 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nın imzalanmasıdır.

Antlaşmaya göre:

(1) Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları, yalnızca İstanbul ve çevresi ile Orta Anadolu'daki küçük bir bölgeye indirgenmiştir.

(2) İstanbul ve Çanakkale boğazları, Avrupalılardan kurulu bir komisyon tarafından denetlenecek ve savaş durumunda bile bütün ülkelerin gemilerin açık tutulacaktır.

(3) Doğu illerinin bir bölümünde bağımsız bir Kürdistan kurulacak ve İzmir, Yunanlılara verilecektir.

(4) Batı Trakya, Yunanistan'a verilecektir.

(5) Doğu illerinde bir Ermeni Devleti de kurulacaktır.

(6) Irak, Arabistan ve Suriye, İmparatorluktan ayrılıyordu.

(7) Osmanlı İmparatorluğu, Fransa, İngiltere ve İtalya tarafından alınmış toprakları üzerindeki bütün haklarından vazgeçecektir.

(8) Azınlıklar, siyasal ve hukuksal olarak Türklerle aynı haklara sahip olacaklar ve Meclis'te, nüfuslarıyla orantılı olarak temsil edileceklerdir.

(9) Osmanlı İmparatorluğu silahsızlandırılacaktır. Devletin bütün kaynakları düşman ordularının denetimine verilecek ve savaşın zarar ödentileri için kullanılacaktır. Maliye, düşman ülkelerin atayacakları bir komisyon tarafından yönetilecektir.

(10) Savaş sırasında kaldırılan "kapitülasyonlar" ile, savaştan önce yabancı ülkelere tanınan bütün haklar ve toprak kayıpları, yeniden tanınacaktır (Kongar, 1999, 89).

Sevr Anlaşması uygulama alanı bulamamış, ölü doğmuş bir anlaşmadır.

Mustafa Kemal'in TBMM'den desteği aldıktan sonra artık silahlı mücadele başlayacaktır. Fakat silahlı mücadele ile yabancı güçlere karşı savaştan önce içerideki güçlerle mücadele edilmiştir. Damat Ferit Paşa hükümetinin isteğiyle yayınlanan fetvalara karşı olarak Ankara'da fetva yayınlamıştır. Ayrıca Anadolu'da İstanbul Hükümeti, Azınlıklar ve İtilaf Devletleri tarafından çıkartılan isyanlarla mücadele edilmiştir. Bağımsızlık Savaşının gerçekleştirilebilmesi için düzenli bir orduya ihtiyaç duyulmuştur. Mustafa Kemal bu büyük savaşın dağınık güçlerle çete savaşı biçiminde yürütülemeyeceğini biliyordu. Fakat Kuvay-i Milliye birliklerinin Batı Cephesinde Gediz Savaşı'nda Yunan birliklerine yenilmesine kadar düzenli orduya geçiş konusunda çok ciddi bir adım atılmamıştır. Bu yenilgi ile düzenli ordu kurma yönünde çalışmalar hızlanmıştır.

TBMM'nin ilk silahlı mücadelesi, Doğu Cephesinde Ermenilere karşı olmuştur. 1920'li yıllarda Ermeni saldırılarının artması üzerine Kazım Karabekir TBMM tarafından Doğu Cephesi komutanlığına atanmıştır. Burada Ermenilere karşı başarılar elde edilmiştir. 24 Eylül 1920'de Türk Ordusu Ermeni cephesini bozarak Sarıkamış'a girmiş. Ermeniler bir varlık gösteremeyince iki gün içinde Kars ele geçirilmiştir. Hemen ardından ordu Gümrü'ye girmiştir. Ermeniler, yenilgiyi kabul ederek ateşkes önerisinde bulunmuşlar ve 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalanmıştır. Bu zaferle TBMM ordusu ilk askeri zaferini elde etmiştir. Antlaşma ile ilk siyasal zafer de kazanılmıştır. Bu zaferle doğu cephesi kapanmış ve buradaki askeri gücün güney ve batıya yönlendirilmeleri sağlanmıştır.

Batı Cephesinde ise İngilizlerden aldıkları destekle İzmir'i işgal eden Yunanlılar karşılarında dağınık halde bulunan Kuvay-ı Milliye birlikleri dışında düzenli bir ordu bulamadıklarından Anadolu'nun içlerine doğru rahatlıkla ilerleyebilmişlerdir. Yunanlıların aslı amacı Ankara'yı alarak TBMM'yi dağıtmak ve böylece ulusal mücadeleyi sona erdirmektir. Bu amaçla 22 Haziran 1920'de harekete geçerek Balıkesir, Bandırma, Salihli, Alaşehir, Uşak'a ilerlemeye başlarlar. Bu işgallerde Çerkez Ethem'in TBMM'ye karşı isyan etmesi de etkin rol oynar. Türk kuvvetleri yeterli güce sahip olmadığı için Eskişehir taraflarına çekilirler. Yunan ordusu da Trakya'yı işgal ederek, işgallerine devam etmiştir. Yunanlıların Eskişehir yakınlarına gelmeleri savaşı kaçınılmaz kılmıştır. Batı Cephesi komutanı İsmet Paşa'nın emrindeki Türk Ordusu I. İnönü Savaşı'nda Yunanlıları yenilgiye uğratmıştır. I. İnönü Zaferi, sonuçları bakımından çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Şöyle ki; TBMM'nin Batı Cephesindeki ilk zaferi olmuştur. TBMM'nin kurduğu düzenli birliklerin gücü kanıtlanmıştır. İtilaf Devletleri arasında fikir ayrılıkları başlamıştır. Sevr Antlaşması'nın uygulanabilmesi amacıyla toplanan Londra Konferansına (23 Şubat- 12 Mart 1921) TBMM'de davet edilmiştir. TBMM bu sayede uluslar arası alanda tanınmıştır. Diğer önemli bir gelişme de savaşın yürütülmesinde katkıları bulunan Sovyetler Birliği ile ilişkiler geliştirilmiş ve Moskova Antlaşması yapılmıştır. Zaferden sonra, Moskova'da bulunan Türk heyeti ile temas kuran Afgan heyeti ile Türk-Afgan Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Afganistan TBMM'yi tanımıştır. Ankara'ya bir de elçi göndermiştir.

Londra Konferansı'ndan İtilaf Devletleri bakımından olumlu bir sonuç çıkmaması üzerine, Yunanlılar yeniden saldırıya geçmişlerdir. Fakat Türk birliklerinin direncini kıramayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Kazanılan II. İnönü Zaferi (23 Mart-1 Nisan 1921) TBMM'nin otoritesini güçlenmesini sağlamıştır. İtilaf Devletleri arasındaki fikir ayrılıkları iyice belirginleşmiştir. İtalyan'lar istediklerine ulaşamadıklarından işgal ettikleri yerleri boşaltmaya başlamışlardır.

Yunanlılar, bu yenilgilerin kötü etkisi üzerlerinden atmak üzere yeni bir saldırıya geçmişlerdir (Eskişehir-Kütahya Savaşları 10-24 Temmuz 1921). Yunanlıların bu saldırısı diğerlerinden daha fazla sayıda birliklerle yapılmıştır. Hızlı bir biçimde başlayan Yunan saldırısı, kısa sürede gelişmiş, Afyon, Kütahya, Eskişehir sırayla düşmüştür. Türk ordusunun yok olmaması için Mustafa Kemal İsmet Paşa'ya "Sakarya'nın doğusuna çekilmesi" önerisinde bulunmuştur. Ordu Sakarya'nın doğusuna çekilmiştir. Bu çekilme karşısında TBMM'de savaşın kazanılamayacağı yönünde endişeler ortaya çıkmıştır. TBMM'nin Kayseri'ye taşınması gerekliliği dahi tartışılmıştır.

Eskişehir-Kütahya Savaşları yenilgisi üzerine Mustafa Kemal'e karşı olan kişiler geri çekilmeyi de bahane ederek ona karşı saldırmaya başlamışlardır. Mustafa Kemal bu eleştirilere karşı bu olağanüstü durumla başa çıkmak için Meclis'ten olağanüstü yetkiler istemiştir. TBMM'de yoğun tartışmalardan sonra Mustafa Kemal'e 5 Ağustos 1921'de Başkomutanlık yetkisi verilmiştir. Üç ay süreyle de TBMM'nin bütün yasama ve yürütme yetkileri verilmiştir. Mustafa Kemal Başkomutan olduktan sonra ilk iş olarak, orduyu güçlendirmek amacıyla halkın elinde bulunan her şeyin orduya verilmesini emreden Tekalif-i Milliye Emirleri'ni (8 Ağustos 1921) yayınlamıştır. Mustafa Kemal'in Başkomutan olmasından sonra da Sakarya Zaferi gelmiştir. Sakarya Savaşı (23 Ağustos-13 Eylül 1921) galibiyeti ile Türk ordusu artık savunma durumundan çıkarak taarruz gücüne ulaşmıştır. Artık Yunanlılar Batı Anadolu'da tutunabilmek için savunma durumuna geçmişlerdir. Mustafa Kemal'e Sakarya Savaşı sonucunda Mareşallik ünvanı verilmiş ve TBMM'deki otoritesini arttırmıştır. Dış politikada da önemli bir gelişme olarak Fransa ile Ankara Antlaşması yapılarak, Fransa işgal ettiği Anadolu topraklarını boşaltmıştır. Ankara Antlaşması ile bir İtilaf Devleti tarafından ilk defa ulusal

mücadele kabul edilmiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği ve Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, ile Kars Antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşma ile Sovyetler Birliği'nin egemenliği altına giren bu cumhuriyetler ile TBMM arasındaki sınırların kesinleştirilmesi sağlanmıştır.

Sakarya Savaşı'ndan sonra ordunun taarruzu için hazırlıklarına başlanmıştır. Fransa ile yapılan Ankara Antlaşması ile Güney Cephesinin kapanmasından sonra buradaki birlikler de Batı Cephesi'ne kaydırılmıştır. Yoğun hazırlıklar tamamlandıktan sonra 26 Ağustos 1922'de Büyük Taarruz başlamıştır. Türk birliklerinin ilerlemesi ve Yunanlıların kaçması ile 9 Eylül'de Türk ordusu İzmir'e girmiştir. 18 Eylül'de ise Batı Anadolu'da Yunan askeri kalmamıştır. 10 Ekim'de ise Mudanya Ateşkesi imzalanmıştır. Ateşkes ile TBMM İngiltere, ve İtalya tarafından da tanınmıştır. Ateşkes ile Trakya da Türk ordusuna bırakılmıştır. Mudanya Ateşkes Antlaşması ile barış antlaşmasının Lozan'da yapılması kararlaştırılmıştır.

5.2.2.3. Saltanatın Kaldırılması

İtilaf Devletleri 28 Ekim 1922'de TBMM'yi Lozan'da toplanacak olan barış konferansına davet etmişlerdir. Bir gün önce de İstanbul Hükümeti konferansa davet edilmiştir. İtilaf Devletlerinin amacı, TBMM ve İstanbul Hükümeti arasındaki fikir ayrılıklarından yararlanarak, barış antlaşmasını kendi istedikleri yönde belirlemektir.

Bu gelişmelerden dolayı, Mustafa Kemal, artık saltanatın kaldırılması zamanının geldiğine karar verdi. Yeni Türk devleti'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine geçtiğini ve Anayasanın, egemenlik hakkını ulusa verdiğini belirten bir karar hazırlayarak Meclis'e sunulmuştur (Kongar, 1999, 96). Mecliste bu konuda fikir ayrılığı bulunuyordu. Bir kısım milletvekilleri, ne pahasına olursa olsun saltanatın devamını istiyor, bir kısmı da "tarihi misyonunu tamamlamıştır" diyerek kaldırılmasından yana tutum belirlemiştir. TBMM'de Saltanat'ın kaldırılması hakkında yoğun tartışmalar yapılmış ve bir sonuca ulaşılmamıştır. Sonuçta Mustafa Kemal saltanat ve hilafetin birbirinden ayrılarak saltanatın kaldırılması yönünde bir konuşma yapmıştır. Daha sonra da saltanatı kaldıran kanun tasarısı 1 Kasım 1922'de kabul edilmiştir. Osmanlı Saltanatı artık kesin olarak sona ermiştir. Böylece Lozan'da temsil sorunu da çözülmüştür.

5.2.2.4. Yeni Devletin Tescili: Lozan Barış Antlaşması

Saltanatın kaldırılmasıyla, tüm çabalar Lozan Barış Konferansına yönlendirilmiştir. Konferans, 20 Kasım 1922'de çalışmalarına başlamıştır. Türkiye'yi İsmet Paşa temsil etmiştir. Lozan Konferansı'nın uzun tartışmalarından sonra Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923'te imzalanmıştır.

Lozan Antlaşması'nın esasları ise özet olarak şöyledir:

- (1) Trakya sınırı, Mudanya Ateşkesi'nde saptandığı şekilde, Meriç Nehri sınırı olacaktır.
- (2) İmroz ve Bozcaada Türkiye'ye veriliyor. Diğer Ege adaları Yunanistan'a verilecektir. Midilli, Sakız, Sisam, Nikarya adaları silahsızlandırılacaktır.
- (3) On iki ada ve Meis İtalya'ya verilecektir.
- (4) Suriye sınırı Ankara Antlaşması'na göre belirlenecektir.
- (5) Türkiye-Irak sınırı İngiltere'nin katı tutumu nedeniyle çözümlenememiştir.
- (6) Kapitülasyonların her türden olanı kaldırılmıştır.
- (7) Osmanlı borçları Osmanlı'dan ayrılan devletlere paylaştırılmıştır. Borçların ödenmesi için her türlü yabancı denetimi kaldırılmıştır.
- (8) Marmara Denizi ve Boğazlarda dar bir bölge askersiz olacaktır. Türkiye bir savaşa girerse boğazları silahlandırabilecektir. Yabancı savaş gemilerinin savaş ve barış zamanlarında boğazlardan geçişlerini, incelemek için Boğazlar komisyonu kurulmuştur.
- (9) İstanbul Rumları ve Batı Trakya Türkleri hariç, Türkiye'deki Rumlarla Yunanistan'daki Türklerin yerleri değiştirilecektir.
- (10) Bütün azınlıklar Türk vatandaşı sayılmıştır.
- (11) Türkiye'ye savaş tazminatı olarak Yunanistan tarafından Karaağaç ve çevresi verilecektir.

Lozan Antlaşması, tüm sorunları da çözümleyememiştir. İngiltere ile Irak sınırı ve Musul sorunu, Hatay sorunu gibi sorunlar daha sonradan çözümlenmiştir. Lozan Barış Antlaşması genel olarak yeni Türk Devleti'nin varlığını tüm dünyaya duyurmuştur.

Türk Bağımsızlık eylemi, yirminci yüzyılın başlarına damgasını vuran en önemli dünya olaylarından biridir. Bu eylem sadece Batı sömürüsüne karşı bir ayaklanması değil, aynı zamanda yeni bir ulus ve yeni bir toplum yaratma çabasını da simgeler (Kongar, 1983, 89). İşte şimdi sıra Cumhuriyet Devrimlerine gelmiştir.

6. CUMHURİYET DEVRİMLERİ'NİN GERÇEKLEŞTİĞİ YER İLE DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ VE BELİRLEYİCİ ETKENLER

Bu Bölümde, Cumhuriyet Devrimleri'ni incelemeden önce gerçekleştiği yerin ve dönemin, siyasi, toplumsal, ekonomik özellikleri incelenmiştir. Cumhuriyet Devrimlerinin doğum yeri diyebileceğimiz bu yeri öncelikle incelemek devrimlerin temel mantığını anlamada yardımcı olacaktır.

6.1. Cumhuriyet Devrimlerinin Öncesinde Anadolu

Cumhuriyet Devrimleri gerçekleştirilmeden, yani Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce bu coğrafyada Anadolu'da birçok uygarlık, imparatorluk kurulmuş ve yaşamıştır. Aynı zamanda bu coğrafya insanlık tarihinde birçok ilkin gerçekleştiği “Bereketli Hilal”de bulunmaktadır. Diamond (2002, 176)'un da belirttiği gibi, kentlerin, yazının, imparatorlukların, uygarlık denilen şeyin ve uzun bir zincir oluşturan bütün gelişmelerin başlangıç noktası burası olmuş gibi görünüyor. Coğrafi olarak bir köprü gibi düşünebileceğimiz Anadolu Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlar. Birçok uygarlık Anadolu'da aslında hala yaşamaktadır. Bu uygarlıkların birçok mirası birbirine karışmış bir durumda Anadolu insanının yaşantısında, geleneklerinde hala yaşamaktadır. Bu uygarlıkların mirası Anadolu'da kurulan tüm devletleri etkilemiştir. Onların devlet yapılarını da etkilemiştir.

Bereketli Hilal'i içerisinde bulunduran Anadolu, 1071'de Selçukluların Bizanslıları Malazgirt Zaferiyle yenmesiyle Türklerin egemenliğine girmeye başlamıştır. Daha sonra ise başkenti İznik olan Anadolu'da Selçuklu İmparatorluğu kurulmuştu (Avcıoğlu, 1982, 1937). Anadolu Selçukluları Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenildikten sonra Anadolu'da beylikler dönemi başlamıştır.

Anadolu Selçukluları yıkıldıktan sonra Anadolu'da Beylikler kurulmuştur. Anadolu'da kurulan bu beyliklerden ise Osmanlı Beyliği küçük bir beylik olmasına rağmen diğer beyliklere göre ilerleyen dönemlerde daha öne çıkmaya başlamıştır. 30 yıl içinde de diğer beylikler Osmanlı Beyliğine bağlanmışlardır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. İnalçık (2003, 15)'a göre bunda kilit olay, Osmanlıların Balkanlar'da, batıya doğru sonsuz genişleme olanağı sunan bir köprübaşı kazanmalarıydı. Zamanla Osmanlılar Balkanlarda ilerleme olanağı bularak topraklarını genişlettiler. Balkanlar'daki ilerlemede şansın yaver gitmesiyle kolay

olmuştur. Bunu da şöyle açıklamaktadır: İncalcık, Osmanlı istilasını, bir yığın bağımsız kral, despot ve ufak beyin kendi yerel çekişmelerinin çözümü için dış yardım aramakta tereddüt göstermediği, politik bir parçalanma dönemine denk düşmesidir (İncalcık, 2003, 17). Osmanlılılar Anadolu Selçuklularına bağlı bir emirlik olmaktan çok çabuk kurtulamamışlardır. Kurucusu Osman Bey döneminde devam eden bu durum oğlu Orhan Bey döneminde “Emir” adı bırakılarak “Sultan” adı kullanılmaya başlanmıştır (Kongar, 1999, 50). Uygun coğrafi ortam sayesinde ilerleme olanağı bulan Osmanlılar Bizans ve Balkanlar için tehdit olmaya başlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu, Yıldırım Beyazıt’a kadar genişlemiştir. Yıldırım Beyazıt döneminde de ülke doğuda genişlemiş, İstanbul kuşatılmış, sonuç alınamamıştır. Bu dönemin Osmanlı İmparatorluğu için en büyük kaybı Moğol İmparatoru Timur ile savaşa girmek olmuştur. 1402 Ankara Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu yenilince Osmanlılar dağılma noktasına gelmişlerdir. Osmanlı egemenliği altına alınan Türk Beylikleri yeniden bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Osmanlıların toparlanması kolay olmamıştır. Yıldırım Beyazıt’ın oğulları arasında uzunca bir süreç taht kavgası yaşanmıştır. Bu süreç sonunda Çelebi Mehmet tahta geçmiş ve bozulan birliği sağlamaya çalışmıştır. Birliği kurma çabaları Çelebi Mehmet’in oğlu II. Murat döneminde de devam etmiştir. Daha sonra tahta çıkan Fatih Sultan Mehmet, 1453’te İstanbul’u alarak devletin başkenti yapmıştır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu’nun yükselme devri başlamıştır. Yükselme devrinin 1579’a kadar sürdüğü kabul edilmektedir. 1579’da 1699 Karlofça Antlaşmasına kadar da Osmanlı imparatorluğu duraklama dönemini yaşamıştır. Bu dönemde İmparatorluk sınırları doğuda İran’dan Hazar Denizi’ne güneyde, Arabistan’a ulaşmış batıda Adriyatik Denizi’ne kadar ulaşılmıştır. Kuzey Afrika neredeyse tamamen fethedilmiştir. Artık çöllere ve okyanuslara ulaşılmıştır. İmparatorluk bir anlamda artık doğal sınırlarına ulaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun duraklamaya ve çöküşe gidişinin birçok nedeni vardır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun temel kurumları, hızla yükselen Avrupa’nın etkisiyle dağılmıştır; Avrupa bilim ve teknikte hızla ilerlerken, Osmanlılar kendilerini değişen koşullara uyduramıyordu. Osmanlı, çağcıl ekonomik sorunları anlayamıyor, Ortadoğu devletinin geleneksel formüllerine bağlı kalıyordu. Çağdaş Avrupa güçlerinin merkantilist ekonomi düşüncesinin tersine Osmanlı devlet adamları serbest pazar politikasına bağlıydılar. Temel sorunları, iç pazarda ihtiyaç

maddelerinin bolluğunu sağlamaktı. İmparatorluk için kapsamlı bir ekonomi politikası düzenlemekten geri kalıp, kapitülasyonlarla pazarı Avrupalılara açmakta bir tehlike görmüyorlardı. Öyle ki, 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra imparatorluğun Akdeniz limanları arasındaki taşımacılığını bile Avrupalılar üstlenmeye başlamışlardır. Geleneksel anlayışa bağlı olan Osmanlı İmparatorluğu, mal ithalatını teşvik ederken, ihracatı ise kösteklemiştir. İthalata da ihracata da eşit gümrük vergisi koyuyor, iç pazarda sıkıntı yaratabileceği kaygısıyla belli malların ihracatını yasaklıyordu (İnalcık, 2003, 56).

Osmanlı İmparatorluğu, artık duraklamaya başlamışken, Avrupa ise üzerindeki Ortaçağın karanlık toprağını atmaya başlamıştır. Barutun ateşli silahlarda kullanılması ile birlikte Avrupa'da krallar topu feodal beylere karşı kullanmaya başlamışlardır. Böylece kalın surların yıkılabileceği görüldü. Avrupalıların pusulayı öğrenmesiyle açık denizlere açılmalarına imkan doğdu. Açık denizler için dayanıklı gemiler yapmaya başladılar. Akdeniz'in Osmanlı egemenliğinde bulunması Hindistan'dan gelen ticaret yollarının Osmanlı egemenliğinde bulunması Avrupalıların uzak doğudan gelen malları pahalıya almalarına neden oluyordu. Bunun sonucunda da Avrupalılar kendilerine yeni yollar yeni çıkış noktaları bulabilmek için açık denizlere açıldılar. Amaç Hindistan'a ulaşmaktı. Sonuçta Amerika'ya ulaştılar. Buranın zenginliklerini, değerli madenlerini, Avrupa'ya getirmeye başladılar. Osmanlılar'ın elindeki ticaret yollarına karşı, farklı yollarla Hindistan ile ticarete başladılar. Tüm bunları Osmanlı izlemekle kaldı. Kendisini çağa uyduramadı. Avrupa bir taraftan sermaye birikimine giderken, diğer taraftan kilisenin de baskısı azalmaya başlamıştı. Avrupa'da Gutenberg'in matbaayı yapmasıyla, kitaplar artık çok sayıda ve daha az masraflı olarak basılmaya başlandı, bunun sonucunda da okuma yazma oranı arttı. 1450'de İstanbul'un fethinden sonra Avrupa'ya geçen bilim adamları, ressam, yazarlar, Avrupa'da Rönesans'ı başlatmışlardır. Rönesans ve Reform ile birlikte Avrupa'da o döneme kadar hiç önem verilmeyen müspet bilimlerin önü açılmış, edebiyat, güzel sanatlarda yenilikler ortaya konulmuştur. Kilisenin etkisi kırılmıştır. Artık ön plana çıkan akıl, bilimdir.

1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk toprak kaybına uğraması ile birlikte gerileme dönemi başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu elinde bulunduğu toprakları sürekli olarak kaybetmiştir.

Yozlaşan toplumsal, ekonomik ve siyasal yapı ile “kapitülasyon”lara ek olarak Batı'nın teknik ve ekonomik ilerlemesi ve Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkan ulusçuluk akımları, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü hızlandırmıştır. Toplumun bütün kurumlarıyla birlikte yeniçerilerin de bozulması, gerek toplumsal, gerekse siyasal yaşam üzerinde son derece olumsuz etkiler yapmıştır. Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi gittikçe Batı'ya bağımlı duruma gelmiş ve bununla birlikte siyasal çöküş beraberinde gelmiştir (Kongar, 1999, 54).

Bu dönemin önemli olayları arasında yeniçeri ocağı kaldırılarak, yerine daha çağdaş ordu kurulması, Avrupa'nın çeşitli kentlerinde devamlı elçilikler kurulması, resmi devlet matbaasının açılması sayılabilir. II. Mahmut döneminde anayasacılık hareketlerinin başlangıcı olarak sayılabilecek Sened-i İttifak'la padişah kendi otoritesinin dışında bir güç olarak ayanları tanımış ve padişahın yetkileri çok az da olsa sınırlandırılmıştır. İlk defa Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir. 1839'da Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. Ferman ile Müslüman ve Hristiyan bütün halkın ırz, namus, can ve malı devlet garantisi altına alınmış, herkesin kanun önünde eşit olması gibi önemli düzenlemeler getirmiştir. Diğer bölümlerde daha ayrıntılı olarak inceleneceği gibi Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi halktan gelen bir talep üzerine olmamıştır. Padişahın kendiliğinden yetkilerini sınırlandırmasıyla gerçekleştirilmiştir. 1876'da ilk Anayasa olan Kanun-i Esasi, kabul edilmiştir. Bu dönem fazla uzun sürmemiştir. II. Abdülhamit “93 Harbi” olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşını bahane gösterip anayasanın kendisine verdiği yetkiyi kullanarak, meclisi tatile gönderdi ve anayasayı da uygulamadan kaldırdı. II. Abdülhamit yönetimi 1908'e kadar devam etmiştir. 1908'de Anayasa yeniden yürürlüğe konulmuştur. 1913 yılında Bab-ı Ali Baskını ile İttihat ve Terakki tam anlamıyla iktidarı ele geçirmiştir. İttihat ve Terakki I.Dünya Savaşı'nı Almanların kazanacağı inancı ve kaybedilen toprakları geri almak beklentisiyle Almanya'nın yanında savaşa girmişlerdir. I. Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu oldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1920'de imzaladığı Sevr Antlaşmasına göre İmparatorluk Anadolu'nun ortasında küçük bir toprak parçası üzerinde kalıyordu. Fakat bu kabul edilemezdi ve edilmedi. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Atatürk, Türk Ulusal Bağımsızlık savaşını başlatmıştır.

6.2. Anadolu'da 1920-1938 Arası Dönemin Siyasal Özellikleri

Ortaçağın genel karakterini oluşturan bir devlet biçimi olarak teokratik temele göre kurulmuş olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, temel yasa şeriattır. Şeriat dini bir inanç şekli, toplum düzeni, ahlak sistemi, tarihin açıklanması ve devlet düzenidir. Tanrı ile kul ilişkisine dayanan yaşam biçimi siyasal olunca, egemenliğin kaynağı da buna bağlı olarak ilahi güç olan Tanrıdadır. Bütün zamanlar için konmuş, hemen bütün İslam devletlerinin değişmez anayasası olan Kur'an Osmanlı İmparatorluğu'nun da temel yasasıydı. Osmanlı İmparatorluğu, kuruluş yönünden Türk, hukuk sistemi yönün islami bir yapıdadır. Türklerin Araplardan ayrı bir yaşam biçimi ve dünya görüşü olması sebebiyle, Tanrı hukuk yapısı anlayışından çok, insan hukuk yapısına bağlı olan hareketleri örf hukukunun oluşmasını sağlamıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu çeşitli ırk ve dinlere bağlı halkları bünyesinde bulundurduğundan, İslam hukuku yalnız Müslümanlara uygulanabilmiştir. Her çeşit haklar yönünden Müslümanlar eşit kabul edilmiş, devlet yönetiminde görev alabilmek için de, kesinlikle İslam hukukuna tabi olmak gerekmiştir. Müslüman olmayanlar ise kendilerine tanınmış olan haklar çerçevesinde serbest olmuşlar, din ve mezhep hakları garanti altına alınmıştır. İslam hukukundan yararlanamadıkları için de siyasal haklar tanınmamıştır. Devlet yönetimine katılma hakkına rağmen Müslüman olanların da can ve mal güvenlikleri bulunmamaktaydı. Bu durum Tanzimat dönemine kadar değişmeden devam etmiştir.

Kapitalizm ve burjuva ulusal devletler çağında Osmanlı İmparatorluğu da benzeri imparatorluklar gibi çağını doldurmuştu. Birinci Dünya Savaşı yenilgisi ile farklı ulusların çoğunlukla yaşadığı yerlerin elden çıkması, artık çokuluslu devlet yapısının bittiğini göstermektedir (Tanör, 2003, 144).

Türkiye'de egemen bir seçkin yapı vardır. Bu Osmanlı İmparatorluğu'nda da Türkiye Cumhuriyeti'nde de vardır. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranlar Osmanlı eğitim sisteminden geçmiş olan kişilerdir. Aynı zamanda, Türkiye'de seçkinler politikasının egemenliği, büyük ölçüde ülkenin tarihinden ve kültüründen kaynaklanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu patrimonyal devletin mükemmel örneklerinden biridir. Bu sistemde otorite, mutlak bir sultanın elinde toplanmış, o da bunu geniş bir bürokratik askeri aygıtın yardımıyla kullanmıştır. Bu aygıtın üyeleri olan saray ve ordu mensupları, kamu görevlileri ve ulema, yönetici sınıfı oluşturmuşlardır; toplumun

onların dışında kalan bölümü olan Müslim ve gayr-i müslim uyrukların ise devlet yönetiminde hiçbir rolleri olmamıştır. Yöneten ve yönetilen sınıflar arasındaki bu kati ikiliğe, sultanı yönetici sınıfın tartışılmaz efendisi haline getiren başka özellikler de eklenmiştir. Bu özelliklerden bir devşirme sistemiydi. Devşirmeler hukuken köle statüsüne tabi oluyor ve devlet hizmeti için yetiştiriliyorlardı. Sultan hukuken kendi mülkü sayılan devşirme görevlilerin hayatına dilediği gibi son verebildiği ve mallarını müsadere edebildiği için, bunlar onun otoritesine meydan okuyabilecek bir konumda değillerdi. Üstelik, eski sosyal çevrelerinden koparılmış olmaları, illerde yerel köklere sahip, yarı-özerk güç merkezlerinin gelişmesini engellemiştir (Özbudun, 1994, 2,3)

6.3. Anadolu’da 1920-1938 Arası Dönemin Toplumsal Özellikleri

Küçük bir beylik olarak kurulan Osmanlı İmparatorluğu, giderek tüm Anadolu’yu ele geçirmiş, Anadolu’nun dışına yayılarak Arap yarımadasının tümüne, Kuzey Afrika’ya, Balkanlar’a, Avrupa içlerine, Kırım’a, İran’a kadar yayılmıştır. Genişleyen imparatorluk sınırları içinde ayrı dinden, ayrı mezhepten, ayrı soylardan, ayrı dille konuşan topluluklar vardır. Devletin ordu gücü, sıkı disiplin altında bu ayrı soydan, ayrı dilden, ayrı dinden insanları bir arada yaşamaya zorlamıştır. Fakat devlet, uzandığı, yayıldığı ülkelerde bir Türkleştirme, İslamlaştırma politikası da gütmemiştir. Ele geçirdiği yerleri, gelir sağlayan, ürün veren, vergi ödeyen, topluluklar olarak görmüştür (Kili, 2003, 79). Osmanlı İmparatorluğu baskıcı bir yönetim de uygulamamıştır. Ele geçirilen ülkelerin halkları özgür bırakılmışlardır. Doğal olarak Osmanlı topluluğunun hiçbir ortak paydası da olamamıştır. Bu nedenle Fransız Devrimi’nin yaymış olduğu ulusalcılık akımları imparatorluğu parçalanmaya itmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda okuma yazma bilenlerin oranı da oldukça düşüktür. Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalan topraklardan Türkiye’de okuma yazma bilenlerin oranı nüfusun %11-%12 civarında tahmin edilmektedir (Şahin, 1998, 7).

Türkiye’deki toplumsal sınıflara bakıldığında:

Osmanlı toplumsal sınıflarını Karpas (1996, 82) şöyle sınıflandırmıştır:

Osmanlı İmparatorluğu’nun basit farklılaşmamış bir yapısı olduğu, bunun başlıca iki kattan oluştuğu genellikle kabul olunur: üstte padişahla idareci sınıflar,

altta halk yığınları. Osmanlı'da idareciler, birbirine paralel ve uygun üç ayrı sınıfa bölünen, düzenli, simetrik ve ayrıntılı bir rütbeler sisteminden ibaretti.

İlkin başlarında şeyhülislam bulunan şeriatın yorumcuları **ulema** vardı.

İkincisi, vezirin (daha sonraları sadrazam) başında bulunduğu, **devlet hizmetinde çalışanlar grubu**.

Üçüncüsü, imparatorluğun belkemiği ve birçok devlet ricalinin içinden yetiştiği insan kaynağı olan **ordu**. Bu sınıflardan her biri kendi içinden ayrıca derecelenmişti ve her üçünün de birbirini karşılayan görevleri ve teşkilatı vardı.

Osmanlı toplumsal sınıfları arasında dikey hareketlilik ve geçişkenlik de neredeyse yoktur. Toplumsal sınıfların katı bir yapısı vardır.

Osmanlı'da toprak devlete ait olduğu için toprak mülkiyetine dayanan bir aristokrat sınıfın meydana gelmediği kabul edilir. Bununla birlikte, Doğu Anadolu'da feodal bir toprak sistemi kurulduğu gibi Balkanlar'da hazır bulunan feodal sistem de muhafaza olundu. Yine de Osmanlı'da az çok bir eşitleşme hareketi yer aldı. Böyle bir hareket belirli bir toplumsal teorinin sonucu değildi; sadece devlet idaresini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla uygulanan pratik bir siyasetin kendiliğinden doğurduğu ikinci derecede bir sonuçtur. Toprakları ellerinde tutan zümreler hiçbir zaman bu durumlarını kanunen kabul ettiremediler veya teşkilatlanmış bir sınıf olarak iktidara geçemediler; çünkü karşılarında askeri kaygıları en başa alan her şeye egemen bir devlet vardı, fakat 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı toprak idaresi bozulunca toprakların bir bölümü bunların kontrolüne girdi. Bu gelişme 19. yüzyılın ikinci yarısında daha da hızlandı (Karpas, 1996, 83).

19. yüzyıl ve 20. yüzyıllarda çok garip bir durum ortaya çıkmıştır. Çökmekte olan imparatorluğun toprakları fiilen özel şahısların eline geçmektedir, ama bu geçişi düzenleyecek çağdaş özel mülkiyet esasları yoktur. Mevcut şeriat hükümleri bu yeni mülk şekline uyamıyordu, çünkü bu mülkü işletme ve ondan faydalanma artık islamın kardeş-ümme prensibi altında değil, liberal ekonomik felsefenin kar ve zarar, sermaye yatırımı ve birikmesi gibi kaçınılmaz maddi kuvvetleri altında geliyordu (Karpas, 1996, 84).

Türkiye'de Avrupa'da yaşanan yüzyıllarca süren sınıf mücadeleleri yaşanmamıştır. Bu sınıf mücadelelerinin yaşanmamış olması bizdeki cumhuriyet ve demokrasi kavramlarının farklı yollar izleyerek gelişmesine de neden olmuştur.

Türkiye’de sınıf mücadelesinin olmamasının nedenlerini de Karpas (1996, 84) şöyle ifade ediyor: Ortada mülk var ama mülkiyet yoktu. Gelenekçi görüşlerin desteklediği ve gerektiğinde devlet otoritesinin zoru ile uygulanan, padişah-devlete mutlak boyun eğmek düşüncesi toplumu birleştirici bir rol oynayarak siyasi çatışmaları ve sınıf mücadelesini önledi. Aslında bu sorunun yanıtı bir bakıma da bizde demokrasinin tam anlamıyla, ya da Batıdaki gibi gelişmemesinin cevabıdır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun büyük toprakları üzerinde güçlü bir merkezi otoritenin sürdürülmesine imkan veren ikinci bir özellik, Osmanlı toprak sistemiydi. Bu sistem, toprağın asli mülkiyetini devlette bırakmış ve tımar sahiplerinin haklarını, vergilerin toplanması ve kendi görev alanları içindeki köylülerin denetlenmesiyle sınırlandırmıştır. Buna karşılık tımar sahibinin yükümlülüğü, savaş sırasında orduya katılmak üzere belli sayıda yerel asker toplamak, eğitmek ve donatmaktır. Tımarlar merkezi hükümetçe veriliyor ve gerektiğinde onun tarafından geri alınabiliyordu. Ayrıca, tımarların en büyükleri olan has’lar makama bağlı olduklarından, ancak geçici bir süre elde bulundurulabiliyorlardı. Bu duruma göre tımar sahipleri, illerde bağımsız bir iktidar temeline sahip ırsi bir aristokrasi değil, bir devlet hizmetlileri sınıfı oluşturuyorlardı (Özbudun, 1994, 3).

Türkiye’de seçkinler politikasının egemenliği, büyük ölçüde ülkenin tarihinden ve kültüründen kaynaklanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu patrimonial devletin mükemmel örneklerinden biridir. Bu sistemde otorite, mutlak bir sultanın elinde toplanmış, o da bunu geniş bir bürokratik askeri aygıtın yardımıyla kullanmıştır. Bu aygıtın üyeleri olan saray ve ordu mensupları, kamu görevlileri ve ulema, yönetici sınıfı oluşturmuşlardır; toplumun onların dışında kalan bölümü olan Müslim ve gayr-i Müslim uyrukların ise devlet yönetiminde hiçbir rolleri olmamıştır. Yöneten ve yönetilen sınıflar arasındaki bu kati ikiliğe, sultanı yönetici sınıfın tartışılmaz efendisi haline getiren başka özellikler de eklenmiştir. Bu özelliklerden bir devşirme sistemiydi. Devşirmeler hukuken köle statüsüne tabi oluyor ve devlet hizmeti için yetiştiriliyorlardı. Sultan hukuken kendi mülkü sayılan devşirme görevlilerin hayatına dilediği gibi son verebildiği ve mallarını müsadere edebildiği için, bunlar onun otoritesine meydan okuyabilecek bir konumda değillerdi. Üstelik, eski sosyal çevrelerinden koparılmış olmaları, illerde yerel köklere sahip, yarı-özerk güç merkezlerinin gelişmesini engellemiştir (Özbudun, 1994, 2,3).

Batı Avrupa'dakine benzer bir feodalizmden, ırsi bir aristokrasiden, özerk kilise örgütünden, güçlü bir tüccar sınıfı ya da esnaf loncalarından, kendi kendini yönetme hakkına sahip şehirlerden yoksun bulunan ve yönetici sınıfı kullardan oluşan Osmanlı İmparatorluğu, Doğu despotluğuna yaklaşan bir model oluşturmaktadır (Özbudun, 1994, 3).

Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitimin durumu da hiç iç açıcı değildir. Tanilli (2004)'nin Sakaoğlu'ndan aktardığına göre; kadınların ve kızların %98'i ümmi olmak üzere, 12 milyon nüfusun sadece 1 milyonu okuryazardır. 355.000 çocuk ve genç de, olanakları, koşulları birbirinden çok farklı ama ortak adları "mektep" olan eğitim kurumlarına devam etmişlerdir. Görevdeki 12.000 öğretmenin ise, -en iyimser bir tahminle- sadece 3-4 bini muallim mektebi, sultani, idadi çıkışlıyken; diğerleri, medresede yetişmiş ya da ilkokulu bitirmiştir. Eğitim Tanilli'nin tabiriyle tam bir "alabulacalık"tır. Bu alabulacalı sistemin tehlikesi ise, birbirinden kopuk, dünya ve ahiret görüşleri bağdaşmayan kuşaklar yetiştirmesiydi; bunun temelinde de yapıları, havaları, programları, öğretim kadroları, amaçları farklı okul ve medreselerdi. Kurumlar arasında da şiddetli mücadeleler vardır. Eskilerin yenilere, yenilerin de eskiye düşman bir yapıları vardı. Yani ortada mektep-medrese ikiliği vardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitimde olduğu gibi takvimde de çok değişik uygulama var. Bir yerine üç takvim Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde uygulanmıştır. Altan Öymen (2002, 24-25), durumu şöyle anlatıyor. 1900'lü yılların Osmanlı'sında üç takvim var. İki resmi: Hicri takvim ve rumi takvim. Diğer, resmi değil ama, ülkenin Avrupa'yla ilişkili nüfusu tarafından fiilen kullanılıyor. Babiâli tarafından da birçok halde zorunlu olarak kabul görüyor: Miladi takvim. Bunun sonucunda da ilginç olayların yaşandığını anlatıyor. Örneğin, 1900 yılının ilk gününün üç takvimdeki karşılığı şöyledir: Hicri 29 Şaban 1317, rumî: 20 Kânunuevvel 1317, miladi: 1 Janvier 1900. Fakat nüfusun büyük kısmının miladi takvimle ilgisi yok. Dolayısıyla yüzyıl değişikliği de. Ama bu üç takvimli durumda yeni yüzyılı kutlama havası ülkenin -tümünde olmasa da- birçok yerinde hissediliyor.

Osmanlı topluluğunda kadın, taassuba karşı devletin başlıca tavizi idi. Taassup için ahlak, ırz, ırz da özellikle kadın demektir. İstanbul'da kadınların ırzından yalnız kocaları, ana babaları sorumlu değildiler. Bütün mahalle halkı aile hayatını kontrol ederdi. Bir eve kadın alındığı haberi duyuldu mu, imam, bekçi ve belli başlı mahalle

eşrafı gider, o evi basardı. Sokakta herkes kadın kıyafetine karışmak hakkını kendinde görürdü. Yüzler, eller, kollar ve bacaklar iyice kapanmalı, çarşaflar vücut biçimini hiç sezdirmemeli, peçeler bir süs değil, tam bir örtü olmalıydı. Kadın erkekle bir arabaya binemezdi. Vapurlarda, tramvaylarda muhallebici dükkanlarında kadın yerleri perde veya kafesle erkek yerlerinden ayrılmıştı. Mesirelere kadar her yerde harem kısmı vardı (Atay, 1998, 408).

1908 II. Meşrutiyet'ten sonra dahi mesala kız mekteplerinde edebiyat hocası harem ağasıydı. Batılı tefekkür adamı, bir milletin medeniyetini ölçmek istiyor musunuz, kadına nasıl davranıldığına bakınız der. Osmanlı topluluğunda bu bir dışı muamelesi idi (Atay, 1998, 409).

6.4. Anadolu'da 1920-1938 Arası Dönemin Ekonomik Özellikleri

Genel Olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayileşme yoktur. Ekonomi tarıma dayalıdır. Tarım kesimi İmparatorluğun son yıllarında ulusal gelirin yaklaşık %55'ini sağlamakta ve nüfusun da %80'ini barındırmaktadır (Şahin, 1998, 8-9). Kentlerde, el sanatlarına dayanan küçük atölyeler biçiminde, yürütülen bir üretim tarzı vardır. Üretim hemen hemen tümüyle tarıma dayalıdır. Zamanla genişletilen kapitülasyonlar da yerli üretimi çökertmiştir. Yerli üreticiler yerine yabancılar ülke ekonomisini ellerinde tutmuşlardır. Ülkede sonuçta bir sanayi devrimine yola açacak sermaye birikimi de sağlanamamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik yapının bozuk olması da İmparatorluğun sonunu getirmiştir. Ekonomik yapının bozulmasında ise birçok etmen etkili olmuştur. Öncelikle dış nedenlere baktığımızda, doğal sınırlarına ulaşan Osmanlı İmparatorluğu Asya'dan gelen ticaret yollarının Avrupa'ya ulaşırken geçiş noktasıdır. Coğrafi keşiflerle Avrupalıların Hindistan'a Amerika'ya ulaşmaları ile Osmanlı egemenliğindeki ticaret yolları ve buna bağlı olarak Akdeniz ve Karadeniz limanları büyük darbe yemiştir. Bu ticaretle beslenen Osmanlı'nın gelirleri azalmaya başlamıştır. Devlet yöneticilerinin de geleceği görememeleri nedeniyle İmparatorluk zayıflamaya başlamıştır.

Diğer bir neden de kapitülasyonlardır. Osmanlı İmparatorluğu, ilk önce kapitülasyonlarla ekonomik anlamda Avrupa ülkelerinin etki ve denetimi altına girmiştir. Önceleri Avrupa'da tam anlamıyla siyasi birliğin olmaması ve bu birliğin

de oluşmaması için, ilk olarak Venediklilere Fatih Sultan Mehmet döneminde kullanılan kapitülasyon silahı zamanla Osmanlı İmparatorluğu'na doğru çevrilmiş ve adım adım Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getirmiştir. Osmanlı padişahları imparatorluğun yükselme dönemlerinde Avrupa devletlerine karşı bir ya da birkaçına ayrıcalıklar vererek kendilerine karşı Hristiyan birliği oluşmasını önlemişlerdir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransa'ya verilen kapitülasyonlar en bilinenlerdendir. Kapitülasyonlar zamanla diğer Avrupa ülkelerini de kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Avrupa ülkeleri coğrafi keşiflerle zenginleştikçe bu zenginlik sermaye birikimine ve sanayi devrimine yol açmıştır. Avrupa ülkeleri Merkantilist düşünceyi de benimseyerek ithalata yüksek gümrük duvarları koyarak, kendi yerli sanayilerini desteklemişlerdir.

Coğrafi keşiflerle zenginleşen, Fransa, İngiltere, İspanya gibi ülkeler merkantilist ekonomi düşüncesi ile güçlenip sermaye birikimini başarmışlardır. Tersine Osmanlı devlet adamları, serbest pazar politikasına bağlıydılar. Temel sorunları, iç pazarda ihtiyaç maddelerinin bolluğunu sağlamaktı. İmparatorluk için kapsamlı bir ekonomi politikası düzenlemekten geri kalıp, kapitülasyonlarla pazarı Avrupalılara açmakta bir tehlike görmüyorlardı (İnalçık, 2003, 56). Avrupa ülkeleri de elde ettikleri bu ayrıcalıkları zamanla daha da genişletmişler, Osmanlı ülkesi yarı sömürge haline dönüşmüştür.

Avrupa ülkelerinin yerli sanayi güçlendikçe kendisine yeni pazarlar aramaya başlamıştır. Pazar olarak da Osmanlı en iyi pazardır. Avrupa ülkelerinin aksine Osmanlı ülkesinde gümrük duvarları ithalatı destekler biçimde oldukça düşüktür. Çünkü Osmanlı mantığında piyasada mal bolluğu esastır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda malı bol tutmak için de, ithalat hiçbir engellemeye tabi değil aksine özendirilmiş, ihracat, birtakım yasaklamalar çerçevesinde gerçekleşmiştir. İthalat yolu ile elde edilebilen malların ülke içinde üretimi için bir çaba sarf edilmez ve bunun için kaygı duyulmaz. Sınai işletmelerin lonca ve gedik düzeni içinde sıkı denetime tabi tutulmaları Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayinin gelişimi önündeki bir diğer engeldir. Buna Osmanlı'da yeterli sermaye ve teknoloji birikiminin yokluğu ve yetersizliği de eklenir (Kazgan, 2000, 56). Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden eski gücüne kavuşmasını isteyen III.Selim ve II. Mahmut dönemlerinde önemli düzeltim çalışmaları yapılmıştır. İmparatorluğun ilk sanayi

kuruluşlarının kurulması da bu dönemlere rastlar. Artan askeri harcamalara yetişebilmek için sınırlı bir sanayileşmeye gidilmiştir. Harcamalara karşılık olmak üzere vergiler artırılmıştır. İltizam usulü çok kullanılmıştır. Bunlar da yetmeyince, dışardan borçlanma yolları aranmıştır. Avrupa ülkeleri bir taraftan yüksek faizle borç verirken, ticareti de kendi çıkarlarına göre belirlemişlerdir. Yeni imtiyazlar elde etmişlerdir. Sanayileşmiş ürünleri daha ucuza imal eden, Avrupa'yla rekabet edemeyecek kadar zayıf olan küçük el atölyeleri ve küçük sanayi tamamen çökmüştür. Ülke Avrupa'nın pazarı haline gelmiştir. Anadolu'da işsizlik artınca, dini taassup körüklenmiş ve bu da kısa zaman içinde bir yabancı düşmanlığı şeklini almıştır. Bu duygunun gelişmesinin bir sebebi de yabancı sermayenin imparatorluğa Müslüman olmayan azınlıkların aracılığıyla girmesidir. Yabancı menfaatleri temsil eden ve çoğunluğu Müslüman olmayan yeni bir orta sınıf ortaya çıkmıştır (Karpas, 1996, 85). Gerçekten 1913-1915 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayi sayımı yapılmış. Sonuç dikkat çekici: Sanayi kuruluşlarındaki yatırımların %50'si Rumlara, %20'si Ermenilere, %5'i de Yahudilere ait. Geri kalan %10'u da diğer yabancılara ait (Öymen, 2003, 125-126).

Osmanlı İmparatorluğu 1838'den itibaren önce, İngiltere ile daha sonra da diğer güçlü Batılı devletlerle ticaret antlaşmaları imzalamış, sınırlarını mal akımına açmış, gümrüklerini indirmiş, bazı tekellerini de kaldırmıştı. 1838'deki ticaret anlaşmasına göre, İngiltere'nin sanayi ürünlerine %5 gümrük uygulanıyor. Oysa aynı tarihte Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bir ilden diğer ile yapılan ticarete uygulanan iç gümrük vergilerinin oranı %8. Yani iç ticarete göre dış ticarete, özellikle ithalata kolaylık sağlıyor. Sonunda, 40-50 yıl içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun varolan yerli üretimi çökmüş, ülke açık pazar, yarı sömürge durumuna gelmeye başlamıştır (Tanör, 2003, 18; Öymen, 2003, 122-123).

Osmanlı pazarının büyük potansiyeli, Batılılar tarafından 19. yüzyılın ikinci yarısında daha iyi anlaşılıyor ve yabancı yatırımlar başlıyor. Bu arada yabancı bankalar ardı ardına Türkiye'de şubeler açılıyor. Bunların ilki, 1856'da İngiliz sermayesiyle kurulan ve 1863'te Fransızların da ortak olduğu Osmanlı Bankası'dır. Yabancılar en çok demiryollarına yatırım yapmışlardır. Artan ithalat karşısında büyük dış ticaret açıkları oluşmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu büyük dış ticaret açıkları yüzünden iflasa doğru sürüklenmeye başlamıştır. 1881'de bir

kararname yayınlanarak borçlar konsolide edilmiştir. Devletin en önemli gelirlerinden olan tuz tekeli, alkol, tütün, balık, ipek gibi ürünler üzerindeki vergilerin gelirleri borçların ödenmesine ayrılmıştır. Bu amaçla bir Borçlar İdaresi yani “Düyunu Umumiye” kurulmuştur. Maliye Bakanlığından tamamen bağımsız olan bu Borçlar İdaresi, bir anlamda devleti mali vesayet altına almıştır. Devletin ekonomik ve mali bağımsızlığı artık kalmamıştır. Düyunu Umumiye’nin Osmanlı ülkesinin çeşitli yörelerinde 720 şubesi var ve bu şubelerde 5.500 kişi çalışmıştır. Düyunu Umumiye, devlet gelirlerinin %30’unu denetimi altında tutmuştur. Osmanlı İmparatorluğu tamamen bu kuruluşa teslim olmuştur (Öymen, 2003, 123-124).

Kurtuluş Savaşı’nın başlayacağı yıllarda Anadolu’da kapitalist üretim ilişkilerinin henüz fazla gelişmemiştir. Kurtuluş Savaşı Türkiye’inde, iç pazarın oluşmasında çok önemli bir etken olan ulaştırma şebekesi son derece cılızdır. 1923 yılında yeni Türkiye Devleti’nin Osmanlı İmparatorluğu’ndan devraldığı demiryollarının uzunluğu 4.232 km’dir. Bunun da 2.365 km’si yabancı şirketlerin kontrolü altındadır. Karayollarının durumu ise daha parlak değildir. Vilayetler içinde 3 m’lik ilkel yollar da dahil olmak üzere toplam karayolları 9.711 km’dir. Bunun 3.747 km’si iyileştirmeye muhtaç, 3.283 km’si süratli bakım isteyen yollar olup 3.026 km’sinin ise yeniden yapımı gerekmektedir (Timur, 2001, 16-17).

Yine madencilik alanında da yabancıların egemenliği var. 1911 yılında maden kömürü dışındaki madenlerin imtiyaz hakkının sadece %20’si Türklere ait. Yabancıların %75, azınlıkların %5 payı var (Öymen, 2003, 126).

Çok zor şartlarda da olsa Osmanlı sanayisi yavaş yavaş gelişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda sanayileşme çabaları son 10 yılda görülmüştür. Bu sanayileşmede de dikkat çeken noktalar şöyledir; Osmanlı sanayisi büyük ölçüde tüketim malları üretiminde yoğunlaşmış, sanayinin ham maddesi tarımdan sağlanmış, sanayileşme aşırı derecede bölgesel olarak kıyı bölgelerinde yaşanmış, sanayi kuruluşlarında teknoloji çok düşüktür (Şahin, 1998, 16-18).

Ekonomik ve sosyal alanda önemli bir değişim 1910’lu yıllarda yaşanmıştır. Özellikle İttihat ve Terakki Partisi’nin önderliğinde ortaya konulan “Milli İktisat” politikası 19. yüzyılda yarı sömürgeleşme sürecine girmiş olan ülkede “milli” orta sınıfların doğmasına yol açmıştır. Bu tabakalar ülkenin ekonomik bağımsızlığına ve bütünlüğüne ilgi duyan ulusal orta sınıfı oluşturmuşlardır. Yerel ya da ulusal

bağımsızlık mücadelesinin sivil kadroları bunlardan çıkacaktır. Öncülüğü ya da önderliği ise yine orta sınıflar içerisinde sayılabilen aydınlar, subaylar ve memurlar yapacaktır (Tanör, 2003, 142). Cumhuriyet Devrimleri'nin de ekonomik temelini oluşturan "Milli İktisat" politikası, Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmaya yönelik çabalar içerisinde oluşturulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılın ikinci yarısında büyüme kaydedilen dış ticarete ihracatı aşan ithalatta, temel tüketim malları ağırlıkta iken ihraç edilen malların hemen büyük bir bölümü işlenmemiş tarımsal ürünlerden ibarettir (Kazgan, 2000, 21).

Osmanlı sanayisinin üretim bileşimi gıda, toprak, deri, ağaç, dokuma, kırtasiye, kimya ve madeni eşya imalatından ibarettir. Yani Osmanlı sanayisinin dayanıksız tüketim malları üretimine yönelik olduğu, ara, yatırım ve dayanıklı tüketim malları üretiminde ise önemli bir ağırlık göstermemektedir. Mevcut üretimin de tüketimi karşılama oranı bir hayli düşüktür. Örneğin 1915 yılı itibarıyla ülkede tüketilen unun ancak %59,4'ü, tuğlanın %32,1'i, yünlu dokumanın %41,3'ü ve pamuklu dokumanın %9,5'i ülke içinde üretilmektedir (Kazgan, 2000, 58).

Cumhuriyet öncesi dönemde sanayinin GSMH içindeki payı 1907'de %10,1, 1913'te %11,5 ve 1914'te %10,1 oranlarındadır (Kazgan, 2000, 59).

Batı burjuva devrimlerinin sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu Batı kapitalizminin açık pazarı haline gelince, Osmanlı İmparatorluğu'nda da kapitalist üretim ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Ancak büyük bir Rum nüfusunun bulunduğu İzmir ve çevresi ile Çukurova, Zonguldak gibi bazı bölgeler dışında, bu gelişim Anadolu'yu fazla etkilememiştir. Batı kapitalizmi daha çok Balkanlar, Mısır gibi yerleri etkilemiştir. Anadolu bu yönde büyük bir etkinin dışında kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'nın eşiğinde, Anadolu'ya feodal ve ataerkil üretim ilişkilerinin yaygın bir şekilde yer aldığı geri bir tarım ekonomisi egemendir. Daha çok İstanbul ve İzmir'de kümelenmiş büyük ticaret burjuvazisi, sanayi burjuvazisine dönüşerek Anadolu'da kapitalizmi geliştirecek devrimci bir niteliğe sahip değildir. 1915'te yapılan sanayi sayımına göre 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinin sayısı 284'tür. Bu 284 işyerinden 148'i İstanbul'da, 62'si İzmir'de olup, geriye kalan 74 tanesi de daha çok Batı Anadolu'ya dağılmış durumdadır. Toplam olarak 14.179 işçinin çalıştığı bu 284 işyeri sermaye bakımından ise, %85

gayrimüslimlerin ve özellikle yabancıların kontrolü altındadır. Bu sonuçta göstermektedir ki; ülkede bir sanayi burjuvazisi, hem yok denebilecek derecede cılızdır hem de ulusal değildir (Timur, 2001, 13-15).

Timur'a (2001, 17) göre, Kurutuluş Savaşı sırasında Anadolu prekapitalist bir üretim düzeyinde olup, kapitalizmi geliştirecek devrimci bir burjuvazi yoktur. Egemen sınıflar, işçileri, orta ve yoksul köylüleri çeşitli mekanizmalarla sömüren feodal ağalar, tüccarlar, tefeciler ve cılız bir sanayiciler koalisyonudur. Bunun dışında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da aşiret ilişkileri de mevcuttur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayinin ilk ortaya çıkışı 16. ve 17. yüzyıllardır. 1913 ve 1915 sanayi sayımına göre bile ülkenin 1923 yılı sınırları içerisinde kalan alanda 10 ve daha fazla kişi çalıştıran ancak 560 imalat sanayi işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinde toplam 35.000 kişi çalışmaktadır. İşletmelerin sanayi faaliyet alanları ise; gıda ve dokuma sanayi, taş ve toprağa dayalı sanayi, deri sanayi, ağaç ve mantar sanayi, kağıt ve kırtasiye sanayi, kimya sanayidir. Sanayi kolları içinde işyeri sayısına göre pay %27,7 ile gıda ve dokuma sanayinin olup, bunu %19,5 ile kağıt ve kırtasiye sanayi takip etmektedir (Erkan, 1990, 88).

7. CUMHURİYET DEVRİMLERİNİN GERÇEKLEŞTİRİLDİĞİ DÖNEMDE DÜNYA ÜLKELERİ DEMOKRASİNİN NERESİNDEYDİ?

Bu Bölümde Cumhuriyet Devrimleri'nin gerçekleştirildiği dönemi, doğru ve tarafsız bir biçimde değerlendirebilmek için dönemin koşulları, dönemin dış siyasi ve tarihsel yapısı çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın asıl konusu Cumhuriyet Devrimleri'nin Türkiye'de demokrasinin altyapısını oluşturup oluşturmadığıdır. Bu bakımdan Cumhuriyet Devrimleri'nin gerçekleştirildiği dönemin demokratik olup olmadığı temel olarak incelenmemiştir. Fakat Cumhuriyet Devrimlerinin gerçekleştirildiği dönem de incelenecek olursa Cumhuriyet Devrimlerinin gerçekleştirildiği dönemde de Türkiye demokrasinin gelişmişlik düzeyinin birçok Avrupa ülkesine göre yüksek olduğu görülecektir.

Bu döneme ilişkin olarak çeşitli eleştiriler yöneltmiştir. Atatürk dönemi demokratik değildi, diktatörlüktü ya da totaliter bir yapıdaydı türünde eleştiriler yoğunlaşmıştır. Hatta Akşin (1992, 245)'in de belirttiği gibi Atatürk'ü seven ona hayranlık duyan pek çok insan, aynı zamanda o dönemde “demokrasi” olmamasından dolayı bir rahatsızlık duymaktadırlar. Yine Akşin'in belirttiği gibi bu gibilere sorun açıldığı zaman savunma olarak genellikle söyledikleri, onun bir devrim dönemi olduğu, devrimlerin ancak yetkeci yönetimlerle yapılacağı, dolayısıyla demokratik bir yönetim beklenmemelidir.

Fakat, Dahl (2001)'in yaptığı çalışmaya göre, dünyada 1860'larda bir demokratik ülke varken 1910'larda sekiz, 1920'lerde on beş, 1930'larda yirmi iki, 1940'larda on dokuza düşmüş 1950'lerde yirmi beş ülke demokratiktir. Bu da göstermektedir ki Cumhuriyet Devrimleri'nin gerçekleştirildiği dönemde demokratik ülke sayısı, en fazla yirmi ikidir. Ayrıca Fransız Devriminin etkisi sonucunda ulus devlet sayısında artış ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çokuluslu imparatorlukların da dağılmasıyla yeni devletlerin kurulması ile dünyadaki devlet sayısının artmış olduğunun göz önüne alınması ile durum değerlendirilmelidir.

Harita .2: Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupa

Kaynak: (Büyük Tarih Atlası, 1987, 44)

7.1. Cumhuriyet Devrimlerinin Gerçekleştirildiği Dönemde Dünya Ülkelerinin Yönetim Yapıları

Akşin (1992, 248-249), dünya ülkelerinin demokrasinin neresinde olduklarını ve ne kadar demokrat olduklarını şöyle belirtiyor: Cumhuriyet Devrimleri'nin gerçekleştirildiği dönemde Avrupa'nın genel, ortalama demokrasi düzeyinin oldukça düşük olduğu göze çarpmaktadır. SSCB'de 1917'den başlayarak proleterya diktatörlüğü, İtalya'da 1922'de Mussolini'nin faşist düzeni kurulacaktır. Almanya'da 1933'te Hitler, İspanya'da 1936'da Franco diktatörlüğü başlamaktadır. Doğu Avrupa'da durum aşağı yukarı aynıdır. Polonya'da 1926'da askeri bir darbeyle iktidar gelen Mareşal Pilsudski diktatör olmuştur. Macaristan'da bu dönemde hep İtalya ve sonra da Nazi Almanya'sına yakın olmuş, ülkeyi gittikçe diktatörleşen

Amiral Horthy yönetmiştir. Romanya'da Kral II. Karol aynı biçimde diktatörlüştür. Yugoslavya'da Kral Aleksandr'ın bu dönemde diktatörlüğü görülmektedir. Arnavutluk'ta cumhurbaşkanı olan Ahmet Zogu 1928'de krallığını ilan etmiştir... Bulgaristan'da 1923, 1924, 1935'te askeri darbeler olmuştur... Yunanistan'da yıllarca krallık mı, cumhuriyet mi olsun mücadelesinden sonra II. Yorgi yeniden kral olmuştur. 1936'da yaptığı darbe sonucunda General Meteksas diktatör olmuştur. Avusturya 1933'te diktatörlük olmuş, sonra da Almanya tarafından ilhak edilmiştir. Portekiz'de 1926'da askeri bir darbeye diktatörlük doğmuş, Salazar diktatör olmuştur. 1928'den itibaren Antonio Salazar tarafından 35 yıldan fazla bir süre yönetilmiş ve 1974'te yine bir askeri darbeye Marcello Caetano devrilmiştir Genel olarak Litvanya, Letonya ve Estonya, özellikle 30'lu yıllarda gittikçe diktatörlüğe kaymışlardır.

Çizelge.1: Cumhuriyet Devrimlerinin Gerçekleştiği Dönemde Dünya

Ülkeler	Yönetim Yapıları
Sovyetler Birliği	1917'den sonra proletarya diktatörlüğü
İtalya	1922'den sonra Musolini'nin faşist diktatörlüğü
Almanya	1933'de Hitler diktatörlüğü
İspanya	1936'da Franco diktatörlüğü
Polonya	1926'da Mareşal Pilsudski diktatörlüğü
Romanya	Kral II. Karol diktatörlüğü
Yugoslavya	Kral Aleksandr diktatörlüğü
Arnavutluk	Ahmet Zogu 1928'de krallığını ilan etmiştir.
Bulgaristan	1923, 1924, 1935'te askeri darbeler olmuştur
Yunanistan	1936'da Meteksas diktatör olmuştur
Avusturya	1933'te diktatörlük
Portekiz	1926'da askeri bir darbeye diktatörlük, Salazar diktatör olmuştur.
Litvanya, Letonya ve Estonya	1930'dan itibaren diktatörlüğe kaymıştır.

Akşin (1992, 249), Avrupa'da demokratik ülkeleri sıraladıktan sonra demokratik sayılabilecek ülkeleri de sıralamıştır; "...İngiltere, Fransa, Benelüks, İsviçre, İskandinavya, Finlandiya, Çekoslovakya'dır. Akşin'in Robert Aron'dan aktardığına göre bunlardan Fransa'nın durumu ilginçtir. Almanya'ya savaş ilan ettikten az sonra, Fransız Meclisi 26 Eylül 1939'da Komünist Partisini dağıtma ve yayınlarını yasaklama kararı almıştır. Ocak 1940'ta daha da ileri gidilerek Komünist milletvekillerinin Meclis üyelikleri iptal edilmiştir. Gerekçe Sovyet-Alman Paktıydı ama Komünistler savaş ödenekleri konusunda diğer partilerle birlikte oy vermiş bulunuyorlardı. Bütün bunlar olurken Almancı çevrelere karşı hiçbir önlem alınmamıştır. Görülüyor ki Fransa'da bir oydaşma kırılması oluyor ve ülke sanki savaş halinde olduğu düşmanına yanaşıyordu. Yenilgi gelince, Fransa düzenini değiştirmiş, ve bu demokrasi beşiği açık seçik bir faşizme yönelmiştir. Bu faşizmin yenilgi ve Alman işgaliyle ne ölçüde doğrudan ilintili olduğu tartışılabilir, zira Vichy hükümeti işgal altında olmayan bir bölgede bulunuyordu. Artık Fransa bir Cumhuriyet değildi, Mareşal Petain de cumhurbaşkanı olmak yerine yalnızca devlet başkanıydı. 1789'da kabul edilmiş olan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi yürürlükten kaldırıldı. Devletin temel ilkeleri de değişti: 'özgürlük, eşitlik, kardeşlik' yerine 'çalışma, aile, vatan' geldi. Avrupa dışında demokrasi en güçlü olarak ABD'de vardır. Belki de dönemin en güçlü demokrasisidir.

Huntington (1996, 11), çağdaş dünyada üç demokratlaşma dalgasından söz eder ve şöyle belirtir:

Birinci, Uzun Demokratlaşma Dalgası	1828-1926
Birinci, Ters Dalga	1922-1942
İkinci, Kısa Demokratlaşma Dalgası	1943-1962
İkinci Ters Dalga	1958-1975
Üçüncü Demokratlaşma Dalgası	1974-

Huntington'a (1996,13) göre Türkiye; Bolivya, Brezilya, Ekvator, Hindistan, Güney Kore, Pakistan, Peru, Filipinler'in bulunduğu grupta İkinci Dalga'da (1943-1962) demokratlaşmış, İkinci Ters Dalgayla demokrasiden uzaklaşmıştır. Burada Birinci Demokratlaşma Dalgası, Amerikan ve Fransız Devrimleri'ne dayanır.

Bununla birlikte, ulusal demokratik kurumların fiilen ortaya çıkması bir, 19. yüzyıl olgusudur.

Akşin (1992, 249) o dönemde Avrupa’da ve Türkiye’de Atatürk dönemindeki yönetimi diktatörlük olarak kabul ediyor, fakat ekliyor, “...Atatürk döneminin öbür diktatörlüklerin çoğundan, belki hepsinden, daha ehven (zararsız) bir niteliği vardı. Bir kez bütüncül değildi. İkincisi, öbür diktatörlüklerin birçoğunda ırkçılık, azgın bir yahudi düşmanlığı, azgın bir sol düşmanlığı, (SSCB’de sağ düşmanlığı) vardı. Türkiye’de ise düzenin kesin olarak düşman olduğu tek şey ortaçağcıl gericilik ve yobazlıktı, ki bunları da demokratik hareket ve tavırlar olarak nitelemek zordur.

“1920’lerin ve 1930’ların hakim siyasal gelişimi demokrasiden uzaklaşarak, ya geleneksel otoriter yönetim biçimlerine dönme, ya da yeni, kütle tabanına dayanan, daha sert totaliterizm biçimlerinin oluşması yönünde idi. Geri dönüşler, daha çok, demokratik biçimleri Birinci Dünya savaşı’ndan hemen önce veya hemen sonra kabul etmiş ve sadece demokrasinin değil çoğu durumda ulusun da yeni olduğu ülkelerde gerçekleşmiştir (Huntington,1996,14-15).

1910’dan önce demokratik kurumları kurmuş olan Yunanistan 1920’den sonra bir geri dönüş geçirmiştir (Huntington,1996,15).

Birinci Ters Dalga Mussolini’nin İtalyan demokrasisini 1922’de yıkmasıyla başlar. 10 yıldan biraz uzun bir süre içinde, Litvanya, Polonya, Letonya, Estonya’daki yeni kurulmuş demokratik kurumlar, askeri darbelerle devrilmiştir. Yugoslavya ve Bulgaristan gibi gerçek demokrasiyi hiç tanımamış ülkeler, yeni daha katı diktatörlük biçimlerine boyun eğmiştir. 1933’te Hitler’in iktidarı ele geçirmesi Alman demokrasisini sona erdirdi, ertesi yıl Avusturya demokrasisinin sona ermesine yol açtı, sonunda da kuşkusuz Çekoslovak demokrasisinin 1938’deki sonuna neden oldu. 1915’teki Ulusal Bölünme ile istikrarı bozulmuş olan Yunan demokrasisi, 1936’da tamamen ortadan kalktı. Portekiz 1926’da uzun süreli Salazar diktatörlüğüne yol açan bir askeri darbeye uğradı. 1930’da Brezilya ve Arjantin’de askerler iktidarı ele aldı. Uruguay 1933’te otoritarizme geri döndü. 1936’daki bir askeri darbe, iç savaşa ve 1939’da İspanyol Cumhuriyeti’nin ortadan kalkmasına neden oldu. Japonya’da 1920’lerde kurulmuş olan yeni ve sınırlı demokrasinin yerini, 1930’ların başlarında askeri yönetim aldı (Huntington, 1996, 15).

Birinci Ters Dalga Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı bir döneme rastlar. Bu dönemde, birçok ülke komünist, faşist, militarist diktatörlüklerin, ideolojilerin baskısı ve etkisine girmişken, genç Türkiye Cumhuriyeti, Batı ülkelerinin birkaç yüzyılda gerçekleştirdiği, aydınlanma, çağdaşlaşma, sanayileşme hareketlerini kısa bir süre içerisinde gerçekleştirmeye çalışıyordu.

Demokratik kurumların varlıklarını koruduğu Fransa, İngiltere ve diğer ülkelerde antidemokratik hareketler, 1920'lerdeki yabancılaşma ve 1930'lardaki depresyon nedeniyle güç kazandı. Dünyayı demokrasiler için güvenli kılmak amacıyla yapılmış olan savaş, bunun yerine hem sağda hem de solda demokrasiyi yıkmaya kararlı akımları ortaya çıkarmıştır (Huntington, 1996, 15). Huntington, I. Dünya Savaşı'nın gerçekleştirilme gerekçesini, demokrasiyi etkin kılmak ve güvenliğini sağlamak olduğunu belirtirken, savaşın diğer sebeplerini ve dünyayı paylaşım mücadelesini görmezden geliyor. I. Dünya Savaşı'nın sonunda Türkiye'ye galip devletler tarafından demokrasi getirilmemiş, aksine onlarla yapılan bağımsızlık savaşı ve arkasından gelen devrimler sayesinde yani Batı'ya karşı Batıcı devrimler sayesinde kurularak bugünkü demokrasinin altyapısı oluşturulmuştur. Huntington'ın bu düşüncesi, ABD'nin 21.yüzyılda Irak'a demokrasiyi getirmek amacıyla yaptığı savaşla benzerlik taşımaktadır.

İkinci demokratlaşma dalgası, II. Dünya Savaşı'ndan başlayarak, ikinci kısa bir demokratlaşma dalgası gerçekleşmiştir. Batı Almanya, İtalya, Avusturya, Japonya, ve Kore demokrasiye yöneldiler. Sovyet baskısı, Çekoslovakya ve Macaristan'da oluşum halindeki demokrasiyi söndürdü. Türkiye ve Yunanistan demokrasiye yöneldiler. Uruguay savaş sırasında demokrasiye döndü; Brezilya ve Kosta Rika da, 1940'ların sonlarında demokrasiye geçtiler. Arjantin, Kolombiya, Peru ve Venezuela 1945-1946'daki seçimler, halkça seçilmiş yönetimleri işbaşına getirdi. Fakat bu 4 ülkede demokrasi yaşamadı. 1950'lerin başlarında yerlerini diktatörlükler aldı (Huntington, 1996, 16).

Sömürgecilikten çıkan ülkelere, Pakistan'da demokratik kurumlar hiçbir zaman gerçek anlamda yerleşmemiştir. 1958'de de resmen ortadan kaldırılmıştır. Malezya 1957'de bağımsız hale gelmiş ve "demokrasiye benzer" rejimini 1969-1971'deki kısa olağanüstü hal dönemi hariç, devam ettirmiştir. Endonezya da 1950'den 1957'ye kadar karmaşık bir parlamenter demokrasi şekli vardı. Az sayıda

yeni devlette -Hindistan, Sri Lanka, Filipinler, İsrail- demokratik kurumlar 10 yıl veya daha fazla devam ettirildi; 1960'ta da Afrika'nın en büyük devleti Nijerya, bir demokrasi olarak hayata başlamıştır (Huntington, 1996, 16).

Akşin (1992, 250-251), Türkiye'nin Avrupa'ya göre demokrasi derecesinin yüksek olmasını o dönemde itibarının yüksek oluşuna bağlıyor ve bunu kanıtlayan örnekleri şöyle sıralıyor:

“(1) Atatürk resmi ya da özel hiçbir dış geziye çıkmadığı halde Avrupa'nın birçok devlet adamı Türkiye'ye gelmiştir. Romen, Yugoslav Kralları, Venizelos, Macar Başbakanı, eski Fransız Başbakanı Herriot, İsveç Veliahdı, Dr. Schacht, Litvinof, Voroşilof, ve en önemlisi, İngiliz Kralı VIII. Edward (1936'da) Türkiye'yi ziyaret etmişlerdir.

“(2) Akşin'in Aptülahat Akşin'den aktardığına göre, 1920'ye gelindiğinde, eski dünyada Avrupalı olmayan ve bağımsız kalabilmiş 4 ülke bulunuyordu: Çin, Habeşisten, İran, Türkiye. Çin 1931'de Japon, Habeşistan 1935'te İtalyan, İran 1941'de Sovyet-İngiliz istilasına uğradılar. Türkiye kendini bu yazgıdan kurtarabilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İtalya ve Arjantin tam olmasa da demokratik sistemler kurmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İrlanda, İzlanda demokratik sisteme geçmişlerdir. 1930'ların hemen başında Birinci Dalga'nın fiilen sona erişinden sonra, İspanya ve Şili demokrasiye geçmişlerdir. Tüm olarak bir yüzyıl boyunca otuzdan fazla ülke, en azından asgari düzeyde ulusal demokratik kurumları kurdular (Huntington, 1996, 14).

1934'te Mussolini'nin emperyalist bir demeci Türkiye'de tedirginliğe yol açmıştı. Bunun üzerine hem İtalyan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı, hem de bizzat Mussolini, Türk Büyükelçisine, Türkiye'nin söz konusu demecin kapsamı dışında olduğunu, zira bu ülkenin bir Avrupa ülkesi olduğunu belirtmişlerdi...

“(3) 1933'ten itibaren 142 Alman ve Avusturyalı bilim adamı (78'i profesör ya da doçent) Türkiye'ye gelmiş ve çoğu 1945'e kadar Türkiye'de kalmışlardır. Bunlar Hitler Almanyası'nın üniversitelerinden düzene muhalif diye kovduğu demokrat, solcu, Yahudi bilim adamlarıydı. İşlerinden atılmış, ülkelerinde barınma olanağı bulamayan bu insanlar, ne kadar süreceği belirsiz uzunca bir zaman hizmet vermek için gelmişler ve genellikle kendileri için pek ilginç sayılamayacak bir dil olan Türkçeyi kısa sürede öğrenip bu dilde ders vermeyi kabul etmişlerdir. Burada

geçici bir iş almak değil, adeta bir yerleşme söz konusudur. O derecede horlanmış olan bu kişiler bu derecede önemli bir karar almışlarsa, bunu kolayca almadıkları tahmin edilebilir. Herhalde onlar için Türkiye en azından yaşanabilir bir ülke olmalıydı. Geçirdikleri kötü deneyin tekrarlanabileceği bir yere herhalde gelmek istemezlerdi. Ortanın üstünde değeri olan bu bilim adamlarının çaresizlikten Türkiye'ye geldikleri söylenemez. Birçoğu dünya çapında uzmanlardı, birçoğu da 1945'ten sonra ABD'de kendilerine parlak işler bulmuşlardır. Herhalde onlar, Türkiye'nin demokrasi derecesini Avrupa diktatörlüklerinin ortalamasının, muhtemelen Avrupa ortalamasının da çok üstünde görmekteydiler.

“(4) Dördüncü bir gösterge Montrö Antlaşmasıdır. Lozan Antlaşmasıyla Boğazlar askerden arındırılmıştı. Başka bir deyişle Türkiye buraları savunmak olanağından yoksun bırakılmıştı. Türkiye Lozan'ın bu hükümlerinin değiştirilmesini istediği zaman o sıra Avrupa'da büyük bir kutuplaşma ve savaşa doğru koşar adım bir gidiş olduğu halde, önemli bir itiraz olmamış ve Montrö 1936'da toplanan konferans Türkiye'nin isteklerine uymuştu. Bu da Türkiye'nin itibarını gösterir ki demokrasinin yüksek derecesi sayesinde.”

7.2. Cumhuriyet Devrimlerinin Gerçekleştirildiği Dönemde Dünya Ülkelerinde Kadın Hakları

Dünya'da kadın haklarının gelişimine bakacak olursak; kadınlara ulusal seçimlerde oy kullanma hakkı Yeni Zelanda'da 1893 Avustralya'da 1903'te verilmesine karşın, diğer yönlerden demokratik olan ülkelerde kadınlar 1920' ye kadar ulusal seçimlerde oy kullanma hakkına sahip olamamışlardır: Belçika, Fransa, İsviçre gibi insanların çok demokratik olarak nitelendireceği ülkelerde kadınlar 2. Dünya Savaşı'na kadar oy kullanamıyorlardı (Dahl, 2001, 93).

Çizelge.2: de görüldüğü gibi Türkiye günümüzün çağdaş demokratik ülkelerin birçoğundan daha önce kadın haklarını yurttaşlarına tanımıştır. Türkiye'den daha önce kadın haklarını veren ülkelere göre birçoğu kuzey ülkeleridir.

Çizelge.2: Dünya’da Kadınlara Seçme Hakkının Verilme Tarihleri

Yeni Zelanda	1893
Avustralya	1903
Finlandiya	1906
Norveç	1913
Danimarka	1915
Hollanda	1917
İsveç	1919
Almanya	1919
İngiltere	1928
Türkiye	1934
Fransa	1945
Japonya	1946
İtalya	1946
Belçika	1948
İsviçre	1971

Bu ülkeler günümüzün de örnek ve en mükemmel demokrasilerine sahip ülkeleridir. Öncelikle buralarda görülmesi olağandır. Fakat olağan olmayan, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin neden bu kadar geri kaldığıdır. Üstelik Fransa, 1789 Devrimi ile eşitlik, özgürlük gibi kavramların dünyaya yayıldığı bir ülkedir. Burada da kadın haklarına geçiş için 1945’ler beklenmiştir. Günümüz Avrupa Birliği’nin başkenti sayılan Belçika ise onlardan daha da geç kalmıştır.

İngiltere’de kadınlara eşit siyasal haklar, ilk azınlık İşçi hükümetinin bu yoldaki çabalarının başarısız kalması sonucunda, 1928’de Muhafazakarlar tarafından verilecektir. İsviçre’de erkeklerden oluşan siyasi kadrolar 1950’de kadınlara oy hakkını tanıma kararı aldıkları halde, ilginçtir, sadece erkek seçmenlerin katıldığı cinsiyetçi referandum oylaması bu hakkın tanınmasını 1971’e kadar ertelemiştir. İngiltere’de olduğu gibi Amerika Birleşik Devletleri’nde de kadınlara siyasal eşitliğin verilmesi Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda gerçekleşmiştir (Lipson,1984,69).

ABD'nin kuzey devletlerinde beyaz ve siyah kadınlar oy hakkını aynı zamanda ve Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra elde etmişlerdir. Fakat onbeşinci Anayasa değişikliğinin, federal hükümet tarafından güney devletlerde yürürlüğe konulması ancak, 1960'ların sonlarında ve güneyde zaman zaman şiddetle karşı konulan sivil haklar mücadeleleri ile kuzeyde gettolarda patlak veren ayaklanmaların hükümeti buna zorlamasından sonra olmuştur. Japonya'da halk mücadeleleri sonucunda 1925'te, sadece erkekler için, genel oy hakkı tanınmıştır. Bunun ardından ne gerçek anlamda bir temsili hükümet ne de siyasi özgürlükler geldiyse de, siyasi partilerin varlığına ve seçimlere, 1930 sonlarında İmparatorluk paravanası ardında gizlenen askeri bir diktatörlük kurulana kadar belirli bir hoşgörü gösterilmiştir (Therborn, 1989, 24-28).

7.3. Dünya Ülkelerinde Genel Oy Hakkının Tanınması Süreci

Fransa'nın 1793 demokratik anayasası dünyada erkeklere genel oy hakkını tanıyan ilk anayasadır. Fakat hiçbir zaman yürürlüğe konmamıştır. 1870'lerde Fransa'da, Almanya'da İsviçre'de ve Danimarka'da, geniş oya, bazen de (teoride de olsa), erkeklere tanınan genel oy hakkına dayanan seçim sistemleri vardı. Belçika'da erkeklere genel oy hakkının verilmesi 1894'te, İtalya genel oy hakkını 1913'te kabul etmiştir (Hobsbawm, 1999, 99). Fransa'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra komünist parti yasaklanmış ve 1940'taki yenilgiden sonra da kurtuluşa kadar devam eden, demokratik- olmayan bir uydu rejim kurulmuştur. 1946'da kabul edilen yeni anayasa ile seçme ve seçilme hakları kadınlara da tanınmıştır. Ayrıca yirminci yüzyılda birbirini izleyen Fransız cumhuriyetlerinin tarihi, muhalefetin seçim şansını azaltmak amacıyla seçim yöntemleri ve seçim bölgelerinde sürekli olarak yapılan değişikliklerle doludur (Therborn, 1989, 22, 23). İngiltere'de erişkin erkeklerin büyük çoğunluğuna oy hakkının tanınması Üç Reform Yasası (1832, 1867, 1884'teki) ile gerçekleşmiştir. Yalnız erkekler için 1884'ten sonra rejim demokratikleşmiştir. Fransa'da erişkin erkeklere oy kullanma hakkının tanınması 1849'da İkinci Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir (Lipson, 1984, 68-70).

Günümüzün çağdaş Avrupa demokrasilerinden biri olan Belçika'da genel ve eşit oy hakkının elde edilmesi pek kolay olmamıştır. Genel ve eşit oy hakkı için mücadele, 1886, 1888, 1891, 1893, 1902 ve 1913'te işçi sınıfı tarafından kitle

çapında yürütülen grevlerin başlıca hedefiydi ve bunların hepsi yenilgiyle sonuçlanmış ve bazıları da çok sert bir biçimde bastırılmıştır. Belçika'da Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda tanınan genel oy hakkı seçimlerin sadece erkeklere tanınan eşit oy temeline göre yapılmasına karar vermiştir. Bundan önceki sistemde ise orta yaşlı ve mülk sahibi aile reislerine "üç oy" tanıyordu. Belçika'da sınırsız genel oy hakkı ancak 1948'de gerçekleşebilmiştir (Therborn, 1989, 18,19).

Yine çağdaş demokrasilerden bir olan Kanada'da oy hakkını belirli mülkiyet koşullarına bağlayan kısıtlamalar bu ülkede uzun bir süre devam etmiş ve Quebec ve Prens Edward Adası eyaletlerinde, İkinci Dünya Savaşı'na kadar yürürlükte kalmıştır. Dönemin muhafazakar hükümeti oy hakkını, 1917'de önemli ölçüde genişletmiş, federal seçimlerle ilgili genel oy hakkı ise, beyazlara 1920'de tanınmıştır. Eyaletlerin ırk temeline göre eşit olmayan seçim yasaları düzenleme hakkı ise korunmuş ve hatta 1930 Seçim Yasası değişiklikleri sırasında, buna bir kez daha cevaz verilmiştir. Parti kapatmalara ve siyasi yasaklamalar sadece bizde olmamıştır. Kanada'da 1931'de küçük Komünist Partisi basılarak önderleri tutuklanmıştır. Komünist Parti 1940'ta resmen yasaklanmış, daha sonra Stalingrad'dan sonra İlerici-İşçi Partisi adı altında yeniden kurulmasına karşın, partinin parlamento'ya seçilmiş tek temsilcisi bir casusluk suçlaması nedeniyle sandalyesinden edilmiştir. Almanya'da Komünist Parti 1956'da yasaklanmış ve değişik bir ad altında yeniden kurulması ancak 1968'de mümkün olmuştur. Almanya, kilise ve devletin ayrılması ilkesini 1919'da, Anayasa reformları çerçevesinde kabul etmiştir. Buna karşın, Almanya'da bir dine mensup olmayanlara ve ateistlere kamusal görevlerde yer verilmemesi fiili bir durumdur. Ayrıca, herhangi bir Katolik kurumda çalışan bir görevlinin, bir Müslümanla evlenmesi işten çıkarılmasına neden olabilmektedir (Therborn, 1989,19-23; Işıklı, 2001, 81).

Günümüzün çağdaş demokrasilerinden biri olan Avustralya'da demokrasinin vazgeçilmez bir koşulu olan genel oy ilkesi, küçük yerli nüfusa 1962'de verilmiştir. Avusturya, günümüzde Avrupa'nın çağdaş demokrasilerinden biridir. Avusturya'da erkeklere oy hakkı, az çok genel ve eşit denilebilecek biçimde hemen yanı başında Rusya'da başlayan devrimci olaylar ve işçi sınıfı gösterilerinin etkisiyle 1907'de Habsbourg çifte krallığının İkinci Meclis seçimlerinde tanınmıştır. Ancak sınırsız genel oy hakkının tanınması ve ülkede parlamenter bir hükümet kurulabilmesi

1918’lerde gerçekleşmiştir. Avusturya’da bu yeni demokratik cumhuriyet üçlü bir koalisyon biçimindedir. Bu koalisyonun başını da Sosyal Demokratlar çekmişlerdir. Fakat daha sonra Avusturya’nın siyasi hayatına, büyük çapta köylüler tarafından desteklenen Hristiyan-Sosyaller egemen olmuşlar ve 1934’te gerici bir diktatörlük kurulmuştur. Dört yıl sonra da bu diktatörlük Alman faşizmi tarafından yutulmuştur. Avusturya ağdaş demokratik çizgisine Nazilerin yenilmesi ve Avusturya’daki müttefik işgalinin kalkmasından sonra ulaşmıştır (Therborn, 1989, 18).

Günümüzün en ileri demokratik ülkesi gösterilen Amerika Birleşik Devletleri’nde bile, 1964’e kadar bir tür servet esasına dayanan seçim uygulanmıştır. Buna göre bazı eyaletlerde oy kullanabilmek için bir ile beş dolar arasında değişen vergi ödeme zorunluluğu getirilmiştir. Bu verginin asıl amacı düşük düzeyde gelire sahip olan “siyahların” oy kullanmalarına dolaylı bir biçimde engel olmaktır. 1964 yılında Amerikan anayasasına yapılan yirmi dört ek ile bu durum ortadan kaldırılmıştır (Kuzu, 1992, 344).

Cumhuriyet Devrimleri ile tüm yurttaşlara, genel, eşit, tek oy verildiği dönemde, Sovyetler Birliği anayasası kentlerde 25 bin kişiye bir milletvekili öngörmüş, kırsal kesimde ancak her 125 bin kişiye bir milletvekili seçme hakkı tanınmıştır. Bu durum, devrim kendisini güvencede hissedinceye kadar, 1936 anayasasına gelinceye kadar sürmüştür. Almanya’da 1935 yılında çıkarılan bir kanunla Yahudilerin seçme ve seçilme hakları ortadan kaldırılmıştır (Kışlalı, 2001, 65; Kuzu, 1992, 344).

7.4. Dönemin Genel Olarak Değerlendirilmesi

Tarihsel dönemleri o dönemin koşullarında değerlendirerek doğru sonuçlara ve çıkarımlara ulaşılabilir. Tarihte belirli bir dönemde gerçekleşmiş olayları bugünün koşullarıyla inceleyecek olursak yanlış sonuçlara ulaşmamız neredeyse kesin olacaktır. Birçok yönden incelendiği zaman Atatürk dönemi bugünkü demokrasi anlayışı bakımından daha az demokratik olabilir. Fakat o dönemin koşulları, dünyadaki öteki devletlerin siyasi yapısı ve mevcut şartlar değerlendirildiği taktirde Atatürk döneminin gerçekten ne kadar demokratik bir yapıya sahip olduğu kolayca anlaşılabilir.

Görüldüğü gibi Türkiye’de insanlar arasındaki eşitsizliklerin kaldırıldığı, her türlü özgürlüğün yeşerdiği, geleceğin demokratik altyapısının inşa edildiği dünya böyle bir dünyadır. Fransa 1930’dan sonra, 1789’da kabul edilmiş olan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi yürürlükten kaldırmıştır. Devletin temel ilkeleri de değişmiştir: ‘özgürlük, eşitlik, kardeşlik’ yerine ‘çalışma, aile, vatan’ gelmiştir. Türkiye’de ise içeriği Fransız Devriminin ürünü olan Yurttaş Hakları Bildirgesi’ne göre 1924 Anayasası kabul edilmiş ve buna bağlı özgürlükçü, eşit haklar tanınmıştır.

Tekin Alp’ten aktaran Öymen (2003, 361) in belirttiği gibi Cumhuriyet Devriminin gerçekleştirildiği dönemin demokratik karakterini cumhuriyetin kuruluş yıllarında Fransa Başbakanlığı yapan tanınmış devlet adamlarından Edouard Herriot, şöyle anlatmaktadır: “Atatürk, netice verici bir eserin ancak halkın katılımıyla sağlanabileceğini düşünüyordu. Demokrasi şampiyonu oldu. Halk için halkla beraber çalıştı... Batı uygarlığının ilkelerini ve usullerini Türk halkı bir anda benimsedi. Türk milleti, İstanbul’un Anadolu yakasından Avrupa yakasına geçer gibi süratle Batılı bir toplum oldu. Bazıları buna mucize diyebilir. Gerçekte bu, istenmiş, önceden tasarlanmış, mantığa dayalı ve millet aşkından esinlenen bir eserdir... Osmanlı İmparatorluğu’nun, halifeliğin ve saltanatın yıkıntıları üzerinde demokratik, laik bir cumhuriyet, bir düzen ve gelişme rejimi kurulmuştu.”

8. CUMHURİYET DEVRİMLERİ

Bu çalışmada Cumhuriyet Devrimleri genel beşli bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. İlk olarak Siyasal Alandaki Devrimler; ikinci olarak, Ekonomi Alanındaki Devrimler; üçüncü olarak Hukuk Alanındaki Devrimler, dördüncü olarak Toplumsal Alandaki Devrimler ve son olarak da Bilim ve Kültür Alanındaki Devrimler biçiminde incelenmiştir.

8.1. Siyasal Alandaki Devrimler

Bu çalışmada Siyasal Alanda Gerçekleştirilen Devrimler altı alt bölüm içerisinde incelenmiştir.

8.1.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması:

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin açılmasından önceki günlerde Mustafa Kemal'in Meclis hakkındaki görüş ve düşünceleri, ordu ve savaşlardan gelmiş genç bir askerden, siyasal ve sosyal kültürü, hukuk anlayışı zayıf olması gereken bir savaş adamından beklenmeyecek kadar ciddi ve şaşırtıcıdır. Meclis açılmadan önceki dönemde ve Kuva-yı Milliye cephelerindeki savaşılar, hemen her tarafta beliren isyanlar herkesi ürkütürken, onun Ankara'da sakin bir biçimde telgraf başında bambaşka işlerle uğraşması çevresini şaşırtmıştır. Ona "cepheye git", "ordu yap, orduyla uğraş" gibi telkinler yapılmıştır. Mustafa Kemal bu tür telkinlere şaşırtıcı cevaplar vermiştir. Örneğin, "Önce Meclis, sonra ordu! Ben, kerameti Meclisten bekleyenlerdenim!", "Meclis teori değil, hakikattir. Hakikatlerin, gerçeklerin en büyüğüdür. Orduyu yaratacak olan millet, fakat millete niyabeten de millet adına Meclistir.", "Milletimiz çok büyüktür. Yalnız onu toplamak ve sormak lazımdır: Sen esaret kabul eder misin? Ben onun vereceği cevabı biliyorum (Aydemir, 2001a, 216-217).

Erzurum Kongresi'nde oluşturulmuş olan Temsil Heyeti'nin yetkileri Sivas Kongresi'nde arttırılmıştır. Temsil Heyeti Ankara'da, TBMM kurulana kadar Bağımsızlık Savaşının hazırlıklarını yapmıştır. Temsil Heyetinin başkanlığına da Mustafa Kemal seçilmiştir. Mustafa Kemal, İstanbul'un itilaf devletleri tarafından işgalinden üç gün sonra 19 Mart 1920'de, Anadolu'daki bütün komutanlıklara, valiliklere bir genelge göndererek, olağanüstü yetkilere sahip yeni bir Meclisin

Ankara'da toplanabilmesi için, yürürlükte olan seçim yasasına göre seçimlerin on beş gün içinde yapılmasını istemiştir. TBMM 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanmıştır. Bu Meclise, dağıtılmış olan Meclisi Mebusan üyelerinden katılmak isteyenler de alınmıştır. Bu Meclisin önemli bir özelliği, toplumun çeşitli kesimlerinden olan kişileri, ortak bir amaç uğruna bir araya getirmiş olmasıdır (Gözübüyük, 1999, 119).

23 Nisan 1920 Türkiye Ulusal Bağımsızlık Savaşının kendi devletini kurduğu tarihtir. Bu tarihte Ulusal Mücadele, artık bir halk hareketi olmaktan çıkmış, bir halk devletinin eksenini etrafında gelişmeye başlamıştır. Meclisin açılması gerçek anlamda Anadolu'da yeni bir devletin kuruluşunun ifadesidir (Aydemir, 2001a, 249).

TBMM'nin kuruluşu, yetkileri, işleyişi, toplumsal ve siyasal oluşumu bakımından demokratik özellikler sunmaktadır. Kuruluş tarzı bakımından TBMM'nin bütün üyeleri seçimle belirlenmiştir. TBMM'de seçim dışı, aristokratik ya da Osmanlı İmparatorluğu'nda ki gibi ayan tarzı temsilciliğe yer verilmemiştir. Mecliste atanmışlar değil seçilmişler yer almıştır. Seçim de birtakım özellikler göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gibi sınırlı oy sistemi devam etmekte, yalnız dış baskıyla İstanbul hükümetinin benimser olduğu ve azınlıklara temsil olanağı sağlayacak nispi seçim yöntemi kabul görmemiştir. TBMM için yapılan ek seçimde de partiler yoktur. Seçimlere ağırlığını koyan bir örgüt vardır: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti. Yetkileri açısından TBMM tam ve tek yetkili demokratik bir organdır. Kuvvetler birliği ve meclis hükümeti sistemi geçerlidir. Yasama, Yürütme yetkilerinin yanı sıra Yargı yetkisi de Mecliste toplanmıştır (İstiklal Mahkemeleri). Ulusun gerçek ve tek temsilcisi olup kurucu iktidar yetkileriyle de donanmıştır. Devlet kurma ve anayasa yapma yetkilerini de serbestçe kullanmıştır. Meclisin işleyişi de demokratik bir biçimdedir. Savaş gibi olağanüstü dönemde dahi özgürce tartışma, görüş açıklama ortamı bulunmuştur. (Tanör, 2003, 117-119).

8.1.2. Yönetimin Halka Dayandırılması

Türkiye'de halka dayanan yönetimin kurulması aşama aşama ve belirli birikimler sonucunda oluşmuş ve gelişmiştir.

Bağımsızlık Savaşı'nın kazanılması ve arkasından yapılan Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra yapılacak olan barış antlaşmasında ülkeyi

kimin temsil edeceği gibi bir sorun ortaya çıkmıştır. İstanbul Hükümeti, barış konferansına katılmak istiyordu. Fakat Mustafa Kemal buna karşı çıkıyordu. Çünkü savaşı TBMM Ankara kazanmıştı. İstanbul Hükümeti bu savaşa katılmamış, aksine savaşın başarısız olması için elinden geleni de yapmıştır. İtilaf Devletleri'nin barış konferansına kimin katılacağı yolundaki yaklaşımları ise TBMM ile İstanbul Hükümeti arasındaki çelişkilerden yararlanmak için ikisinin birlikte konferansa çağrılmasından yanaydı.

İstanbul hükümeti de İtilaf Devletlerinin konferansa Ankara'nın ve İstanbul'un ayrı ayrı çağrılacağı inancı üzerine, Sadrazam Tevfik Paşa, Mustafa Kemal'e gönderdiği telyazısında "kazanılan utkunun bundan böyle, İstanbul ve Ankara arasında anlaşmazlığı ve ikiliği kaldırmış ve ulusal birliğimizi sağlamış olduğunu" yazmıştır. Yine Tevfik Paşa, "Barış Konferansına İstanbul ve Ankara'nın birlikte çağrılacağına dayanarak, bir kişinin olabildiğince çabuk olarak İstanbul'a gönderilmesini istemiştir (Atatürk, 1986, 456).

Mustafa Kemal'de Tevfik Paşa'nın telyazısına cevap olarak İstanbul'daki TBMM Hükümeti temsilcisi Hamit Bey'e şunları yazmıştır: "Tevfik Paşa ve arkadaşlarının, devlet siyasasını karıştırmaktan vazgeçmemelerinin ne denli büyük bir sorumluluğa yol açacağının açık bulunduğunu" belirtmiştir (Atatürk, 1986, 456).

Sonuçta İtilaf Devletleri, İstanbul ve Ankara arasındaki çelişkilerden yararlanmak düşüncesiyle, TBMM ve İstanbul Hükümeti'ni ayrı ayrı konferansa çağırmışlardır.

Mustafa Kemal, saltanatın kaldırılmasından önce hem yurtiçi gezilerle halkı hem de yakın çevresini saltanatın kaldırılması konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal'in yakın çevresinde ve TBMM'de 1 Kasım 1922'den önce padişahlığın kaldırılacağı konusunda kaygılı ve yaygın bir propaganda yapılmaktadır. İşte bu sırada bugünlerden birinde Rauf Bey, Mustafa Kemal'in Meclisteki odasına gelerek önemli birtakım konularda konuşmak istediğini ve akşam, Refet Paşa'nın evine giderse, daha güzel konuşulacağını söyler. Mustafa Kemal de bu öneriyi kabul eder. Refet Paşa, Rauf Bey, Fuat Paşa ve Mustafa Kemal toplanmışlardır. Mustafa Kemal sırayla Rauf Bey'den başlayarak padişahlık ve halifelik konusundaki düşüncelerini sormuştur. Rauf Bey'in verdiği yanıtta "Ben, padişahlık ve halifelik orununa gönül ve duyguyla bağlıyım. Çünkü benim babam, padişahın ekmeğiyle

yetişmiş, Osmanlı Devleti'nin ileri gelenleri sırasına geçmiştir. Benim de kanımda o ekmeğin kırıntıları vardır. Ben iyilikbilmez değilim ve olamam Padişaha bağlı kalmak borcumdur. Halifeye bağlılığım ise gördüğüm eğitim gereğidir"... Padişahlık ve halifelik yerine başka bir varlığı koymaya çalışmak yıkım ve çöküntüye yol açar. Doğru olamaz. Refet Paşa da Rauf Bey'in bütün düşünce ve görüşlerini katıldığını, padişahlıktan, halifelikten başka bir yönetim biçimi söz konusu olamayacağını belirtmiştir. Fuat Paşa ise Moskova'dan yeni geldiğini belirterek, durumu, düşünceleri ve genel duyguları gereği gibi incelemeye daha zaman bulamadığını bildirmiş ve düşüncelerini bildirmemiştir. Mustafa Kemal de şu yanıtı vermiştir: "Söz konusu ettiğiniz sorun, bugünün sorunu değildir. Mecliste kimilerinin kaygı ve ivediliğe kapılmasına yer yoktur" (Atatürk, 1986, 453-454). Mustafa Kemal o gün çevresindekileri rahatlatmıştır. Fakat bu konuda çalışmaya da devam etmiştir.

Mustafa Kemal, uygun zamanın gelmesini beklemiş ve padişahlığı halifelikten ayırmaya ve önce padişahlığı kaldırmaya karar vermiştir. Bunun için de Mustafa Kemal ilk önce sanki Refet Paşa'nın evinde saatlerce hiç konuşulmamış gibi Rauf Bey'i Meclisteki odasına çağırması ve kendisinden şunu istemiştir: "Halifeliği ve padişahlığı birbirinden ayırarak padişahlığı kaldıracağız! Bunun uygun olduğunu kürsüden söyleyeceksiniz!" Rauf Bey daha sonra kürsüden bir iki kez konuşmuş ve dahası padişahlığın kaldırıldığı günün bayram kabul edilmesi önerisini ileri sürmüştür (Atatürk, 1986, 455).

Tüm bunlar olurken, Mustafa Kemal, saltanatın kaldırılması için TBMM'deki yoğun tartışmalar sırasında gözdağı vermekten de kaçınmamıştır. İşte 1-2 Kasım gecesi 1922'de TBMM'de şu konuşmayı yapmıştır:

"Hakimiyet ve saltanat hiç kimseye, ilim icabıdır diye, müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Kudretle ve zorla alınır... Nitekim Türk milleti hakimiyet ve saltanatı, isyan ederek kendi eline bilfiil almıştır. Bu bir emrivakidir (olup bittidir). Mevzubahis olan, millete saltanatını, hakimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız değildir. Mesele zaten emrivaki olmuştur. Şimdi mesele bu emrivaki olmuş hakikati ifade etmekten ibarettir. Burada toplananlar, Meclis ve herkes, meseleyi tabii görürse, fikrimce çok iyi olur. Aksi taktirde hakikat gene usulü dairesinde ifade olunur. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir" (Aydemir, 2001b, 61).

Bu konuşma, TBMM’de 1 Kasım 1922’de saltanatın oy birliği ile kaldırılmasını sağlamıştır. Saltanat bir kanunla değil, Meclis kararıyla: “Heyet-i Umumiye Kararı” kaldırılmıştır (Tanör, 2003, 187).

“Türk ulusu, ulusun gerçek temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne halen tevdi etmiş olduğu ve bu Meclis tarafından kullanılmakta olan egemenlik haklarının bölünmez, vazgeçilmez ve başkalarına devredilmez olduğuna karar vermiştir. Bundan başka Türk Uluğu, ulusun iradesine dayanmayan hiçbir iktidarı da kabul etmemeye de karar vermiştir. Türk Uluğu, Milli Misak sınırları içinde TBMM Hükümeti’nden başka hiçbir hükümet tanımamaktadır. Buna göre Türk Uluğu İstanbul’daki tek şahsın egemenliğine dayanan hükümetin varoluşunu 16 Mart 1920’den itibaren tamamen ve bir daha geri gelmemek üzere yitirmiş olduğuna inanmaktadır. Halifelik, Osmanlı Hanedanına ait bulunmaktadır. Bilgi ve karakter bakımından en uygun hanedan üyesi TBMM tarafından Halife seçilmiştir. Türk Devleti halifelüğün makarırıdır” (Toynbee, 1971, 177).

Saltanat ve arkasından kaldırılacak olan hilafete aslında 1921 Anayasası’nda yer verilmemiştir. Bu bakımdan saltanat ve hilafetin kaldırılması beklenen bir şeydir. Fakat gelecek tepkileri azaltmak için öncelikle saltanat kaldırılmıştır. Saltanat ve hilafetin birlikte kaldırılması mevcut şartlarda mümkün olmadığı için ayrı ayrı kaldırılmışlardır. Böylece Lozan’da ülkeyi kimin temsil edileceği sorunu da çözümlenmiştir. Artık Lozan’a tek başına TBMM gidecektir. İtilaf Devletleri’nin İstanbul Hükümeti ve TBMM arasındaki çelişkilerden yararlanma olanı da suya düşmüştür.

Padişahlık kaldırılınca, hükümetlerinin de varlık sebebi kalmamıştır. Tevfik Paşa ve hükümeti istifa etmiş, İstanbul’un yönetimi de TBMM’ye bağlanmıştır (Tanör, 2003, 192).

Saltanatın kaldırılışının anlamına bakıldığında ise saltanatın kaldırılmadan önce saltanatın hilafetten ayrılması, din ve dünya işleri ayrılığı yolunda adım atıldığı anlamına gelmektedir. Dünya işlerinde artık sadece TBMM yönetimi söz sahibidir. Hilafet makamı da devletin istinatgahındadır (Tanör, 2003, 191). Burada dikkat çekici bir nokta vardır; yeni halife göreve başlarken yapılan dualar, Türk tarihinde ilk kez Arapça yerine Türkçe ile olmuştur. Bununla devletin artık, İslam dinine değil, fakat Türk milliyetçiliğine dayandığı anlatılmak istenmiştir (Toynbee, 1971, 179).

Saltanatın kaldırılmasına hemen hemen hiç tepki gelmemiştir. Şöyle ki aydınlar kadar halk da artık padişahsız kurtuluş yolları bulunması gereğine inanıyordu. Zaten Anadolu halkı İstanbul karşısında ekonomik bakımından oldukça zayıf düşmüş, savaşlardan artık bıkmış usanmıştır. Yani halk da artık bu eskimiş, devrini tamamlamış yönetimin değişmesinden yanadır. Bu yüzdendir ki bu konuda Türkiye’de geriye dönüşler yaşanmamıştır.

Saltanatın kaldırılması demokratikleşme açısından da anlamlıdır. Millet egemenliği, TBMM’nin varlığı gibi yapı taşları zaten 1920’den beri bunun yollarını döşemiştir. Şimdi saltanat kurumunun sona ermesi, bu birikimlerin doğal sonucudur (Tanör, 2003, 192).

8.1.3. Yeni Bir Başkent

Ankara 13 Ekim 1923’te başkent olarak ilan edilmiştir. Aydemir (2001b, 136) Ankara’nın başkent oluşunu, yeni devletin gözlerini anavatanın büyük parçası, fakat asırlarca süren ihmaller, bakımsızlıklar, ihanetler içinde çökmüş, bunalmış olan Anadolu topraklarına çevirişi şeklinde nitelendirmektedir.

8.1.4. Cumhuriyetin İlan edilmesi

Cumhuriyetin ilan edilmesi aslında halk egemenliğinin adı konmuştur.

Cumhuriyet sözcüğü Arapça kökenli olup 19. yüzyıl sonlarında cumhur kökünden türetilmiştir. Cumhur’un değişik anlamlarından biri de “yığın, devrilme aşamasına gelmiş kum yığını” olup siyasal sistemlerin adlandırılmasında “halk yığınlarının/kalabalığın egemenliği” yani “halk egemenliği” anlamında kullanılmıştır (Turan, 2004, 382).

Cumhuriyet kavramı Türkiye için yeni bir kavram değildir. Genç Osmanlılar döneminden beri bilinen ve tartışılan bir kavramdır.

Tanör (2003, 194) ‘e göre dar ve teknik anlamıyla cumhuriyet, yönetenlerin ve özellikle devlet başkanının seçimle ve belli süre için belirlendiği yönetim biçimidir.

Egemenliğin kayıtsız-şartsız millete ait ve Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin tek ve gerçek temsilcisi olduğunun kabulünden ve saltanatın da kaldırılmasından sonraki yönetim biçimi, geniş anlamıyla cumhuriyetten başka bir şey değildi. Bu açıdan, 29 Ekim 1923 tarihli anayasa değişikliği, aslında varolan ama

adı konmamış bir durumu açıklığa kavuşturmaktaydı. Bu yüzden de metin başlığında “Tavzihan Tadil” (açıklık getiren değişiklik) ibaresi yer almıştır. Aynı nedenledir ki, cumhuriyet ilanı için yepyeni bir anayasa yapılmasına da gerek duyulmamış, mevcut anayasadaki değişikliklerle yetinilmiştir (Tanör, 2002, 283-284).

Cumhuriyetin neden ilan edildiğine bakıldığında öncelikle bir yönetim sorunundan ortaya çıktığı görülür. Aslında cumhuriyetin resmen ilan edilmesinden önce de ülke cumhuriyetti. İlan ile sadece cumhuriyetin adı konulmuştur denilebilir.

Yürürlükteki yasaya göre bakanlar kurulu üyeleri ile başbakan TBMM tarafından gizli oyla ve salt çoğunlukla ayrı ayrı seçilmekteydi. Bu yöntem hükümetin kurulmasını zorlaştırdığı gibi, uyumlu çalışan bir bakanlar kurulunun oluşmasını da engelliyordu.

Cumhuriyetin ilanı için uygun ortam gerekiyordu. Mustafa Kemal bundan sonraki süreci Nutuk’ta şöyle anlatır: “Fethi Bey’in başkanlığındaki bakanlar kuruluna, Meclis’te eleştiriler yapılmaya başlanmıştır. Kimi milletvekillerinin bakan olmak istekleri duyulmaya başlamıştır. 24 Ekim 1923’te Fethi Bey ilgisini ve gücünü Bakanlar Kurulu Başkanlığı görevinde toplayabilmek için İçişleri Bakanlığından çekilmiştir. Yeni Meclis, ilk döneminde, gizliden gizliye karşıcılık yapan küçük bir topluluğun aldatmalarına düşmek durumunda kaldı. Fethi Bey ve arkadaşları hükümet işlerini yapamayacak duruma getirilmişlerdir. 25 Ekim 1923’te Meclisteki karşıt grubun içişleri bakanlığına Sait Bey’i, Meclis ikinci başkanlığına da Rauf Bey’i aday göstermiştir. O gün ve ertesi gün Bakanlar Kurulu Mustafa Kemal’in başkanlığında toplanmıştır. Mustafa Kemal şuan ki Bakanlar Kurulunun çekilmesi gerektiğini söylemiştir. Sonuçta Fethi Bey’in başkanlığındaki Bakanlar Kurulu 27 Ekim 1923’te çekilmiştir. Bu çekilmeden sonra Meclis üyeleri, Meclis odalarında, evlerinde, grup grup toplanarak yeni bakanlar kurulu çizelgesi düzenlemeye başladılar. Bu durum 28 Ekim’e kadar sürmüştür. Hiçbir grup, bütün Meclis tarafından kabul görececek ve kamuoyunca iyi karşılanacak adları içeren bir aday listesi saptayamıyordu. Parti yönetim kurulu da kesin bir bakanlar kurulu listesi hazırlayamamıştır. 28 Ekim gecesi Çankaya’da yemekte Mustafa Kemal “Yarın Cumhuriyet ilan edeceğiz!” demiştir. Yemekte bulunanlar tarafından da kabul edilmiştir. Diğer misafirler gittikten sonra İsmet Paşa Çankaya’da kalmıştır. Mustafa Kemal ve İsmet Paşa o gece bir yasa tasarısı hazırlayarak 20 Ocak 1921 tarihli

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun devlet biçimini belirleyen maddeleri şöylece değiştirilmiştir:

“Birinci maddenin sonuna: Türkiye Devletinin hükümet şekli Cumhuriyettir.”

Mustafa Kemal'in bulduğu formül bu sakıncaları gidermeye yönelikti. Cumhuriyet ilan edilmeli, cumhurbaşkanı başbakanı seçmeli ve bakanlar kurulu başbakan tarafından oluşturulup TBMM'nin önüne çıkartılmalıydı.

8.1.5. Yönetimin Laikleştirilmesi

Yönetimin laikleştirilmesi konusunda yapılan çalışmalar iki altbölüm içerisinde incelenmiştir. Yönetimin laikleştirilmesi için ilk olarak en büyük adım Hilafetin kaldırılması ile gerçekleştirilmiştir. İkinci olarak da laikliğe ters düşen hükümler anayasadan çıkarılmıştır.

8.1.5.1. Teokratik Devletten Laik, Demokratik Devlete: Hilafetin Kaldırılması ve Osmanlı Hanedanının Yurt Dışına Çıkarılması

1922'de saltanat kaldırılırken halifeliğin korunmasının başlıca iki nedeni vardı. İç politika dengeleri henüz hilafetsiz bir düzene geçişe elverişli değildi. Ayrıca, dış politika alanında bir yandan Lozan Barış Konferansı tedirginliği yaşanıyor, diğer yanda da İslam ülkelerini kollama niyeti ağır basıyordu. Şu var ki, cumhuriyet ilanından sonra halifelik iyice tedirginlik yaratan bir makam haline gelmiştir. Gerçi halifenin hükümdarlık yetkileri yoktu ve bu yüzden de ona “hükümler hakları olmayan devlet başkanı” lakabı takılmıştır. Ama cumhurbaşkanının yanında ikinci bir devlet başkanına artık yer yoktu. Bir takım iç ve dış gelişmeler de tedirginliği artırıyordu. Saltanatın kaldırılmasından sonra bu defa da halifelik iç ve dış gelenekçi çevrelerin umut bağladıkları bir yer olmuştur. Halife seçilmiş olan Abdülmecit hanedandan biri olduğu için, halifelik kisvesi altında saltanat yandaşlığının gündeme girmesinden çekiniliyordu. Bazı Hint Müslümanlarının halifeliğin güçlendirilmesi dileğini taşıyan mektupları da başkent çevrelerinde, ulusal sorunlara dıştan bir müdahale sayılmıştır. [Hint Müslümanlarının bu dileklerinde İngiliz kışkırtmacılığının rolü de unutulmamalıdır. Bu dilekte bulunanların konumları araştırılırsa ilginç sonuçlara ulaşılabilecektir] Buna İsmet Paşa, Hintlilerin Türk

Anayasasını yorumlama yetkilerinin olmadığı yanıtını vermiştir. Bazı komutanların halife ziyaretleri de kuşku yaratmıştır. Böylece halifelik makamının kaldırılması sorunu gündeme gelmiştir. Duyulan kaygılar doğrultusunda Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi ve 53 arkadaşının imzaladıkları bir yasa önerisi halifeliğin kaldırılmasını ve Osmanlı Hanedanı üyelerinin yurtdışına çıkarılmalarını öngörüyordu. Öneri gerekçesinde, Türkiye'nin iç ve dış siyasette iki başlı olmaktan kurtulamadığı şeklindeki saptamalar özellikle ilgi çekicidir (Tanör, 2002, 285-286). Gerçekten önerinin ilgi çeken noktaları şöyledir: "...Bağımsızlığında ve ulusal yaşantısında ortaklık kabul etmeyen Türkiye, görünüşte ya da dolayısıyla ikiliğe dayanamaz. Yüzyıllardan beri Türk milletinin felaket sebebi ve sonunda eylemli ve anlaşmalı olarak Türk İmparatorluğu'nun çökme vasıtası olan Padişah ailesinin, halifelik kılığı içinde Türkiye'nin varlığına daha da etkili bir tehlike olacağı ağır denemelerle kesin olarak belirmiştir. Bu ailenin Türk ulusu ile ilişkili olan her durumu ve gücü ulusal varlığımız için tehlikedir" (Çavdar, 2004, 291).

Cumhuriyet kurulmuş olmasına rağmen henüz devlet çağdaş devlet anlayışına bürünememiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntıları devam etmektedir. İşte 3 Mart'tan önceki durumu Falih Rıfkı Atay (1998, 385-386) Çankaya adlı yapıtında şöyle anlatır: "Ortaçağlı teokratik devlet henüz bütün işleyen cihazları ile, ayakta idi. Müspet ilmin gölgesini bile kapılarından içeri sokmayan medreseler, ömürleri boyunca, Batı medeniyetçiliği düşmanlığı edecek unsurları, sivil mektep öğrencilerinin birkaç misli yetiştirmekte idiler. Şer'îye Vekaleti, bütün teşkilatı ile, ister istemez hilafetin tamamlayıcısı idi..."

Mustafa Kemal, halifelik konusunda halkın kuşku ve kaygısını gidermek için, her yerde, gereği kadar konuşmuştur ve şunu söylemiştir: Ulusumuzun, kurduğu yeni devletin yazgısına, işlemlerine, bağımsızlığına, sanı ne olursa olsun hiç kimseyi karıştırmayız! Ulusun kendisi kurduğu devleti ve onun bağımsızlığını koruyor ve sonsuz olarak koruyacaktır (Atatürk, 1986, 470).

03 Mart 1924 günü kabul edilen 431 sayılı Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun on üç maddeden oluşmaktadır. Önemli maddeleri şöyledir:

Madde 1: Halifenin görevine son verilmiştir. Halifelik, hükümet ve cumhuriyetin anlam ve kavramı içinde esasen mevcut olduğundan, hilafet makamı kaldırılmıştır.

Madde 2: Görevinden alınan halife ve Osmanlı saltanatı kökeninden gelen erkek ve kadın tüm kişiler ve damatlar Türkiye Cumhuriyeti içinde oturmak hakkından sonsuza dek yasaklıdır. Bu soya bağlı kadınlardan doğmuş kimseler de, Osmanlı soyundan sayılırlar.

Madde 3: İkinci Maddede belirtilen kişiler, bu yasanın yayımı tarihinden başlayarak en geç on gün içinde Türkiye Cumhuriyeti ülkesini terk etmek zorundadırlar.

Madde 4: İkinci Maddede belirtilen kişilerin Türk vatandaşlık sıfatı ve hukuku kaldırılmıştır.

Madde 5: Bundan böyle ikinci maddede anılan kimseler, Türkiye Cumhuriyeti'nde taşınmaz mal edinemezler. Bağlantılarının yok edilmesi için bir yıl süre ile vekil tutarak, devletin mahkemelerine başvurabilirler. Bu sürenin bitiminden sonra, hiçbir mahkemeye başvurma hakları yoktur.

Madde 6: İkinci maddede anılan kimselere, yol giderlerine karşılık bir kerelik ve kazanımlarının değeri ile orantılı olmak üzere hükümetçe uygun bir miktar(para) ödenecektir.

Madde 7: İkinci maddede anılan kişiler, Türkiye Cumhuriyeti içindeki tüm taşınmaz mallarını bir yıl içinde hükümetin bilgisi ve onayı ile, elden çıkarmaya mecburdurlar. Bu taşınmaz malları elden çıkarmadıklarında bunlar, hükümet tarafından satılarak bedelleri kendilerine verilecektir.

Madde 8: Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahlık etmiş kimselerin Türkiye Cumhuriyeti içindeki tapulu taşınmaz malları ulusa geçmiştir(millileştirilmiştir).

Madde 9: Kapatılan padişahlık sarayları ve kasırları il bunların bağlantıları içinde bulunan eşyalar, takımlar, tablolar, sanatsal yapıtlar ve diğer taşınır mallar ulusa geçmiştir.

Madde 10: Padişah malları adı altında olup evvelce ulusa devredilen mallar ile birlikte, kaldırılan padişahlığa ait tüm taşınmaz mallar ve eski hazine mevcutları ili birlikte saray ve kasırlar ve bağlantıları arazileri ulusa geçmiştir.

8.1.5.2. Laikliğe Ters Düşen Hükümlerin Anayasadan Çıkarılması

Anayasadan, 1928 yılında Cumhurbaşkanı ve milletvekillerinin Kur'an'a el basarak yemin etme usulleri ve milletvekilleri ile cumhurbaşkanının andındaki "vallahî" sözcüğü kaldırılarak, bunların yerine "namusum üzerine söz veririm" madde metnine işlenmiştir. İslam dininin devletin dini olduğu Anayasa'dan çıkarılmış, şeriat yasalarının yürürlükten kaldırıldığı açıklanmıştır.

8.1.6. Çağdaş Anayasal Düzene Geçiş: 1924 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Kabulü

1921 Anayasası, olağanüstü koşulların ürünü olan eksik ve yetersiz bir metindi. Bu geçiş döneminden başarıyla çıkılmasından sonra, devletin temel kuruluşunu, toplumun ve bireylerin konumunu ve haklarını belirleyecek yeni bir yapılanmaya ihtiyaç vardı. "İki Anayasalı" duruma da artık bir son verilmeliydi (Tanör, 2002, 290).

1924 Anayasası'nı yaratan dinamikler, tıpkı 1921 Anayasası gibi yerli ve ulusaldır. Anayasa herhangi bir dış güce ödün vermek için yapılmış değildir. Temelleri bakımından, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ve onun iktidara taşıdığı güçlerin eseridir (Tanör, 2002, 328).

1924 Anayasası Altı Fasal'dan oluşmaktadır. Birinci Fasal genel esaslara ayrılmıştır. İlk iki hüküm Devlet'le ilgilidir. Genel esaslar bölümü, "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" hükmüyle başlamaktadır. Anayasa "Türkiye Devleti'nin dini, dini İslamdır" der. Bu ifade, devletin teokratik karakterli olduğunu göstermez. Çünkü artık bu dönemde, ne saltanat ve hilafet ne de geleneksel Osmanlı monarşisi vardı. Devletin dinine ilişkin hüküm söylem olarak aynıydı, ama çevresi ve içlemi değişmişti. Yine 1924 Anayasası "Hakimiyet bilakaydüşart milletindir"(md.3) diyerek millet egemenliği ilkesini baş tacı yapmıştır (Tanör, 2002, 294, 295).

Siyasal demokrasi 1924 Anayasası'nın özü demektir. 1924 Anayasası da hazırlık çalışmalarından açıkça anlaşıldığı gibi, demokratik bir siyasal sistem amaçlanarak oluşturulmuştur (Tanör, 2002, 315).

1924 Anayasası Fransız Devriminin güdücü ilkelerini, insan hakları ilkelerini kendi yapısına almıştır. Bu kanunla yeni Türk Devleti, Batı demokrasilerine yönelmiştir. Türkiye; demokrasi ya da milli egemenlik esasına dayanan, tek meclisli

bir parlamento düzenine yerleşmiştir. Anayasada henüz laikliğe aykırı hükümler bulunmasına karşın laikliğe doğru bir yöneliş vardır. Laikliğe ters düşen hükümler de 1928 yılında anayasadan çıkarılmıştır (Aydemir, 2001b, 172).

8.2. Ekonomi Alanındaki Devrimler

Ekonomi alanında yapılacak devrimlere büyük önem verilmiştir. Mustafa Kemal, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış nedenlerini gözlemlemiş ve o dönemi yaşamış, bunun yanında, Batı Avrupa ülkelerinin yükselişini de çok iyi gözlemlemiştir. Mustafa Kemal'in, İzmir İktisat Kongresi'nde yapmış olduğu konuşma konunun önemini vurgulamaktadır: "Siyasî ve askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, ekonomik başarılarla taçlandırılmazlarsa elde edilen zaferler kalıcı olamaz ve az zaman söner.""Bir devlet ki, vatandaşlarına koyduğu bir vergiyi yabancılara koyamaz; bir devlet ki gümrükleri için resim işlemleri ve diğer işlemleri yapma hakkından yasaklanır, bir devlet ki yabancılar üzerinde yargı yetkisinden yoksundur, o devlete bağımsız denemez Osmanlı ülkesi yabancılardan sömürgesinden başka bir şey değildi.

Türkiye'nin geri kalmasının nedeni her şeyden önce ekonomiktir. Kapitalist üretim biçiminin sonucu değil, çıkış noktası olan "ilk-birikim döneminin" Avrupa'da 19. yüzyılın başında sona ermesine karşılık Türkiye'de aynı dönemde bu dönem henüz başlamamıştır. Ulusal bağımsızlığın korunabilmesi ve burjuva toplumunun kurulabilmesi de ancak üretim güçlerinin arttırılması yoluyla sağlanabilirdi (Steinhaus, 1999b, 38). Mustafa Kemal Atatürk de bu gerçeğin farkında olarak ekonomi alanına büyük önem vermiştir.

Batı Avrupa'daki sanayileşmiş ülkeleri örnek alan Cumhuriyet yönetimi, kapitalist toplum biçimini devrimin en son amacı olarak görmüştür. Cumhuriyet Devrimi, burjuvazinin güçsüzlüğü ve alt tabakaların yoksulluğu nedeniyle, zorunlu olarak, gerçekleştirilmesi gereken sosyalist bir devlet biçimine de kapalıdır (Steinhaus, 1999b, 19).

Cumhuriyet'in ilk yılında milli gelir içinde tarım sektörünün payı %50'nin üzerindedir. Sanayi sektörünün payı %8,5 dolayında ve kalan hizmetler sektörüne ilişkindir.

8.2.1. Bağımsız Ulusal Ekonominin Altyapısının Oluşturulması

Osmanlı toplumunun sanayi devrimini gerçekleştirememesi ve ithalatı destekleyen ekonomi politikalarıyla ve devletin dışardan aşırı derecede borçlanması ile zamanla ülke yabancıların eline geçmiştir. Ülke ekonomisini Duyunu Umumiye denilen bir borçlar idaresi yönetmiştir. Devletin bağımsızlığı diye bir şey yoktur. Dönemin ekonomik özelliklerinin incelendiği bölümde de belirtildiği gibi, Duyunu Umumiye'nin, Osmanlı ülkesinin çeşitli yörelerinde 720 şubesi vardı ve bu şubelerde 5.500 kişi çalışmaktaydı. Duyunu Umumiye, devlet gelirlerinin %30'unu denetimi altında tutmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu tamamen bu kuruluşa teslim olmuş durumdadır.

Ekonomik bağımsızlık olmadan siyasi bağımsızlığı sürdürebilmek olanaksızdır. Birçok gelişmiş ulus ekonomik bağımsızlığını kazanmadan, ya da kuramadan siyasi bağımsızlığı elde edememişlerdir. Dönemin en güçlü ülkesi İngiltere, İngiliz Devriminin anlatıldığı alt bölümde (3.3.1.1) de belirtildiği gibi, dünya çapında emperyal bir güç olmadan önce limanlarındaki taşımacılığı Hollanda'nın yapmaması için mücadele etmiş ve başarılı olmuştur. İngiltere ulusal çıkarlarına aykırı olan bu durumun önüne kendi ulusal taşımacılık şirketlerini kurarak geçmiştir. Daha sonra da zaten bilindiği gibi emperyal bir dünya gücü, üzerinde güneş batmayan imparatorluk olmuştur. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti şüphesiz savaşçı ya da emperyal bir devlet olmayacaktı, fakat ekonomik bağımsızlık olmadan da siyasal bağımsızlığın olması mümkün değildi. Ülkenin idare yapısı da değişse, dışarıya ve içeriye karşı ekonomik bağımsızlık kazanılmadan bunlar fazla bir anlam ifade etmemektedir. Tarihte yaşanan olaylar bu düşüncenin doğruluğunu ispatlamaktadır.

Ekonomik bağımsızlık için yapılanlara bakılacak olursa:

8.2.1.1. İzmir İktisat Kongresi

Birinci Türkiye İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de, Lozan barış görüşmelerinin kesintiye uğradığı sırada toplanan kongre iktisadi sorunlara öncelik verildiğini göstermesi açısından önemlidir (Ersel vd, 2003, 21).

Resmi bir niteliği olmayan, önceden kararlaştırılan bir programla da toplanmayan bu kongre, ilk Türk iktisat kongresidir. Kongre Gazi Mustafa Kemal'in

bir nutku ile açılmıştır. Kongrenin tek bilinçli ve kapsamlı çıkışı da, bu nutuktan ibaret kalmıştır. Kongreye, bir kısmının temsil yetkileri pek zayıf olmakla beraber, tarım, sanayi, ticaret ve işçi grubu temsilcileri katılmıştır. Çeşitli raporlar sunulmuş, çeşitli kararlar alınmıştır. En sonunda Misak-ı Milli gibi, bir de Misak-ı İktisadi kabul edilmiştir. Bu Misak-ı İktisadi, bir iş ve inşa siyasetinin ana hatları olmaktan çok, dönemin havasına uyan bazı saf heyecan belirtilerinden ve temennilerden ibarettir (Aydemir, 2001b, 329). Hükümetin izleyeceği ekonomi politikasını saptamak üzere 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde liberal bir sistemin uygulanması ve özel girişimin korunması öngörülmüştür. Kongrede alınan kararlar şu şekildedir (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2004):

(1) Ulusal sanayinin geliştirilmesi için bir kanun hazırlanacak ve Gümrük Kanunu değiştirilecek,

(2) Sanayicilere düşük maliyetli kuruluş ve işletme sermayesi sağlanacak, kredi imkânları arttırılacak,

(3) Yerli üreticiye yurtiçi kara ve deniz ulaşımında ucuz tarife uygulanacak,

(4) Madenler milli üretime dönük bir biçimde işletilecek,

(5) Anonim şirketlerin kurulmaları kolaylaştırılacak,

(6) Ulusal bankalar kurulacak,

(7) Demiryolu yapımı hükümetçe bir programa bağlanacak,

(8) Teknik eğitimin düzeyi yükseltilecek,

(9) Yabancı sermayeye karşı olunmamakla beraber, yabancı sermayenin memleketin hammaddelelerini, ticaret ve sanayiini kendi tekeline almadan Hükümetle ortak girişim şeklinde işletmesi sağlanacaktır

Gümrük kanununun yeniden düzenlenmesiyle yerli sanayinin dış rekabetten korunması amaçlanmıştır.

8.2.1.2. Kabotaj Kanunu

Türkiye Sahillerinde Nakliyatı Bahriye ve Limanlarla Kara Suları Dahilinde İcrayı San'at ve Ticaret Hakkında Kanun (Kabotaj Kanunu'nun Kabul Edilmesi) 1 Temmuz 1926'da kabul edilmiştir. Bu kanun 7 maddeden oluşmaktadır. Önemli maddeleri şöyledir:

Madde1: Türkiye sahillerinin bir noktasından diğerine emtia ve yolcu alıp nakletmek ve sahillerde limanlar dahilinde veya beyinde cer ve kılavuzluk ve herhangi mahiyette olursa olsun bilcümle liman hizmetini ifa etmek yalnız Türkiye sancağını hamil sefain ve merakibe münhasırdır.

Ecnebi sefaini ancak memaliki ecnebiyeden almış oldukları yolcu ve hamuleyi Türk liman ve limanlarına ihraç ederler ve Türk liman ve limanlarından ecnebi liman ve limanlarına gidecek yolcu ve hamuleyi de alırlar.

Madde2: Nehirler ve göller ve Marmara havzasıyla Boğazlar'da bilimum kara sularıya kara sularına dahil bulunan körfez, liman koy ve sairede vapur, romorkör, istimbot, motorbot, mavna, salapurya, sandal, kayıt velhasıl makine, yelken, kürek ile müteharrik merakibi kebire ve sagire ile tarak, prizman, maçuna, algarina, şat ve hernevi nakliye ve su çubaları limyo, sefaini tahliyesi ve emsali ile şamandıra, sal gibi sabit ve sabih vesait bulundurmak ve bunlarla seyrisofer ve nakliyat icra etmek suretiyle ticaret hakkı Türkiye tebaasına münhasırdır.

Bu yasayla Türkiye sahillerinin bir noktasından diğerine mal ve yolcu taşıma, sahil ve limanlardaki çekme, kılavuzluk gibi her türlü liman hizmetleri yalnızca Türk bayrağını taşıyan deniz taşıtları tarafından yapılabilecektir. Böylece ulusal bir denizcilik yasası hazırlanarak Türk denizciliğinin gelişmesi sağlanmak istenmiştir. Yasa yabancı deniz taşıtlarının yalnızca yabancı ülke limanlarından aldıkları yolcu ve yükü Türk limanlarına getirmelerine ve Türkiye'den yabancı limanlara gidecek mal ve yolcuları yüklemelerine hak tanımıştır (Ersel vd, 2003, 80).

Lozan Antlaşması ile birtakım Avrupa şirketlerine 1926 yılına kadar kabotaj hakkı tanınmıştır. Türkiye'nin deniz ulaşımı açısından çalışma alanı sınırlı olduğundan, 1926'dan sonra da Türk özel gemicilik şirketleri olumlu bir çaba gösterebilecek ve ülkenin ulaşım gereksinimlerini karşılayabilecek güce ulaşamamışlardır. Devlet öncelikle deniz personelinin yetiştirilmesi üzerinde durmuştur. 1923'te kurula Devlet Denizcilik İşletmelerinin tonajı arttırılmıştır. Devlet, 1933 yıllarında tüm deniz yolları yönetimini eline geçirme çabalarına girişmiştir. 1936 yılında sona eren bu tekelleştirme olayı, filonun gençleştirilmesi ve büyütülmesi, yabancıların elinde bulunan kabotaj hakkının devletleştirilmesiyle tamamlanmıştır (Steinhaus, 1999b, 41).

8.2.1.3. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Kuruluşu

Haziran 1930 tarihinde 1715 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu kabul edilerek 3 Ekim 1931'de banka kurulmuş ve çalışmaya 1 Ocak 1932'de resmen başlamıştır.

Cumhuriyet kurulduğunda merkez bankacılığı işlevi yabancı bir banka olan Osmanlı Bankası'nın elindeydi. Bu banka para basma tekeline sahip olduğu gibi, devlet borçlanmalarına da aracılık etmiştir. Hükümet ise ekonomiyi canlandırma, sağlıklı bir biçimde yürütebilmek için Türk lirasının değerindeki hareketleri denetleyebilmesi gerektiği kanısındaydı. Oysa hükümetin para piyasalarını etkileyebilecek olanakları yoktu; Ayrıca Lozan Antlaşması gereğince 1929'a kadar gümrük tarifelerini değiştiremediği için dış açığı da denetleyemiyordu (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2003, 155).

Türkiye'de gerçek anlamda bir merkez bankasının kurulması, ancak Cumhuriyet döneminde gerçekleşebilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde banka ve benzeri kredi örgütlerinin hem çok az sayıda, hem de genellikle azınlıkların yönetiminde kurulup çalıştıkları bilinmektedir. Bunun temel nedeni, Müslüman halkın, faizin haram olduğu konusundaki katı inançlarıdır. Bu inanç Müslüman Türklerin bankerlik ve bankacılık işleri ile uğraşmalarını önlemiştir.

Merkez Bankası'nın önemi Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında oldukça hissedilmiştir. Yabancıların elinde bulunan merkez bankacılığı faaliyetlerini yürüten Osmanlı Bankası, Birinci Dünya Savaşı sırasında para basmayı kesmiştir. Bu İtilaf Devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nu yenilgiye uğratmak için uyguladıkları politikadır. Ulusal Bağımsızlık Savaşı bir merkez bankası olmadan finanse edilmiştir. O dönemde yabancı devletler merkez bankalarının kaynaklarını son haddine kadar kullandıkları halde, Ankara hükümeti merkez bankası olmadığı için para basmadan bu savaşı finanse edebilmiştir. Yunanlılar sadece yeni silahları ile değil, aynı zamanda yepyeni "drahmi"leri ile Anadolu'ya çıkmışlardır.

Devletlerin egemenlik hakkını simgeleyen para basma, merkez bankaları tarafından yürütülür. Ekonomik ve siyasi etkileri de olan önemli işlevler yürütmektedirler. Devlete önemli bir gelir sağlayan senyöraj hakkı da merkez bankasının kurulması ile sağlanmıştır

Bağımsız, egemen bir ülkenin kendi merkez bankası olmak zorundadır. Ülke ekonomisini denetim altında tutma, ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi için ulusal bir merkez bankası gereklidir.

8.2.2. Vergilendirmede Adaletin Sağlanması: Aşar Vergisinin Kaldırılması

Şeriat esaslarına dayanan aşar –yani onda birler- toprak ürünlerinden alınan bir vergidir. Aşar vergisi teorik olarak az üründen az, çok üründen çok alındığı için ilk bakışta adil gibi görünse de iki büyük adaletsizliği vardır: Geçim indirimine tabi olmaması ve artan oranlı olarak alınmamasıdır. Bu nedenle fakirlerin aleyhine bir vergidir. Vergi tahsil edilirken de halka büyük zarar veren mültezim veya hükümet tarafından emanet yoluyla tahsil edilmiştir. Bu nedenlerle Aşar Vergisi 17 Şubat 1925'te çıkarılan bir kanunla tamamen kaldırılmıştır. Hem mali hem de sosyal yönden bir devrim gerçekleştirilmiştir. Çünkü köylünün vergi yükü azaltılmış, iltizam usulü (vergilerin toptan satışı) kaldırıldığından, mültezimlerle köylülerin sonu gelmeyen çıkar uyuşmazlıkları ortadan kaldırılmıştır. Aşar zamanında, vergi yükünün yarısı köylüye düşerken bu kanundan sonra bu yük, kentlere kaymıştır.

Türkiye Cumhuriyeti yeni kurulmuş bir devlet, ve Aşar Vergisinin bütçe gelirleri içerisinde büyük bir paya sahip -1924 yılı bütçe gelirleri içinde aşar oranı %22- (Ersel vd, 2003, 67). Olmasına rağmen kendisine gelir getiren bu kaynaktan vazgeçerek, çok cesur bir devrim gerçekleştirmiştir. Fakat bu gelir kaybını telafi etmek için de Toprak Mahsülleri Vergisi konulmuş ve arazi vergisi yükseltilmiştir. Toprak mahsülleri vergisi pazarlanabilir ürün üzerinden alınacak ve oranı da %10 olacaktır. Aşar Vergisi oranı ise %12,5'tur. Yani tarım kesiminin kazancı %2,5'tur. Aşarın kaldırılması mültezimin de teorik olarak kaldırıldığı anlamına gelir. Bu anlamda küçük köylülüğün bu karardan olumlu yönde etkilendiği kesindir. Bununla birlikte iltizam sisteminin ortadan kalkmasının, mültezimlerin kırsal ilişkilerdeki önemli yerlerini bir hamlede terk ettikleri anlamına da gelmemiştir. Eski mültezimlerin, tüccar, aracı ve tefeci olarak köylü üzerindeki denetimlerini başka düzenlemelerde sürdürmeyi başardığını düşünmek mümkündür. Fakat sonuç olarak Aşarın kaldırılmasıyla Anadolu köylüsü mültezimin zulmünden kurtarılmıştır. Toprak Mahsülleri Vergisi de 1926 yılında kaldırılmıştır. Pazarlanabilir tarımsal

ürünlerinin doğrudan vergi kapsamı dışında tutulması pazar için mal üreten orta ve büyük köylülük için önemli bir kazanç olmuştur (Ersel vd, 2003, 68).

8.2.3. Ekonominin Fiziksel Altyapısının, Girişimcilerin ve İnsan Gücü Altyapısının Oluşturulması

Toplumsal alanda belirtilen devrimlerden bir bölümü, kadın hakları, çağdaş dünya düzenine uymak için alınan, yeni ölçü birimleri, saat sistemi, hukuk alanında yapılan medeni, borçlar, ticaret vs. gibi kanunlar ekonomik hayatın da bir yerde altyapısını oluşturmuşlardır. Bu anlamda devrimler sadece bir alanı düzenlememiştir. Medeni kanun burjuva değerlerini benimsemiş, çağdaş bir medeni kanundur. Ticaret kanunu, borçlar kanunu gibi kanunlar da burjuvazinin gelişmiş olduğu, sanayileşmiş ülkelerden alındıkları için, ekonomik yaşamda da çağdaş medeniyete uyum için altyapı sağlamışlardır.

Hukuk alanında yapılan bu düzenlemeler ekonomik anlamda kapitalist ekonominin altyapısını hazırlamışlardır. Her ekonomik sistem ve özellikle kapitalizm, kendisine gerekli yolları döşeyecek hukuk sistemine muhtaçtır. Batı'dan burjuva liberal hukuk kalıplarının alınması, Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinin önkoşullarından olmuştur. Özel mülkiyet, mülkiyet dokunulmazlıkları, miras hakkı, irade serbestliği, sözleşme özgürlüğü vs, gibi kavram ve kurallar, geri kalmış bir ülkede, ileri bir hukuki güvenlik kordonu oluşturmuştur (Tanör, 2003, 228). Hukuk alanında yapılan kanunlardan, Fransız, Belçika, İtalyan, Alman ve Şili kanunları örnek alınarak oluşturulan Ticaret Kanunu ve büyük bir kısmı Almanya'dan alınan Deniz Ticaret Kanunu gibi ekonomi alanını da kapsayan yeniliklerin uygulanması büyük sorunlara yol açmamıştır. Bu kanunlar ticaret ve sanayinin gelişmesini, kapitalist üretim biçiminin diğer üretim biçimlerinin yerini alması olayını hızlandırmıştır (Steinhaus, 1999b, 34).

8.2.3.1. Türkiye İş Bankası'nın Kurulması

Yerli sanayinin finanse edilmesini ve yurt içi tasarrufların ulusal bankalarda toplanmasını sağlamak amacıyla Türkiye İş Bankası, cumhuriyet döneminin ilk ulusal bankası olarak 26 Ağustos 1924'te kurulmuştur.

İzmir İktisat Kongresi'nde ele alınan sorunlardan birisi de sanayi ve ticaretin gelişebilmesi için gerekli kredinin nasıl sağlanacağıydı. Kongreye sunulan raporlarda “Türklerin yöneteceği ulusal ticaret bankalarına son derece ihtiyaç vardır” deniliyordu. Kongre bu doğrultuda, “münasip bir isim altında ve anonim şirket olarak bir ticaret ana bankası kurulmasını” uygun görmüştür. Mustafa Kemal de 1924 yılı yaz aylarında güçlü bir ulusal banka kurulması için çalışmaların başlatılmasını istemiştir. Banka kurulmuş ve genel müdürlüğüne de Celal Bey (Bayar) getirilmiştir. Bankanın sermayesi ise, Kurtuluş Savaşı sırasında Hint Müslümanlarının gönderdikleri paralardan arta kalan ve Mustafa Kemal'in doğrudan kendisinin hesabındaki 250.000 liranın tahsis edilmesi ile oluşturulmuştur. Banka hem bütün bankacılık işlemlerini yapacak hem de ziraate, sanayiye, madenlere, bayındırlık işlerine katkıda bulunacaktır. Türkiye İş Bankası sadece özel bir banka olarak görülmemiş, Türkiye'nin sanayileşme politikası yönünde sorumluluklar taşıyacak bir kuruluş olarak tasarlanmıştır (Ersel vd, 2003, 45).

Türk burjuvazisi, önceleri, zayıflığı nedeniyle sanayi işletmeleri kurabilecek durumda değildir. Onun için bu alanda en önemli rolü her zaman doğrudan doğruya ortaya çıkmayan devlet oynamıştır. İş Bankası'nın kurulmasıyla bu yarı resmi kurum, her şeyden önce özel teşebbüse kredi vermiş ve kazanca ortak olmuştur (Steinhaus, 1999b, 42).

1925 tarihinde ise 632 sayılı Kanunla Sanayi ve Maadin Bankası faaliyete geçmiştir. Diğer taraftan, devlet madenlerinin işletilmesi ve satışlarının yapılması amacıyla, 23.10.1935 tarihinde Etibank kurulmuştur. Böylece, sanayi ve madenlerle ilgili alanlarda da devlet ticareti ve himayeciliği başlamıştır.

8.2.3.2. Sanayi ve Maadin Bankası'nın Kurulması

1925'te devlet tarafından kurulmuştur. Bir holding şirket olan bankaya eski Osmanlı devlet işletmeleri verilmiş ve kurumların çağdaşlaştırılması istenmiştir. Devlet sermayesi ile kurulmuş olan bu banka, 1933 yılında Sümerbank olarak yeniden yapılandırılmış ve bu müessesenin Türkiye'nin sanayileşmesine çok büyük katkısı olmuştur.

8.2.3.3. Özel Teşebbüs Dönemi (1923-1932)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında özel teşebbüs ağırlıklı bir ekonomi politikası izlenmiştir. Ülkedeki burjuva sınıfının neredeyse yok denecek kadar az olması, ülkenin geri kalmış bir tarım ülkesi görünümünde olması, özel sektörün, kendisinden beklenen sanayi hamlelerini yapacak kapasitede olmaması gibi nedenlerle dış konjonktürün de etkileriyle 1929 Dünya Ekonomik Krizi ile birlikte devletçi bir ekonomik yapıya geçilmiştir.

1920'li yıllarda Türkiye, liberal bir ekonomi politikası izler. Devlet ekonomiye sadece özel sektörü güçlendirmek için müdahale etmektedir. Ancak cumhuriyetin kurulduğu dönemde Türkiye'de kayda değer bir sermaye sınıfı yoktur. Olanların da çoğu gayrimüslimdir. Devletin amacı, ulusal nitelikte bir burjuva sınıfı yaratmaktır. Bu dönemde devlet eliyle ulusal bir burjuva sınıfı yaratılmaya çalışılır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Lozan Antlaşması'nın geçici kararlarının zorunlu kıldığı çok yönlü serbest ticaret ilkesine göre hareket edilmiş, bunun sonucunda dış ticaret bilançosu sürekli olarak açık vermiştir. Bu nedenle 1929 yılında gümrük duvarı kurulmuş ve buna 1931'de kota sistemi geliştirilmiştir. Dış ticaretteki bu önlemler sayesinde Türkiye 1930 ve 1939 arasında, ödemelerde denge sağlayan olumlu bir ticaret bilançosuna sahip olmuştur. Bu gerçek, özellikle 1929 dünya iktisadi buhranının fiyat yapısı üzerindeki etkileriyle birlikte incelenirse, önemli bir başarı olduğu görülür (Steinhaus, 1999b, 50).

Zorunlu sanayileşme çabaları karşısında tarım sektörü, eskiden olduğu gibi, ekonominin temelini oluşturmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında nüfusun yaklaşık 4/5'i tarımda çalışıyor, çiftçi ailesi başına düşen tarım aracı sayısı biri bile bulmuyor, tarım makineleri ise toplam tarımın %1'ini oluşturuyordu. Ulaşım imkanlarının son derece kısıtlı olması kıyı bölgeleri ve demiryollarına yakın bölgeler dışında kapalı bir ekonomik yapı vardır. Türkiye o yıllarda, tarım ülkesi olmasına rağmen dışardan buğday alan bir ülke görünümündedir (Ersel vd, 2003, 68).

Çizelge. 3: Türkiye’de 1929-1939 Döneminde Üretim ve Hizmetler

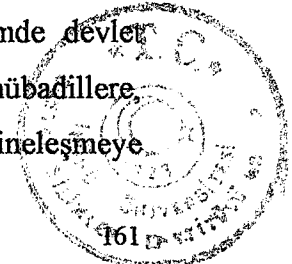
	1923	1929	1939	Artış Oranı (1929-1939) %
Demiryolları (km)	3.756	5.144	7.324	42
Demiryolları Nakliyatı milyon ton/km		356	1.564	339
Karayolları (km)		29.636	41.600	41
Elektrik Üretimi (kwatt)		106	353	233
Krom (1.000 ton)		16	183	1,044
Şeker Üretimi (1.000 ton)		8	95	1,088

Kaynak: (T.C İstatistik Yıllığı’ndan aktaran: Steinhaus, 1999b, 49)

Çizelge.3’te görüldüğü gibi demiryolu yapımında epeyce mesafe alınmıştır. Anadolu’nun içlerine kadar ulaştırma ağlarının girmesi amaçlanmıştır. Devlet tarafından kurulan demiryolu işletmesiyle ilk kez, ekonomik çıkarlara ve ulusal gereksinimlere uygun demiryolu yapımına başlanmıştır. Ağırlık noktası, o zamana kadar başka bölgelerle hiçbir bağlantısı bulunmayan Ankara’nın doğusundaki bölgeler üzerinde toplanmıştır. Savaş tahribatının onarılması, 1939 yılına kadar sürmüş ve 3.756 km. olan demiryolu ağı bu tarihte 7.324 km’ye ulaşmıştır. Cumhuriyet dönemindeki demiryolu yapımı, Osmanlı dönemindeki gibi yabancılara imtiyaz verilerek değil, tamamen yerli kaynaklarla gerçekleştirilmiştir. Harcamaların büyük bir kısmı doğrudan doğruya devlet bütçesinden çıkmıştır.

Alınan bu önlemler sayesinde üretimde yetersiz de olsa bir artış sağlanmıştır. Buğday ithalatı durduğu gibi ilk kez 1926’da buğday ihracatı yapılmıştır.

Tarımda yapılan çalışmalar arasında 1924’te Zirai Birlikler ve Zirai Kredi Kooperatifleri yasaları çıkartılmıştır. Ziraat Bankası’nın sermayesi arttırılmış, tarım kredileri yükseltilmiştir. Diğer taraftan çağdaş tarımı özendirmek amacıyla örnek çiftlikler, tarım istasyonları ve tarım okulları kurulmuştur. Bu dönemde devlet topraklarının çiftçilere, satılmasını öngören yasa uyarınca göçmenlere, mübadillere topraksız ya da az topraklı köylülere toprak dağıtılmıştır. Tarımda makineleşmeye

yönelik önemli kolaylıklar sağlanmıştır. Yurtdışından alınan makinelerin gümrüksüz olarak yurda sokulmasına izin verilmiştir. Tarımda kapitalizmi geliştirmek ve üretimi arttırmak için bazı önlemler alınmıştır. 1923'te çıkarılan bir kanunla zirai makinelerin Ziraat Bankası kanalıyla ithali ve çiftçiye gümrüksüz olarak dağıtılması kararlaştırılmıştır. Tarımda kullanılan akaryakıttan da vergi alınmamıştır. Medeni Kanunun kabul edilmesiyle üreticilerin işledikleri toprak üzerindeki mülkiyet hakları yasallaştırılmıştır (Ersel vd, 2003, 68-69).

Aynı sene çıkarılan başka bir kanun, hayvan ithalini de iki yıl için gümrükten muaf tutmuştur. Tarımda kapitalistleşme sürecini incelerken üzerinde asıl durulması gereken nokta, mülkiyet ilişkilerini yeniden düzenleyen Medeni Kanundur. Medeni Kanun bir taraftan arazi mülkiyetini açıklığa kavuştururken, diğer taraftan da Türk kadınına prekapitalist tabiyet bağlarından kurtarmış ve onu erkekle aynı konuma getirmiştir (Timur, 2001, 91-93).

8.2.3.4. Teşvik-i Sanayi Kanunu (1927)

1927 yılında “Teşvik-i Sanayi Kanunu” çıkarılarak sanayi üretimi, belli muafiyetlerle teşvik edilmiştir. Bir yandan tarımsal makine, araç ve gereç ithalatında gümrük muafiyeti sağlanmış, öte yandan yerli üretim ve sanayii korumak amacı ile özellikle iplik, kumaş, şeker, un ve diğer gıda maddeleri, deri ve ağaç mamulleri, çimento gibi maddelerin ithalatı yüksek oranlı gümrük vergileri ile kısıtlanmıştır.

İşletmelere çeşitli kolaylıklar sağlanmıştır. Bunlar arasında; parasız toprak, vergi ve gerekli ithalatta gümrük muafiyeti, nakliyyede %30 indirim, yıllık üretimin %10'u oranında ikramiye ve bölgesel tekelleşme hakları yer almıştır. Hızlandırılan yardım politikası sonucunda özel sektörün daha çok büyümesi sağlanmıştır (Steinhaus, 1999b, 44).

Sanayi 1923-1930 arası dönemde henüz Osmanlı dönemini aşamamıştır. 1923-1930 döneminde sanayinin GSMH içindeki payı ortalama %8,8'dir.

Toplumsal alanda yapılan devrimler arasında incelediğimiz; uluslar arası rakam, takvim, ağırlık ve uzunluk ölçülerinin kabulünü öngören yasalar ekonomi alanını da düzenlemiştir. Uluslar arası ticarete genel kabul gören ölçü birimlerini kullanmak ekonomik ilişkiler açısından önemli kolaylıklar sağlamıştır.

Çizelge. 4: Türkiye'nin 1923-1929 Arası Dönemde İhracat ve İthalat Dengesi (Milyon Türk Lirası)

Yıllar	İthalat	İhracat	Fark
1923	145	85	-60
1926	234	186	-48
1929	256	155	-101
1930	148	152	+4
1933	75	96	+21
1939	118	127	+9

Kaynak: (Steinhaus, 1999b, 51)

Cumhuriyet, ülkenin dış ticaret dengesinin tutturulmasına büyük önem vermiştir. Dış ticaret açıklarından da uzak durulmak istenmiştir. Bu düşüncenin altında bağımsız bir ülke ve onun ekonomisini kurma güdüsü vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun acı tecrübelerinden ders alan devrimci kadro, ülkenin dış ticaret dengesini sağlamasına büyük önem vermiştir. Bu düşüncesinde de oldukça da başarılı olmuştur. Ülke 1930 yılından sonra dış ticaret açığı yerine fazla vermeye başlamıştır.

8.2.3.5. Yerli Malların Kullanılmasına ve İlgi Uyandırmaya Yönelik Yasa

9 Aralık 1925 tarihli "Yerli Kumaştan Elbise Giyilmesi"ne dair 688 sayılı kanun ile gerçekleştirilmiştir. Bu kanun üç maddeden oluşmaktadır. En önemli maddesi şöyledir:

Madde1: Muvazenei umumiye ve hususiye ve belediyelerden bedeli tesviye edilen elbise ve ayakkabı, kumaş, serpuş ve yatak levazımı ile memurin ve müstahdeminine yeknesak elbise ve kumura giydiren bütün müessese ve şirketlerin iştirâ edeceği veya ettireceği bu nevi malzeme, yerli mamulden tedarik edilir.

(Ek: 20.12.1940 3957/1 md.) Ordu ihtiyaçlarından elbise, ayakkabı, kumaş, serpuş ve yatak levazımının yerli mamulâtından tedarikine imkan bulunmayıp memleket haricinden veya yabancı mamullerden tedarikine lüzum hasıl olduğu takdirde Milli Müdafaa, İktisat ve Ticaret Vekaletlerinin müşterek teklifi üzerine İcra

Vekilleri Heyeti kararıyla bu nevi levazımata menşe itibariyle yabancı memleket mamulatından tedariki caizdir.

(Ek:30.12.1940 3957/2 md.) Bu kanun hükümleri 3780 numaralı Milli Korunma Kanunu'nun tatbik edildiği zamanlarda caridir.

Devrimlerin parolası, bir an önce ulusal kalkınmayı sağlamak, yatırımları gerçekleştirerek ülkeyi kendine yeter bir duruma getirmektir. Bunun için özel girişimin yapabileceği yatırımları özel girişimcilerin, onların yapamayacağı yatırımları da devletin yapması öngörülmüştü. Bu nedenle sanayi yatırımları teşvik edilirken, yeni filizlenmeye başlayan bu girişimlerin başarılı olabilmesi için pazar paylarını artırmak düşüncesi ile yerli malı tüketimi özendirilmeye çalışılmıştır. Yerli malı haftaları düzenlenerek bu konunun önemi vurgulanmıştır. Bir taraftan dışa bağımlılık azaltılırken diğer taraftan özel girişimin korunması, bu suretle sanayileşmenin çabuklaştırılması sağlanmaya çalışılmıştır (Erüreten, 1999, 78,79).

8.2.3.6. Gümrük Tarife Kanunu

30 Mayıs 1929'da Gümrük Tarife Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla gümrük vergileri yükseltilmiştir. Korumacı bir dış ticaret rejimi izlenerek ithalat kısıtlanarak yerli üretime yaşama şansı verilmek istenmiştir.

Lozan Antlaşmasının Türkiye'nin dış ticaret rejiminde kendi lehine sınırlamalar yapma olanaklarını ortadan kaldıran hükümleri 1929'da geçerliliğini yitirmiştir (Kazgan, 2000, 105).

Ticaret ve sanayi alanında gittikçe yükseltelen gümrük duvarları, yerli kapitalist burjuvazinin gelişmesini hızlandırmak amacıyla konulmuştur (Steinhaus,1999b, 109).

8.2.3.7. Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu

25 Şubat 1930'da Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile hükümete Türk parasını korumak için gerekli önlemleri alma ve buna bağlı olarak yetkilerini güçlendirmek için cezalar verme olanağı tanınmıştır (Kazgan,2000, 106).

3 Temmuz 1932'de Devlet Sanayi Ofisi ve 7 Temmuz 1932'de Türkiye Sanayi Kredi Bankası kurulmuştur. 11 Temmuz 1933'te Sümerbank resmen faaliyete geçmiştir.

8.2.3.8. Devletçilik İlkesinin Doğuşu

Geri kalmış, bir ülke olarak kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin en kısa zamanda çağdaşlaştırılması için özel teşebbüs ilkelerinin korunması şartıyla devlete ekonomik alanda etkin bir rol düşmüştür. Devletçilik ilkesinin önlemler dizisi, özel teşebbüsün devlet tarafından teşvik edilmesi ve korunmasından, tüm ekonomi dallarının ulusallaştırılmasına kadar uzanmaktadır. Devlet yatırımcılığı kavramı geniş kapsamlı ve kısmen de olsa politik amaçlar güden bir sistem önermekle birlikte, gerçekte toplumsal hedeflere yönelmiş ve Türkiye'nin özel gereksinimlerinden doğmuştur; Türkiye'ye özgüdür. Devletçilik ilkesi kapitalizmden tümüyle ayrı bir sistem değildir. Dolayısıyla çeşitli sosyal sistemlerin bir sentezi de olamaz. 1930'larda devletin 1929 Dünya Ekonomik Krizinin de etkisiyle özel girişime, sağlanan birtakım teşviklere karşın sanayi alanında yeterli oranda varlık gösterememesi ve özel kesimin dolduramadığı boşluğu devletin doldurması düşüncesinden gelir (Steinhaus, 1999b, 39-40, Kazgan, 2000, 106). 1929'dan sonra Keynes'in tezleri önem kazanmıştır. Keynes ile devletin piyasaya müdahale etmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Gelişmiş, kapitalist ülkelerde de krizden çıkabilmek için devlet müdahaleciliğinin uygulandığı modeller geliştirilmiştir. Dönemin Devletçilik anlayışı değerlendirilirken bu nokta da gözden uzak tutulmamalıdır. Ayrıca Sovyetler Birliği ile olan yakın ilişkilerin etkisi de Devletçilik üzerinde etkili olmuştur.

Hükümetler bir taraftan ekonomik kalkınma gayretlerini sürdürürken diğer taraftan da ülkenin dünya ekonomik buhranından mümkün olduğunca korunması amacıyla bir dizi önlem alma ihtiyacını hissetmişlerdir. Bunlar arasında 27.5.1929'da "Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsası Kanunu", 25.2.1930'da "Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu" yürürlüğe konularak, kambiyo borsasına devletin müdahalesi sağlanmıştır. Bu kanunlara dayanılarak, bir kararname ile "Kambiyo Murakabe Teşkilatı" kurulmuş, daha sonra yabancı bankaların da iştiraki sonucu, Mart 1930'da bu teşkilat bir konsorsiyum durumuna getirilmiştir.

Ülkede burjuva sınıfı gelişmemiş olduğundan, henüz sanayi alanında büyük çaplı yatırımlara girişecek sermaye de olmadığından devlet bu açığı kendisi kapatmaya yönelmiştir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu içerisinde sanayi ve ticaretle uğraşanlar gayrimüslimlerdir. Müslüman Türkler çok sınırlı olarak sanayi ile uğraşmışlardır. Bu az sayıdaki Müslüman Türk girişimciler de Osmanlı

İmparatorluğu'nun son yıllarında ortaya çıkmıştır. Türkler sanayi yerine toprakla ilgilenmişlerdir. Cumhuriyet kurulunca da yerli burjuvazi sınıfı hem neredeyse yok, hem de yeterli bilgi ve tecrübeye sahip değildir.

Yine devletçilik ilkesinin ortaya çıkmasında, ülkenin, ekonomik, sosyal yapısı da etkili olmuştur. Yüzyıllardır savaşların içinde yaşanan, sanayi devrimini kaçırmış, hala ortaçağın feodal ve tarım toplumu görüntüsü çizen bir ülkede özel sektörün yatırım yapması da değildir. Ülke, fakir, insan kaynağı savaşlarda yitirilmiş, yeterli sermaye birikimi yok, bölgeler arasında aşırı derecede gelişmişlik farkları olan yapıdadır. Ülkedeki bölgeler arasındaki ekonomik, sosyal gelişmişlik farklarını özel sektör eliyle kapatmak neredeyse imkansızdır. Devletçilik bu ülkenin bulabileceği en iyi çözüm yolu olmuştur.

Türkiye'de devletçilik uygulamaları devletin özellikle sanayi alanında üretici olarak yer alması bakımından ele alınır. Ancak bunun yanında, 1930'lu yıllar boyunca başta ulaştırma olmak üzere önemli altyapı hizmetlerine ilişkin olan yabancı sermaye yatırımı olarak ya da imtiyazlı yerli şirket olarak kurulu bulunan kurum ve işletmeler devletçe satın alınmıştır. Bir "Millileştirme" çalışması yapılmıştır. 1924 'te çıkarılan bir kanunla bazı demiryollarının ve Haydarpaşa liman ve rıhtımının satın alınmasına karar verilmiştir. 1925'te Reji İdaresi (tütün şirketi) satın alınmıştır. Anadolu ve Mersin-Tarsus-Adana demiryolları ile Haydarpaşa liman şirketinin uluslaştırılması 1928 yılında kabul edilen bir kanunla gerçekleştirilmiştir (Timur, 2001, 95). 1930'larda uluslaştırma çalışmaları yoğun olarak görülmüştür. Lozan Anlaşmasına imzalanan bir ticaret konvansiyonuna göre yabancı şirketler, imtiyazları konusunda yedi senelik bir garanti elde etmişlerdir. 1930'da bu süre dolmuştur. Ayrıca dünya kapitalizminin bu yıllarda krize girmesi ve Türkiye'de ulusçuluk akımlarının güçlenmesi bunların uluslaştırılması yönünde etki yapmıştır (Timur, 2001, 143). 1938 ile 1944 yılları arasında da 20 yabancı işletme uluslaştırılmıştır (Öymen, 2003, 133).

Türkiye'nin Gayri Safi Milli Hasılası (GSMH) 1930'lu yılların ortasından itibaren sürekli olarak yükselmiştir. 1930'lardan sonra özellikle büyük kapsamlı olarak; demiryolu, liman, elektrik ve telefon şirketleri devletçe satın alınır (Kazgan, 2000, 106).

Cumhuriyet Devriminin, kapitalizme açık tutumu gibi politik gerçekler, diğer taraftan üretime yönelmiş, güçlü bir sanayi burjuvazisinin olmaması göz önüne

alınır, devletçilik duruma en uygun bir gelişme yolu olarak nitelendirilebilir. Devletçilik ilkesi ulusal bağımsızlığı güven altına almış, devleti faiz ve amortisman yüklerinden kurtarmış, bölgelerarası dengesizlikleri giderebilme olanakları yaratmıştır. Sonuç olarak çağdaşlaşma ilkeleri, kendi güçleri ve merkezlerle merkezden uzak bölgeler arasındaki toplumsal gelişimin dengelenmesiyle ekonomik ilerlemeye katkıda bulunan bir etken olabilmişlerdir (Steinhaus, 1999b, 55).

Devletçilikle Batı Avrupa’da olan fakat aynı tarihsel süreçlerden geçmediği için Türkiye’de olmayan sanayileşme kısa bir zamanda oluşturulmak istenmiştir.

Türkiye’de devletçi burjuvazi ancak 1922’den sonra ortaya çıkabilmiştir (Steinhaus, 1999b, 109).

Devletçilik ilkesi, burjuvazinin yükselmesini sağlamıştır. Ancak bu ilke, özel sermaye birikimini engelleyici bir unsur olmaya başlayınca, burjuvazi tarafından benimsenmez olmuştur. Merkantilizm Türkiye’de çok erken sona ermiştir (Steinhaus, 1999b, 115-116).

1929 Dünya İktisadi Krizi ile dünyada bütün ürünlerin fiyatı düşmüş, ancak sanayi ürünlerine göre tarımsal ürün ihracatına dayalı bir model izleyen, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu pek çok çevre ülkesi bu modeli terk ederek sanayileşmeye dayalı, daha kapalı ve müdahaleci bir ekonomik modele geçmiştir (Ersel vd, 2003, 182). Aslında devletçilik, dönemin uluslar arası konjonktürünün etkisiyle ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal’in düşüncesinde esas olarak liberal ekonomi düşüncesi vardır. Celal Bey (Bayar)’ın 1932’de İsmet Paşa ve Recep Bey (Peker), in itirazlarına rağmen Gazi tarafından iktisat bakanlığına atanması Gazi’nin bu konudaki düşüncelerini yansıtır. Çünkü Celal Bey, liberal düşünceleriyle tanınmıştır.

Mustafa Kemal, toplumsal gelişmenin temelinde ekonomik kalkınmanın yattığının bilincindedir. Önce ekonomi, Batı modeline uygun olarak kendi akışına bırakılmıştır. Ancak mevcut yapı içinde beklenen ekonomik gelişmenin olmayışı yüzünden ekonomik sistem tercihi özde koruyarak, devletçilik uygulamasına geçilmiştir. Bu uygulama dönemin koşulları ile uyumlu ve tutarlıdır (Erkan, 1990, 93).

8.2.3.9. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Yabancı şirketler elindeki imtiyazların satın alınarak uluslaştırılması sonrasında plan ile birlikte yol ağının öngörülen sanayi programına göre gerçekleştirilmesi

öngörülmüştür. “Sanayileşmek”, “örgütlenmek”, “sürekli planlama”, “kooperatifleşerek ekonomik rasyonelleştirme”, sanayi işgücünün yaratılması ve eğitimi planın temel öngörüleridir (Keskinok, 2004, 57).

1934’te uygulamaya konan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın ana hedef ve stratejisi şöyledir:

Ülkenin yer üstü kaynaklarını değerlendirerek ithalata konu olan özellikle şeker, dokuma ve kağıt başta olmak üzere temel gereksinim maddelerini yurt içinde üretmek. Yerel veya bölgesel tarımsal üretime ve doğal kaynaklara dayalı sınai üretim biçimleri kurmak. Kurulacak sanayi tesislerinin, kuruluş yerlerinin hammadde ve işgücü kaynaklarına yakın olmasını sağlamak. Planın finansmanı büyük ölçüde iç kaynaklarla gerçekleştirilmiştir. Yalnızca 16 milyon lira İngiltere’den, 8 milyon lira da Sovyetler Birliği’nden kredi alınmıştır (Kazgan, 2000, 109-110). Planda 20 yeni fabrika kurulması önerisi vardır. Yatırımların verimli olabilmesi için nazım planlama, dış ticaret, gümrük ayarlamaları ve yerli fabrika mallarının korunması, sanayinin gereklerine uygun olarak demiryolları, limanlar ve karayollarının bütünleşik bir ulaşım sistemi içinde ele alınması, demiryolu hatları ile bölgelere bağlanacak bir karayolu sisteminin oluşturulması öngörülmüştür (Keskinok, 2004, 57).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın temel hedefi üç beyaz (un, şeker, pamuk), ile üç siyah (kömür, demir, akaryakıt) şeklinde formüle edilen temel ihtiyaç maddelerinin üretimine öncelik verilmesi, bu alanlarda ithal ikamesinin sağlanması olmuştur (Tanör, 2003, 338).

Beş yıllık planın coğrafi açıdan ağırlık noktası Anadolu’nun iç bölgelerinde toplanmış sektörler açısından ise küçük sanayi üzerinde durulmuştur. Yatırımların yarısından fazlası dokuma sanayisinin geliştirilmesine harcanmıştır. Eski tutumun tersine bu kez büyük devlet teşebbüsleri ön plana alınmıştır. Bu alandaki en büyük proje Kayseri’de Sovyet makineleriyle kurulacak 2.500 işçi çalıştıracak ve 32.000 iğ, 1.000 dokuma tezgahı bulunacak olan dokuma kombinasıydı. Ağır sanayi tesislerinin kurulmasına da aynı zamanlarda başlanmıştır. Eldeki olanakların dörtte birinden çoğu kömür, demir ve çelik sanayilerine yatırılmıştır. Bu sanayilerin çekirdeği Karabük’te kurulan 150.000 tonluk ham çelik kapasiteli çelik işletmesidir (Steinhaus, 1999b, 46).

8.2.3.10. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı öngörülen süreden önce gerçekleştirilir ve 1936'da ikinci plan hazırlanır. Tüketim mallarının ülke içinde üretimini hedefleyen birinci planın aksine ikinci planda, enerji, madencilik gibi temel sanayi alanlarına ağırlık verilmiştir. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda ana hedef ülkenin yer altı kaynaklarını yani; demir, kömür ve petrol kaynaklarını değerlendirmek olarak belirlenirken özel sektörün ve tarımın da geliştirilmesi gözden uzak tutulmaz. Planın kapsadığı projelerin büyük bir bölümü 1939 yılı ortalarında ertelenir. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle de planın uygulaması iyice aksar. 1950 yılına kadar olan dönemde planın kapsadığı projelerden ancak Guleman Krom, Ergani, Murgul ve Kuvarshan Bakır, Divriği Demir İşletmeleri, Karabük Demir-Çelik Fabrikaları'nın demir boru fabrikası ve bazı gemilerin satın alınması gerçekleştirilmiştir (Kazgan, 2000, 115).

İkinci Sanayi Planı, Birinci Plandan daha kapsamlı ve ayrıntılı mekansal düzenlemeleri içermektedir. Ülke bütünsel olarak ele alınmış, yollar belirli bir plana göre şekillendirilmiş, üretim ve tüketim olanakları, kapsamlı ve demiryolları ağırlıklı olmak üzere, farklı ulaşım türlerinin birbirlerini tamamlaması üzerine dayalı bir ulaşım sistemi içinde düzenlenmiştir. Planda madencilik, maden kömürü ocakları, bölgesel elektrik santralleri, ev ısıtma araçları sanayisi gıda maddeleri sanayisi, kimya sanayisi, makine sanayisi, denizcilik sanayisi geliştirilmektedir. Birinci Planda 20 fabrika öngörülmüşken İkinci Planda bu sayı 100'e çıkarılmaktadır (Keskinok, 2004, 58).

Devlet özellikle altyapı ve sanayi yatırımlarını, kıyılara yakın bölgelere değil, iç bölgelere yapmayı tercih etmiştir. Özel sermaye yatırımları kıyı bölgelerini kapsarken, büyük devlet işletmelerinin yoğunluk merkezi iç bölgelerde toplanmıştır. Anadolu'daki bu yatırımlarla, Ankara'nın başkent olması, Doğu Anadolu'ya demiryolu hattı döşenmesi, Anadolu'nun tüm toplumsal alanlardaki gelişmesinin sağlanması yolunda bir başlangıçtır (Steinhaus, 1999b, 52).

Türkiye'de sanayi alanında kapitalist sınıfın ortaya çıkmasını Steinhaus (1999b, 61), şöyle özetlemektedir: Azınlıkların bıraktıkları yerler, yoğun devlet desteği ve savaş ekonomisi koşulları, bazı teknik ve ekonomik kaynaklara ve yeteneklere sahip olan orta ve üst tabakalara, çeşitli yollardan biriktirdikleri sermayelerini sınai üretime yatırma olanakları sağlamıştır.

Sanayi alanında “üç beyaz-üç siyah” hedeflerine büyük çapta ulaşılmıştır. Ağır sanayinin kurulması yolunda da önemli adımlar atılmıştır. Sanayileşme ve sanayi toplumu bir uygarlık modeli olarak benimsenmiştir. Tarım politikalarında köylü lehine sonuçlar elde edilmiştir. Büyüme hızı eskiye kıyasla esaslı bir yükselme kaydetmiştir. Fakat topraktaki feodal ya da yarı feodal ilişkiler çözülmemiştir (Tanör, 2003, 338).

Çizelge.5: Türkiye’de 1924-1939 Arası Dönemde GSMH Büyüme Hızı

Yıllar	GSMH Büyüme Hızı %	Yıllar	GSMH Büyüme Hızı %
1924	14,8	1932	10,7
1925	12,9	1933	15,8
1926	18,2	1934	6,0
1927	-12,8	1935	-3,0
1928	11,0	1936	23,2
1929	21,6	1937	1,5
1930	2,2	1938	9,5
1931	8,7	1939	6,9

Kaynak: (Ersel vd, 2003)

1927 yılındaki GSMH düşüşünün nedeni, mevsimsel kötü koşullardan dolayı tarımsal üretimin büyük oranda düşmesidir. Genel olarak bakıldığında 1927 ve 1935 yılındaki küçük düşüş bir kenara bırakıldığında çok yüksek oranda kalkınma rakamlarına ulaşılmıştır.

Madencilikte 1935 yılında Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü (MTA) kurularak büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Osmanlı döneminde yabancıların elinde olan madenler Cumhuriyet döneminde ulusallaştırılmıştır. Taşkömürü ve bakır madenlerinin Fransız ve Alman firmalarından satın alındıktan sonra üretimde büyük artışlar kaydedilmiştir. Ayrıca petrol arama çalışmaları yapılmış ve bunun sonucunda ilk defa Raman’da 1940 yılında petrol bulunmuştur (Öymen, 2003, 140).

8.3. Hukuk Alanındaki Devrimler

Hukuk alanında yapılan devrimlerin Tanzimat dönemine ulaşan temelleri vardır. Fakat hukuk alanında gerçekleştirilen devrimler daha önceki reform hareketleri gibi dış baskı sonucu oluşmamışlardır. Hukuk devriminin yola çıkışında dış etkinin sınırlı bir rolü olmuştur. Lozan Antlaşması'nda Batılı devletler, Türkiye'de bir hukuk reformu gerçekleşene kadar azınlıkların ve yabancıların statülerinin devamını istemişlerdir. Kapitülasyonlar başta olmak üzere ayrıcalıklara karşı olan Türk delegasyonu buna yanaşmamış ve konferans biraz da bu yüzden kesintiye uğramıştır. Konferansın ikinci döneminde hukuk reformu ve komisyonları konusunda anlaşmaya varılmıştır. Buna göre; din ayrımı yapılmaksızın bütün yurttaşlara tek yasa uygulanması kabul edilmiştir. Bunun Türkiye'de hukuk devriminin önünü açtığı söylenebilir (Tanör, 2003, 222). Fakat esas olarak hukuk devrimi iç etkenlerle ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal'in düşünceleri, çağdaş bir medeniyet yaratma arzusu hukuk devrimlerini zorunlu kılmıştır. Dış etkenlerle yapılan reformların Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtaramadığını Mustafa Kemal çok iyi gözlemlemiştir.

Başlıca üç alanda yenilikler gerçekleştirilmiştir: Yasalar, yargı örgütü ve hukuk dili. Yasalar alanındaki değişimin ana modeli yabancı hukuklardan yapılan aktarmalardır (Tanör, 2003, 223-232). Hukuk dilinde yenileşme ve sadeleşme çalışmaları 1929 yılında İcra İflas Kanunu ile, Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu'ndaki bazı deyimlerin değiştirilmesiyle başlamıştır. Hukuk dilinin halka yakınlığı ya da uzaklığı aynı zamanda bir demokrasi sorunudur. Osmanlı hukuk dili yapay ve aristokratiktir. Cumhuriyetçi Türkiye'de bu anlamda da bir demokratik dil ve hukuk devrimi yaşanmıştır. Hukuk alanında yapılan devrimlerde, bir sömürge gibi tek bir ileri ulusun bütün belli başlı yasalarını benimsemek yerine, seçmeci davranarak birçok ileri ulustan alma yoluna gidilmiştir. Fakat bu da birtakım tutarsızlıklara yol açmıştır. Hele özel hukuk alanındaki en büyük güçlük ise, Türk toplumunun çeşitli Avrupa ülkelerinin ortak Hristiyan kültür temelini paylaşmamasından ileri gelmektedir (Tunçay, 1981, 177).

Cumhuriyetin hukuk devrimini, Tanzimat dönemindeki kısmi kanunlaştırma hareketinden ayıran nedir? Bu sorunun cevabını Tanör (2003, 224) şöyle veriyor: Tanzimat kanunlaştırmacılığı bir yanıyla, yarı sömürgeleşme ya da bağımlılaşma

sürecinin hem nedeni hem de sonucudur. Çağdaştırıcı yanlarına rağmen böyle bir olumsuz işlev de yüklenmiştir. Kapitüler ayrıcalıklar, azınlıklara ve cemaatlere tanınan farklılıklar bunun öğeleridir. Cumhuriyet hukuku ise bunların tümünü silmiş, Batıdan aktardığı yasaları bağımsızlığın ve bağımsızlaşmanın da kalkanı yapmıştır.

Hukuk Devrimi, şeriatçılık eğiliminin bütün hukuk alanının dışına çıkarılmasıdır. Anayasal kuruluşu din kurallarının dışına çıkaran din-dünya ayrımı ilkesinin uygulamaya konmasının doğal bir sonucudur. Toplumun bütün hukuksal ilişkilerini tutarlı bir hukuk sistemi içerisinde bütünleştirme imkanı ancak o zaman doğmuştur (Berkes, 2003,527).

Osmanlı ideolojisinin ve geleneksel kurumların parçalanması, 1920 yıllarında köklü bir hukuk reformunun gerçekleştirilmesini zorunlu kılmıştır. Medeni Kanun, Ceza Kanunu ve özellikle ticaret kanunları, cumhuriyetten önce Avrupa örneklerine göre düzenlenmiş olmalarına rağmen, şeriat ve kanunlar birlikte yürümeye devam etmiştir (Steinhaus, 1999b, 28).

Başarıya ulaşan her devrim, kendi hukuk düzenini getirir. Hukuk düzenini değiştirmeyen girişimler, iktidarı ele geçirseler de devrim değildirler, bir iktidar değişikliğinden öteye geçemezler (Yetkin, 2003, 947).

8.3.1. Yurttaşlık İlişkilerine İlişkin Düzenlemeler

Yurttaşlık ilişkilerine ilişkin düzenlemeler, iki altbölümde incelenmiştir.

8.3.1.1. Türk Medeni Kanunu

Bir toplumun hukuk düzeni, toplumun egemen ideolojisinin ifadesidir. Feodal ve ataerkil üretim ilişkilerinin yaygın olduğu Türkiye için 1926'da İsviçre'den aktarılan Medeni Kanun daha çok bir program niteliğindedir. İleri kapitalist bir ülke kanununun, Türkiye şartlarında bir ölçüde sınırlı bir uygulama alanı bulması doğaldır. Fakat Medeni Kanun 1920'lerde ancak kapitalist sektörün hukukudur. Türkiye'de kapitalistleşme sürecine paralel olarak uygulama alanı da genişleyecektir (Timur, 2001, 93,94).

Yeni Türk Medeni Kanunu ile çok eşlilikten, tek eşliliğe geçilmiştir. Kadın erkek eşitliği sağlanmıştır. Her iki taraf için de eşit boşanma şartları getirilmiştir.

Müslüman bir kadının Müslüman olmayan bir erkekle evlenmesi kanunen mümkün kılınmış ve bütün reşitlere isteklerine göre dinlerini değiştirebilmek için kanuni hak verilmiştir (Lewis, 2000, 272).

Türk Medeni Kanunu(Yurttaşlık Yasası)'nın Kabul Edilmesi 17 02 1926 tarih ve 743 Sayılı kanun ile gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu laik bir devlet değildi. Bu yüzden Bir Medeni Kanunu yoktu. Meydana gelen hukuksal çekişmeler, fıkıh kitaplarından çözümleniyordu. Tanzimat'tan sonra, tamamen şeriatıtan yararlanılarak oluşturulan Mecelle, hukuk alanına giren konuların hepsini kapsamıyordu. İçeriği ise, günün koşullarını karşılamaktan uzaktı. Mecelle Batı yasa tekniği bakımından olmasa da içinde bulunduğu çağa göre, Osmanlı İmparatorluğu yönünden büyük ilerilik gösteren bir yasadır. İşte bu nedenlerle, Mecellenin değiştirilip, tamamlanmasına gereksinme duyulmuştur (Gürel, 1981, 222-228).

Esası itibariyle Türk Medeni Kanunu Avrupa'nın çağdaş ülkelerinden İsviçre Medeni Kanunu'ndan çeviri ve uyarlama suretiyle düzenlenmiştir. Osmanlı döneminde Mecelle olarak adlandırılan yasa, aile hukukunun şeriatla ilgili uygulamaları yerine geçmiş olan, cumhuriyet devrimlerinin en önemli yasalarından biridir. Özellikle bu yasa kişisel haklar, aile içi ilişkiler, mal edinme ve miras konularında kadına erkek ile eşit haklar sağlayan en önemli devrim yasasıdır. Dönemin Adalet Bakanı olan ve medeni kanunun babası diye nitelendirilen Mahmut Esat Bozkurt tarafından hazırlanan medeni kanunun gerekçesi önemi nedeniyle özet olarak şöyledir:

“Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin bir Medeni Kanun'u yoktur. Yalnız sözleşmelerin küçük bir bölümünü kapsayan Mecelle vardır. 1851 maddeli bu yasanın günümüzde uygulanabilen üç yüz maddesi vardır. Mecelle'nin esası ve ana çizgisi dinidir. Oysa insan yaşamı her gün hatta her an değişimlerle karşı karşıyadır. Kanunları dine dayalı olan devletler, kısa bir zaman sonra memleketin ve ulusun gereksinimlerini karşılayamazlar. Çünkü dinler, değişmez hükümleri açıklarlar. Yaşam yürür, gereksinimler hızla değişir. Dine dayalı kanunlar, ilerleyen yaşam sürecinde biçimden ve ölü sözcüklerden fazla bir değer ve anlam içermezler. Değişmemek dinler için bir zorunluluktur. Bu nedenle dinlerin yalnızca bir vicdan işi olarak kalması, çağımız uygarlığının esaslarından ve eski uygarlıkla yeni uygarlığın

ayırmaçlarından biridir. Özünü dinden alan kanunlar, uygulandıkları toplumları indirildikleri çağlara bağlarlar ve ilerlemeyi önleyen önemli etki ve nedenler arasında bulunurlar. Ulusal sosyal yaşamın düzenleyicisi olan ve yalnız ondan esinlenmiş olması gereken bir Medeni Kanun'dan Türkiye Cumhuriyeti'nin yoksun kalması; ne yüzyılımızın uygarlık gerekleriyle ne de Türk ihtilalinin kapsadığı anlam ve kavramlarla uyuşamaz. Bu amaçla hazırlanan Türk Medeni Kanunu, uygar uluslar arasında en kusursuz ve **halkçı** olan İsviçre Medeni Kanunu'ndan alınmıştır. Çağımızın uygarlık ailesine bağlı ulusların gereksinimleri arasında esaslı bir fark yoktur. Sosyal ve ekonomik devamlı ilişkiler, insanlığın büyük ve uygar bir kitlesini bir aile haline getirmiş ve getirmekte bulunmuştur...

“Türk yenilenme tarihi tanık tutularak denilebilir ki, Türk ulusu bu çağın gereksinimlerine uygun olarak meydana getirilen usa uygun yeniliklerden hiçbirisine karşı çıkmamıştır. Unutmamak gerekir ki, Türk ulusunun kararı, çağdaş uygarlığı koşulsuz tüm prensipleriyle kabul etmektir. Bunun en göze çarpan kanıtı devrimlerimizin kendisidir. Nitekim çağdaş uygarlıkla Mecelle hükümleri uyumlu değildir. Fakat Mecelle ve buna benzer sair yasal hükümler ile Türk ulusunun yaşamının uyumlu olmadığı açık ve seçiktir. Şu yönü de saptamak gerekir ki, çağdaş uygarlığı anlamak ve özümsemek kararlılığında olan Türk ulusu, çağdaş uygarlığı kendisine değil, kendini çağdaş uygarlığın gereklerine uydurmak zorundadır. Yaşama kararında olan ulus için bu şarttır. İsviçre, Almanya, Fransa politik ve ulusal birliklerini, ekonomik, sosyal gelişmelerini Medeni kanunlarını yürürlüğe koymakla başarmışlardır. Bu saydığımız konulardaki esas; din ile devletin kesin olarak ayrılığıdır. Çağdaş uygarlık düzeyinde olan devletlerin ilk ilkesi, din ile dünyayı ayrı görmektir. Bunun aksi, devletin kabul ettiği din esaslarını kabul etmeyen kimselerin vicdanlarına baskı olur ki, modern devlet anlayışı bunu kabul edemez. Din, devlet nazarında, vicdanlarda kaldıkça saygındır ve dokunulmazdır. Çağdaş devlet dini dünyadan ayırmakla, insanlığı tarihin en kanlı girişimlerinden kurtarmış ve dine gerçek ve devamlı bir taht olan vicdanı ayırmıştır. Özellikle çeşitli etnik grupları kapsayan devletlerde tek bir yasanın bütün toplulukta uygulama alanı bulabilmesi için bunu, din ile ilişkisinin bulunmaması, ulusal egemenlik için zorunluluktur. Çünkü, yasalar dine dayalı olursa, vicdan özgürlüğünü kabul zorunluluğundan olan devlette, muhtelif dinlere bağlı vatandaşlar için ayrı ayrı yasalar yapmak gerekir. Bu

hal, çağdaş devlette esas olan politik, sosyal, ulusal birliğe tamamen karşıt olur. Türk ulusunun yüksek temsilcisi olan Büyük Meclis'in kabul ve onamasına sunulan Türk Medeni Kanunu tasarısı yürürlüğe konulduğu gün, ulusumuz, kendisini çevreleyen yanlış inançlardan ve kararsızlığından kurtulmuş, geri kalmış uygarlığın kapılarını kapayarak yaşam ve verimlilik sağlayan çağdaş uygarlığın içine girmiş bulunacaktır” (Erüreten, 1999,101-104).

Medeni Kanun'un alınışında güdülen amaç, halkın yurttaşlık ilişkilerini geleneklere, alışkanlıklara ve din kurallarına uygun yolda düzenlemek değil, bunun tersine bu ilişkileri olması gerekene göre yeniden düzenlemektir. Kanunun devrimci niteliği buradadır (Berkes, 2003, 531).

Bütün bu tür hamlelerde olduğu gibi, Medeni Kanun kabul edilirken de encümenin başında, gene bir din adamı bulunuyordu: Eski Şer'iyye Vekili Hoca Mustafa Fevzi Efendi... Hoca Mustafa Fevzi Efendi, hem bu kanunun gerekçesi, hem de metni ile görüş birliğindeydi. Demek ki gerekçe, bir ünlü din hukuku bilgini için de doğrudur, yerindeydi...(Aydemir, 2001b, 243).

Medeni Kanun'un gerekçesinde de belirtildiği gibi Medeni Kanun hazırlanmadan önce Batı ülkelerinin medeni kanunları incelenmiş ve bunlar içerisinde İsviçre Medeni Kanunu dünya medeni kanunlarının en yenisi, iyisi, demokrati ve en pratiği olarak görülmüştür (Feyzaoğlu, 1981, 35). İsviçre Medeni Kanunu Türkiye'de kabul edilişinden önce Japonya'da, Türkiye'de kabul edilişinden sonra da Çin'de medeni kanunun temeli olmuştur. Avrupa'da Roma hukukunun, Cermen hukukunun ve Tabii Haklar felsefesinin en başarılı sentezi sayılan bir medeni hukuk örneği olarak alınmıştır (Berkes, 2003, 530).

Türk Medeni Kanununun Genel ve Türkiye bakımından özelliklerini Gürel (1981, 223, 224) özet olarak şöyle sıralamıştır:

“(1) Türk Medeni Kanunu, demokratik ve özgürlükçüdür. Fransız Medeni Kanunu gibi askeri bir hava taşımaz.

(2) Sosyal içeriklidir. Bu niteliği ile, sosyal bakımdan zorunlu görülen hallerde Devletin, aile mahremiyetine kadar el atmasına olanak sağlar

(3) Kanunun uygulamasında Hakime geniş taktir hakkı tanınmıştır.

(4) Hakkın kötüye kullanılmasına meydan bırakmaz.

(5) Birlik ve beraberlik ruhunu özendirir. Dernek ve tesis kurulmasına açık ve özendiricidir.

(6) Kişiliği, küçükleri, kısıtlıları, evlilik harici doğan çocukları koruyan hükümleri taşır.

(7) Tekmil hukuksal ilişkilerde iyi niyet esasını benimsemiştir.

(8) Çiftçi ve işçilerin haklarını koruyan hükümleri vardır.

(9) Kısa ve özlü bir dili vardır. Kazuistik metotla düzenlenmemiştir. Hayatta en çok rastlanan olayları düzenleyici hükümler getirmiş olup, benzeri hallerde o kuralların uygulanmasını, uygulamacılara ve yorumculara bırakmıştır.

(10) İncelenmesi kolay, bölümleri açık ve anlaşılır haldedir.

(11) Kişisel özgürlüğe ve kişinin inisiyatifine geniş alan bırakır. Karşılıklı anlaşmalarda, kişilerin isteklerine geniş önem tanır.

(12) Toprakların iyileştirilmesinde, su işlerinde, taşınmaz ipoteğinde yenilikler getiren hükümler taşır.

(13) Demokratik ve Özgürlükçü karakteriyle Türkiye'nin koşullarına uygundur.

(14) Medeni Kanun özellikle Aile Hukuku alanında çok önemli yenilikler getirmiştir. Buna göre tek eşle evlilik kabul edilmiş, kadın-erkek eşitliği esas alınmıştır. Kadına toplumda erkekle aynı yer verilmiş, evlenme, boşanma, miras bu ana kurala göre tamamen yeni esaslara göre değiştirilmiştir.”

Türk Medeni Kanunu temele inmiş ve yeni bir toplum yapısı oluşturmaya dönüktür (Gülsoy, 1983, 62).

Türk Medeni Kanunu kadın, erkek hukuk eşitliği ilkesini kabul etmiştir. Artık kadın her bakımdan hak ve hürriyetlerine sahiptir. Yeni Medeni Kanun, her bakımdan kadını ikinci sınıf bir insan saymayı ortadan kaldırmıştır. Kanun, tek eşli aileyi kurmuş, evlenme ve boşanma ilişkilerini bir düzene sokmuş, mülkiyet ve sözleşme gibi birçok alanda kişiler arası hukuksal ilişkileri çağdaş uygarlık düzeyine eşit bir düzeye çıkarmış, din kurallarını yurttaşlar arası ilişkiler alanının dışında bırakmıştır. Böylece din adamları sadece, medeni hukuku uygulama yetkisini değil, adaleti uygulama tekeli de yitirmişlerdir. Dinlere göre ayrı medeni haklar uygulanması gibi karma bir hukuk ve adalet sistemi de kesin olarak bırakılmıştır (Irmak, 1981, 218; Berkes, 2003, 531-532).

Hukuk Devriminin en radikal ve en önemli olanı Medeni Kanun'dur. Bu kanunun kabul edilmesiyle birlikte diğer hukuk mevzuatı da buna yönelik olarak yeniden hazırlanmıştır. Hukuk Devrimi ile hukuksal yapı laik bir yapı haline dönüştürülmüştür.

8.3.1.2. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu

1924 tarihinde 492 sayılı kanun olarak yürürlüğe konulan ilk yasanın kaynağını eski hukukun(fıkıh) esasları oluşturuyordu. Mecelle kaldırıldıktan sonra, yeni bir yargılama usulü yasası yapmak gereksinimi dolayısı ile bu yasa hazırlandı. Bunda, İsviçre'nin "Neuehatal" kantonunun 1926 tarihli olan usul yasası esas alınmıştır. Bazı değişikliklerle, bugünde yürürlükte olan hukuk yargılama usulü yasası budur (Erüreten, 1999, 105).

8.3.2. Ekonomik İlişkilere İlişkin Düzenlemeler

Ekonomik ilişkilere ilişkin düzenlemeler üç altbölümde incelenmiştir. Bu düzenlemeler, Borçlar Kanunu, Türk Ticaret Kanunu ve İcra İflas Kanunu'dur.

8.3.2.1. Borçlar Kanunu

Borçlar Kanunu 22 4 1926. tarihli ve 818 Sayılı yasa ile yasalaşmıştır. Medeni Kanun'un bir devamı niteliğinde olan Borçlar Kanunu da İsviçre yasasından uyarlanma suretiyle hazırlanıp yasalaştırılmıştır. Eski Mecelle'nin Muamelat olarak adlandırılan, kişiler arası borç, sözleşme ve ticari işlemler dışında kalan sair ilişkileri düzenlemektedir. Kişisel ilişkilerin hemen her boyutunu çözümede yararlı olan bu yasa da Medeni yasa gibi, laik ve çağdaş yaşam boyutunda yani toplumun tüm gereksinimlerini karşılamaktadır. Sosyal yaşamda, eski dönemlere göre büyük değişiklikler içermesine karşın toplumun hemen her kesimi tarafından kısa sürede özümsemiştir (Erüreten, 1999, 104).

8.3.2.2. Türk Ticaret Kanunu

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, ticari ilişkileri düzenleyen yasa, Fransız Ticaret Kanunu'ndan tercüme edilerek alınan 1850 tarihli "Kanunname-i Ticaret" idi. Gelişen ticari işlemler için Cumhuriyet döneminde yeni bir yasa yapılması

zorunlu olmuştur. Bunun için Alman ve İtalyan Ticaret yasalarından yararlanılarak yapılan tasarı, ivedilikle Meclis'e sunularak aynen kabul edilmiştir. Otuz yıl süre ile yürürlükte kalmıştır. Bu yasa, zamanla doğan değişiklik gereksinimi dolayısı ile yerini 1.1.1957 tarihinde yürürlüğe giren ve Alman ve İsviçre ticaret yasalarından esinlenerek yapılan 6762 sayılı Türk Ticaret kanununa bırakmıştır (Erüreten, 1999, 104,105).

8.3.2.3. İcra İflas Kanunu

İcra İflas Kanunu 09 06 1932 Tarih ve 2004 Sayılı yasa ile yürürlüğe girmiştir. Mahkeme kararlarının infazı bakımından, diğer uygar yasalarla uyum sağlama açısından yine Batı yasalarından esinlenerek yürürlüğe konulan önemli bir yasadır. Geçen zaman içinde dokuz kez bazı maddelerinde değişiklik yapılmakla birlikte öz yapısı itibariyle halen yürürlükte olan bir yasadır (Erüreten, 1999, 106).

Eski kanunda yer alan kişisel borç için hapis cezası da kaldırılmıştır (Ersel vd, 2003, 132).

8.3.3. Yargılama ve Ceza Dizgesine İlişkin Düzenlemeler

Yargılama ve Ceza Dizgesine İlişkin Düzenlemeler üç altbölümde incelenmiştir. İlk olarak Ceza Kanunu, daha sonra sırasıyla, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve yargı birliğini sağlamak için gerçekleştirilen, Şeriat Mahkemelerinin kaldırılması incelenmiştir.

8.3.3.1. Ceza Kanunu

Osmanlı döneminde geçerli olan 1274 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin yerini almak üzere esas itibariyle İtalyan Ceza Kanunu'ndan alınarak ve gerekli uyarlamalar yapılarak 13 03 1926 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu uygulamaya konulmuştur. Zaman içerisinde bazı değişikliklere uğramıştır...(Erüreten, 1999, 100). Türk Ceza Kanunu(TCK)'nın kabul edilmesiyle ulusal yargı bağımsızlığı konusunda önem taşıyan yabancıların yargılanması konusu TCK'da "ülkesellik" ilkesinin benimsenmesi ile aşılmıştır. Buna göre "Türkiye'de suç işleyen kimse, Türk kanunlarına göre yargılanır"(Tanör, 2003, 225). Ceza kanunu din temelinde derneklerin kurulmasını yasaklamıştır (Zürcher, 2004, 272).

8.3.3.2. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu

Alman ve İtalyan yasalarından esinlenerek yapılan bu yasa, Ceza davalarındaki yargılama usullerini saptayan yasadır. Pek çok değişiklik geçirmiştir (Erüreten,1999,105).

Kanunla, ceza muhakemelerinin görev ve yetkileri uyumsuzluğa yer vermeyecek biçimde belirlenmiştir. Kamu davalarının açılması konusunda cumhuriyet savcılarına geniş taktir hakkı tanınmıştır. Yeni kanunla kamu karşısında sanığın hukukunu güçlendiren yeni düzenlemeler getirilmiştir. Vali, kaymakam ve nahiye müdürleri hakkında kovuşturma yapılması Memurin Muhakematı Kanunu'na tabi kılınırken, amir durumunda olan polis ve jandarma mensuplar hakkında yeni kanuna göre işlem yapılması öngörülmüştür (Ersel vd, 2003, 132).

8.3.3.3. Yargı Birliğini Sağlamaya Yönelik Düzenleme: Şeriat Mahkemelerinin Kaldırılması

Mahakimi Şer'iyenin İlgasına Ve Mahakim Teşkilatına Ait Ahkamı Muaddil Kanun (Şer'ie Mahkemelerinin Kaldırılması) 8.4.1924 tarih ve 469 sayılı yasa:

Bu yasa ile o tarihe kadar Osmanlı döneminde hüküm oluşturan, bir tarafta Nizamiye Mahkemeleri diğer tarafta Şer'ie Mahkemelerinin hüküm oluşturmaları suretiyle süregelen ikiliği ortadan kaldırmak amaçlanmıştır. Nizamiye Mahkemeleri Tanzimat'tan itibaren, devletçe konulan yasaları uygulamakla görevlilerdir. Buna karşılık devamı sürdürülen Şer'ie Mahkemeleri, şeriat hükümlerine göre karar veren, kadı denilen yargıçların hüküm kurduğu, genellikle kişi hukuku, aile hukuku ve miras hukuku gibi şeriat hukuku kaynaklı uyumsuzlukları çözümlemekte görevli mahkemelerdi. Laik yasaların yürürlüğe girmesinden sonra Şer'ie Mahkemelerinin görevlerine son vermek amacı ile bu mahkemeler kaldırılmış, aynen öğrenim birliği yasası gibi, adalet birliği amaçlanmıştır (Erüreten, 1999, 63,64).

Müslüman olmayan din cemaatlerinin kendi dinlerinin kanunlarına bağlı olma hakkını tanıyan Lozan Antlaşması'nın 42. maddesi de böylece hükümsüz kalmıştır. Bu cemaatler de aynı Medeni Kanun'un kendilerine uygulanmasını kabul etmişlerdir (Berkes, 2003, 532).

Bu yasa laikliğin ilk adımlarındandır. Böylece laik bir yapıya ulaşmak istenmektedir.

Hukuk devrimi ile İslam hukuku sisteminden kesin olarak kopma kararı verilmiştir. Ayrıca çok hukuklu bir yapıdan hukuk birliğine geçiş sağlanmıştır. Ülke insanlarını hukuken bölen, din ve mezhep farklılıklarına dayalı çok hukukluluk son bulmuştur. Bunun yerine vatandaşlık bağı ve tek bir hukuk sistemine bağlılığa geçilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda olan çok hukukluluk nedeniyle diğer ülkeler hemen her fırsatta içişlerine müdahale etmişlerdir. Devletin egemenlik hakkı yasalar ve yargılamalar yoluyla zedelenmiştir. Hukuk ve yargı birliği uluslaşmanın da bir boyutudur. Hukuk devrimi ile din ve mezheplere göre değil, vatandaşlık temeline dayalı tek hukuk ortaya konulmuştur. Kanunlar da kişisellikten kurtarılmış ve ülkeselliğe geçilmiştir (Tanör, 2003, 227).

Hukukun Batılılaştırılması ve laikleştirilmesi, Türkiye'nin Avrupa burjuva toplumuna yapı bakımından yaklaştırılması alanında atılan önemli adımlardır.

8.4. Toplumsal Alandaki Devrimler

Burjuva toplumunun dayanabileceği sosyal tabakaların zayıflıkları nedeniyle, Avrupa parlamentarizminin Türkiye'de tam olarak yerleşmesini beklemek olanaksızdır (Steinhaus, 1999b, 20). 1920 ile 1930 yılları arasında Türkiye, politik yapısı açısından bir burjuva devleti eğiliminde olmasına rağmen, hiçbir burjuva toplumu belirtisi gösterememiştir. Aslında bu Türkiye ile Batı Avrupa arasındaki gelişmenin izlediği sürecin farklılıklarını ortaya koyar. Batı Avrupa'daki burjuva-kapitalist düzeni hazırlayan sosyo-ekonomik ve ideolojik unsurlar daha feodalizm döneminde gelişmeye başlamıştır. Ayrıca gittikçe güçlenen burjuvazi, geleneksel düşünce, yaşam ve ekonomi biçimlerini etkisi altına almıştır. Böylece burjuva devrimcilerine, var olan sosyal sistemi hukuk ve politikaya uygun bir biçimde örgütlemek düşmüştür. Oysa ki Türkiye'de burjuva devlet, burjuva toplumundan önce doğmuştur. Din kuralları sistemi, yalnız kendi çıkarları uğruna devrimden önceki sistemi benimseyenler tarafından değil, ayrıca Anadolu köylerinde henüz hiç sarsılmamış bir kitle tarafından da desteklenmiştir (Steinhaus, 1999b, 30).

Ulusal burjuvazi I. Dünya Savaşı sonunda oluşmaya başlamıştır. Anadolu Türkleri ile Balkanlar'dan göç eden Türkler, tüccar, fabrikatör ve el sanatlarıyla uğraşan azınlıkların bıraktıkları boşlukları doldurmaya, yeni kentlerin kurulmasının, sanayi projelerinin gerçekleşmesinin doğurduğu gereksinimleri karşılamaya

başlamışlardı (Steinhaus, 1999b, 57). Demokrasi sürecini ve Avrupa’da yaşanan sınıf mücadelelerini daha iyi anlayabilmek için Türkiye’deki toplumsal sınıfları bilmek ve incelemek gerekmektedir.

Karpat (1996, 98), Türkiye’de yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkışını şöyle anlatır: Türk toplumu içten farklılaşarak bugünkü sosyal sınıfları yaratmıştır. Bunun ana sebebi sermaye yaratan ve bu sermayenin bir kısmının özel kesimde toplanmasına imkan veren devletçilik politikasıdır. Bu olay ortaya çıkarken ekonomik ve sosyal zıtlıklara, çatışmalara, zorunlu olarak yol açmıştır. Devlet, nazari olarak, kendi ödevinin toplumsal adaleti sağlamak ve bütün sosyal sınıfların çıkarlarını eşit bir şekilde korumak olduğu fikrindeydi. Ama gerçekte söz konusu zıtlıkların yaratılmasına devlet yardım etmişti.

Osmanlı İmparatorluğu’nda sınıflar arasında dikey hareketlilik yokken, Cumhuriyet Devrimleri ile bu olanak yaratılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumsal sınıflar şöyledir:

(1) Köylüler ve Toprak Mülkiyeti: Türkiye’deki en büyük sosyal gruptur. 1945’te nüfusun %83’ü köyde oturuyordu. 1995’te %71 olmuştur.

(2) Sanayi İşçileri: En yeni; hemen hemen tamamı cumhuriyet döneminde ortaya çıkmış olan sosyal gruptur. Türk devlet adamları, Avrupa’daki sınıf mücadelelerini göz önünde bulundurarak Türk işçilerinin siyasi eğilimlerinin de “solcu” olacağına inandıkları için, sınıf mücadeleleri ve grev gibi siyasi mücadele belirtileri sürekli olarak cezalandırılmıştır. İşçiler ve işçi sorunları üzerine siyasi yayınlara izin verilmiyordu. 1936’da kabul edilen 3008 İş Kanunu savaş öncesinin İtalya kanununa göre hazırlanmış olduğu için işçi sorunlarını totaliter bir biçimde düzenliyordu. İşçilerin çoğu köylerden veya göçmenler arasından geliyordu ve bunların köyle ilgileri sürekli devam ediyordu. 1923’te sanayi işçi sayısı 20-30 bin, 1948’de sadece büyük işyerlerinde 301.209 kişi, ve sadece küçük işyerlerinde 600.000 kişidir. Ailelerle beraber hesaba katılırsa işçi sınıfı en az 1.500.000 kişiydi. İşçi sendikalarının çoğu 1946 yılında “solcu” etkisi altında kaldıkları sanılarak kapatılmıştır.

Genel olarak Türkiye’de işçi sınıfının doğuşu toplumdaki ekonomik ve sosyal değişimlerin bir sonucuydu. İşçilerin sosyal bir grup olarak ortaya çıkmaları

toplumun yapısını değiştirip ülkenin sosyo-politik hayatı üzerine büyük etki yapmıştır.

(3) Orta Sınıf: Toprak Sahipleri, İş Adamları, Aydınlar: Karpata (1996, 105-113) orta sınıf ölçütlerini şöyle belirtiyor: Yarı yarıya elle yapılan ve elle yapılmayan işlerde çalışmak, vasatın üstünde geliri olmak, nisbeten konforlu bir hayat yaşamak, belli bir derecede eğitimi ve görgüsü olmak, siyasi ve kültürel alanlarda, faal ve potansiyel bir unsur olarak toplum içindeki rollerini bilinçli anlamış bulunmak.

Türkiye’de toprak sahipleri, 1946’dan sonraki siyasi mücadelede her iki tarafta da saf tutup, nüfuzlarını arttırmışlardır. Toprak ağaları ve sanayiciler genellikle muhafazakardır. Birçoğunda toplumsal sorumluluk hissi yoktur ve az çok Osmanlı İmparatorluğu’ndaki idareci sınıfın zihniyetine sahiptirler; lükse düşkünlük, taklitçilik, zevk için msrife harcama ve kolayca zenginleşme yollarına başvurmak. 4753 sayılı iftiyi Topraklandırma Kanunu, Varlık Vergisi’ne oranla toplumu daha geniş çapta ilgilendiren bir kanundu ve hükümete karşı şiddetli eleştirilere yol açmıştır. 11 Haziran 1945 günü tasarı kanunlaştı. Toprak Reformu aslında toplumsal bir reformdu. Amacı, Mustafa Kemal’in çok kez işaret ettiği gibi, köylünün durumunu iyileştirmek ve Türkiye’de sosyal demokrasiyi geliştirmekti. Türkiye’de sosyal demokrasinin olmayışı dışarıda özellikle sosyalist ülkelerde eleştiriliyordu. Kanun, topraksız ve toprağı az olan köylülerle çiftçilik yapmak isteyenlere, geçimlerine yetecek kadar toprak dağıtmak ve dağıtılan toprağın sürekli işletilmesi için de gerekli donatımı sağlamak amacındaydı. Toprak reformunu savunanlara göre kanun anayasa ile kabul edilmiş bulunan halkçılık ilkesinin doğal bir sonucudur. Bu kanun toplumsal adaleti yerine getiriyor, Türk köylüsünü şuna buna köle olmaktan kurtarıyordu. Kanun Türk tarihinin seyrinin ve Türk toplumunun ekonomik yapısının gerektirdiği milli bir zorunluluktu ki, milyonlarca vatandaşı yarıcı veya toprak sahiplerinin ırgatı olarak çalışmaktan kurtaracaktı (Karpata, 1996, 105-113).

8.4.1. Kadının Toplumsal ve Siyasal Konumunu Değiştirmeye Yönelik Düzenlemeler

Hukuk alanında yapılan düzenlemelerden Türk Medeni Kanunu, kadın-erkeğin hukuksal eşitliği ilkesini kabul etmiştir. Artık kadın her bakımdan hak ve hürriyetlerine sahiptir. Yeni Medeni Kanun, her bakımdan kadını ikinci sınıf bir

insan saymayı ortadan kaldırmıştır. İslam ülkelerinde bu alanda dinsel esaslar devam ederken, Türkiye’de hukuk yoluyla ailenin ve kadının konumunda hissedilir bir iyileşme yaşanmıştır. Medeni hukukta en köklü değişme aile hukuku alanında gerçekleşmiştir (İrmak, 1981, 218; Tanör, 2003, 231).

Medeni hakların kadınlara verilmesinden sonra 3 Nisan 1930’da ilk kez kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.

1930 Belediye Seçimlerinde Sabiha Zekeriya (Sertel) hanım belediye Meclisine aday olmuş, parti tarafından aday olarak atanmadığı için kazanamamıştır (Çavdar, 2004, 368).

5 Aralık 1934 tarihinde, İsmet İnönü ve 191 arkadaşı tarafından yapılan teklif üzerine kabul edilen iki kanunla, milletvekili seçimi kanununun bazı maddeleri ile 1924 Esas Teşkilat Kanunu’nun 10 ve 11. maddeleri değiştirilerek, kadınlara da seçme ve seçilme hakları verilmiştir (Gülsoy, 1983, 62,63). TBMM, seçimi yenileme kararı alarak 23 Aralık’ta tatile girmiş ve Şubat 1935’te yapılan seçim sonucunda da TBMM’ye 18 kadın milletvekili seçilmiştir (Ersel vd, 2003, 228).

Kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildikten sonra Uluslararası Kadınlar Birliği’nin 12. Kadın Kongresi 18 Nisan 1935’te İstanbul’da yapılmıştır. Kongreye 30 ülkeden 210 delege katılmıştır. Dünya basınının da ilgiyle izlediği kongre nedeniyle İstanbul’a gelen ve Türk hukuku üzerinde çalışmalar yapan İsviçreli hukuk doktoru Ringwald, Türk Medeni Kanunu’nun, aşağı yukarı aynen İsviçre’den alınmış olmasına rağmen, Türk kadınlarının İsviçre kadınlarına nazaran siyasi alanda büyük avantajlar elde ettiklerini belirtmiştir (Ersel vd, 2003, 244).

Türk kadınının özgürleşerek kara çarşıftan kurtulması tepeden inen bir biçimde de olmamıştır. Birinci Dünya Savaşı ve Bağımsızlık Savaşı dönemlerinde Türk kadını kara çarşafı yavaş yavaş bir kenara atmıştır. Bağımsızlık Savaşı sırasında cepheye mermi taşıyan kadının yüzü açıktır. Bu olağanüstü durumda artık peçeyi bir kenara bırakmıştır. Yine Bağımsızlık Savaşı dönemlerinde Halide Edip gibi birçok kadın halka yüzü açık konuşmalar yapabilmıştır. Kısacası kadının çağ dışı kara çarşıftan bırakması için Türk toplumunda belirli bir altyapı vardır.

Mustafa Kemal Atatürk 30 Ağustos 1925'te Kastamonu'da yaptığı konuşmada halka şöyle seslenir:

“Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir bez veya bir peştamal veya buna mümasil bir şeyler atarak yüzünü gözünü gizler. Ve yanından geçen erkeklere karşı ya arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur. Bu tavrın mana ve medlulü nedir? Efendiler, medeni bir millet anası, millet kızı, bu garip şekle, zahmetli vaziyete girer mi? Bu hal çok gülünç gösteren bir manzaradır. Derhal tashihi lazımdır” (İmece, 1959, 61-62).

Kadının kara çarşafından, peçesinden kurtulması cehaletinden de kurtulması demektir. Mustafa Kemal, emperyalist ülkelerin geri kalmış Müslüman ülkelerde kendi çıkarlarının yaşaması için çeşitli dini liderler yarattığını iyi gözlemlemiştir. Türk kadınının aydınlanmasından çekinen emperyalist ülkeler bu çekincelerini de kimi zaman açıkça da göstermişlerdir.

Bu dönemde Mısır'da bir İngiliz gazeteci verdiği konferansta Mısırlıların eskiye sadık kalmalarını sağlayan İngiliz idaresinden mutlu olduklarını bu sayede Türkiye'den daha çağdaş olduklarını ileri sürmüştür (Koloğlu, 1999, 335). İngiliz gazeteci aslında kendi ülkesinin çıkarlarının zedeleneyeceği için bir endişe içerisindeydi. Çünkü Mustafa Kemal, ülkedeki emperyalist sömürüyü durdurmuş, ülkeyi Batı'ya Batılı bir çizgiye getirmiştir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti Batı'nın değerlerini kabul etmektedir. Bunun içinde Batı'nın emperyalist yönüyle de savaşmıştır. Türkiye'de kadın hakları sayesinde halk ve onun anası kadın aydınlanacak, cehaletten kurtulacaktır. Böylece demokrasiye ulaşılabilir. Oysaki eski geleneksel, tutucu değerlerinden kurtulamayan Mısır'da demokrasi de oluşup gelişemeyecektir. Fakat ekonomik çıkarlarının sona ermesini istemeyen emperyalist ülkeler kendi çıkarları için bu ülkelerde dini taassubu destekleyecekler, aydınlanmanın önüne geçeceklerdir. Medeni Kanun sizin neyinize sizde zaten Şeriat her şeyi düzenlememiş mi? Boşu boşuna Hristiyan bir ülkenin kanununu neden alıyorsunuz ki? Yoksa dininizi mi değiştireceksiniz!

8.4.2. Kılık-Kıyafet Devrimi

Kılık-kıyafet Devrimi içerisinde yapılanlara bakıldığında Şapka Kanunu çıkartılarak, çağdaş, Avrupa ülkelerinin kullandığı şapka kullanılmaya başlanmıştır.

Eski düzeni, dini öğeleri sembolize eden, fes, sarık gibi başlıkların kullanılması yasaklanmıştır.

Şapka Kanunu, 671 sayılı kanun ve 25 Kasım 1925'te kabul edilmiştir. Üç maddeden oluşmuştur.

İlk maddesi şöyledir: Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri(milletvekilleri), İl Genel Meclisi ve yerel yönetim ve özel idareler ile tüm kurumlara bağlı memur ve hizmetliler şapka giymek zorundadırlar. Türkiye halkının da genel serpuşu şapka olup, buna aykırı bir alışkanlığın devamını hükümet yasaklar.

Bu yasa tasarısının gerekçesi ise şöyledir: “Aslında hiçbir özel önemi bulunmayan şapka sorunu, çağdaş ve uygar uluslar ailesi içine girmeyi amaçlamış bulunan Türkiye için özel bir önemi içermektedir. Şimdiye kadar Türkler ile diğer uygar ve çağdaş ulusların arasında bir ayrıcalık oluşturan serpuşun (fes ve sarık gibi) değiştirilerek, giyilmekte olan uygar ve çağdaş ulusların tümünün müşterek serpuşu olan şapkanın kabul zorunluluğu ortaya çıkmış ve yüce ulusumuz bu çağdaş ve uygar serpuşu giymek suretiyle herkese örnek oluşturmuş bulunduğundan, ekte sunulan yasanın kabulünü genel kurula arz ile sunarız” (Erüreten, 1999, 69).

Böylece söz konusu öneri kadın giyimi konusunda hiçbir hüküm içermeyip erkek giyiminde de yalnız şapkaya ilişkindi (Turan, 2004, 474).

Osmanlı döneminde, ulus bireylerinin serpuş olarak başlarına çeşitli örtüler örttükleri, ulusal bir serpuşun olmadığı görülmekte idi. II. Mahmut döneminde başlatılan reformlar ve yenileştirme eylemleri çerçevesinde fes ve kalpak giyilmesi özendirilmeye ve resmileştirilmeye çalışılmıştır. İlmîye sınıfı ile din adamları ise serpuş olarak sarığı kullanmaya devam etmişlerdir. İmparatorluğun son yüzyılına gelindiğinde bu tür serpuşlar, halkın büyük çoğunluğu tarafından benimsenmişti. Görüldüğü gibi bu serpuşların hiçbirisi, dinsel bir buyruk ve zorunlulukla ilgili değildir. Yeni ve çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, uygar ve Batılı devrimler çerçevesinde, “öz” ile “biçim” in birbirinin tamamlayıcısı olduğu kabul edilerek, yeni toplum ve yeni insan yaratma amacıyla, halkın kılık kıyafeti de önem kazanmıştı. Uygar bir devletin bireyleri, uygar bir görünüm kazanmalıydı. İlk iş olarak, Yunan serpuşu olan fesin kaldırılması gündeme geldi. TBMM 12 Nisan 1921 tarihinde aldığı bir kararla fesi yasakladı. Oysa daha bir süre öncesinde, 29 Nisan 1920 tarihinde aynı teklif mecliste reddedilmiştir (Erüreten, 1999, 70).

Mustafa Kemal Atatürk, 28 Ağustos 1925 tarihinde İnebolu’da yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: “Uygarım diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı, aile yaşamı ile, yaşam biçimi ile gerçekten, başından ayağına dış görünüşü ile dahi, uygar ve gelişmiş insanlar olduklarını fiilen göstermek zorundadırlar. Bizim kıyafetimiz ulusal mıdır? Altı kaval, üstü şişhane diye tanımlanabilecek kıyafet ne ulusaldır, ne de uluslararasıdır. Uygar ve uluslar arası kıyafet ulusumuz için uygun kıyafettir. Onu giyeceğiz: ayakta iskarpın veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kravat, ceket ve elbette bunların tamamlayıcısı olmak üzere siperi şemslî(güneşten koruyucu) serpuş. Bu serpuşun ismine şapka denir. Yunan serpuşu olan fesi giymek caiz olur da, şapkayı giymek neden caiz olmaz? Uygarlığın coşkun seli karşısında direnmek boşunadır” (Erüreten, 1999, 71).

Mustafa Kemal Atatürk, 30 Ağustos 1925 tarihinde, Kastamonu’da yaptığı bir konuşmada halka şöyle seslenmiştir: “Efendiler! Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen, uygar ve bütün anlam ve biçimi ile çağdaş bir toplum haline ulaştırmaktır. Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir bez veya bir peştamal veya buna benzer bir şeyler atarak yüzünü gözünü gizler,... bu tavrın anlamı nedir? Efendiler! Uygar bir ulusun anası, ulus kızı, bu garip şekle, bu vahşi duruma girer mi? Bu durum, ulusu çok gülünç gösteren bir görüntüdür. Derhal düzeltilmesi gerekir...” (Erüreten, 1999, 71,72).

Mustafa Kemal Atatürk, Bursa Türk Ocağı’nda 23 Eylül 1925 tarihinde, kendisine sorulan bir soruya şu yanıtı vermiştir: “Hanımlar da erkekler gibi şapka giymelidirler. Başka türlü hareket etmemizin anlamı yoktur. Bu başla bir hanım Avrupa’ya gidip insan içine çıkamaz” (Erüreten, 1999, 72).

Mustafa Kemal Atatürk bu gezilerinden döndüğünde önce giyimle ilgili bir hükümet kararnamesi çıkartmıştır. 02 Eylül 1925 tarihli bu kararname (2413sayılı) metni şöyledir (Erüreten, 1999, 72):

(1) Ordu ve donanma mensupları ile, ilmiye sınıfına mensup olanlardan, ve hakimler gibi kıyafetleri özel olarak saptanmış bulunanlar dışında, bütün devlet memurlarının kıyafetleri, dünya yüzündeki uygar ulusların müşterek ve genel kıyafetlerinin aynıdır. Yani gündüz ve gecenin çeşitli durumlarına ve resmi törene giyilmek üzere çeşitli elbiseler ve şapkalardır.

(2) Binalar içinde başı açık bulunmak kuraldır.

(3) Binalar dışında selamlaşma şapka ile olur.

(4) Genel olarak halk, ordu ve donanma ve ilmiye sınıfına ait veya hakimler için olduğu gibi, özel yasa ile saptanmış giysileri giyemezler. Fakat devlet memurlarının kıyafetleri, her sınıf halk tarafından aynen veya çalışma durumlarına göre kabul olunabilir.

Bu kararnameden bir süre sonra da, yukarıda metnini verdiğimiz şapka giyme yasası TBMM’de kabul edilmiştir.

Erüreten (1999, 74) bu yasada ceza yaptırımı öngörülmemiş olmakla birlikte sonradan Türk Ceza Kanunu’nun 526. maddesinde düzenleme yapıldığını belirtmektedir. Buna göre:

Şapka iktisası hakkında 671 sayılı Kanunla Türk harflerinin kabul ve tatbikine dair 1353 sayılı Kanunun koyduğu memnuiyet veya mecburiyetlere muhalif hareket edenler iki aydan altı aya kadar hafif hapis veya bin liradan beşbin liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılırlar.

Şapka yasası yorumlanırken gözden kaçırılmaması gereken önemli bir noktada şudur: Bu yasa, açık metninden de anlaşılacağı gibi, vatandaşlar arasında, yasa uygulaması bakımından kadın-erkek ayrımı yapmamıştır. Yani milletvekili ya da şapka giymesi zorunlu memur ve hizmetliler ister kadın, ister erkek olsunlar, bu yasal zorunluluğa aynen uyacaklardır. Erkek milletvekili gibi, kadın milletvekili de TBMM’ye şapka ile gelecek, kadın memur ve hizmetli de erkek gibi şapka giyecektir.

Mustafa Kemal 27 Ağustos 1925’te İnebolu Türk Ocağı’nda Kıyafet Devrimi ile şunları söylemiştir:

—Bizim kıyafetimiz milli midir? (Hayır sesleri)

—Bizim kıyafetimiz medeni ve beynelmilel midir?(Hayır, hayır sedaları)

—Size iştirak ediyorum. Tabirimi maruz görünüz, altı kaval, üstü şişhane diye ifade olunabilecek bir kıyafet, ne millidir ve ne de beynelmileldir. O halde kıyafetsiz bir millet olur mu, arkadaşlar? Böyle tavsif olunmağa razı mısınız, arkadaşlar? (Hayır, hayır, katiyen sesleri).

—Çok kıymetli bir cevheri çamurla sıvayarak enzarı aleme göstermekte mana var mıdır? Bu çamurun içinde cevher gizlidir, fakat anlamıyorsunuz, demek musip midir? Cevheri gösterebilmek için çamuru atmak elzemdir, tabiidir. Cevherin muhafazası için bir mahfaza yapmak lazımsa onu altından veya platinden yapmak

icabetmez mi? Bu kadar açık hakikat karşısında tereddüt caiz midir? Bizi tereddüde sevkedenler varsa onların humk ve belahatine hükmetmekte hala mı tereddüt edeceğiz?

—Arkadaşlar, Turan kıyafetini araştırıp ihya eylemeğe mahalyoktur. Medeni ve beynelmilel kıyafet bizim için, çok cevherli milletimiz için layık bir kıyafettir. Onu iksa edeceğiz. Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kıyafet, yakalık, caket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta siperi şemslî serpuş. Bunu açık söylemek isterim. Bu serpuşun ismine şapka denir. Redingot gibi, bonjur gibi, simokin gibi, frak gibi, işte şapkamız!

—Buna caiz değil, diyenler vardır. Onlara diyeyim ki, çok gafilsiniz ve çok cahilsiniz ve onlara sormak isterim:

—Yunan serpuşu olan fesi giymek caiz olur da şapkayı giymek neden olmaz? Ve yine onlara, bütün millete hatırlatmak isterim ki, Bizans papazlarının ve Yahudi hahamlarının kisveyi mahsus olana cübbeyi ne vakit, ne için ve nasıl giydiler? Bu noktayı nazara ait beyanatımı bitirmezdence evvel birkaç kelime daha söylemek isterim.

—Efendiler, içtimai hayatın mebdî, aile hayatıdır. Aile, izaha hacet yoktur ki, kadın ve erkekten mürekkeptir. Kadınlarımız hakkında, erkekler hakkında söz söylediğim kadar fazla izahatta bulunmıyacağım. Fakat bu mevcudiyeti ulviyeyi bilhassa huzurlarında müsamaha ile geçemem. Müsaade buyrulursa bir iki kelime söyleyeceğim. Ve siz söylemek istediğimi suhuletle anlayacaksınız. Seyahatim esnasında köylerde değil, bilhassa kasaba ve şehirlerde kadın arkadaşlarımızın yüzlerini ve gözlerini çok kesif ve itina ile kapatmakta olduklarını gördüm. Bilhassa bu sıcak mevsimde bu tarz, kendileri için mutlaka mucibi azab ve ızdırab olduğunu tahmin ediyorum.

—Erkek arkadaşlar, bu biraz bizim hodbinliğimiz eseridir. Çok afif ve dikkatli olduğumuzun icabıdır. Fakat muhterem arkadaşlar, kadınlarımız da, bizim gibi müdrik ve mütefekkir insanlardır. Onlara mukaddesatı ahlakiyeyi telkin etmek, millî ahlakımızı anlatmak ve onların dimağını nur ile, nezahatle teşhiz etmek esası üzerinde bulunduktan sonra fazla hodbinliğe lüzum kalmaz. Onlar da yüzlerini cihana gösterebilirler ve gözleri ile cihanı dikkatle görebilirler. Bunda korkulacak bir şey yoktur.

—Arkadaşlar, sureti mütehakkıkada telafuz ediyorum: korkmayınız. Bu gidiş zaruridir. Bu zaruret bizi yüksek ve mühim bir neticeye ishal ediyor. İsterseniz bildireyim ki, bu kadar yüksek ve mühim bir neticeye vüsul için, lazım gelirse bazı kurbanlar da verelim. Bunun ehemmiyeti yoktur. Mühim olarak şunu ihtar ederim ki, bu halin muhafazasında teannüt ve taasup, hepimizi her an kurbanlık koyun olmak istidadından kurtaramaz.

—Hanım ve Bey arkadaşlarım, size malumunuz olan bir hakikatı kısa bir cümle ile tekrar arzedeceğim. Beni mazur görünüz. Medeniyetin coşkun seli karşısında mukavemet beyhudedir. Ve o, gafil ve itaatsizler hakkında çok biamandır. Dağları delen, semalarda pervaz eden, göze görünmeyen zerrattan, yıldızlara kadar her şeyi gören, tenvir eden, tetkik eden medeniyetin muvacehei kudret ve ulviyetinde, Kurunu vustai zihniyetlerle, iptidai hurafelerle yürümeğe çalışan milltler mahvolmağa veya hiç olmazsa esir ve zelil olmağa mahkumdurlar. Halbuki Türkiye Cumhuriyeti halkı, mütecettid ve mütekamil bir kütle olarak ilelebet yaşamağa karar vermiş, esaret zincirlerini ise tarihte namesbuk kahramanlıkları parça parça etmiştir....” (İmece, 1959, 46-47).

Kılık-kıyafet devrimi içerisinde kabul edilen bir diğer kanun; “Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun’dur.”

Bu kanun sekiz maddeden oluşmaktadır. Önemli maddeleri ise şöyledir:

Madde 1: Herhangi din ve mezhebe mensup olurlarsa olsunlar ruhanilerin mabet ve ayinler haricinde ruhani kisve taşımaları yasaktır. Hükümet her din ve mezhepten münasip göreceği yalnız bir ruhaniye mabet ve ayin haricinde dahi ruhani kıyafetini taşıyabilmek için muvakkat müsaadeler verebilir. Bu müsaade müddetinin hitamında onun aynı ruhani hakkında yenilenmesi veya bir başka ruhaniye verilmesi caizdir.

Madde 2: Türkiye’de kamuna tevkiyan teşekkül etmiş ve edeck olan izcilik ve sporculuk gibi topluluklar ve cemiyet ve kulüp gibi heyetler ve mektepler mahsus kıyafet, alamet ve levazım taşımak istedikleri zaman yalnız nizamname veya talimatname ile muayyen tiplere uygun kıyafet, alamet ve levazım taşıyabilirler.

Madde 3: Türkiye’de bulunan Türklerin ve yabancıların yabancı memleketlerin siyaset, askerlik ve milis teşekkülleri ile münasebetli kıyafet ve alametlerini ve levazımını taşımaları yasaktır.

Madde 4: Ecnebi teşekkül mensuplarının kendi kıyafet, alamet ve levazımları ile Türkiye'yi ziyaret etmeleri, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla tayin olunacak mercilerin müsaadesine bağlıdır.

Madde 5: Türkiye devleti nezdinde memur bulunanların kıyafetleri beynelmilel mer'i adetlere tabidir.

Görüldüğü gibi, bu yasa da yeteri kadar açık ve yoruma gerek bırakmayacak kadar kesin hükümler içermektedir. Dinsel mabetler dışında, din kisvesinin yalnızca, ülkede mevcut dinlerin başkanı durumunda olanlar için, giyilmesine izin verilmiştir. İslam dinini temsil durumunda olan kişi yalnızca Diyanet İşleri Başkanı'dır. Bunun dışında, ibadet yerinde giyilenler hariç, sokakta dinsel kıyafet ile dolaşmak bu yasa ile önlenmiştir. Yani sokaklarda, cüppe, sarık gibi dinsel kıyafetlerle dolaşmak yasaktır (Erüreten, 1999, 99,100).

Tunçay (1981, 156)., Kıyafet Devrimi ile ilgili şu iki gözlemi yapmaktadır. Birincisi, kadınların giyimi hakkında, büyük tepkiler yaratmamak amacıyla peçe ve çarşafın yasaklanması gibi herhangi bir resmi karar alınmamıştır; ikincisi de yasa yapılmadan önce bir hava yaratmak, hiç değilse aydınların giyim alışkanlıklarında fiili değişiklikler oluşturmak çabalarına girişilmiştir.

8.4.3. Tekke, Zaviye, Türbelerin Kapatılması

30 Kasım 1925'te ilgili kanunla gerçekleştirilmiştir:

Madde1: Türkiye Cumhuriyeti içinde, gerek vakıf suretiyle gerek mülk olarak şeyhin yönetimi altında gerekse başka şekillerde kurulmuş bulunan tüm tekke ve zaviyeler; sahiplerinin, diğer şekillerde haklarını kullanarak sahiplenmeleri devam etmek üzere tamamı kapatılmıştır. Bunlardan, yasal düzenlemelere uygun olarak, cami veya mescit şeklinde kullanılanların faaliyeti sürer.

“Genel olarak tarikatlarla, şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyyitlik, çecelelik, babalık, emirlik, naiplik, halifelik, falcılık, büyücülük, üfürükçülük ve bilinmeyenden haber verme isteğine kavuşturmak amacı ile nüshacılık(yazılı muska) gibi unvan ve sıfatların kullanılması ile, bu unvan ve sıfatlara ait hizmet görmek ve/veya kıyafeti giymek yasaktır...Türkiye Cumhuriyeti içinde, sultanlara(padişahlara) ait ya da bir tarikata veyahut çıkar sağlamaya yönelik olanlarla tüm sair türbeler kapatılmış türbedarlıklar kaldırılmıştır. Kapatılmış olan

tekke ve zaviyeleri ya da türbeleri açanlar veyahut bunları yeniden kuranlar veya tarikat ayini yapmak için geçici bil olsa, yer verenler ve yukarıdaki ünvanları taşıyanlar ya da bunlarla ilgili hizmetleri yapanlar veyahut kıyafetleri giyenler, üç aydan eksik olmamak üzere hapis ve elli liradan aşağı olmamak üzere para cezası ile cezalandırılırlar (Erüreten, 1999, 65-66).”

Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasından önce Mustafa Kemal Atatürk, 30 Ağustos 1925'te Kastamonu'da yaptığı konuşmada halka şöyle seslenmiştir:

“—Mevcut tarikatların gayesi kendilerine tabi olan kimseleri dünyevi ve manevi olan hayatta mahzar-ı saadet kılmaktan başka ne olabilir? Bugün ilmin, fennin, bütün şumulü ile medeniyetin muvacehe-i şule-paşında filan veya falan şeyhin irşadı ile saadet-i maddiye ve maneviye arayacak kadar iptidai insanların Türkiye camiay-ı medeniyesinde mevcudiyetini asla kabul etmiyorum.

“—Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensublar memleketi olamaz. En doğru ve en hakiki tarikat, tarikat-ı medeniyedir.

“—Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak, insan olmak için kâfidir. Rûesayi tarikat, bu dediğim hakikatı bütün vüzuhu ile idrak edecek ve kendiliklerinden derhal tekkelerini kapatacak, müritlerinin artık vasıl-ı rûşd olduklarını elbette kabul edeceklerdir” (İmece, 1959, 59,60).

Mustafa Kemal, milletimizin ümmiliğinden, cehalet ve dini taasubundan istifade edilerek (Bir lokma, bir hırka) fikir ve zihniyetini, İslamiyetteki asli anlamına uymayan tevekkül ruhunu taşıyan mensuplarını, müritlerini hazır yiyici ve uyusuk bir halde bırakan, enerji, teşebbüs, çalışma, mücadele, azim, zevk ve hevesini kaldıran, adeta (Dünya varmış ya ki yok olmuş ne umurun) dedirtecek kadar tembelliği teşvik ve himaye eden o günkü tekke ve zaviyelerin Cumhuriyet devrinde yetişmekte olan genç nesilleri de zehirlemek, kötü yollara sevk etmek istidadında iken tam zamanında inkılapçı, ileri görüşlü ile tereddütsüz kararını vermiş, milletimizi ve gençlerimizi bu yolda tembelliğe düşmekten kurtarmıştır (İmece, 1959, 63).

Tekke ve zaviye ve türbelerin kapatılması aslında çok zor şartlarda gerçekleştirilmiş bir düzenlemedir. Şöyle ki Osmanlı dönemi boyunca ve daha sonra da çok güçlü konumda olan bu din sınıfını tasfiye etmek çok kolaylıkla yapılmamıştır. Ekonomik bakımdan, nüfuz bakımından son derece etkili ve güçlü

olan bu tekke sınıfı ve şeyhlerin tasfiyesi 1920'lerin Türkiye'sinde büyük cesaret isteyen bir iştir.

O dönemde bazı tekkelerin bir kısım köylerin aşar vergisinden hisse aldıkları ve bazı kişilerin memuriyete atanmadan önce şeyhlerin olurlarını almaları gerektiği bilinen gerçeklerdir (İmce, 1959, 63-64).

8.4.4. Üç Farklı Takvimin Yerine Tek Batı Takviminin Kabul Edilmesi

Batı takviminin kabul edilmesi, 26.12.1925 tarih ve 698 sayılı takvimde tarih başlangıcının değiştirilmesi hakkında yasa ile gerçekleştirilmiştir. Bu yasa beş maddeden oluşmaktadır. Önemli maddeleri ise şöyledir:

Madde1: Türkiye Cumhuriyeti'nde, resmi devlet takviminde, tarih başlangıcı uluslar arası takvim başlangıcı kabul edilmiştir.

Madde2: 1341 Aralık'ının 31. günümü (31.12.1925) izleyen gün, 1926 Ocak'ının birinci günüdür.

Madde3: Hicretin kameri(Ay esasına göre gün sayımı) takvim eskiden beri kullanıldığı gibi(dini günlerin saptanması açısından) bu ayların başlangıcını rasathane resmen saptar.

Bu yasa ile, eskiden beri Osmanlı Döneminde kullanılan takvim başlangıcı, Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göçünden başlatılarak kullanılıyordu. Güneş yörüngesindeki zaman ölçümü, yani miladi takvim, İsa'nın doğum tarihi esas alınarak kullanılan takvimdir. Ancak kameri, yani ay esasına göre ölçülen zaman göre yıl, güneş esas ile ölçülen yıl uzunluğuna göre 11 gün daha kısadır. Miladi takvimlerde yılbaşı 1 Ocak'tan, hicri takvimlerde 23 Eylül'den başlar. Ancak, yukarıdaki yasa ise 1926 yılından başlayarak, uygar Batı ülkelerinin kullandığı takvim yasalaştığı için, tarihler de bundan böyle miladi takvime göre belirtilmiştir. Uluslar arası uyum sağlama için kabul edilen bu yasa, dinsel günlerin saptanmasında zorluk yaratmaması için 3. maddesinde, bu gibi günlerde saptamanın rasathane tarafından resmen yapılmaya devam edilmesini öngörmüştür (Erüreten, 1999, 77-78).

8.4.5. Uluslararası Sayılar, Uluslararası Ölçü Sisteminin Kabul Edilmesi ve Uluslararası Saat Sisteminin Kabul Edilmesi

Beynelmilel erkamın kabulü hakkında kanun (uluslar arası sayıların kabulü) hakkında 20.05.1928 tarih ve 1288 sayılı yasa ile gerçekleşmiştir. Bu kanun 3 maddeden oluşmaktadır. En önemli maddesi şöyledir:

Madde1: Devlet, il, büyükşehir, belediyeler gibi resmi daireler ve kurumların tüm yazılı işlem ve hesaplarında, uluslar arası rakamların kullanılması zorunludur. Bu zorunluluğun, kişiler ve özel şahıslar arasındaki işlemlerde dahi uygulanmasını, en kolay yerlerden başlamak üzere, 1931 Haziranı'na kadar gerçekleştirmeye hükümet yetkilidir.

Bu yasa da diğer takvim ve saat uygulaması gibi Batı ülkeleri ile uyum sağlamak, ayrıca kısa bir süre sonra yürürlüğe konulacak olan Türkçe alfabe ile paralellik kurmak için çıkarılmıştır. Bu yasaya kadar ülkede kullanılan rakamlar, Arap rakamları idi (Erüreten, 1999, 82-83).

26 Mart 1931'de kabul edilen Ölçüler Kanunu ile okka, endaze vb. eski ölçülerin yerine kilo, gram, metre, litre gibi uluslar arası ölçüler kabul edilmiştir. Fakat halkın alışmasını sağlamak amacıyla kanunun uygulanması 31 Aralık 1933'e ertelenmiştir (Ersel vd. 2003, 170).

Uluslararası saat sisteminin kabul edilmesi, 26 aralık 1925 tarih ve "Günün Yirmi Dört Saate Taksimine" dair 697 sayılı kanunla gerçekleştirilmiştir. Yeni kanun, "Türkiye Cumhuriyeti dahilinde gün, gece yarısından başlar ve saatler sıfırdan yirmi dörde kadar sayılır" hükmünü getirmiştir.

Bu yasa da, uluslar arası takvim gibi, uygar Batı ulusları ile uyum sağlamak üzere kabul edilmişti. Eski dönemde saatler 1 ile 12'ye kadar belirtilir. Öğleden sonra yani 12'den sonra tekrar birden başlayarak 1'e kadar sürerdi. Yeni yasa ile, saatler gece yarısı birden başlamak üzere 24'e kadar isimlendirilmek suretiyle uyum sağlanmıştı. Aradan bu kadar yıl geçmesine rağmen bugün bile, örneğin saat 15 denecek yerde saat 3 denmektedir. Uçak gibi hızlı araçlarla, artık mesafeler kısaldığı için, öğle evveli veya öğle sonrası uzun yolculuklarda karıştığı için yanlışlık yapmamak bakımından 24 saat esasına göre saati belirlemek ve konuşmada buna göre davranmak, düşünülecek yanlışların önlenmesi açısından doğru bir davranış olur (Erüreten, 1999, 76,77).

8.4.6. Geleneksel Ünvanların Kaldırılması ve Soyadı Kullanımına İlişkin Düzenlemeler

21 06 1934 Tarihli ve 2525 Sayılı Soyadı Kanunu ile her Türk vatandaşının bir soyadı taşıması mecbur hale getirilmiştir. Bu kanunun tamamı onbeş maddeden oluşmaktadır. Önemli maddeleri şunlardır.

Madde1: Her Türk öz adından başka soyadını da taşımaya mecburdur.

Madde2: Söyleyişte, yazışta, imzada öz ad önde, soy adı sonda kullanılır.

Madde3: Rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimleriyle umumi edeplere uygun olmayan veya iğrenç ve gülünç olan soyadları kullanılamaz.

Madde4: Soyadı seçme vazifesi ve hakkı evlilik birliğinin reisi olan kocaya aittir. Evliliğin feshi veya boşanma hallerinde çocuk anasına tevdi edilmiş olsa bile babasının seçtiği veya seçeceği adı alır. Koca ölmüş ve karısı evlenmemiş olursa veyahut koca akıl hastalığı ve akıl zayıflığı sebebiyle vesayet altında bulunuyor ve evlilik devam ediyorsa bu hak ve vazife karındır. Kocanın vefatıyla karı evlenmiş veya koca evvelki fıkra da zikredilen sebeplerle vesayet altına alınmış ve evlilik de zeval bulunmuş ise bu hak ve vazife çocuğun baba cihetinden olan kan hısımlarından en yakın erkeğe ve bunların en yaşlısına, yok ise vasiye aittir.

Madde5: Mümeyyiz olan reşit soyadını seçmekte serbesttir. Akıl hastalığı ve akıl zayıflığı dolayısıyla vesayet altına alınmış olan reşidin adını babası, yok ise anası, bu da yok ise vasisi seçer.

Madde6: En büyük mülkiye memurunun vereceği müzekkere üzerine Cumhuriyet Müddeiumumisi, 3. maddedeki memnuiyete uygun olmayarak soyad kullananları bu adı değiştirmelerini ve tarihte ün almış olanlara ilişik anlatan adların, hilafını iddia ile, kullanılmamasını mahkemeden isteyebilir. Kanunla taayyün eden ünvanlar mahfuzdur.

Madde7: Bu kanunun neşri tarihinden itibaren iki yıl içinde gerek soyadı olmayanlar ve gerekse soyadlarını değiştirmek isteyenler taşıyacakları adı hükümetin tayin edeceği şekilde nüfus kütüklerine geçirilmek üzere bildirirler. Bu iş için verilecek her nevi evrak pul resminden muaftır.

Madde8: Soyadı seçme işlerinde çıkacak ihtilafları halletmek ve kendiliklerinden soyadı seçmeyenlerle anası babası belli olmayan çocuklara ad

takmak ve bir adın kamunun istediği şekle uygun olup olmadığı hakkında karar vermek salahiyeti ana kütüğün bulunduğu yerin en büyük mülkiye memuruna aittir.

Madde9: Valiler ve kaymakamlar soyadlarının nüfus kütüklerine ve doğum kağıtlarına doldurulması işinde diğer devlet dairelerinde münasip gördükleri memurları iş bitinceye kadar yardımcı olarak nüfus dairelerinde çalıştırmaya salahiyetlidirler.

Madde10: Bu kanunun tayin ettiği müddet geçtikten sonra soyadlarını değiştirmek isteyenler Kamunu Medeni 'nin bu bapta hükümlerine tabi olurlar.

Soyadı kanunu ve efendi, bey, paşa, gibi lakap ve ünvanların kaldırılmasına ilişkin kanun da dinsel ve feodal aidiyet simgelerini silip, bunların yerine aile ve ulus bağlarını getirmiştir.

Efendi, bey, paşa gibi lakap ve ünvanların kaldırılması 26.11.1934 tarih ve 2590 sayılı kanun ile gerçekleşmiştir. Bu kanun beş maddeden oluşmaktadır. Önemli maddeleri şöyledir.

Madde1: Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Efendi, Bey, Beyefendi, Paşa, Hanım, Hanımefendi, ve Hazretleri gibi lakap ve ünvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşlar, kamun karşısında ve resmi bölgelerde yalnız adlarıyla anılırlar.

Madde2: Sivil ve rütbe ve nişanlar ve madalyalar kaldırılmıştır ve madalyaların kullanılması yasaktır. Harp madalyaları bundan müstesnadır. Türkler yabancı devlet nişanları da taşıyamazlar.

Madde3: Askeri rütbelerden adın başına gelmek üzere kara ve havada Müşürlere Mareşal, Birinci Ferik, Ferik ve Livalara Amiral denilir. Generallerin ve amirallerin derecelerini gösteren ünvanlarla Deniz Müşürleri ünvanlarının ve diğer askeri rütbelerin karşılıkları Ali Askeri Şurası kararı ve İcra Vekilleri Heyetinin tasdiki ile komulur.

Bu yasa, Osmanlı döneminden kalan ve toplumun çeşitli sınıf ayrıcalıklarını yansıtan ünvanların kaldırılması amacına yönelik olarak çıkarılmıştır. Kişilerin soyluluk ve dinsel sıfatlar kullanarak, birbirlerine karşı eşitsizliğin sürdüğü izlenimini vermek yasaklanmıştır. Ayrıca, askeri rütbeler dışında, sivil rütbe, nişan ve madalyalar da kaldırılmıştır. Diğer bazı devrim yasaları gibi, bu yasaya da uygulamada ne kadar uyulduğu sorgulanmalıdır. Aradan geçen yetmiş yıl sonrasında da özellikle, saygı gösterisi olarak bu eski ünvanlar maalesef kullanılmayı

sürdürmektedir. Bunda, yasanın açık bir ceza yaptırımını öngörmemiş olmasının da katkısı vardır. Ancak resmi yazışmalarda genellikle yasaya uyulmakta, özel yaşamda eski uygulama vazgeçilemez bir alışkanlık olarak sürmektedir. Örneğin, Atatürkçülüğü kendisinin tekelinde gibi gören kişilerin bile, radyo ya da televizyonlardaki açık oturumlarda, bu devrim yasasının yasağını hiçe sayarak birbirlerine; hocam, paşam, beyefendi, hanımefendi gibi hitaplarda bulundukları gözden kaçmayan bir çelişkiyi ortaya koymaktadır (Erüreten, 1999, 97-98).

Bu yasa 1934 yılında çıkarılmıştır. Görüldüğü gibi, bu yasanın ayrıca çevirisine gerek duyulmamıştır. Çünkü aynen bugünün dili gibi yazılmıştır. Oysa daha önceki, henüz bir iki yıl önceki yasaları, bugünün çevirisine gerek duyulmuştur. Bu olay, Türk diline verilen önemin nasıl gerçekleştiğini, çok kısa zamanda dilimizin sadeleştirildiğini anlatmaya yeterlidir. Dil devrimi amacına ulaşmış, hem de çok kısa zamanda ulaşmıştır. Üstelik Türk Dil Kurumu, zorunlu bir yasa ile değil, yalnızca bir özel dernek olarak etkinliklerini sürdürmüş, ulusal birliğin ve Türk öz dilinin yeniden keşfedilmesinde unutulmaz yararlar sağlamıştır (Erüreten, 1999, 98).

8.5. Bilim, Eğitim ve Kültür Alanındaki Devrimler

Bilim, Eğitim ve Kültür Alanındaki Devrimler, Cumhuriyet Devrimleri'nin gerçekleştirmiş olduğu en önemli atılımlardır. Geleneksel toplum yapısından çıkıp çağcıl değerleri benimseyen bir toplum yaratmak için, Eğitim, Bilim Kültür Devrimi gerçekleştirilmesi gerekli bir devrimdi. Bu altbölüm, dört altbölüm altında incelenmiştir.

8.5.1. Harf Devrimi: Türk Harflerinin Kabulü

Türkiye Cumhuriyeti'nin yazıda Arap alfabesini bırakıp Latin alfabesini benimseme kararı, yeni harflerin Türkçeye uygunluğu ve öğrenme kolaylığı nedeniyle, okuryazarlık oranını hızla arttıracığı umuduna dayandırılmış olmakla birlikte, bu düzeltimin asıl amacının Osmanlı-İslam geleneklerinden kurtularak çağdaşlaşmayı çabuklaştırması olduğu açıktır.

Bu konuda Kongar (1983, 80-81) da şunları söylemektedir: Atatürk'ün hedefi, siyasal iktidarın kaynağını değiştirmektir. Ancak böylece hem kendi iktidarını güçlendireceğini, hem de yeni toplumu yaratabileceğini biliyordu. Harf Devrimi,

bütün diğer Cumhuriyet Devrimleri gibi yeni bir toplumda yeni bir iktidarın egemenliğini simgeliyordu. Yine Harf Devriminin bir yönü de, uluslaşma sürecine yaptığı katkıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son ulusal hareketi olan Türkçülük ancak Harf Devrimi ile kendisini Osmanlı'nın parçalanmış ihanete uğramış ve yıkılmış kimliğinden ayırt edebilme yolunda önemli ilerlemeler sağlamıştır. Asıl amaç karmaşık bir imparatorluk yapısından ulusal bir devlete ulaşmaktır.

Türk Harflerinin Kabulü 01.11.1928 tarih ve 1353 Sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun ile sağlanmıştır. Bu kanun on bir maddeden oluşmaktadır. En önemli iki maddesi şöyledir:

Madde1: Şimdiye kadar Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen harfler(Türk harfleri) unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir.

Madde2: Bu kamunun neşri tarihinden itibaren devletin bütün daire ve müesseselerinde ve bilcümle şirket cemiyet ve hususi müesseselerde Türk harfleriyle yazılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konulması mecburidir.

Esası, Latince harflerden alınarak ve bazı değişiklikler yapılarak, Türk dilinin, gereği gibi ve yeterince anlaşılması için oluşturulan Harf Devrimi, Türk Devrimi sürecinde çok önemli ve yapılması gerçekten zorunlu bir devrimdi. Kısa zamanda başarı ile gerçekleştirilmiştir. Eski Arap harfleri ve kullanılan yazı, hem okuması, hem de yazması Türkler için çok zor bir yazı biçimiydi. Öztürkçe sözcükleri ise, gereği gibi yansıtamıyor, bu nedenle dilimizde Türkçeden daha çok Arapça sözcüklerin kullanılması bu nedenle zorunlu oluyordu. Bu durumdur giderek, Türk dilinin göz ardı edilmesine, kendi öz dilimizin yabancı diller boyunduruğunda kalmasına neden oluyordu. Türk çocukları için yazılması ve okunması çok zor, anlamları da Arapça ya da Acemce olduğundan anlaşılması da son derece güç oluyordu. Okullarda, bu nedenle Arapça dersler okutulması gerekiyordu. Bu zorluklar yüzünden okuma yazma öğrenimi çok uzun yıllar alıyor, ilkokulu bitirdiği halde birçok öğrenci doğru dürüst okuyup yazamıyordu (Erüreten, 1999, 90-92).

Oysa, yeni birey ve yeni bir uygar toplum yaratma amacıyla olan Türkiye Cumhuriyeti'nde, bir an önce ulus bireylerinin okuyup yazmayı çok kısa zamanda öğrenmesi kültürel gelişmeyi hızlandırmak için birincil öncelik taşıyordu. Bu nedenle başlatılan hazırlık çalışmaları, eski dönem özlemcilerinin karşı koymalarına

neden olmuştur. 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde ilk kez resmen ortaya atılmasına karşın bazı üyeler ve özellikle oturum başkanı Kazım Karabekir'in karşı koyması yüzünden gündeme bile alınmadan reddedilmiştir. Fakat buna rağmen bu konuda çalışmalara devam edilmiştir. 1928 yılına gelindiğinde, artık bu atılımın gerçekleştirilmesi zamanı gelmişti. Önce bir uzmanlar kuruluna incelettirilerek, olumlu bilimsel rapor alındı. Bu raporda yeni Türk harflerinin, Türk dilinin tüm inceliklerini yansıtacak nitelikte olduğu, öğreniminin ise çok kısa bir zamanda olanaklı olduğu açıklanmıştır (Erüreten, 1999, 91,92).

Mustafa Kemal Atatürk, 1928'de İstanbul'da Sarayburnu Gülhane Parkı'nda, CHP'nin düzenlediği eğlence gecesinde toplana halka, bu konudaki düşüncelerini açık ve seçik olarak anlatmıştır.

“Arkadaşlar, Güzel dilimizi anlatmak için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Bizim, güzel, ahenkli, zengin lisanımız, yeni Türk harfleri ile kendini gösterecektir. Yüzyıllardan beri, kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılamayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu zorunluluğu anlamak mecburiyetindeyiz. Dilimizi kesinlikle anlamak istiyoruz. Bu yeni harflerle mutlaka pek az bir zamanda kusursuz bir şekilde anlayacağız. Anladığımızın eserlerine tüm dünya kısa zamanda tanık olacaktır. Ben buna kesinlikle eminim. Siz de emin olunuz.”

Mustafa Kemal Atatürk konuşmasının devamını, yanında bulunan Falih Rıfkı Atay'a verdiği Türkçe harflerle yazılı metinden okutarak devam etmiştir:

“Çok işler yapılmıştır, ama bugün yapmaya mecbur olduğumuz, son değil, ancak çok gerekli bir iş daha vardır. Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Her vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanseverlik ve milliyetçilik görevi biliniz. Bu görevi yaparken düşününüz ki, bir ulusun, bir toplumun yüzde onu, yirmisi, okuma yazma bilir, yüzde sekseni, doksanı bilmez; bu ayıptır. Bundan, insan olanlar utanmak zorundadır. Bu ulus, utanmak için yaratılmış bir ulus değildir. Onurlarla dopdolu bir ulustur. Ulusun yüzde doksanı, okuma-yazma bilmiyorsa, hata bizlerde değildir. Hata onlardadır ki, Türk'ün karakterini anlamayarak birtakım zincirlerle kafamızı sarmıştır. Geçmişimizin yanlışlarını kökünden temizlemek zorundayız. Yanlışları düzeltereğiz. Yanlışların düzeltilmesinde, bütün vatandaşların etkinliğini isterim. En çok bir yıl, iki yıl içinde

bütün Türk toplumu yeni harfleri öğrenecektir. Ulusumuz, yazısıyla ve kafasıyla, bütün uygar dünyanın yanında olduğunu gösterecektir.”(Erüreten, 1999, 93).

1 Kasım 1928’de Mustafa Kemal Atatürk, yasanın tartışılması sırasında Harf Devrimi ile ilgili şunları söylemiştir:

“—Değerli arkadaşlarım!

“—Her şeyden evvel her inkişafın yapıtaşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıttan evvel büyük Türk milletine onun bütün emeklerini kısır yaparak çorak yol haricinde kolay bir okuma-yazma anahtarı vermek lazımdır. Tğrk milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan bir vasıta ile sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir. Basit bir tecrübe Latin esasında Türk harflerinin Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde, köyde, yaşı ilerlemiş Türk evlatlarının ne kadar okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır. Büyük Millet Meclisi’nin kararıyla Türk harflerinin kat’iyet ve kanuniyet kazanması bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır. Milletler ailesine münevver yetiştirmiş büyük bir milletin dili olarak elbette girecek olan Türkçe’ye bu yeni canlılığını kazandıracak olan Üçüncü Büyük Millet Meclisi yalnız ebedi Türk tarihinde değil bütün insanlık tarihinde de mümtaz bir sima kalacaktır.

“—Efendiler! Türk harflerinin kabulüyle hepimiz bu memleketin bütün vatanını seven yetişkin evlatlarına mühim bir vazife teveccüh ediyor. Bu vazife milletimizin kamilen okuyup yazmak için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz hususi ve umumi hayatımızda rastgeldiğimiz okuyup yazma bilmeyen erkek, kadın her vatandaşımıza yeni harfleri öğretmek için tehalük göstermeliyiz. Bu milletin asırlardan beri hiss olunmayan bir ihtiyacını birkaç sene içinde tamamen temin etmek yakında ufuklarda gözlerimizi kamaştıran bir muvaffakiyet güneşidir. Hiçbir muzafferiyet hazırlarıyla kıyas kabul etmeyen bu muvaffakiyetin hepimiz heyecanı içindeyiz. Vatandaşlarımızı cehaletten kurtaracak sade muallimliğin vicdani hazzı mevcudiyetimizi işba etmiştir (doyurmuştur)” (Erüreten, 1999, 93-94).

“—Aziz arkadaşlarım, yüksek ve ebedi yadigarımızla büyük Türk milleti yeni bir nur alemine girecektir. Başvekil İsmet Paşa da, Meclis’te ivedilikle müzakeresini önerdiği Türk Harfleri kanun layihası için şu beyanatta bulundu:

“—Türk harfleri kanunu layihası üzerinde söyleyeceklerim açık ve kısadır. Reiscumhur hazretlerinin işaret buyurdıkları gibi Türk harfleriyle Türk milleti yeni bir nur alemine girecektir. Biz buna samimiyetle ve vicdani bir itimatla inanıyoruz. Tecrübelerimizle memleketin her tarafında yakından gördüğümüz Türk alfabesiyle bu milletin okuma yazma mücadelesine girmesi her tarafta büyük bir açılma, büyük bir kolaylık vermiştir. Arkadaşlarım, bu harfler için millette gördüğümüz tehâlûk ve hüsnü kabul başlıca şu noktayı izah eder ki, o da bir an evvel milletin okuyup yazmak, cehaletten sıyrılmak için taşıdığı arzu derin, geniş ve samimidir. Demek millet, hepimiz böyle bir anahtara çoktan beri muntazardık (bekliyorduk). İkincisi kolaylıktır... Arkadaşlarım bu kolaylıktan hakkıyla istifade etmek ve bu neticeleri birkaç sene içinde gözle görülür bir hale getirmek için hükümet ciddi mesafe sarf edecektir. Kanun layihası esas itibariyle umumi hayatı yeni alfabe ile yazı devrine sühuletle nakletmek için işe göre muhtelif devreleri göstermektedir. İhtiyaca tamamen tetabuk edecek kadar dikkatli intihap etmeye çalıştık. Bir sözü tekrar ederek maruzatıma nihayet vermek isterim. O da, tedbirin hayırlı ve faydalı olduğuna cidden inanışımızdır. Büyük işlerde samimi inanmak, o işin muvaffakiyetle neticelenmesi için muhtaç olunan başlıca kuvvettir. Bu kuvvet o kadar mühimdir ki, bunun karşısında yenilmeyecek ve aşılmayacak tümsek yoktur” (Erürreten, 1999, 95).

Yeni Türk Harfleri Kanunun TBMM’de oybirliği ile kabul edildikten sonra, tüm ülkede okuma yazma seferberliği başlatılmıştır. Okul çağı geçmiş olan bireyler için halk okulları açılarak okuma-yazma öğrenmeleri sağlanmıştır.

Arap alfabesi yalnız ünsüz=ündeş’leri gösteren bir yazı düzeni olduğu ve Arapçadaki=ünlü’ler düzeninde yalnız a, i, u bulunduğu için, bu üçe karşı dokuz ünlü(a, o, u, ı, é, è, ö, ü, i) bulunan Türk dil ve lehçeleri(Karahanlı, Harzem, Çağatay, Osmanlı v.s.) Arap harflerinin yetersizliği altında bunalmışlar, yalnız Kuman Türkçesi, din yoluyla Latin alfabesiyle yazılmıştır. Türkler İslamiyete girdikten sonra, Orta Asya devletleriyle Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve beylikleri, Mısır-Suriye, Altınordu ve sonra Osmanlı İmparatorluğu’nun egemen oldukları geniş ülkeler içinde yüzyıllar boyunca hep Arap alfabesini kullanmışlardır. İşte böylece Osmanlı İmparatorluğu’nda da kuruluşundan yıkılışına kadar Arap yazısı kullanılmıştır. Tanzimat ile birlikte aslında Türkçe kelimeleri yazmakta pek yetersiz

olan bu yazının düzeltilmesi çareleri düşünülmüş, bu alanda, çeşitli zamanlarda birtakım şeyler de yapılmıştır. (Ülkütaşır, 1973,15-16).

Harf Devrimi gerçekleştirilmeden önce Osmanlı aydın kesimi içerisinde dilde yenileşme, alfabenin ıslahı konusunda hemen hemen mutlak bir düşünce vardır. Fakat Arap Harflerinin bırakılıp yerine Latin Harflerinin kullanılması konusunda düşüncesini açık bir cesaretle duyuran belirli bir kesim var. Daha önce de değinildiği gibi bu konuda fazla cesaretli olunamamasında dinin etkisi son derece büyüktür. Fakat yaşadığı dönemi çok iyi gözlemleyen Atatürk, Harf Devrimi konusundaki ihtiyacı çok iyi gözlemler ve bu konunun ancak köklü bir değişiklikle çözümlenebileceğine olan inancı ile Harf Devrimini gerçekleştirmek için çalışmaları başlatır.

Harf Devrimini karalamaya yönelik kötü ve temelsiz eleştirilerden biri Cumhuriyetin kurulduğu dönemde okuma yazma oranı çok düşüktür. Bunun sorumlusu da Harf Devrimidir diye temelsiz bir inanç vardır. Daha öncede belirtildiği gibi Arap Alfabeti ile okuyup yazmak gerçekten zordur. Ayrıca Arap Harfleri'nin Türkçe kelimeleri karşılama düzeyi de oldukça düşüktür. Arap alfabesi ile okuma yazma yeteneği yaş olarak ileri yaşlarda kazanılırken Latin harfleriyle okuma ve yazmayı öğrenme yaşı çok daha erken yaşlarda kazanılmaktadır. Bu temelsiz düşüncenin ikinci eleştirisinde ise Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılı kaybedilen savaşlarla geçmiştir . Son olarak da Birinci Dünya Savaşı gerçekleşmiştir. Bu savaşlarda pek çok insan yaşamını kaybetmiştir. Çok fazla aydın insan da kaybedilmiştir. Böyle olunca da Cumhuriyet döneminde Arap alfabesi ile okuma yazma bilen çok az insan kalmıştır. Yani Arap alfabesiyle de okuma yazma bilen çok az insan vardır. Okur-yazar oranı sanıldığından aksine %10 civarındadır. Harf Devrimi sayesinde okuma yazma öğrenme yaşı 6-7 yaşlarına kadar inmiş oldu. Yetişkinler için de açılan Halkevleri ile okuma yazma seferberliği başlatılmıştır.

Cumhuriyet Devrimleri'nden bir olan Harf Devrimi'nden önce dil konusunda yapılan çalışmalar daha çok dili (imla) düzeltme, ıslah etme biçimindedir. Oysa ki Harf Devrimi ile birlikte dilde eskiyi tamamen ortadan kaldıran köklü değişiklikler yapılmıştır. Eskiye koruyarak değiştirmek yerine tamamen yeni fakat öz Türkçe'ye dönük ve onun yapı ve karakterine uygun olarak yapılmıştır.

Eski alfabe halkın kültür düzeyini yükselmesini büyük ölçüde engellemiştir. Bu nedenle, Cumhuriyet devriminin büyük önem taşıyan amaçlarından birinin karşısındaki teknik engel, dil devrimiyle aşılmıştır. Dil devriminin sosyo-politik anlamı, bu devrimin, okuryazarlığın tabakaları arasında oluşturduğu ayrılıkları kaldırabildiği ölçüde ortaya çıkar (Steinhaus, 1999b, 25-26).

Yeni harfler, eski alfabede hatta pek çok Batı dilinde olmayan bir kolaylık sağlamıştır: Her sese bir harf; yani okunduğu gibi yazılmak ve yazıldığı gibi okunmak. Okur-yazar oranında bu sayede ciddi artışlar görülmüştür. Yayımcılık da bundan nasibini almıştır. 1729-1928 yılları arasında (200 yılda) basılan kitap sayısına (30 bin kadardır), alfabe değişikliğini izleyen 16 yıl gibi kısa bir sürede ulaşılmıştır. Böylece bilgiyi ve kültürü halka götürme olanakları artmıştır (Tanör, 2003, 300-301).

8.5.2. Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Düzenlemeler

Eğitim-öğretim devriminde temel ilke hukuk alanında olduğu gibi, eğitimi birleştirme ve bütünleştirme ilkesidir. Bunun bir tarafı, Müslüman halkın eğitim kurullarındaki ikiliğin kaldırılması, diğer yanı özellikle Müslüman olan ya da olmayan ilköğretimin devlet yetkisi alanı içine alınması, ulusal eğitim kavramını getirmesidir (Berkes, 2003, 532-533). Eğitim-öğretim, yeni toplum-yeni insan modelini yaratmada başvurulan en önemli araçtır. Amaç, laik-ulusal kimlikli yeni kuşaklar yaratmaktır (Tanör, 2003, 274).

Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi 3 Mart 1924'te 430 Sayılı "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile gerçekleştirilmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğrenim Birliği Yasası) 7 maddeden oluşmaktadır. Önemli beş maddesi şöyledir:

Madde1: Türkiye'deki bütün ilim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır.

Madde2: Şer'îye ve Evkaf Vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından yönetilen tüm medrese ve okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.

Madde3: Şer'îye ve Evkaf Vekaleti bütçesinde, okullara ve medreselere ait olan birikimler, eğitim bütçesine gönderilecektir.

Madde4: Milli Eğitim Bakanlığı'nca, yüksek din uzmanları yetiştirilmek için üniversitede bir İlahiyat Fakültesi açılacak ve imamet ve hatiplik gibi dini hizmetlerin görülebilmesi için de ayrı okullar açılacaktır.

Madde5: Bu yasanın yayımı tarihinden başlayarak, genel eğitim ve öğretimle görevli olup, şimdiye kadar Milli Savunma'ya bağlı olan askeri ortaokul ve liseler ile, Sağlık Bakanlığı'na bağlı olan yetim yurtları bütçeleri ve eğitim kadroları ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bu ortaokul ve liselerde bulunan eğitim gruplarının bağlantıları bundan sonra ait oldukları bakanlıklar arasında değişiklik suretiyle düzenlenecek ve o zaman kadar orduya bağlı olan öğretmenler orduya bağlılıklarını sürdürecektir.

Kanunun gerekçesinde şu ifadeler yer verilmiştir: Bir devletin genel kültür ve eğitim siyasetinde, ulusun düşünce ve duygu itibarıyla birliğini sağlamak için, öğrenim birliği en doğru, en ilmi ve çağdaş ve her yerde yarar ve iyilikleri görülmüş bir umdedir. 1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra Osmanlı saltanatı, öğretime, öğrenim birliği esası ile başlamak istemişse de bunda başarılı olamamış, tam aksine bu noktada, bir ikilik ortaya çıkmıştır. Bu ikilik, öğrenim birliği açısından birçok kötü sonuçlar yaratmıştır. Bir ulusun bireyleri ancak bir eğitim görmelidir. İki türlü eğitim, bir ülkede iki türlü insan yetiştirir. Bu ise, duygu, düşünce ve dayanışma amaçlarına tümünden karşıdır (Erüreten, 1999, 43-46).

Bu kanunla bütün eğitim, Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetkisi altına alınmıştır. Eğitim kurulu olarak medreseler kaldırılmış, onun yerine bakanlık tarafından İmam Hatip Okulları, İstanbul Üniversitesinde İlahiyat Fakültesi açılmıştır. 1928'de devletin bir dini olduğu maddesi Anayasa'dan çıkarılmış ve okul programlarından da zorunlu din öğretimi derslerinin kaldırılmasına karar verilerek 1930'da kent okullarında, 1933'te köy okullarında uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca 1928'de Arapça ve Farsça dersler kaldırılarak bu dillerin öğretimi üniversite düzeyinde bilimsel araştırma araçları olarak okutulmaya başlanmıştır (Berkes, 2003, 533).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesi uyarınca, İstanbul Darülfünunu'na bağlı olarak bir İlahiyat Fakültesi açılmış ve Süleymaniye Medresesi binasına yerleştirilmiştir. 1924-1925 ders yılında 284 öğrencisi olan bu fakülte on yıl sonra kapatıldığı zaman öğrenci sayısı 20'ye düşmüştür. Öğretim işlevlerini sürdüren 29 İmam-Hatip Mektebi ise, 1930'da 2'ye inmiş ve o yıl öğrenci bulamamasından dolayı kapanmıştır. Din eğitiminin sınırlandırılmasının etkileri yabancı okullarda da görülmüştür. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan sonra hükümet bu okullarda din propagandasını yasaklamış, misyoner okullarının çoğu kapatılmıştır

(Tunçay,1981,238). İmam hatip okulları bir zorlama olmaksızın kendiliğinden öğrenci bulamamasından dolayı kapanırlar.

Cumhuriyet yöneticileri, Öğretim Birliği Yasasını, sadece mektep-medrese ikiliğini ortadan kaldırmak için kullanmamışlar; ondan, yabancı okulları ve cemaat okullarını denetim altına alma bakımından da yararlanmışlardır. Cumhuriyet, kendi okullarında hiç ödün vermeden uyguladığı laiklik ilkesini, söz konusu okullarda da uygulamış, her türlü dinsel eğitimi yasaklamış ve bu yasağı yakından izlemiştir (Tanilli, 2004).

Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitimde bir ikilik vardır, Kışlalı (2003, 77)'nın İlber Ortaylı'dan aktardığına göre, "Osmanlı İmparatorluğu, eğitimin iki tür okulda yapıldığı, bürokraside iki sınıf memurun yan yana çalıştığı (daha doğrusu birbiriyle çekiştiği), iki tür dünya görüşünün birbiriyle çatıştığı bir toplum sistemi halinde ömrünü tamamladı. Bunun idari ve sosyal hayatta yarattığı sancıları, son nesil Osmanlı aydınları çektiler." Kışlalı'ya göre bu yasa ile öğretim genelleşiyor ve bu büyük sakınca ortadan kaldırılıyordu.

1926'da Maarif Teşkilatı Kanunu'nun kabul edilmesiyle ilköğretim zorunlu ve parasız hale getirilmiştir.

Yeni eğitimi ve yeni alfabeyle Türkçe öğrenimini yaygınlaştırmak amacıyla, sadece okullarla sınırlı kalmaması amacıyla 15-45 yaş arası bütün kadın ve erkek yurttaşlara kurulan Millet Mektepleri'ne gitme zorunluluğu getirilmiştir. Millet Mektepleri 1928'de kurulmuştur. Okuryazar sayısı 1927 yılında 1.1 milyon iken 1935 yılında 2.5 milyona yükselmiştir. 1928 yılındaki Millet Mektepleri sistemi sürdürülseydi okuma yazma oranında çok farklı gelişmeler gözlemlenebilirdi. 1928/1929 yıllarında Millet Mektepleri'nin verdiği bitirme belgesi sayısı 597.000 iken, beş yıl sonra bu sayı 42.000'e düşmüştür (Steinhaus, 1999b, 25-36). Millet Mekteplerinin görevi yalnız yeni yazıyı kitlelere öğretmek değildi. Hayatın genel bilgilerini aktarma görevleri de vardı. Asgari ölçüde hesap, sağlık ve yurt bilgisi eğitimlerinin verilmesi bu okulların sağladığı hizmetlerdendir (Tanör, 2003, 313).

Başlangıçta sistematik olarak sürdürülen okuma-yazma kampanyası bir süre sonra yerini, gerici ideolojilere, feodalizme, tefeciliğe, okuma-yazma yoksunluğuna ve batıl inançlara karşı politik araçlarla girişilen bir savaşa bırakmıştır (Steinhaus,1999b, 36).

Halkevleri ve Halkodaları, ulus, aynı ÷lkeye baēlı bir kitle yapmak, kır-kent, köy-aydın ayrımlarını azaltmak istemişler, tüm halk kesimlerinin bir arada ortak bir kültür oluşturmalarına hizmet etmişlerdir. Halkı aydınlatmaya ve yaşamını çağdaşlaştırmaya dönük çalışmalara ortam yaratmışlardır (Tanilli, 2004-3).

1940'ta Köy Enstitüleri kurulmuştur. Sayıları 21'i bulan Köy Enstitüleri, kısa zamanda köy çocuklarına okuma-yazma öğretecek, köylere çağdaş tarım tekniēi getirecek bir kadronun yetiştirilmesi görevini yüklenmiştir. Enstitülerde pedagoēik eğitim, tarım ve meslek eğitimiyle birlikte yürütölüyordu. 1952'de sayıları 20.000'i bulan mezunların, özellikle Anadolu'ya özgü yaşam koşulları açısından bilgili olmalarına önem verilmiştir. Tüm ÷lkede üç basamaklı eğitim sisteminin uygulanamadığı dönemin aşılması açısından bu önlem yerindeydi. Latin harflerinin alınmasından sonra bu önlemler, kültür devriminin sürdürölmesini sağlayabilecek olan ilk ciddi atılımlardı (Steinhaus, 1999b, 37). Çağdaş bir ulus bir bilinçli toplum ve halk kitlesi adına, okulun yanında bütün bunlar da gerekliydi. İnsan malzemesini, “kızlı-oēlanlı” köy çocukları arasında devşiren, köyden alıp köye veren bu yeni çağdaşlaşma deneyiminde, “üretirken düşünmek, düşünürken üretmek” vardır. Doēa ile bilimi, sanat ile kültürü iç içe alan bir eğitim anlayışı, daha doğrusu bir yaşam biçimidir (Tanilli, 2004-3). Köy Enstitüleri 1954 yılında kimliksiz öğretmen okullarına dönüştürölerek, tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Üniversite konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında, burada da köklü değişiklikler göze çarpar. Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul Darölfununu yüksek öğretim kuruluşu olarak 1900 yılında sürekli eğitime geçmiştir. 1919'da da bilimsel özerklik elde etmiştir. 1924 yılında da tüzelkişilik kazanmıştır. Darölfunun üyeleri genel olarak kurtuluş savaşına ilgisiz kalmışlar, devrimlere de pasif bir tutum sergilemişlerdir. Ankara Hukuk Mektebi'nin asıl olarak açılış nedeni de budur. Tutucu İstanbul Hukuk Mektebi karşısında, hukuk reformunu savunacak ve yayacak yeni bir kurum oluşturmak ihtiyacı bu okulun kuruluşu nedeni olmuştur. Devrimin ihtiyaç duyduğu hukukçular daha çok buradan yetiştirilmiştir (Tanör, 2003, 319).

Kapatılan Darölfunun 33 yıllık hayatının sonunda artık topluma ve yeni dinamizme ayak uydurabilecek durumda değildi.

Bu nedenlerle 1933'te “Üniversite Reformu” ile İstanbul Darölfununu laēvedilmiştir. Bunun yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Cumhuriyet'in bu ilk

ve tek üniversitesi Milli Eğitim Bakanlığına bağlanarak özerkliği kaldırılmıştır. Bu dönemde eski kadroların da bir bölümü lağvedilerek, tasfiye de yapılmıştır. Daha sonra devrim kendi kadrolarını yetiştirmiştir. Öğretim üyelerinin bir kısmı yurtdışından özellikle Nazi Almanyası'ndan kaçıp gelenlerden oluşmuştur. Kendilerine uygun çalışma koşulları tahsis edilmiştir. Yabancı öğretim üyeleri yeni kurulan devletin bilim çalışmaları konusunda önemli çalışmalar yapmışlardır. Yabancı öğretim üyelerinin katkıları ve devam eden birikimle 1946'da Üniversiteler Kanunu çıkarılarak üniversitelere yine bilimsel ve yönetsel özerklik verilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda uzun yıllar yüksek öğretim medreseler eliyle yapılmıştır. 19. yüzyıldan itibaren ise iki farklı yüksekokul tipi egemen olmuştur. Bir tarafta eski yüksekokul tipi; İslam geleneklerine bağlı medreseler, diğer tarafta da Batılı örneklerle göre yavaş yavaş şekil kazanan laik üniversite ve yüksekokul (Widmann, 2000, 49-50).

Medreselerin 13. ve 14. yüzyılda Selçukluların idaresi altında bulunan bölgelerde başlayan gelişimi İstanbul'un fethinden sonra zirveye ulaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, idari bilimler, coğrafya, tabii bilimler, matematik, tıp, vs. alanlarında da çalışmalar yapılmıştır. Medreselerin en parlak devri Kanuni Sultan Süleyman'ın reformlarından sonra sona ermiş, ve uzun bir çöküş devri başlamıştır. Geleneklere bağlılık, dar görüşlü bir gurur ve Avrupa ile düşünsel ilişkiye girmekteki isteksizlik, skolastik kitap ilmine bağlanma ve yeniçerilerle olan politik bağımlılık, olumlu yönde gelişmeyi önlemiştir. Bütün bunlara karşın 18. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun tek yüksekokul şekli olarak kalmıştır. Yeni laik yüksekokullar Batı etkisiyle Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde açılabilmiştir. Ancak III. Selim, II. Mahmut gibi reform yanlısı padişahlar, medrese türü eğitime ve ulemalara bağlı olmayan bir yüksekokul tipinin gelişebilmesini daha önce gerçekleştirdikleri reformlarla mümkün kılmışlardır. Bu gelişme ilk önce askeri alanda, meslek okulları ve yüksekokul kuruluşlarıyla başlamıştır. Daha sonra tıp, ziraat, madencilik, idari bilimlerle genişlemiştir. Nihayetinde de 19. yüzyılın ortalarında Batı'daki örneklerine göre bir üniversite kurma noktasına gelinmiştir (Widmann, 2000, 51-52).

Yüksekokulların gelişimi yavaş, geriye dönüşlerle birlikte, sürekli olmuştur. 1908'den sonra daha ileri adımlar atılmıştır. Avrupa örneğine bir üniversite hedefiye

ancak Atatürk dönemi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Yeni yüksekokul reformunu tanımlayan özellik, laik bir bilim anlayışının gelişmesi, deneye dayanan ve temele inen bir öğrenim uygulanması için gerekli davranış, gelenek ve dogmatik anlayışlardan kurtuluş olarak tanımlanabilir. Çağdaş Türk üniversitelerinin gelişiminin çekirdeğini, bu iki yüksekokul tipi arasındaki gerilim, birbirlerinin yanında veya karşısında oluşları, laik yüksekokul tipinin diğerinden kopması ve sonunda özgürlüğünü kazanması gibi olaylardan dolayı ortaya çıkar. Bu iki okul tipi, bütün bir yüzyıl boyunca yan yana ve başa baş olarak yaşamıştır. İlk laik okullar 1800 yıllarında kurulmuştur. Medrese ise 1924 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Çağdaş Türk yüksekokullarının eski ortağından tam anlamıyla kurtulması, ancak 1933 yılında İstanbul Üniversitesi Reformu ve Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kuruluşuyla gerçekleşmiştir. Bu tarihe kadar bütün çağdaşlaşma çabalarına rağmen her yeni kuruluşun alt yapısında, yönteminde ve bütün ruhunda medresenin mirası etkinliğini (Widmann, 2000, 52).

Türk üniversite reformuna mülteci (Alman, Avusturyalı vs.) bilim adamlarının çok büyük katkıları olmuştur. Reformun hedefine; Avrupa'nın bilimsel seviyesine ayak uydurmak, suretiyle ulaşılmıştır. İşbirliği içinde çalışmaya istekli ve kökü yüzyıllar öncesine dayanan bir geleneğin yetişmiş son ürünleri olan çok sayıda Avrupalı bilginin varlığı ve bunların yetismekte olan yerli yüksekokul hocalarıyla sıkı bilimsel ilişkide olması, reform denemesini oldukça kısa bir zamanda istenilen hedefe ulaştırmıştır. Eski Osmanlı geleneğinin bir ürünü olan ansiklopedik ders verme yöntemi yerine, yabancı bilim adamları ilgiyi kişisel bilimsel çalışmalara çekmeye çalışmışlardır. Yabancı bilim adamları, ders kitapları konusunda da çalışmalar yaparak, öğrencilerin bu ders kitapları sayesinde derslere daha az bağımlı olmalarını ve kendi kendilerini eğitme eğilimi kazanmalarını sağlamışlardır (Widmann, 2000, 300-302).

Yabancı bilim adamlarına genel olarak oldukça iyi bir ücret ödenmiştir. Yol ve taşıma masrafları Türk hükümeti tarafından karşılanmıştır. Maaşlar genel olarak 500 ve 1000 TL. arasındadır (1 TL'nin değeri o zamanlar 2 RM kadardı). Bu miktarlar, Türkiye'deki diğer memur maaşlarıyla karşılaştırıldığında oldukça yüksektir (Widmann, 2000, 286).

Atatürk tarafından 1926'da Ankara'da kurulan Hukuk Okulu, 1927'de Hukuk Fakültesi'ne dönüştürülmüştür. 1935'te Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF), 1936'da Ankara Devlet Konservatuvarı (ADK) kurulmuştur. 1938 yılında eski ve geleneklere bağlı Mülkiye, Siyasal Bilgiler Yüksekokulu olarak Ankara'ya taşınmıştır. 1942'de Fen, 1945'te Tıp, 1949'da İlahiyat Fakülteleri kurulmuştur. Bu fakülteler ancak 1946 yılında birleşerek Ankara Üniversitesi'ni oluşturmuşlardır. İstanbul'daki Teknik Yüksekokulu 1944 yılında Teknik Üniversite (İTÜ) halini almıştır (Widmann, 2000, 55).

İstanbul Üniversitesi'nin yeniden düzenlenmesinde, Ankara Üniversitesi'nin ve Ankara Devlet Konservatuvarı'nın kuruluşunda çok sayıda Alman ve Avusturyalı mülteci bilim adamının katkısı olmuştur. Ankara'da çağdaş bir yüksek ziraat okulunun (YZE) kuruluşu, ilk yıllarda bütün enstitü ve kürsüleri yöneten bir grup Alman profesörün yardımıyla gerçekleşmiştir (Widmann, 2000, 60).

İstanbul Üniversitesi'nin yeniden düzenlenmesi için 1932 yılında İsviçreli Pedagoji Profesörü Albert Malche Türkiye'ye davet edilmiştir.

Eski üniversitenin durumunu Malche'nin raporu şöyle özetlemektedir (Widmann, 2000, 75):

- (1) Her şeyden önce Türkçe bilimsel yayınlar eksiktir.
- (2) Profesörlere düşük ücret ödenmesi, onları yan görevler almaya zorunlu bırakmaktadır.
- (3) Üniversitenin özerkliği, Darülfünun'u toplumdan ve hükümetten yalıtma eğilimindedir.
- (4) Ders yöntemi hiçbir şey vaat etmeyecek şekilde eskimiştir. Dersin ansiklopedik kitap bilgisi şeklinde verilmesi (bunun ezberlenmesinin beklenmesi) sakıncalıdır ve gerçek bilimsel çalışmaya yönelmeyi engeller.
- (5) Türk öğrencilerin yabancı dil bilgisi yetersizdir
- (6) Tıp Fakültesi'nin Haydarpaşa'dan İstanbul yakasına taşınması
- (7) Darülfünun'un Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olmasının özerklikle bağdaşmadığı.

Malche'nin hazırlamış olduğu bu rapor uygun görülerek kabul edilmiştir. Ders yöntemi temelden değiştirilirken, onun öngördüğü yöntem izlenmiştir. Öğrencilerin yabancı dil öğrenimi için Yabancı Diller Yüksekokulu (YDO) kurulmuş; yabancı dil

dersi zorunlu kılınmıştır. Türkçe bilimsel yayınlara önayak olunmuştur. Pek çok edebiyat, bilim, sanat ve klasik eserin çevirisi, özellikle Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in öncülüğünde 1939'dan itibaren yapılmıştır. Kütüphanelerin durumu düzeltilmiş, enstitü kütüphaneleri kurulmuştur. Fakülte ve üniversite dergileri yayınlanmaya başlanmıştır (Widmann, 2000, 80, 81).

Malche'den önce de yabancı uzmanlar getirtilmiştir. 1924'te Dewey, 1925'te Kühne, 1927'de Buyse, bu eğitimcilerin hemen hepsi, iktisadi kalkınma (kapitalistleşme) süreci ile eğitim arasındaki ilişkiye dikkat çekmişlerdir (Timur, 2001, 90).

Mülteci profesörlerden biri olan Schwarts, Türkiye'deki ortamı şöyle anlatır: "...Batının pisliğinin bulaşmadığı harika bir ülke keşfediyordum!..." (Widmann, 2000, 92).

8.5.3. Dil ve Tarih Devrimi

Osmanlıca yapay ve aristokratik bir dildi: Arapça-Farsça kırması niteliğiyle, aydın-halk kutuplaşmasının simge ve araçlarındandır. Oysa dünya tarihinin de gösterdiği gibi, ortak dil olmadan ulusal toplum da kurulamaz, halkın yönetime katılması demek olan demokrasi de gerçekleşemez. Bu nedenlerle dil devrimi 1930'lu yıllarda başlamış ve Arapça-Farsça etkisini kırıp Türkçe köklerden ulusal bir bilim ve kültür dili yaratmayı hedeflemiştir. Derleme ve sözcük üretme çalışmaları bunun besin kaynağını oluşturmuştur. Alfabe ve dil devriminin stratejik amaçları arasında, Arap-İslam dünyası ile kültürel bağları gevşetmek, dinin toplumsal kültür üzerindeki etkisini hafifletmek niyeti de vardır. Alfabe ve dil devrimi çarpıcı bir başarı kazanmıştır. Okur-yazarlık oranı yükseldiği gibi ortak anlaşılır bir dil doğmuştur (Tanör, 2003, 253).

1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Ardından da 1932'de aralarında dilcilerle birlikte yazarların, her meslekten aydınların, halk temsilcilerinin katılımıyla Birinci Türk Dil Kurultayı toplanmıştır. Kurultay'a sunulan 22 tebliğde tarih tezine koşut olarak Türk dilinin eksikliği ve başka dillerle ilişkisi üzerinde durulmuştur. Türkçenin anlatım yeteneğinin özellikle halk dilinde yaşadığı belirtilerek dilin yabancı sözcüklerden arındırılması ve yeni sözcüklerle zenginleştirilmesi öngörülmüştür. En kısa deyişle amaçlanan, dilde uluslaşma ve

zenginleşmeydi. Türkçe üzerindeki yabancı dillerin etkisini kırmak, yazı/konuşma dili, yöneten/yönetilen dili farklılığını silmek, Türkçeyi bilim kültür dili haline getirmek, düşünsel yaratıcılığı geliştirmek gibi somut hedefler güdülmüştür (Ersel vd, 2003, 193; Tanör, 2003, 303). Hükümetin devlet kuruluşu bir Dil Akademisi kurulması isteğine karşılık Mustafa Kemal, özel hukuk tüzel kişisi modelinde ısrar etmesi sonucu 1936'da da Türk Dil Kurumu kurulmuştur (Tanör, 2003, 303).

Dilde Türkleşme her alanda görülür İktisadi Müesseselerde Mecburi Türkçe Kullanılması Hakkında Kanun bunlardan biridir: "Türk tabiyetindeki her nevi şirket ve müesseseler, Türkiye dahilindeki her nevi muamele, mukavele, muhabere, hesap ve defterlerini Türkçe tutmaya mecburdurlar." Biçiminde düzenleme yapmıştır.

Bu yasa Öztürkçeleşme girişiminde ilk adım olarak algılanmalıdır(Erürten, 1999, 85,86).

Türkiye Cumhuriyeti Dahilinde Bulunan Bilimum Mebanii Resmiye ve Milliye Üzerindeki Tuğra ve Methiyelerin Kaldırılması Hakkında Kanun da eski devleti simgeleyen izlerin silinmesi için hazırlanmıştır. Bu kanunla "İçerisinde devlete ait görev yapılan ya da hükümetin, yahut belediyelerin kişiler ile zorunlu ve yasal ilişkilerini sağlamaya yönelik binalar ile genellikle okul binalarında, evvelce Osmanlı Saltanatını simgelemek için konulmuş bulunan yahut durumlarına göre, halen simgelemeyi çağrıştıran tuğra ve armalar ve bunlarla birlikte olarak sultanların övülmelerini kapsayan yazıtlar hakkında ikinci madde hükmü uygulanır".

Atatürk'ün 1930'da söylediği "Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır" sözleri, dilin ulusçuluk, halkçılık ilkesinin olduğu kadar kültür bağımsızlığının da temelini oluşturduğunu vurgulamaktadır (Akarsu, 1995, 116-117).

Osmanlı İmparatorluğu dönemi boyunca Türkler, ulusal bir tarih anlayışı ve öğretiminden yoksun bırakılmıştır. İmparatorluk boyunca tarih deyince okunan, bilinen, ezberlenen İslam tarihi olmuş, Türk tarihi unutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun başlangıcından Cumhuriyet'e kadar süren dönemde tarihle ilgili üç görüş ve uygulama sürdürülmüştür. İmparatorluğun başlangıcından Tanzimat'a kadarki dönemde İslam tarihi üzerinde durulmuş, bu tarih en ince ayrıntılarına kadar okutulmuştur. İkinci uygulama Tanzimat'la Birinci Meşrutiyet arası yıllarda sürdürülmüş, medreselerin yanında kurulan yeni bazı okullarda Türk tarihi üzerinde

de durulmuştur. Fakat bu dönemde İslam tarihiyle birlikte yalnız yeni okullarda okutulan tarih, bütünüyle Türk tarihi değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun, daha açık bir deyişle, Osmanlı Hanedanı'nın tarihi olmuştur. Üçüncü uygulama, başlangıcından bu yana Türk tarihinin bilinmesi, öğretilmesi, araştırılması gereğinin duyulduğu, Birinci Meşrutiyet sonrası dönemle başlar. Fakat bu çalışmalarda da gerçek bir ulusal tarih bilincine ulaşılammıştır (Kili, 2003, 224-225). Gerçek anlamıyla bir ulusal tarih görüşü, Atatürk'le başlamıştır (Akarsu, 1995, 116).

Atatürk'e göre ulusal tarih Bağımsızlık Savaşı'nın manevi cephesini oluşturacaktır (Gülsoy, 1983, 70). Avrupa'da Türkler hakkında pek olumlu düşünce yoktu. Avrupalıların gözünde Türkler yakıp yıkan barbar bir ulustu. İşte Mustafa Kemal, kötü olan bu Türk imajının düzeltilmesi yönünde çalışmalar yapılmasına karar vermiştir.

Türkiye'de tarih yazan ve tarihle uğraşabilecek kişiler, Türk Tarihi ile ilgili kitaplar incelemekle görevlendirildiler. 1931'de "Türk Tarihi Tetkik Heyeti" kurulmuş ve bunun üzerine tarih çalışmaları hızlanmıştır (Gülsoy, 1983, 71). Bu dernek daha sonra 1995'te Türk Tarih Kurumu adını alacak, bir özel hukuk tüzel kişisi olarak 1981 yılına kadar varlığını sürdürecektir. Bundan sonra da Türk Tarih Tezi oluşturulmuştur. Esası ise şöyledir: Türkler "barbar" olmadıkları gibi, yalnız asker de değillerdir. İslam öncesinin eski uygarlıklarının merkezinde, Orta Asya'da yerleşmiş olup, en eski uygarlıklardan birinin temsilcileridir. Tarih anlayışındaki bu değişiklik yeni kültürel yönelişin önemli araçlarındandır. Çünkü tarih öğrenimi ve bilinci her ülkenin genel kültür yönelimlerinin belirlenmesinde önemli bir yer tutar. Özellikle genç kuşakların yetiştirilmesinde bu rol daha net ortaya çıkar (Tanör,2003,305).

Tarih Devrimi ile dar bir tarih görüşünün sınırlarından kurtularak, insanlık tarihinin enginliğine çıkmış, Batı uygarlığının, demokratik Batı kültürü'nün beşiği olan Anadolu'yu, öz yurdumuz olarak ve Anadolu tarihini kendi ulusal tarihimizin bir parçası olarak benimsememiz sağlanmıştır (Ecevit, 1974, 55-56).

8.5.4. Güzel Sanatlar Alanında Yapılan Çalışmalar

Ankara Devlet Konservatuarının temelini oluşturan Musiki Muallim Mektebi 1 Eylül 1924'te açılmıştır. Cumhuriyetin önem verdiği konulardan biri de müzik ve sahne sanatlarının çağdaşlaştırılması, geliştirilmesi ve eğitim yoluyla Batı tarzının benimsenmesidir. Bu doğrultuda o güne kadar okullarda öğretilen Türk müziğinin yerine Batı müziğinin öğretilmesi ve bunun için Batı müziğini bilen öğretmenlerin yetiştirilmesi gündeme gelmiştir. Bu amaçlarla Musiki Muallim Mektebi kurulmuştur (Ersel vd, 2003, 46).

Cumhuriyetin ilanından sonra müzikli sahne oyunları ve operetler, Türk toplumunun kültür ve eğlence hayatında önemli bir yer edinmiştir. Operetler, Tanzimat dönemindeki Batılılaşma çalışmalarıyla birlikte, yabancı topluluklar aracılığıyla İstanbul'un eğlence yaşamına girmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra özellikle büyük kentlerde yeni ve farklı beğenilere yönelişin bir göstergesi olarak operetler halktan büyük bir ilgi görmüş ve operet topluluklarının sayısı giderek artmıştır (Ersel vd, 2003, 66). 1926 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü'nde resim bölümü kurulmuş, 1914'te konservatuar bölümü kurulan Darülbeyti, 1926 yılında Belediye Meclisi kararıyla kurumsallaşmış, 1934'te de İstanbul Şehir Tiyatrosu adını almıştır. 1927 yılında Osmanlı Sanayi-i Nefise Mektebi Güzel Sanatlar Akademisi'ne dönüştürülmüştür. 1934 yılında Ayasofya Müzeye dönüştürülmüştür. 1937 yılında İstanbul Resim ve Heykel Müzesi açılmış.

9. DEVRİMLERİN HALKA ANLATILMASI VE YAŞAMA GEÇİRİLMESİ ÇALIŞMALARI

Bu Bölümde, Cumhuriyet Devrimleri gerçekleştirildikten sonra Devrimleri halka anlatmak ve halkın anlaması için ne gibi çalışmalar, uygulamalar gerçekleştirildiği incelenmeye çalışılmıştır.

9.1. Cumhuriyet Devrimlerinin Halka Anlatılması İçin Yapılan Çalışmalar

Cumhuriyet Devrimleri'nin halka anlatılması ve daha da önemli olanı halkın anlaması kolay olmamıştır. Steinhaus'un, (1999b, 30) da belirttiği gibi, toplumsal haberleşme sisteminin ve özellikle ulaşımın az gelişmiş olması kırk bin Türk köyünü birbirinden ve "egemen aydın sınıftan" ayrı tutmuş, aydınların olumlu etkilerinin köylere girmesini engellemiştir. Aynı zamanda köyler arası ulaşım, köylerin yönetimini ellerine geçirmiş olan son derece tutucu, yaşlı zengin ve dindar eşrafin durumlarını güçlendirmiştir. Bu nedenle, ilk önceleri halkın büyük bir çoğunluğunun, devrimleri kavrayamamış ve istememiş olması hiç şaşırtıcı değildir

Bu Bölüm kendi içerisinde dört altbölümden oluşmaktadır.

9.1.1. Harf Devriminin Uygulanması ve Halka Anlatılması Çalışmaları

Mustafa Kemal yeni Türk harflerinin kabul edilmesinden önce Ağustos-Eylül 1928'de Tekirdağ, Bursa, Çanakkale, Sinop, Samsun, Amasya, Sivas, Kayseri illerini kapsayan bir yurt gezisine çıkmıştır. Bu gezide yeni Türk harflerini öğrenme çalışmalarını teşvik etmiştir (Ersel vd, 2003, 111). Mustafa Kemal bu gezilerde kendisi de halka yeni Türk harflerini öğretmeye çalışmıştır.

Yeni Türk harflerinin yurttaşlar tarafından öğrenilmesinin sağlanması için, 1 Ocak 1929'da da Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetiminde Millet Mektepleri açılmış ve ülke çapında okuma yazma seferberliği başlatılmıştır.

Mustafa Kemal'in isteğiyle Harfler Marşı da yazılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Orkestrası Şefi Zeki Üngör'ün bestelediği marşta yeni alfabedeki harflerin okunuşu güfte olarak kabul edilmiştir. Piyanoda çalınmak üzere düzenlenen marşın orduda, okullarda ve halk arasında yeni harflerin öğrenilmesine yardımcı olması öngörülmüştür. Bu nedenle notası gazetelerde de yayınlanmıştır (Turan, 2004, 484).

Okuryazarlık sorununu çözmeye ilk girişim, orduda okuma ve yazmayı öğrenmiş olan genç köylüleri alıp bunlara altı aylık bir kurs gördürmek ve sonra onları köylerine eğitmen olarak göndermektir. Fakat bu düşünce yetersiz olmuş ve Köy Enstitülerinin kuruluş gerekçesi ortaya çıkmıştır (Zürcher, 2004, 282).

Sadece yeni alfabenin tanıtılması sırasında, çok kısa bir süre için, kitle çalışmalarından yararlanılmıştır. Diğer bütün durumlarda bürokratik yöntemlerle yetinilmiş ve sosyal gerçek ile hukuk devleti arasındaki ikilemin kendiliğinden ortadan kalkacağına inanılmıştır. Halkın yeniliklere katılmasını ve onlarla bağdaşmasını sağlayacak olan öznel ve nesnel önkoşulların ihmali, özellikle İsviçre Medeni Kanunu'nun alınması sırasında göze çarpar. Halkın toplumda meydana gelen değişikliklere aktif olarak katılmasını sağlayacak bilinç, hükümet tarafından yerleştirilememiştir. Çünkü devlet, iktidarı ele geçirdikten sonra, köylüleri politik ve ideolojik yönden kendi tarafına çekmeye çalışmamış, köylerin denetimi mahalli ağalara bırakılmıştır. Bu yönetici grubun çıkarları statükonun değişmesinden çok korunmasına bağlıydı (Steinhaus, 1999b, 34-35).

9.1.1.1. Millet Mektepleri Uygulaması

Yeni Türk Harflerinin bütün topluma öğretilmesi ve benimsetilmesi daha da önemli olup başlı başına bir sorun oluşturmaktaydı. Sorunun yalnızca örgün eğitim-öğretimle çözülmesini beklemek, bu devrim hareketini baştan olumsuzluğa mahkum etmek demektir. Bu nedenle hangi yaş grubundan ve kesimden olursa olsun Türk yurttaşlarına kısa sürede yeni harfleri öğretmek gerekiyordu. İşte bu çok yönlü soruna Millet Mektepleri denen bir uygulama ile çözüm getirilmiştir (Turan, 2004, 485).

Millet Mekteplerinin açılışı yeni Türk harflerinin kabul edilmesinin doğal bir sonucuydu. 24 Kasım 1928'de yayımlanan "Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi" yeni Türk harfleriyle okuyup yazmayı bilmeyen ve hiçbir okula veya memuriyete devam etmeyen 16-45 yaş arasındaki her Türk yurttaşını evinin bulunduğu bölgede açılacak mektebe devam etmek ve okuyup yazmayı öğrenmekle yükümlü kılmıştır. 45 yaşını geçmiş yurttaşlar da isterlerse Millet Mekteplerine katılabilecekti. Talimatname eski harfleri bilenlerin 2, bilmeyenlerin 4 aylık bir eğitime tabi tutulmasını öngörmüştür. Yeni harfleri bilenler Millet Mekteplerine devam etmek zorunda değildi; ancak bunların sınav kurullarına başvurarak diploma

almaları gerekiyordu. Milli Eğitim Bakanlığı Millet Mektepleri için özel alfabeler, iri harfli okuma kitapları bastırmıştır. Millet Mekteplerine hem kadın hem de erkek yurttaşlar büyük ilgi göstermiştir. Milli Eğitim Bakanı Cemal Hüsnü bey (Taray), 1928 Ekim'inden 1929 Nisan sonuna kadar 800.000 yurttaşın okuryazar duruma getirildiğini belirtmiştir. Millet Mekteplerinin ertesi yıl açılan yeni döneminde Millet Mektepleri sisteminde bazı değişiklikler yapılmıştır. Buna göre, okuma yazmayı öğrenen yurttaşlara, bundan sonra, yurttaşlık bilgilerini arttırmak için, isteyenlere aritmetik, yurt bilgisi, sağlık bilgisi, tarih, coğrafya dersleri de verilmiştir (Ersel vd, 2003, 130).

9.1.1.2. Halkevleri ve Halkodaları

Yurttaşların, öncelikle Cumhuriyet Devrimleri'ni anlayıp daha sonra da çevrelerine anlatabilmeleri amacıyla; ve ayrıca yeni bir siyasal kültür yaratmak amacıyla, 19 Şubat 1932'de II.Meşrutiyet döneminde "Türklerin kültürel birliğine ve uygarlıkta yücelmesine çalışmak" amacıyla kurulan Türk Ocakları'nın yerini alan (Turan, 2004, 576); halkın politik, ideolojik ve kültürel eğitimini sağlamak amacı taşıyan Halkevleri açılmıştır. Halkevlerinin faaliyette bulunduğu alanlar şunlardır: Dil ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Tarih ve Müze olmak üzere dokuz daldır. Halkevlerine üye olmak için Türk vatandaşlığı yeterli görülmüştür. Her yurttaş kendi ilgi alanına ve uzmanlık alanına göre istediği dala yazılabilmektedir. Büyük köylerde de Halkodaları kurulmuştur.

Jevakhoff (1998, 302-303), halkevlerini Çekoslovakya'da Hitler Almanya'sı veya Mussolini İtalya'sında kurulmuş olan kültür kurumlarından esinlenilerek, oluşturulduğunu ve buraların gelmek isteyen herkese açık olduğunu, belirtmiştir. Bu değerlendirme önemli bir değerlendirme olmakla birlikte, Cumhuriyet Devrimi'nin kendine özgü olduğunu görememektedir.

Kapatılan Türk Ocakları, ülkede milliyetçi, pozitivist ve laik düşünceleri konferanslar, kurslar ve sergiler yoluyla yaymaya çalışmıştır. 1931 yılında kapatıldığında 30.000'in üstünde üyesi ve 267 şubesi bulunmaktaydı (Zürcher, 2004 262). Türk Ocaklarının Millet Mekteplerine dönüştürülmeden önce Mustafa Kemal, İstanbul Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmada (18 Aralık 1930), şunları söylemiştir: “

Demokrasinin ne olduğunu halka anlatmak bilhassa sizin vazifenizdir. Birtakım kelimeler vardır ki, sık sık söylendiği halde, hatta aydınlarımız arasında onu tamamiyle anlayan çok değildir. Halkçılığımızın ne olduğunu, esasların neden ibaret olduğunu, halkçıların halka karşı ne gibi ödevler üstlenmek zorunda kalacaklarını madde madde halka açıklamak lazımdır. Cumhuriyeti, onun gereklerini yüksek sesle anlatınız. Cumhuriyet prensiplerini sevdiniz. Bunu kalplere yerleştirmek için hiçbir fırsatı ihmal etmeyiniz.” Bu konuşmalarından da anlaşılacağı gibi Atatürk Türk Ocakları’nın, demokrasinin, cumhuriyetin esaslarının ve halkçılığın ne olduğu konusunda halkı eğiten birer kültür yuvaları olmasını istiyordu (Turan, 2004, 577).

Halkevleri bünyesinde oluşturulan tiyatro kolları zamanla Anadolu’nun çeşitli yerlerinde turnelere çıkmaya başlamışlardır. Tiyatro toplulukları halkın tiyatro yoluyla eğitilmesi amacıyla Cumhuriyet’in ilk yıllarından başlayarak turnelerle Anadolu’yu gezmişlerdir. Milli Sahne, Türk Tiyatrosu ve Darülbeyti toplulukları bu doğrultuda Anadolu turneleri düzenlemiş ve devletten de destek görmüşlerdir. Halkevleri 1931’de tiyatro çalışmaları aracılığıyla Cumhuriyeti ve Cumhuriyet Devrimleri’ni halka benimsetmek ve halkı bu yolla eğitmek amacıyla, İstanbul Alay Köşkü’nde bir tiyatro kursu açmıştır. Bu kursu bitirenler Anadolu’nun çeşitli yerlerine dağılıp yöresel kaynaklardan da yararlanarak tiyatro çalışmaları yapmaya başlamışlar. Halkevleri temsil kollarına ilk bölge tiyatroları niteliği kazandıran bu çalışmalarda, başta Akın olmak üzere Faruk Nafiz Çamlıbel’in Özyurt, Kahraman gibi ulusun erdemlerini yücelten milliyetçi oyunlar sahnelenmiştir. Bu oyunlar, 1951’de Demokrat Parti tarafından kapatıldığında sayısı 478’i bulan halkevlerinin temsil kolları aracılığıyla sayıda kişiye ulaşmıştır (Ersel vd, 2003, 198).

Atatürkçülüğün yalnızca siyasi alanda değil, kültürel alan ve günlük yaşam üzerinde belirleyici olma gayretinin en somut ürünü Halkevleridir. Halkevleri ile Kemalist ilkeler çerçevesi içinde belirlenmiş yeni bir kamusal alan yaratılır. 19. yüzyıldan itibaren çağdaşlaşma hareketleriyle birlikte geleneksel Osmanlı kentinde camilerde gerçekleşen kamusal yaşam, bu sınırların dışına çıkmaya başlamıştır. Liman kentlerinde ve özellikle İstanbul’da bu yeni yaşam kalıplarının örnekleri görülür. Cumhuriyet asker, bürokrat ve aydınlarından oluşan seçkinlerin alışkın oldukları bu yaşam kalıplarının Halkevleri aracılığıyla Anadolu’ya taşınmasına çalışılır. Halkevleri yayımladıkları dergiler, düzenledikleri konferanslar ile kamusal

partinin himayesi altındaki kamusal alanın genişlemesini ve tüm ülkeye yayılmasını sağlar. Ev ve iş yaşamı dışında yeni bir toplanma ortamı oluşturulur. Yeni eğlence anlayışları, dans, müzik, tiyatro...Kadın-erkek bir arada müzikli aile toplantıları için balo salonları, müzik holler; telkin için tiyatro salonları ve avlular; dinleyen, düşünen, konuşan yeni nesil için toplantı ve spor salonları; bir arada çalışma ve üretme için çalışma odaları; okuma zevkinin aşılması için kütüphaneler yapılır (Yeşilkaya, 2002, 114).

Devrimlerin benimsetilmesinde tiyatro çok sık kullanılmıştır. Bağımsızlık Savaşı ve Devrimleri konu alan oyunlar sahnelenmiştir. Sinema gösterilerinin yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır. Aydınların halkı, halkın birbirini tanımalarını amaçlayan köy gezileri Halkevlerinin önemli faaliyetleri arasındadır. Köycülük şubesinin görevi köylünün hem bedensel, sosyal, gelişimine katkıda bulunmak, köylü ile kentli arasında uyum ve birlik sağlamak olarak belirlenir. Şube yakın köylerin Halkevleri müsamerelerini ve Halkevi üyelerinin köylerde kır bayramlarına katılımını sağlamıştır. Dersane ve kurslar şubesi ile birlikte köylerde okuma-yazma vb. kursları açar, köylünün mektuplarını yazar, sosyal yardım şubesi ile birlikte köylünün sağlık sorunlarını çözmeye yardım etmiştir. Osmanlı geleneğine ve dinin katı kurallarına karşı çağdaş laik bir yaşam modeli savunulmuştur. Aile toplantıları ile kadın ve erkeğin bir araya getirilmesine çalışıldığı gibi, danslarda da kadın ve erkeği bir araya getirenler tercih edilmiştir. Kadının tiyatro oyunlarında sahneye çıkması desteklenmiş ve kadın roller asla erkeklere verilmez. Sergi grubu geleneksel kültürde yeri olmayan yeni sanat alanlarını tanıtmak için ressam, heykeltıraş ve diğer sanatçıların eserlerinin Halkevi binalarında sergilenmesine yardımcı olur. (Yeşilkaya, 2002, 115-117).

9.1.1.3. Köy Enstitüleri

Köy Enstitüleri'nin kuruluşu her ne kadar Atatürk döneminin sonrasına denk gelse de kuruluş çalışmaları Atatürk döneminde başlamıştır.

1940 yılında kurulan Köy Enstitüleri Türkiye'nin köylerine cumhuriyet yönetiminin değerlerini özümsemiş ilkokul öğretmenleri göndererek cumhuriyetin amaçladığı insan tipini yaygınlaştırmayı amaçlamıştır (Kayalı, 2003, 76). Fakat Köy Enstitüsü sistemi sadece köy çocuklarının bir an önce okula ve öğretmene

kavuşturulmaları açısından değil, köyün çağdaş yöntem ve bilgilerle kalkınması açısından da çok önemli bir atılımdı (Öymen, 2002, 190).

Bir köy çocuğu olan ve Türk köyündeki sömürü ilişkilerini çok net bir şekilde kavramış bulunan İsmail Hakkı Tonguç, Türk köylüsünün bu sömürü mekanizmasının bilincine ulaşmasını sağlayacak bir eğitim sistemi getirmiştir. Gerçekten kuruluş kanunun gerekçesinde belirtildiği gibi Köy Enstitülerinden beklenen, her şeyden önce “Köylünün okutulması ve daha iyi bir müstahsil haline getirilmesidir.”(Timur, 2001, 210).

Köy Enstitülerinin temelindeki fikir, kızılı erkekli köy çocuklarını devlet hesabına okutmak, enstitüden mezun olduktan sonra onları, köylülere ve köy çocuklarına daha iyi tarım yöntemleri ve sağlık bilgisi öğretmek üzere köylerine göndermekti. Köyün toplumsal hayatına karışıp köylülerle kaynaşabilmeleri için enstitüyü bitirmiş öğretmenlere köyde toprak ve ev veriliyordu. 1948’de Türkiye’de yirmi bir kadar enstitü kurulmuş, bunların mezun ve öğrencilerinin sayısı da 1950’de 25.000’e kadar yükselmiş bulunuyordu (Karpat, 1996, 302).

Diğer taraftan Köy Enstitüleri, köylüyü toprağa bağlamak suretiyle sınıf kavgasını da önleyecek bir tedbir olarak düşünülmüştür.

Timur (2001, 210-211)’un aktardığına göre, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel mecliste şunları söylemiştir: “...bizim arzumuz köyün içerisinde bilgili, sıhhatli, memleketine bağlı ve müstahsil vatandaş yetiştirmektir. Yoksa köylüyü, bu arz ettiğim bilgi ve meleklerle teçhiz edip onları şehre akın eder vaziyete getirmek değildir. Köy Enstitülerini yeni bir sınıfın müvellidi addetmeyi bendeniz doğru bulmuyorum.” Köy Enstitüleri sınıflaşmayı da önleyecek bir araçtı. Köy Enstitüleri, köylünün köy sorunları içinde yetiştirilmesini öngörüyordu. Böyle bir eğitim, belli seviyede bir genel kültür verdiği gibi, köy çocuklarını tarımsal ekonominin ve ilkel sanayi biçimlerinin sorunlarına da hazırlar. Bu eğitim tarımdaki sömürücülerin (ağalar, tefeci tüccarlar) elbette ki isteyeceği bir şey değildir.

Köy Enstitüleri kuruluş kanununa göre ilk iki yıl içinde 14 enstitü kurulması gerekiyordu. Bunlar için seçilecek yerlerde su bulunması, işe yarayacak bina ve tarla bulunması, hastane, pazar ve hükümet dairelerine ulaşma imkanları bulunması lazımdır. Kısaca Köy Enstitüleri, kapitalizme en çok açılmış bölgelerde kurulacaklardı (Timur, 2001, 213).

Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü'nde dönemin seçkin entelektüellerinin öğretici olarak bu kurumlarda görev almışlardır (Kayalı, 2003, 77).

Köy enstitülerinden yetişen gençlerin, işleri çok, gelirleri az da olsa, enstitüdeyken edindikleri güçlü idealleri vardı: Görevli oldukları köyden başlayarak, ülkelerinin çağdaşlaşması ve halkın adil bir yaşam düzeyine kavuşması için çalışmak, çalışmak, çalışmak...(Öymen, 2002, 191).

Köy enstitülerinden rahatsız olanlar da vardı. Bunlar arasında, halkın eğitimsizliğinden güç alan, köy ağaları ile siyaset ağaları, sisteme muhalefetlerini alttan alta başlatarak zamanla sistemin çökertilmesini başarmışlardır.

Sonuçta köy enstitülerinden mezun olup ülkeye kazandırılan öğretmen sayısı 16.000, eğitimci sayısı 9.000 dir.

Köy Enstitüleri Atatürkçü bir köy şeklini ve ulus devlet yapısına oturacak bir köy yapısı arayışının sonucudur.

9.1.2. Eğitim-Öğretim Alanında Yapılan Çalışmalar

Öğretim Birliği Yasası (1924)'nın çıkarılmasının ardından, ilk üç yılda (1924-1927), medreseler birer birer kapatılırken, liselerden Arapça ve Farsça dersleri kaldırılmıştır. Diğer taraftan azınlık ve yabancı okullarında dinsel semboller yasaklanırken yabancı ya da azınlık dilinin yanında Türkçenin öğretilmesi de sağlanmıştır. Bu gelişmeler 1928'de Harf Devrimine de uygun ortam hazırlamıştır (Tanilli, 2004).

Altan Öymen (2002, 66-67), dil devrimi döneminde, dil Arapça ve Farsça'nın etkisinden kurtarılıp Türkçeleştirilmeye çalışıldığını, soyadları gibi adların da Türkçe kökenden gelmesinin özendirildiğini belirtmektedir. Çocuk bekleyen ana babalar için, gazetelerde, "Türkçe adlar" listeleri yayınlanmış, bunları toplayan rehber kitaplar basılmıştır.

Tarih alanında Türk Tarih Kurumu yayını olan Türk Tarihinin Ana Hatları ile 4 ciltlik Tarih kitapları ortaöğretimde kullanılarak genç kuşakların yeni tarih anlayışı ile yetiştirilmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Yine okul dışı alanda önemli bir tarih dergisi olan Belleten de yeni tarih anlayışının kitlelere benimsetilmesi yönünde üzerinde durulması gereken önemli bir araçtır.

Üniversite reformu ile birlikte halka açık üniversite konferansları da yapılmaya başlanmıştır. 1932’de bir reform önerisi hazırlamak üzere Türk hükümeti tarafından resmen davet edilen Prof. Malche de hazırladığı raporunda üniversitenin ve çalışmalarının halk içinde etkin hale getirilmesini istemiştir. 1934’te İstanbul’un en büyük konferans salonu olan Zeynep Hanım’ın büyük konferans salonunda Üniversite Halk Konferansları’nın uygulanmasına başlanmıştır. Genel olarak anlaşılabilir tarzdaki konferanslarıyla değişik branşlardaki bilim adamları kendi dallarının değişik ve güncel sorunlarını ele almışlardır. Bu konferanslar arasında, İdare Hürriyeti, Türkiye Faunası Tarihi, Montesquieu ve Hürriyet Fikri, Cinsiyetin Menşe ve Hikmeti, Evlilik Dışı Çocuk gibi konu başlıklılar sayılabilir. Üniversite etkinliklerinin yurt düzeyine yayılmasının diğer bir şekli de Anadolu’daki “Üniversite Haftası” uygulamalarıydı. Uzun yaz tatili süresince ülkenin çeşitli kentlerinde üniversite öğretim üyelerinden kurulu bir ekip tarafından, erişkinlerin eğitim ve halkın aydınlanmasına hizmet eden konferanslar ve toplantılar düzenlenmiştir. Üniversite haftalarının ilki 1940’ta Erzurum’da yapılmış ve bu seri 1958’e kadar devam etmiştir (Widmann, 2000, 305-307).

9.1.3. Medeni Kanun’un Kabul Edilmesi ve Yaşama Geçirme Çalışmaları

İsviçre Medeni Kanunu’nun Türk gerçeklerine uyar bir duruma getirilmesi gevşek tutulmuştur. Tekeşlilik, medeni nikah, kadın-erkek eşitliği parlamento tarafından onaylanmış, fakat halkın, yeni sosyal kuralları benimsemesini kolaylaştırmak için aydınlatmak yolunda çok az çaba harcanmıştır. Avrupa yasalarının gerektirdiği bürokratik formalitelerle Anadolu’nun yönetim ve ulaşım açısından geri kalmış durumu arasındaki çelişkiyi giderebilecek ciddi teşebbüslere de girilmemiştir. Uygun teknik mekanizma oluşturulmadan evlenme, doğum vs. ile ilgili işlemlerin Avrupa’dan aynen alınması, köylülerin bu yasaları benimsemelerini zorlaştırmıştır. Bu nedenle yeni yasaların iç bölgelerde bağlayıcı etkileri çok az olmuştur (Steinhaus, 1999b, 31).

Meclisin çıkardığı yeni yasalarla, Türk halkının bin üç yüz yıllık bir geçmişin getirdiği tarihsel kalıntılardan, düşünce biçimlerinden, içine düşülmüş yanlışlardan tam olarak kurtaramamıştır. Sonuç olarak hukuk alanındaki devrimler, din adamlarının etkisine, feodal dönemin kiracılık ve faizcilik kurumlarına, otoriter aile

ve cemiyet yapılarına belli bir süre dokunmamıştır. Bu nedenle, devrimlerin gelenekçilik ve feodalizm karşısında etkileri sınırlı kalmıştır. Devrimler ancak kentlerde aile içinde ve toplumsal alanlarda yeni göreneklerin doğmasında belirli bir rol oynamışlardır (Steinhaus, 1999b, 33).

9.1.4. Kadın'ın Toplumdaki Konumunu Düzeltmeye Yönelik Çalışmalar

Kadınların konumundaki değişiklikler dinsel çağrışımlar içermektedir. Bu değişiklikler sadece biçimsel özgürlükten (oy hakkı) oluşmamış, ayrıca meslek kadınları, kadın pilotlar, opera sanatçıları ve güzellik kraliçeleri gibi yeni ve hayli farklı örneklerin etkin biçimde özendirilmesini de içermiştir (Zürcher, 2004, 273).

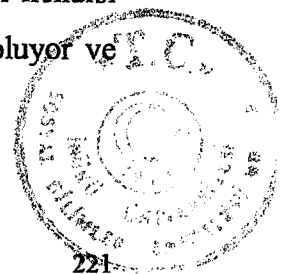
Kadınının çalışma yaşamına girmesi açısından önemli bir adım üniversitede atılmıştır: 1922-1923 öğretim yılına kadar kız öğrenci kabul etmeyen İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne bu tarihten sonra kadın haklarının bir gereği ve sonucu olarak 13 kız öğrenci kaydolarak biri dışında 1927-1928, diğeri de bir yıl sonra stajlarını tamamlayarak hekim olmuşlardır. Artık hekim olmak isteyen kadın hekim adaylarının yurtdışına gitme mecburiyetleri kalmamıştır (Ersel vd, 2003, 115).

Türkiye'de ilk güzellik yarışması 1929'da Cumhuriyet gazetesi tarafından büyük bir kampanyayla düzenlenmiştir. Hükümet tarafından da desteklenen bu yarışmanın birincisi, Feriha Tevfik olmuştur (Ersel vd, 2003, 136).

31 Temmuz 1932'de Türkiye Güzeli Keriman Halis, Dünya Güzellik Kraliçesi seçilir. Bu Cumhuriyet Devrimleri'nden önce gerçekleştirilmesi imkansız bir durumdur. Aydınlanmaya başlayan Türk kadını artık her alanda olduğu gibi bu önemsiz gibi görünen olay karşısında da rüştünü dünyaya göstermiştir. Türk kadınının medeni cesaretini gözler önüne sermesi bakımından önemli bir olaydır.

9.2. Cumhuriyet Devrimleri ve Örnek Uygulamalar

Harf devriminin uygulanması ve halka anlatılması başlıklı alt bölümde belirtildiği gibi Mustafa Kemal yeni Türk harflerini tanıtmak için yurtiçi gezilere çıkmıştır. Hatta bu gezilerde halka doğrudan doğruya yeni Türk harflerini kendisi öğretmiştir. Aslında Mustafa Kemal bu gezilerde halkın nabzını tutmuş oluyor ve devrimlere destek sağlamış oluyordu.

Köy meydanlarında, sınıflarda, belediye dairelerinde ve kahvehanelerde halk ders verip, halkı sınavdan geçirmiştir. Başbakan ve diğer ileri gelenler onun örneğini izleyerek, kısa zamanda bütün Türkiye, halka yeni yazıyı okuyup yazmayı öğreten, kara tahta ve sehpa ile donatılmış bütün aydınlarıyla bir ders odasına dönmüştür (Lewis, 2000, 277).

Gazi, 1928'de Sinop'un Keçiköyü'nde 60 yaşında bir arabacıya iki saat boyunca yeni harflerden bazılarını öğretmiştir. Aynı yıl İsmet İnönü de "Bir öğretmen olarak yola çıkıyorum. Bugün yurt baştan başa bir derslik durumundadır ve bu dersliğin başöğretmeni, ulusun başlıca hazinesi olan büyük evladı Gazi'dir," demektedir (Kaplan, 2002, 12).

Mustafa Kemal:

"—Ulusal bütünlüğü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkaracağız. Yeni Türk harfleri çabuk öğrenilmelidir. Her yurttaşa, kadına, erkeğe, taşıyıcıya, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanseverlik, ulusseverlik ödevi biliniz. Bu ödevi yaparken düşününüz ki, bir ulusun, bir toplumun yüzde onu, yirmisi okuma-yazma bilir, yüzde sekseni, doksanı bilmezse bu ayıptır, utanç vericidir." diyordu (Kaplan, 2002, 12).

Eski yazılardan oluşan esnafın tabelaları, bir sabah dükkanlarına gittiklerinde tabelaların siyaha boyanmış olduğunu fark ettiler. Herkes kısa sürede işyeri adlarını yeni harflerle yazdırmaya başlamıştır (Kaplan, 2002, 12).

Falih Rıfki Atay (1998, 411-412)'in Çankaya adlı yapıtında anlattığı bir olay gerçekten ilginçtir: Kerpiçten bir okulu, galiba bir Rum okulu, Hamdullah Suphi, Türk Ocağına çevirmiş. Mustafa Kemal ilk defa arkadaşlarını hanımları ile oraya davet etti. Salonun bir tarafında kadınlar, bir tarafında da erkekler toplu olarak oturmuşlardı. Ayakta yalnız birkaç uyanık hanım vardı. Kadınlar büfeye gidip bir şey yemek için bile kıınıldamıyorlardı. Hiç kimse kimseye ailece takdim edilmiyordu. Kadınlar erkeklerin göz hapsinde idiler. Mustafa Kemal bize: "—Çocuklar, ayaktaki hanımlara itibar ediniz. İkram ediniz. Oturanları kıskandıralım". Yavaş yavaş hepsi, fakat o akşam değil, bir iki yıl içinde yerlerinden kalktılar ve topluluğa karıştılar. "—Elbet, bu açılışa biz de kurbanlar vereceğiz, fakat nihayet alışacaklar", diyordu. Kadın hareketi büyük bir hızla gelişti. Mustafa Kemal ve İsmet Paşa davetlerin kadınlı olmasına bilhassa dikkat ederlerdi. Bunu yaparken Mustafa Kemal son derecede gerçekçi davranmıştır. Köy kadını zorlamamıştır. Devrimlerinde

evrimciliğe bıraktığı tek şey belki de budur. Köyde çok evliliğe dahi göz yummuştur. Köy kadınının kurtuluşu, ekonomi ve eğitim şartlarının tamamlanmasına bağlı kalmıştır. Tarlada çalışan kadın, nihayet hür olur. Nihayet bütün haklarını alabilir. Kadın davasında tehlike harem dişiliğidir.

Atatürk de Başöğretmen olarak yaşamının sonuna kadar yanındakilere okuma-yazma öğretmeye devam etmiştir. Yeni alfabenin uygulanmasına geçildiğinde Çankaya Köşkü'nün bahçesine bir karatahta koydurtmuş ve köşk çalışanlarının yeni yazıyı öğrenmelerini denetleyerek eksikliklerini gidermeye çalışmıştır. Şöförü Sadık Kutlu'nun yeni harfleri çok iyi öğrendiğine kanaat getirince de onu aşçılara öğretmen yapmıştır. Böylece Çankaya'da yeni alfabeye geçiş kısa sürede sağlanmıştır (Turan, 2004, 486).

Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasi düşüncesinin işlendiği ve Atatürk'ün Cumhuriyet Devrimine bu yönüyle temel olan en önemli eseri, Atatürk'ün yazdığı "Vatandaşa Medeni Bilgiler" kitabıdır. Gerçek bir "Demokrasi öğretim ve eğitimi" başyapıtı değerindeki bu kitap, okullarda demokrasi eğitim ve öğretimi amacıyla ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu kitapta Atatürk, ulusal kültürün, uygarlık ilkeleriyle özgür düşünce ile güçlendirilmesi tezini işlemekte; akıl çağı, sanayi devrimi, kapitalizm, sömürgecilik, sosyalizm, faşizm ve demokrasi tecrübelerini yaşayan insanlık için, en gerçek yaşama biçimi olarak demokrasiyi öngörmektedir (Aybars, 1990, 30-31).

Ulusal, anlaşılır bir dil yaratmanın gereği olarak dini alanda da Türkçeleştirme çalışmaları yapılmıştır. 1932'de Mustafa Kemal'in isteğiyle Türkçe ezan okunmaya başlanmıştır.

Harf Devrimi ile birlikte Dolmabahçe Sarayı derslerinden az sonra ülkenin her yerinde her köşesinde -il, ilçe ve köylerde- bu harfleri öğreten kurslar, Millet Mektepleri açıldı. İstanbul'da Darülfünun(Üniversite) bir konferans serisi düzenlediği gibi, Hattat Okulu (Medreset-ül Hattatin) yeni yazıyı öğretmek için bir kurs açtı. Diyanet İşleri Başkanlığı, Başbakanlık ile yeni Türk harfleriyle yazışmaya başladı. İstanbul'da Muallimler(Öğretmenler) Birliği kongresi yeni harfleri benimsedi ve bu alanda olumlu çalışmalara geçti (Ülkütaşır, 1973, 66).

Kılık-Kıyafet Devrimi içerisinde gerçekleştirilen şapka devrimine yönelik uygulamayı Mustafa Kemal, eline şapkasını alarak Kastamonu'da gerçekleştirmiştir.

Gazi, halka karşı ne kadar duyarlı olduğunu da Falih Rıfkı Atay (1998, 434) Çankaya adlı yapıtında anlatmaktadır: Falih Rıfkı Bey, Kastamonu gezisinden sonra, Gazi'ye İzmir gibi aydın çevreler varken, ilk şapkayı niçin Kastamonu taassubu içinde giydiğini sorar ve Gazi'den şu cevabı alır: "İzmir tarafı halkı beni birçok defa gördü. Eğer orada şapka giysem, bana değil, şapkama bakarlardı. Beni ilk defa görenler ise şapkamla olduğum gibi kabul ettiler."

Yeni Türk Harflerinin kabul edilmesinden sonra Falih Rıfkı Atay (1998, 440)'ın aktardığına göre, Gazi, Falih Rıfkı'ya "Yeni yazıyı tatbik etmek için ne düşündünüz?" diye sorar, Falih Rıfkı: "Bir on beş yıllık uzun, bir de beş yıllık kısa mühletli iki teklif var" demiştir. Teklif sahiplerine göre ilk devrileri iki yazı bir arada öğretilcektir. Gazeteler yarım sütundan başlayarak yavaş yavaş yeni yazılı kısmı arttıracaklardır. Daireler ve yüksek mektepler için de tedrici bazı usuller düşünülmüştür. Mustafa Kemal Falih Rıfkı'nın yüzüne bakar: "Bu, ya üç ayda olur ya hiç olmaz" Falih Rıfkı ki devrimci bir kişilik olmasına karşın Gazi'nin yüzüne bakakalmıştır. Gazi Falih Rıfkı'ya dönerek şöyle devam eder: "Çocuğum, dedi, gazetelerde yarım sütun eski yazı kaldığı zaman dahi herkes bu eski yazılı parçayı okuyacaktır. Arada bir harb bir iç buhran, bir terslik oldu mu, bizim yazı da Enver'in yazısına döner. Hemen terkolunuverir."

Millet Mektepleri ile 11 Şubat 1929 tarihinden itibaren çıkarılmaya başlanan haftalık Halk Dergisi'nde Millet Mektepleri ile ilgili bir makale vardır. Buna göre: "Eskiden herkes okuma yazma bilmezdi; yalnız memurlar, hocalar okur yazardı. O zamanlarda halkın cahil kalması fena görülüyordu; hatta böyle olması lazım sayılıyordu. Bizde onbeş sene evveline kadar hal böyle idi. Garp dediğimiz memleketlerde ise hemen bir asırdan beri bu yanlış düşünce ortadan kalkmıştı. Oralarda bir taraftan kitap ve gazete matbaacılığının büyük terakkisi, diğer taraftan iş ve ticaretin, fabrikacılığın alabildiğine ilerlemesi okuma yazma ihtiyacını hem artırmış, hem de kolaylaştırmıştır. Yüz seneden beri Garpta hükümet işleri de başka şekiller almaya başlamıştır. Artık devlet demek, başta kral olmak üzere birkaç yüz kişinin rahat ve zengin yaşaması için milyonlarca halkın onların istedikleri yolda çalışmalarını temin edecek bir teşkilat demek değildir. Devletin gayesi, hükümetin maksadı, milletin, halkın refah ve saadetini temin etmek olmuştur. Yavaş yavaş baştan krallar atıldı; kalanlar da artık hükümet işlerini halka bırakmaya mecbur oldu.

Her yerde halk hükümetleri kuruldu. Hükümetlerin başına halktan çıkma adamlar geçti. Artık milletin millet tarafından ve millet için idare edilmesi esası hüküm sürmeye başladı. Milletin kendi kendisini idare etmesi, halk hükümetinin, cumhuriyetin idaresi için dünyanın işleri hakkında birçok bilgilere ihtiyaç vardı. Bu bilgilerin anahtarı da okumak, yazmak idi. İşte bu sebeplerden Garpta maarif çok ileri gitti. Hemen otuz seneden beri büyük Garp milletlerinde okuma yazma bilmeyen hiçbir insan kalmamıştır. Biz bu işte çok geri kaldık. Bu halin sebepleri şunlarıdır:

(1) Padişahlar ve onların etrafındaki yordakçıları yalnız kendi menfaatlerini düşünüyorlar, milletin cahillikten kurtulmasını akıllarına bile getirmiyorlardı.

(2) Hocalar ve şeyhler, halkın okuyup yazarak dünya işlerinden haber almalarını istemiyorlardı.

(3) Eski Arap Harflerini öğrenmek çok zor idi.

(4) Padişahların kötü idaresi yüzünden harpler, karışıklıklar bitmiyordu. Halk rahat nefes alamıyordu ki, okumaya vakit bulabilsin” (Ülkütaşır, 1973,67,68).

Yine Ülkütaşır (1973, 69)’ın aktardığı aynı makalede Millet Mekteplerine halkın katılımının yüksek olduğu şöyle belirtilmiştir: “Bakınız Millet Mektepleri açılalı daha kaç hafta oldu? Bunlara devam edenlerin miktarı daha şimdiden 900.000 adedine yaklaşmıştır. Kat’i tahmine göre mayıs iptidasına kadar 1.000.000 Türk okur-yazar olacaktır. Bu faaliyet devam edeceği için ve mekteplere devam edenlerin sayısı biraz daha artacağı için en çok on senede Türkiye’de bir tek cahil kalmayacaktır.”

Mustafa Kemal Atatürk, 30 Ağustos, 1925’te Kastamonu’da yaptığı konuşmasında halka devrimleri şöyle anlatmıştır:

“—Efendiler, yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılapların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asri ve bütün mana ve eşkali ile medeni bir heyet-i içtimaiye haline getirmektir. İnkılabatımızın umde-i asliyesi budur. Bu hakikatleri kabul edemiyen zihniyetleri, tarumar etmek zaruridir. Şimdiye kadar milletin dimağını paslandıran, uyuşturan bu zihniyette bulunanlar olmuştur. Herhalde zihniyetlerde yerleşen hurafeler, kamilen tard olunacaktır. Onlar çıkarılmadıkça dimağa hakikat nurlarını yaymak ve yerleştirmek imkânsızdır” (İmece, 1959, 59).

ÜÇÜNCÜ KESİM

CUMHURİYET DEVRİMLERİNİN DEMOKRASİNİN ALTYAPISINI OLUŞTURMA İŞLEVLERİ AÇISINDAN ÇÖZÜMLENMESİ

Bu Kesim, üç bölümde yapılandırılmıştır. Önce, Cumhuriyet Devrimleri, demokrasinin altyapısal koşullarının gerçekleştirilmesine katkıları bakımından incelenmiştir. Daha sonra ki CUMHURİYET DEVRİMLERİNİN TÜMÜNÜN DEMOKRASİNİN GELİŞMESİNDEKİ TOPLAM ETKİSİ başlıklı on birinci bölümde bir önceki bölümde incelenen koşullar tüm olarak değerlendirilmiş ve Cumhuriyet Devrimleri arasındaki, demokrasinin gelişmesine ilişkin görevdaşlık ilişkisi ortaya konulmuştur. Bu Kesim'in son bölümünde ise Türkiye'nin kısa demokrasi tarihçesi incelenerek geleceğe ilişkin birtakım değerlendirmeler yapılmıştır.

10. CUMHURİYET DEVRİMLERİ VE DEMOKRASİNİN ALTYAPISAL KOŞULLARININ GERÇEKLEŞTİRİLMESİNE KATKILARI

Onuncu Bölüm on dört alt bölümden oluşmaktadır. Bu bölümde (4.4)'te belirlenmiş olan demokrasinin altyapısal koşulları çerçevesinde Cumhuriyet Devrimleri bu altyapı koşulları ile karşılaştırılmıştır.

10.1. “Uluslaşma” Sürecine İlişkin Katkılar

Siyasal alandaki devrimlerden biri olan “Yönetimin halka dayandırılması” ile Cumhuriyet Devriminin gerçekleştirmeyi amaçladığı uluslaşma sürecinin önündeki engellerden biri olan saltanat kaldırılmıştır. Saltanatın kaldırılması, aslında tarihsel zorunluluklardan kaynaklanmıştır. Şöyle ki, 1789 Fransız Devriminin yaydığı ulusçuluk akımları ile çokuluslu imparatorluklar parçalanma sürecine girmiştir. Her ulus kendi ulusal devletini kurmanın yollarını aramaya başlamıştır. Çokuluslu imparatorluklardan biri de Osmanlı İmparatorluğudur. İmparatorluk içerisinde bulunan farklı uluslar, daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi ulusçuluk akımının etkileri ile teker teker İmparatorluktan ayrılmışlardır. İmparatorluk içerisindeki Türkler ise Türk olduklarının çok sonraları farkına varmışlardır. Özellikle Ulusal Bağımsızlık Savaşı yıllarında uluslaşma, ulus olma

bilinci Anadolu’da gelişmeye başlamıştır. Savaş süresince ve sonunda artık yeni bir ulus oluşumunun, ulusal bilincine dayalı örgütlenmenin işaretleri belirmiştir. Bu uluslaşma sürecine giren halk, Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nı Osmanlı İmparatorluğu yönetimine rağmen kazanmıştır. Osmanlı yönetimi Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nı desteklemek bir yana çoğu zaman da engellemiştir. Ulusal mücadelenin, başarısızlığa uğraması için de çoğu zaman gayret sarf etmiştir. Sonuçta, Atatürk’ün önderliğinde Bağımsızlık Savaşı kazanılmış, uluslaşma süreci, saltanatın kaldırılmasıyla önemli bir engeli aşmıştır.

Toynbee (1971, 181-182) saltanatın kaldırılması için, Osmanlı İmparatorluğu içinde Türkler de diğer milletler kadar Ortaçağ tipi bir hanedan yönetiminden Batı örneği tam bir ulusal bağımsızlığın olduğu eski bir rejime ayaklanıp, halk egemenliğine dayanan yeni bir hükümet kurmanın özlemini çekiyorlardı demektedir.

Böylece, otokratik bir hanedan olan Osmanlı Hanedanı ortadan kalkmıştır. Hükümdar ile onun “tebaaları” arasındaki ilişkiler, efendilerle esirleri, çobanlarla sürüleri arasındaki ilişkilerin benzeridir (Toynbee, 1971, 181). Sonuç olarak bu ilişki yığını ortadan kaldırılarak demokratik bir yönetime geçiş için zorunlu olan uluslaşma sürecinin önündeki engellerden biri kaldırılmıştır.

Ankara’nın başkent olarak seçilmesi de uluslaşma sürecine katkı sağlamıştır. Keskinok’un (2004, 56), Yavuz’dan aktardığına göre, başkent in Anadolu’nun ortasında bir yere taşınması, emperyalist kalıntıların ve kozmopolit kültürün hala var olduğu eski başkent in terk edilmesi ve yeni bir başkent yaratılması ekonomik hiçbir getirisi olmayan ve altından kalkılması güç bir yük getiriyor olsa da, ulusal bütünleşme açısından gerekli görülmektedir. Ankara’nın başkent olarak seçilmesi ulusal değerleri simgelemesi bakımından oldukça önemlidir.

Siyasal alandaki devrimlerden biri olan **“Yönetimin laikleştirilmesi”** ile de ulus toplumu yerine ümmet toplumunu öngören hilafet kaldırılarak, uluslaşma sürecinin önündeki engellerden biri daha aşılmıştır. Mustafa Kemal, öngördüğü çağdaş medeniyete ve geleceğin demokrasisine, ulaşmak için tüm devrim hareketlerini belirli bir sırayı izleyerek gerçekleştirmiştir. Bu bakımdan gelecek tepkileri azaltmak için saltanat ve hilafet birbirinden ayrılarak öncelikle saltanat, daha sonra da hilafet kaldırılmıştır.

Tanör (2002, 287), hilafetin kaldırılmasının anlamını şöyle ifade etmektedir: Hilafet makamının kaldırılmasının anayasal açıdan iki derin anlamı vardır. Birincisi, ulusal devlet düzeninin temelleri kurulurken, hilafet gibi ulus öncesi (ümme) ve ulus üstü (İslam enternasyonal) bir kurumun sürdürülmesinin anlamsızlığıdır. Dolayısıyla bu kurumun kaldırılması, yeni ulusal devletin ulus ötesi (İslam birliği) iddialarda da bulunmayacağı anlamına gelmekte, uluslaşma sürecinin bir parçası olarak belirmektedir.

“Ekonominin fiziksel altyapısının, girişimcilerin ve insan gücü altyapısının oluşturulması” bakımından da uluslaşmaya yönelik bir yol izlenmiştir. Bağımsızlık Savaşının hemen ardından gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi’nde ulusal sanayinin geliştirilmesi için bir kanun hazırlanması, yerli üreticinin desteklenmesi, madenlerin uluslaştırılması yolunda kararlar alınmıştır. İzmir İktisat Kongresi’nde alınan bazı kararlar uluslaşmaya gereksinim duyulduğunu göstermektedir.

Ülkenin fiziksel altyapısının, girişimcilerin ve insan gücü altyapısının uluslaşma sürecine katkı yapacak bir biçimde oluşturulmasına çalışılmıştır. Ulusal ekonomi için yerli sanayinin finansmanını sağlamak, yerli tasarrufların ulusal bir bankada toplanmasını sağlamak amacıyla Türkiye İş Bankası kurulmuştur. Yabancıların elinde bulunan madenlerin ulusallaştırıldıktan sonra işletilmesi için Etibank kurulmuştur. Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü (MTA) kurulmuştur. Ulusal sanayinin gelişebilmesi için Sümerbank kurulmuştur. Yabancıların elinde bulunan demiryolları ulusallaştırılmıştır. Yabancıların elindeki Reji İdaresi (tütün şirketi) satın alınmıştır. Devlet topraklarının çiftçilere satılmasını öngören yasa uyarınca göçmenlere, mübadillere, topraksız ya da az topraklı köylülere toprak dağıtılmıştır. Çiftçiler, Zirai Birlikler ve Zirai Kredi Kooperatifleri aracılığıyla desteklenmiştir. Yerli Mallarının Kullanılmasının Arttırılması ile ilgili yasa çıkartılarak ulusal üretim desteklenmiştir.

Cumhuriyetin kurulduğu dönemde Türkiye’de ulusal girişimci yok denecek kadar azdır. Osmanlı İmparatorluğu’nda Türkler ticaretle, sanayiyle ilgilenmemiş, daha çok tarımla ilgilenmişlerdir. Sonuçta ülkede bir sermaye birikimine neden olacak süreç de yaşanmadığından, ulusal bir girişimci, sermayedar sınıfı oluşmamıştır. Ülkede çok az bulunan girişimci de Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında, özellikle de azınlıklardan boşalan yerlerin doldurulması suretiyle ortaya

çıkmiştir. Bu girişimcilerin dış piyasalarla rekabet edecek güçleri de yoktur. Cumhuriyet Devrimi ülkede ulusal bir girişimci sınıfının oluşmasına büyük önem vermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında özel girişim ağırlıklı bir ekonomi politikası izlendiği daha önceki bölümlerde anlatılmıştır. Ülkenin son derece geri kalmış olması büyük kalkınma hamlelerine gereksinim duyması, bu kalkınma hamlelerini de özel girişimcilerin gerçekleştirecek güçleri bulunmaması, ayrıca da 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının neden olduğu kötü şartlar, özel girişimcilikten Devletçilik politikasına geçilmesini zorunlu bırakmıştır.

Devletçilik ilkesiyle birlikte özel girişimden tamamen vazgeçilmemiştir. Aksine, devlet kendi eliyle desteklediği, ulusal girişimci altyapısını oluşturmuştur. Ulusal girişimci grubunun gelişmesi ve teknik anlamda iyi yetişmesi için devlet, onları sürekli olarak desteklemiştir. Desteklenen bu ulusal girişimci sınıfının uzun dönemde ülkenin sanayileşmesinde, kalkınmasında etkili olması amaçlanmıştır.

Kili (2003, 292) nin de belirttiği gibi devlet tarafından desteklenen bu girişimci, işadamları, sermaye sınıfı devletin her yönden sağladığı olanaklarla gelişmeye başlamış, giderek zenginleşerek çok partili siyasal yaşamda etkinliğini arttırmıştır. Görüldüğü gibi Cumhuriyet Devrimi ile devlet eliyle ulusal girişimciler yaratılmak istenmiş, bu girişimciler de çağdaş demokrasinin işlemesini sağlayan çok partili yaşamda yerlerini almışlardır.

“Hukuk Alanındaki Devrimler” bütün olarak ele alındığında, bu dönemin kanunlaştırmalarında, Devrim öncesi dönemde görülen, çok hukuklu (dinsel, örfi, azınlık hukuku) yapıdan, tek hukuklu yapıya geçiş yapılmıştır. Batı’dan döneminin en çağdaş ülkelerinden alınarak, uyumlaştırılan yasalarla hukukta birlik, laiklik ve yasal eşitlik sağlanmıştır. Böylece toplumun her kesimine aynı yasa hükümleri uygulanmaya başlanmıştır. Uluslaşma süreci önündeki önemli engellerden biri ortadan kaldırılmıştır. Uluslaşma için gerekli olan asgari bir uyum ancak hukuk birliği ile sağlanabilirdi. Hukuk birliği ile uluslaşma sürecine önemli bir katkı yapılmıştır.

Bilim, eğitim ve kültür alanındaki devrimlerden biri olan **“Eğitim-Öğretim alanında yapılan düzenlemeler: Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi”** de Türkiye’de uluslaşma sürecinin bir ögesi olan bir devrimdir. Daha önceki bölümlerde incelendiği gibi, Cumhuriyet Devrimlerine kadar eğitimde çok başlılık egemendir.

Bir taraftan azınlık okulları, diğer taraftan, ortaçağ kalıntısı medreselerde, tekkelerde eğitim yapan dinsel okullar, yabancı ülkelerin kendi çıkarlarına göre eğitim yaptırdıkları, misyoner okulları, öte taraftan da Osmanlı İmparatorluğu'nun çağdaşlaşma sürecinde açılmış olan Batı tarzı eğitimin verildiği okullar bulunmaktadır. Böylesine, çok başlı bir eğitim sistemi ile ulusal birliği sağlamak olanaksızdır. Her eğitim kurumundan farklı düşüncede, hayat görüşünde bireylerin yetiştiği bir ülkede, uyumlu bir ulus yaratmak imkânsızdır.

Turan (2004, 415)'ın Ziya Gökalp'ten aktardığına göre, Gökalp eğitimin ulusal bir nitelik taşıması gerektiğini ele almış ve bunu bağdaşık bir ulus olmanın koşullarından biri sayarak şunu vurgulamıştır: “Bir ulusun böyle üç yüzlü bir hayat yaşaması normal olabilir mi? Bu üç eğitim yöntemini birleştirmedikçe gerçek bir ulus olmamız mümkün müdür?...Uygarlığımızı birleştirecek, maarifimizi, pedagojimizi de birleştirmiş, ruhta, düşüncede bağdaşık bir ulus olmuş olacağız. O halde bu işte daha bir süre ihmal göstermek asla doğru değildir.”

Mustafa Kemal de sürekli olarak eğitim alanında yapılacak devrimlerin üzerinde durmuştur. Bursa'da öğretmenlerle konuşurken, ulusun gerçek kurtuluşunun ancak eğitimde zafer kazanılması ile sağlanabileceğini belirtmiştir. Yine Mustafa Kemal şunları söylemektedir: “...Eğitim ve öğretimi birleştirmedikçe aynı düşüncede, aynı anlayışta bireylerden oluşan bir ulus yapmaya olanak aramak, olmayacak bir şeyle uğraşmak olmaz mıydı?” (Turan, 2004, 415-417).

3 Mart 1924'te eğitim ve öğretimde birlik “Tevhid-i Tedrisat” sağlanarak, Şeriye ve Evkaf Bakanlığı kaldırılarak tüm öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Devrimin, Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi'ne verdiği önem bu kanunun tarihi dikkate alındığında anlaşılmaktadır. Gerçekten henüz Cumhuriyet'in ilanından altı ay geçmeden bu Kanun birçok kanundan önce kabul edilmiştir.

1929'da ortaokullarda, liselerde okutulan Arapça ve Fransızca dersleri kaldırılmıştır. 1931'de 1778 Sayılı Kanun ile öğrenim çağındaki çocukların okula devam etme zorunluluğu getirilmiştir (Kaplan, 2002, 12).

Uluslaşma sürecine katkı sağlayan devrimlerden biri de “**Çağdaş anayasal düzene geçiş: 1924 Anayasası**”dır. Yeni Anayasa 20 Nisan 1924'te kabul edilmiştir. Anayasaya göre egemenlik kayıtsız şartsız millete aittir. Birliğin temeli de Türk

ulusudur. Yeni anayasa, egemenliğin kaynağını gökten indirip ulusa vererek, halkın ulus olması yönünde önemli bir adım atılmıştır.

Kılık-Kıyafet Devrimi; “Şapka Kanunu” (25 Kasım 1925) ve “Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun” gibi kanunlarla gerçekleştirilmiştir. Bu kanunlarda biçimsel özelliğe önem verildiği yönünde eleştirilerin olmasına karşın aslında bunlar eski düzeni simgeleyen, ulus öncesi dönemi yansıtan simgelerdir. Ayrıca Devrim öncesi dönemde İmparatorluk içerisinde, her farklı ulustan, dinden, tarikattan olanların, birbirlerinden tamamen farklı şapka ve giysi kullanmaları uluslaşma sürecinin önündeki engellerden birini oluşturmuştur. Uluslaşma için gerekli olan asgari bir uzlaşma tüm ulusu içine alan ortak simgelerin yaratılması ile sağlanabilmiştir. Ayrıca her devrim, kendisinden önceki dönemin simgelerini ortadan kaldırarak, kendi simgelerini, beraberinde getirir. Devrimi halka anlatan, halkın benimsemesini sağlayan, simgelerdir. Kılık-kıyafet Devrimi, farklılıkları ortadan kaldırma amacı da taşımamaktadır. Aksine toplumda ayrımcılığa yol açan, belli kesimlere belli ayrıcalıkları tanıyan simgelerin ortadan kaldırılması amacını taşır.

Uluslaşma sürecinin önündeki engellerden biri de feodal dönem kalıntısı, toplumda dinsel anlamda önemli bir güç merkezi olan tekke, zaviye ve türbelerdir. **“Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması”** uluslaşma sürecinin önündeki engellerden biri olarak 30 Kasım 1925’te ilgili kanunla kapatılmıştır. Birey üzerinde baskı kuran, bu, feodal, dinsel kurumlar bireye ulus yerine, ümmete, cemaate ait olduğu hissini verdikleri için uluslaşma sürecinin önünde önemli engeldir.

Üç farklı takvimin yerine tek, Batı takviminin kabul edilmesi, uluslararası sayılar, uluslararası ölçü sisteminin ve uluslararası saat sisteminin kabul edilmesi, tüm bunlar ülkede ulusal birliği sağlayarak, uluslaşma sürecinin önündeki engelleri kaldıran devrimlerdir. Devrim öncesinde günlük yaşamda kullanılan araçlarda bile uluslaşmaya yol açabilecek bir uyum görülmemektedir. Ülke içerisinde aynı zamanda, farklı takvimler, farklı ölçü birimleri, farklı saat sistemleri kullanarak ulusal birliği ve uluslaşmayı sağlamak imkânsızdır. Böyle bir yapıda ülke, adeta parçalanmış görünmektedir. Birbiriyle ortak değerleri paylaşan ulus yerine, birbirleriyle günlük yaşamda dahi anlaşamayan, bir toplumun uluslaşması olanaksızdır. Ayrıca, kabul edilen takvim, ölçü birimleri, saat sistemi Avrupa’nın çağdaş uygarlığına ulaşmak için de bir zorunluluktur.

Toplum yapısında olduğu gibi bu alanlarda da türdeşlik yoktur. İmparatorluktaki her farklı kesim farklı takvim kullanmaktadır. Gazeteler aynı ülkede, aynı tarihte çıkmasına rağmen tarih bölümünde üç tane farklı tarih var; oldukça garip bir durum. Miladi takvimin o dönemlerde kullanılmasına rağmen halkın çoğunluğunun bu takvimden haberi yok. Aslında, eğitim, ekonomik yapı ve diğer alanlarda olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'ndaki her bölge farklı yaşam sürüyor. İstanbul ile Anadolu'nun neredeyse hiçbir ortak paydası yok. Ortak değerler, bölgeler dışında yok. Çünkü ortada bir ulus yok. Sadece Osmanlı tebaalığı var. Bu anlamda Cumhuriyet Devrimleri birçok alanda olduğu gibi, toplum hayatını düzenleyen takvimde, uluslararası saat ve ölçü sistemlerinin benimsenmesinde de tekçi yapıyı benimseyerek birlik sağlamayı amaçlamaktadır. Takvimin, saat sisteminin, ölçü sistemlerinin değiştirilmesi ile sadece Batı ile uyum sağlanmış olmamakta; aynı zamanda birbirine karışan, toplumdaki her kesimin farklı şekilde yaşam sürdüğü, bir toplumdan ortak değerleri olan, birbiri ile eşit olan bir toplum yapısına geçilmesi amaçlanıyor. Yani uluslaşmanın sağlanması amaçlanmıştır.

“Dil ve Tarih Devrimi” ile de uluslaşma sürecinin aşamalarından biri tamamlanmış olmaktadır. Dil ve Tarih Devriminin incelendiği bölümde (8.5.3.) de belirtildiği gibi, Osmanlı devlet yönetiminin ve aydınların kullandığı Arapça-Farsça karışımı bir dil olan Osmanlıca son derece yapay ve aristokratik bir dildi. Halkın konuşma dili ise sade Türkçedir. Bu durum halk-devlet yönetimi, aydın kutuplaşmasına neden olmuştur. Böyle bir yapıda uluslaşma sürecini tamamlamak imkansızdır.

“Harf Devrimi” de, bu Devrimin anlatıldığı bölümde (8.5.1.) belirtildiği gibi, uluslaşma sürecine olumlu yönde katkı sağlamıştır.

Osmanlıca, ulusal bir dil değildir. Dil devrimi ile ulusal bir dil yaratılmak istenmiştir. Osmanlıca, bir taraftan, kentlerdeki birtakım ayrıcalıklara sahip olan sosyal tabakaları İslam kültürü çevresinde birbirine yaklaştırırken; diğer taraftan, Arap ve Fars etkisinden uzak kaba Türkçe konuşulan Anadolu'yla kentler arasındaki kültürel bağları koparmıştır. Latin harflerinin alınması ve dilin Türkçeleştirilmesi sırasında iki önemli nokta göz önünde bulundurulmaktaydı. Bu yenilikler, önce köy ve kentlerle alt ve üst tabakalar arasında dil nedeniyle ortaya çıkan ve ulusal devlet birliğinin oluşmasını, ulusal bilincin doğmasını engellemiş olan anlaşma güçlüklerini

ortadan kaldıracaktı. Sonra da genç kuşakların Osmanlı İmparatorluğu'nun politik-kültürel geleneklerinden kesin olarak kopması sağlanacaktır (Steinhaus, 1999b, 25-26).

Yeni Türk harfleri halka anlatılmış ve halkın yeni Türk harflerini öğrenmesi için Millet Mektepleri açılmıştır. Bu okullar ülkenin tüm bölgelerine yayılmış, bu okullarda toplumun kadın, erkek, genç, yaşlı tüm kesimlerine yeni Türk harfleriyle okuyup yazma öğretilmeye başlanmıştır. Uluslaşmanın sağlanması için yurttaşlara, günlük yaşamla ilgili hesap, sağlık, yurttaşlık bilgisi gibi dersler de verilmiştir. Millet Mektepleri uluslaşmanın gerçekleştirilmesinde son derece önemli işlev görmüştür.

1932'de Halkevleri ve büyük köylerde Halk Odaları kurulmuştur. Halkevleri ve Halkodaları kültürde birleşme ve uluslaşmanın, okullar dışındaki en önemli kurumları olmuştur. Halkevleri Meşrutiyet döneminde kurulan ve 1931'de CHP'ye katılan Türk Ocakları'nın yerini almıştır. Halkodaları ise Mustafa Kemal'den sonra ve aynı çizgide, özellikle köyler için oluşturulmuş birimlerdir. Bu kuruluşlar aydın halk buluşmasını sağlayarak, aydınların kitlelere gitmesini özendirmek, yeni kültürel değerleri halka götürmek, kısacası "halkı ulus yapmak" gibi işlevler yüklenmişlerdir. Halkevleri ve Halkodaları projesi 1951'de son bulmuştur.

Dilde uluslaşmayı sağlamak için ulusal dil, halkın konuştuğu dil olan, Türkçe'nin yaygınlaştırılması, geliştirilmesi, dildeki yabancı sözcüklerin çıkarılması için 12 Temmuz 1932'de Türk Dil Kurumu kurulmuştur. Yine Arap etkisinin kırılması için dilde Türkçeleşmenin bir gereği olarak Türkçe ezan uygulamasına başlanmıştır.

Bir devlet, bir toplum için en önemli öğelerden biri, dil birliğinin sağlanması, o toplumda herkesin aynı dille konuşup yazması ve bu dilin ulusun tüm bireylerince anlaşılır olmasıdır. Bir ülke üzerinde yaşayan, iç içe bulunan, aynı yazgıyı paylaşan, aynı havayı soluyan, aynı devletin bireyleri olan bir ulusun kişilerinin ayrı dille, sözcüklerle konuşmaları, yazmaları, birbirlerinin söyleyip yazdıklarını anlamamaları ve bu durumun sürüp gitmesi çağdaş toplumların kabul edeceği bir olgu değildir (Kili, 2003, 222-223).

Tarih anlayışı alanındaki değişimde, uluslaşmaya yardımcı bir niteliktedir. Osmanlı dönemindeki tarih anlayışı ve öğretimi İslam, Osmanlı ve hanedan eksenslidir. Yeni tarih anlayışı ve yazıcılığı bunların yerine ulus tarihini koymuştur. Yeni tarih anlayışı ile sadece İslam tarihi değil İslamiyet'ten önceki Türk tarihi,

ayrıca Anadolu uygarlıkları tarihini de içine almıştır. Ümmetçi tarihçilik anlayışından ulusalcı tarihçilik anlayışına geçilmiştir. Türk Tarih Kurumu kurularak, Türk tarihi kapsamlı bir biçimde araştırılmıştır. Genç kuşakların yeni, ulusal tarih anlayışı ile eğitilmelerini sağlamak üzere, tarih kitapları bu anlayışla yazılmıştır.

10.2. Ulusal Bağımsızlığın ve Egemenliğin Sağlanmasına İlişkin Katkılar

Demokrasi, ancak siyasi olarak bağımsız bir ülkede kurulup, kök salabilir. Dışarıya karşı bağımlı olan bir ülke, ulusal çıkarları gözetemez. Siyasal alandaki devrimlerden biri olan “Yönetimin halka dayandırılması” ile bağımsız bir ülke için önemli bir adım atılmıştır. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu son dönemlerinde gittikçe artan bir şekilde dışarıya karşı bağımlı bir ülke haline gelmiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı’nın kaybedilmesinden sonra Osmanlı yönetimi tamamen İtilaf Devletlerinin istekleri doğrultusunda kararlar almıştır. İtilaf Devletlerinin dayattığı Sevr Barış Antlaşması imzalanmıştır. Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında da ulusal mücadelenin ortadan kaldırılması için İtilaf Devletlerinin istekleri doğrultusunda kararlar alınmıştır. Osmanlı yönetimi İtilaf Devletlerinin isteği doğrultusunda Ulusal Bağımsızlık Mücadelesini başlatan Mustafa Kemal’i İstanbul’a geri çağırmıştır. Özet olarak Osmanlı yönetimi Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda tamamen bağımsızlığını yitirmiştir. Anadolu toprakları işgal edilmemiş olsa dahi böyle bir devlet yönetimi içerisinde artık demokrasinin kurulup kök salması imkânsızdır. Çünkü dışarıya karşı tamamen bağımlı bir devlet yönetimi ortaya çıkmıştır.

Dördüncü Bölümde (4.4.2)’de belirtildiği gibi ulusçuluğun çok çeşitli ortaya çıkış biçimleri vardır. Ulusçuluk, iktidarın, hem içerideki yerel çıkarlar, hem de dışarıdaki uluslararası toplum pahasına, ulusta toplanmasını ifade etmektedir. Bireysel bağılılıkların bir birlik oluşturmak üzere buluşması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, özgürlük anlamına da gelebilmektedir. Yabancı yönetimi yerine özerklik, dışsal olan, temsil özelliği olmayan ve denetlenemeyen bir güçten kurtuluş. Bu anlamda, demokrasi ile ulusçuluk arasında açıkça bir uyum alanı vardır. Emperyalizm özgürlüğü, yönetilenlerin onayına dayanan bir yönetimi yadsımıştır (Lipson, 1984, 61). Bu bakımdan Türkiye’de saltanatın kaldırılması ile yabancıların ülkeyi dışarıdan yönetmeleri engellenmiş olmaktadır. Saltanatın kaldırılması ile yarı sömürge bir ülke olan Osmanlı İmparatorluğu ortadan kaldırılmıştır.

“...Bağımsızlık sağlanmaksızın saltanattan oy sandığına geçilebilmiş olsa bile bunun adına demokrasi denemez. Atatürk, egemenliğin saldırgan devletlerin ve onların kuklası durumuna düşmüş olan padişahın elinden alınarak milletin eline geçmesini mümkün kılan bir kurtuluş hareketine önderlik etmekle, demokrasinin kurulması için gerekli ve vazgeçilmez olan temellerin atılmasını sağlamıştır” (Işıklı,2001, 38). Tarihsel olaylar göstermektedir ki dışarıya karşı bağımsız olmayan, bağımsız karar almayan ülkeler demokrasiye -gerçek anlamda demokrasiye- geçememektedirler.

Sonuç olarak, saltanatın kaldırılması ile demokrasinin temel altyapı koşullarından biri olan ulusal bağımsızlık ilkesi için çok önemli bir adım atılmıştır. Hatta şunu da söyleyebiliriz: Dışarıya karşı bağımlı bir ülkeden tam bağımsız bir ülkeye geçilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Ankara’da açılması ile egemenlik kayıtsız ve şartsız Türk ulusuna verilmiştir. Daha önce Halife-Padişah tarafından Tanrı adına kullanılan egemenlik, artık TBMM tarafından ulus adına kullanılmaya başlamıştır. Egemenliğin kaynağı ulustur. Egemenliğin kaynağı gökten yere indirilmiştir. Meclis kendisi üzerinde hiçbir güç tanımayarak da ulusal bağımsızlığını ve egemenliğini koruma altına almıştır.

Siyasal alandaki devrimlerden biri olan “**Cumhuriyetin ilan edilmesi**” ile Bağımsızlık Savaşının başından beri parolası olan “ulusal egemenliği etkin kılmak” Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışı ve Cumhuriyetin ilan edilmesi ile gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de Cumhuriyet ilan edilirken daha önceki Osmanlı İmparatorluğu’ndaki gibi devlet başkanlarının halkın istencine dayanmayan bir şekilde hanedan ailesinden gelmesi karşısında; seçimle halkın istencine göre belirlenmesi demokrasiye daha uygundur. Şu noktanın özellikle üzerinde durmak gerekir ki Türkiye, Cumhuriyet Devrimleri sayesinde bir anda demokratik bir düzene geçemezdi. Çünkü Cumhuriyet Devrimleri demokratik geleneğin olmadığı bir ülkede, toplumda demokrasi için uygun ortam ve altyapı sağlamıştır. Cumhuriyet yönetimine geçilmesi de ülkeyi bir anda demokratik düzene geçiremedi. Geçirmesi de beklenemezdi. Türkiye 1923’te çağdaş anlamda demokratik bir düzene sahip değilken, Cumhuriyetin seksen ikinci yılında bazı sorunları olmakla birlikte çağdaş

demokrasiler arasında yer alabilmiştir. Cumhuriyet yönetimine geçilerek demokrasiye geçiş için bir altyapı hazırlanmıştır.

Siyasal alandaki devrimlerden biri olan “Yönetimin laikleştirilmesi” ile ulusal egemenlik ve bağımsızlık önündeki en önemli engellerden biri kaldırılmıştır. Ulusal egemenlik yerine dinsel egemenliğin olması demokrasi düşüncesi ile bağdaşmaz.

Tanör (2003, 214)’ün Aksu’dan aktardığına göre, halife Müslümanların lideri olma iddiasındaydı. Bu ise ulusal egemenlik ilkesiyle çelişiyordu. Milletin egemenliği tek ve bölünmez nitelikteydi. Hem millet hem halife egemen olamazdı. Böylece, hilafetin kaldırılması demokratikleşme yolunda atılan önemli bir adımdır. Yine padişah ve halifeye bağlılığın yerini, artık kesin olarak ulus devlete bağlılık anlayışı almıştır.

Ekonomi alanındaki devrimlerden biri olan “Bağımsız ulusal ekonominin altyapısının oluşturulması” ile Mustafa Kemal’in, İzmir İktisat Kongresi’nde yapmış olduğu konuşma (Aydemir, 2001b, 329) konunun önemini vurgulamaktadır: “Siyasî ve askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, ekonomik başarılarla taçlandırılmazlarsa elde edilen zaferler kalıcı olamaz ve az zaman söner.”“Bir devlet ki, vatandaşlarına koyduğu bir vergiyi yabancılara koyamaz; bir devlet ki gümrükleri için resim işlemleri ve diğer işlemleri yapma hakkından yasaklanır, bir devlet ki yabancılar üzerinde yargı yetkisinden yoksundur, o devlete bağımsız denemez” Osmanlı ülkesi yabancıların sömürgesinden başka bir şey değildi.

Bağımsız gelişme yolu izleyebilmek için, bu bağımlı kapitalist ilişkilerden kurtulmak ve bu ilişkilerin getirdiği ya da tasfiye edemediği egemen sınıfları etkisiz kılmak gereklidir. Bu nedenle Atatürk’ün “tam bağımsızlık” ilkesi, yalnız bir duygusal milliyetçi talep değil, kalkınmanın vazgeçilmez ön şartı olmaktadır. Diğer taraftan tam bağımsızlığın gerçekleştirilmesi, ülke içinde de sınıfsal bir değişikliği, yani bir toplumsal devrimi gerektirmektedir (Avcıoğlu, 2001, 241).

Osmanlı İmparatorluğu’nun acı tecrübelerinden sonra yeni Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik alanda dikkatli bir politika izlemiştir. Siyasal bağımsızlığın yanında ekonomik bağımsızlığın da korunması temel hedeflerden biri olarak benimsenmiştir. Bunun için denk bütçe politikasının uygulanmasına özen gösterilmiştir. 1923 ile 1930 arasında, birkaç yıl dışında, bütçe hep fazla vermiştir. Enflasyon denetim altına alınmıştır. Aynı dönemde fiyat artışları yok denecek kadar

azdır. Hatta 1931 ve 1932 yıllarında fiyatlar 1923'teki düzeyin altına inmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında piyasadaki para miktarı arttırılmamıştır. Hatta biraz azaltılmıştır. Paranın yabancı paralar karşısında yıllık değer kaybı sadece %4 oranında, Türkiye bir yandan Osmanlı borçlarını tamamen öderken diğer yandan da yeni borç almamaya çalışmıştır (Öymen, 2003, 132).

Mustafa Kemal Atatürk, Türk devletinin yabancıların ekonomik etkisinden arındırılmış tam bağımsız bir ülke olması amacını, devrimlerle birlikte adım adım gerçekleştirmeyi hedefliyordu. Osmanlı döneminde yüzyıllarca kapitülasyon denilen ayrıcalıklarla ülkeyi sömüren dış güçlerin bu ekonomik baskılarından arındırılmış bir Türkiye yaratmak için tüm yatırımların Türk girişimciler eliyle yapılmasını kaçınılmaz sayıyordu. Türk fabrikaları, Türk madenleri, Türk demiryolları ve Türk denizlerinde Türkler söz sahibi olmalı idi. Bunun için Türkiye'de üretim ve ticaret yapan firmaların uluslaştırılması, Türk girişimcilere devri öngörülüyordu (Erüreten, 1999, 81-82).

Ulusal egemenliğin gereği olarak, 1926'da Kabotaj Kanunu kabul edilmiştir. Ulusal bir denizcilik yasası hazırlanarak yabancıların elinde bulundurduğu kabotaj hakkı devlet tarafından alınmıştır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kurulması da ulusal egemenlik ve bağımsızlık koşuluna uygun olarak gerçekleşmiştir. 1930 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ile devletin egemenlik hakkı olan para basma ve diğer işler yabancıların elinde bulunan Osmanlı Bankası'nın elinden alınmıştır. Ülke ekonomisi için son derece önemli olan Merkez Bankacılığı, buna bağlı olarak para politikası, ve diğer politikalar devletin egemenliği altına alınarak devlet tarafından belirlenmiştir. Ülkenin bağımsızlığına ve ulusal egemenliğine ters olan bu önemli rant kapısı, devletin egemenliğine geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nu dışarıya karşı tamamen bağımlı bir devlet haline getiren dış borçlardan uzak durulmuştur. Hazırlanan Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planlarında ulusal bağımsızlığa ters düşecek uygulamalardan kaçınılmıştır.

Hukuk alanında yapılan devrimlerden biri olan “Yurttaşlık ilişkilerine ilişkin düzenlemeler” ile daha önce de belirtildiği gibi Tanzimat döneminde yapılan kanunlaştırmalar bir yanıyla, yarı sömürgeleşme ya da bağımlılaşma sürecinin hem nedeni hem de sonucudur. Çağdaştırmacı yanlarına rağmen böyle bir olumsuz işlev de yüklenmiştir. Kapitüler ayrıcalıklar, azınlıklara ve cemaatlere tanınan farklılıklar

bunun ögeleridir. Cumhuriyet hukuku ise bunların tümünü silmiş, Batıdan aktardığı yasaları bağımsızlığın ve bağımsızlaşmanın da kalkını yapmıştır. Yine Tanör (2003, 227)'ün belirttiği gibi çok hukukluluk, dış müdahaleler için bir bahaneydi. Devletin egemenlik hakkı yasalar ve yargılamalar yoluyla zedeleniyordu.

Hukuk alanında yapılan devrimlerden biri olan **“Yargılama ve ceza dizgesine ilişkin düzenlemeler”** ile hukuk alanında yapılan devrimde ülkenin bağımsızlığı da gözetilmiştir. Buna göre, Türk Ceza Kanunu (TCK)'nın kabul edilmesiyle ulusal yargı bağımsızlığı konusunda önem taşıyan yabancıların yargılanması konusu TCK'da “ülkesellik” ilkesinin benimsenmesi ile aşılmıştır. Buna göre “Türkiye’de suç işleyen kimse, Türk kanunlarına göre yargılanır. Daha önce çeşitli sorunlara neden olan ve yabancı ülkelerin kendi vatandaşlarını koruma bahanesiyle, devletin bağımsızlığını zedeleyen bir durum aşılmıştır.

Adalet Birliğinin sağlanması ve bunun sonucunda bağımsızlığın güvence altına alınması Şeriat Mahkemelerinin kaldırılması ile gerçekleştirilmiştir.

Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması da bağımsızlık ve ulusal egemenliğin bir gereğidir. Buraların şeyhleri, dervişleri, dedeleri halk üzerinde ve çevrelerinde geleneksel bir otorite kurmuşlardır. Feodal dönemin izlerini taşıyan bu kurumlar ulusal egemenliğe karşı olmuşlardır. Çevrelerinde ve halk üzerinde dinsel, ekonomik ve sosyal baskı kuran bu geleneksel otorite kurumları ortadan kaldırılarak ulusal egemenlik yönünde çok önemli adım atılmıştır.

“Geleneksel ünvanların kaldırılması ve soyadı kullanımına ilişkin düzenlemeler” ile belli kişilere, aşiretlere, ailelere ayrıcalık ve yerel egemenlik sağlayan her türlü unvan, san, lakapların kaldırılması ile önemli bir otorite kuran bu kurumların etkinliği ortadan kaldırılmış ve ulusal egemenliğin kurulmasında önemli bir adım olmuştur.

“Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi”, bağımsızlık ve ulusal egemenliği sağlamak için gerçekleştirilmiştir. Eğitim öğretimin birleştirilmesinin gerekçesi, Osmanlı İmparatorluğu döneminde öğretim kurumlarının parçalanmışlığını anımsatıp bundan doğan sakıncaları belirtmektedir. Turan (2004, 413), Osmanlı öğretim kurumlarının ikiye değil üçe bölündüğünü belirtmektedir. Ortaçağ İslam dünyasının ünlü öğretim kurumları olan medreseler 16. yüzyıl sonlarından başlayarak canlılıklarını yitirip yalnızca dini bilgilerin okutulduğu yerler haline dönüşmüştür.

Bu kurumların programlarında ve yönetimlerinde köklü değişiklik yapmaktan çekinen devlet yöneticileri, özellikle devlet hayatında ihtiyaç duyulan elemanları yetiştirebilmek için yeni öğretim kurumları açmaya yönelmişlerdi. 17. yüzyıl sonlarında açılan mühendishaneleri 19. yüzyılda “iptidai, rüştiye ve idadi” denen ilk ve orta öğretim kurumları, çeşitli meslek okulları ile Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye ve en sonunda Darülfünun adı verilen üniversite izlemişti. Böylece öğretim kurumları tam anlamıyla ikiye bölünmüştü. Değişik derecedeki medreseler, Şeriye ve Evkaf Vekaleti’nce yönetilirken diğer okulların yönetimi için başlangıçta Mekatib-i Umumiye Nezareti (Bütün Okulların Bakanlığı) adı verilen Maarif Bakanlığı kurulmuştu. Ancak bölünmüşlük çok geçmeden üçe çıkmıştı. İmparatorluğun kuruluşundan başlayarak kendi dillerinde eğitim-öğretim yapma hakkı tanınan Müslüman olmayan azınlıkların açtıkları okullar dışında, Batılı devletler de kapitülasyonlarla verilen ayrıcalıklardan yararlanarak doğrudan kendilerine bağlı okullar açınca yabancı okullar denen yeni bir grup oluşmuştu. İstanbul’dan başlayarak kısa sürede Anadolu’nun her köşesi ile Suriye ve Filistin’e yayılan bu okulların sayısı Tanzimat okulları ile yarışacak düzeye ulaşmıştır. Turan (2004, 414)’ın Zühtü Paşa’dan aktardığına göre 1894’te düzenlenen rapora göre, İmparatorluk düzeyinde Protestan okullarının sayısı, 398 olarak saptanmıştır. 1907’de misyoner okullarının da 465’e yükseldiği görülmüştür. 37 kentteki Fransız okulları 72’yi; 19 ildeki Amerikan okulları sayısı da 27’yi bulmuştu. Yalnız İstanbul’da İngilizlere ait 83 öğretim kurumu kurulmuştur. Başkent dışında ise bu okulların belirli bölgelerde kümелendiği anlaşılmıştır. Beyrut’ta 89, Elazığ’da 83, Diyarbakır, Halep ve Bitlis’te 22’şer, Adana’da 18, Van’da 8 yabancı okul açılmıştır.

Sivas ve Erzurum Kongresinde manda taraftarlığı sadece birkaç aydının iyi niyetli düşüncesi olmayıp yerleşmiş bir mekanizmanın Amerika’nın 80 yıl içerisinde (1831-1911) Osmanlı ülkesinde 45 konsolosluk açmasının ürünü olabilir (Cem, 1975, 247-248). Amerika gibi dünyanın bir başka ucundaki bir ülke Osmanlı ülkesinde 45 konsolosluk açmıştır. Tüm bunlar bağımlı bir ülke yaratmak amacıyla olan girişimlerdir.

10.3.Yönetimin ve Toplumsal Kurumların İşleyişinde Laikliğin İçselleştirilmesi Yönündeki Katkılar

Siyasal alandaki devrimlerden biri olan **“Yönetimin halka dayandırılması”** ülkenin sadece egemenliğin ulusa verilmesine neden olmamış aynı zamanda, halife olan padişahın dinsel otoritesi ortadan kaldırılmış olmaktadır. Hilafetin kaldırılmasından önce saltanatın kaldırılması ile siyasi gücü elinden alınan halifenin etkisi kırılmıştır. Bu bakımdan saltanatın kaldırılarak, yönetimin halka dayanması, yönetimin ve toplumsal kurumların işleyişinde laikliğin içselleştirilmesinde ilk aşamayı oluşturmuştur.

Siyasal alandaki devrimlerden biri olan **“Yönetimin laikleştirilmesi”** için yapılanlara bakıldığında, Hilafetin kaldırılmasının, ardından 1928 yılında dinsel öğeler Anayasa’dan çıkarılmıştır. Hilafetin kaldırılması ile yönetim ve toplumsal kurumlar, dinsel kurumların etkisinden arındırılmış olmaktadır.

Laik olmayan devletler için, demokrasinin bir gereği olan çoğulculuk da olanaksızdır. Çünkü iktidarda olanlar kendileri gibi düşünüp inanmayanlara yaşam hakkı tanımazlar, tanırlarsa onları ikinci, üçüncü sınıf insanmış gibi görürler, haklarını ve özgürlüklerini ellerinden geldiğince kısıtlarlar (Yetkin, 2003, 916).

Hukuk alanında yapılan devrimlerden biri olan **“Yurttaşlık ilişkilerine ilişkin düzenlemeler”** hukuksal alan da laikleştirilmiş olmaktadır. Türk Medeni kanunu bir yurttaşlar kanunu olup şeriata dayalı hükümler yerine laik düşünce ile kaleme alınmış bir yasadır. Medeni kanun yüzyıllarca sürdürülen çok kadınla evlilik uygulamasına son vererek erkeklerin ancak tek kadınla evlenebileceği ilkesini getirmiştir.

Medeni Kanun, din kurallarını yurttaşlar arası ilişkiler alanının dışında bırakmıştır. Böylece din adamları sadece, medeni hukuku uygulama yetkisini değil, adaleti uygulama tekeli de yitirmişlerdir. Dinlere göre farklı medeni haklar uygulanması gibi karma bir hukuk ve adalet sistemi de kesin olarak sona erdirilmiştir.

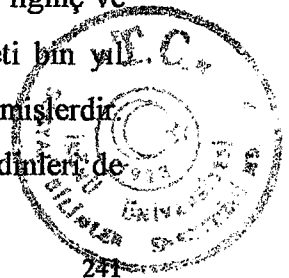
Hukuk alanında yapılan devrimlerden biri olan **“Yargılama ve ceza dizgesine ilişkin düzenlemeler”** ile laik hukuk düzeninin egemen olması ve hukuk düzeninin toplumsal yaşamı düzenlemesi sağlanmıştır. Bu amaçla, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, yargıçlığını kadıların yaptığı, şariat hükümlerine göre kişi hukuku, aile hukuku, miras hukuku gibi alanlarda hüküm kuran laik hukuk düzenine aykırı olan

Şer'iy Mahkemeleri kaldırılmıştır. Yine Osmanlı hukuk düzeninde, müslüman olmayanların kendi din kanunlarına göre yargılanma ve cezalandırılmaları da sona erdirilmiştir. Medeni Kanunun yürürlüğe girmesiyle ülkedeki tüm yurttaşları içine alan, tek ve laik yargılama ve ceza dizgesi geçerli olmuştur.

Toplumsal Alandaki Devrimlerden biri olan **“Kılık-Kıyafet Devrimi”** daha önce belirtilmiş olduğu gibi **“Şapka Kanunu”** ve **“Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun”** ile gerçekleştirilmiştir. Devrim öncesinde günlük yaşamda farklı dine inananların farklı türde başlıklar, şapkalar kullanmaları, kişiler arasında ayrımcılıklara neden olduğu görülmüştür. Kişiler arasında ayrımcılıklara neden olan bu durum Kılık Kıyafet Devrimi ile ortadan kaldırılmıştır. Turan (2004, 468)'a göre, şapka giyilmesinin zorunlu kılınması, yalnızca dış görünüşü değiştirmek için yapılmamıştır. Bu girişimle her şeyden önce kutsal sayılan sarığın hiç de dinsel bir özelliği bulunmadığını ve Atatürk'ün vurguladığı gibi bilimin, şeriatın sarığa bağlı olmadığını kanıtlayarak laik düşüncüyü ve dünya görüşünü pekiştirmek amaçlanmıştır.

Şapka devriminin Cumhuriyet döneminde, şekilcilik olduğunu iddia eden eleştirilere Berkes (2003, 547-548) şu yanıtı vermektedir: “Başa giyileni değiştirebilmek, başın içinde bir devrim yapmanın önemli bir adımı ve aracıdır.”

Tekke, zaviye ve türbeler, bir ruhban sınıfı oluşturmuştur. Aslında İslamiyet'te ruhban sınıfı yoktur ama Türkiye'de papazlara çok benzeyen bir sınıf türemiştir: Özellikle tutucu ve softa bir sınıf. Bunlar Kur'an'dan okudukları parçalara büyü ve barbarca bir anlam vererek, basit Türk vatandaşlarını dehşet ve korkuya salmışlardır. Atatürk, Türklerin genellikle bağnaz değil, mantıklı insanlar olduklarına inanıyordu. Din sömürücülerin elinden kurtarılacak olursa, uygarlaşılacaktır. Bunu da hocaların gücünü, yani Arapça bilme avantajını ellerinde alarak gerçekleştirmeyi umuyordu. Dinde de Türkçeleşme, Türkçe ezan, hutbe gibi atılımlar yapılarak halkın anlaması sağlanmak istenmiştir. Toplum hayatı üzerinde baskı kuran bu ruhban sınıfı da Toplumsal Alandaki Devrimlerden biri olan **“Tekke, zaviye, türbelerin kapatılması”** ile ortadan kaldırılmıştır. Türk laikliğinin ardında, çok daha ilginç ve kökleri uzaklara kadar dayanan bir fikir daha saklıdır. Türkler, İslamiyeti bin yıl kadar önce, Şamanizm, Mani dini, hatta Hristiyanlıktan geçerek kabul etmişlerdir. Bu yüzden koyu Müslüman olmamışlardır. Bu, onların ulus olarak başka dinleri de

kabul edebileceklerini, başka din seçmeyip İslamiyette karar kılmış olsalar bile, koyu Müslüman sayılamayacaklarını göstermektedir. Atatürk Türklerin tarihleri boyunca “Yalnız İslamiyete değil, bütün inançlara hürmet ettiklerini” söylemiştir (Hotham,2000, 40-42).

Devrim öncesi dönemde eğitim parçalanmış bir görünümdeydi. Bilim eğitim ve kültür alanındaki devrimlerden biri olan “Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi” ile öğretim kurumlarının medrese-okul-yabancı okullar biçimindeki parçalanmışlığı sona erdirilmiştir. Yeni kuşaklar hurafe denen boş inançlardan kurtulup yerine bilimsel bir eğitime geçmişlerdir (Turan, 2004, 417). Din eğitiminden başka bir eğitimin verilmediği dinsel okullarda, tekkelerde zaviyelerde verilen dinle ilgisi dahi şüpheli eğitimlerle, azınlık okullarında, misyoner okullarında verilen eğitimle laik bir eğitim sisteminin kurulması imkansızdır. Bu kurumlarda yetişen bireyler de hümanist, laik düşünce yerine bağnaz düşünce tarzı ile yetiştirilip topluma girmektedirler. Böylesine hem birbirlerinden farklı hem de dinsel eğitimin verildiği kurumlarda yetişen bireylerin demokratik bir düzenin gereği olan uzlaşma kültürü yerine çatışma kültürü ile beslenmeleri olağan görünmektedir. Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ile tüm toplum kesimlerinin birbirinin aynı tarzda, ulusal ve laik eğitim alarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Aynı ülkede birbirine düşman olan, birbirini tanımayan bireyler yerine, inanç özgürlüğüne dokunmadan, bilime, akla dayanan bir eğitim sistemi kurulmak istenmiştir. Toplum kesimlerinin tümünün aynı biçimde, ulusal, laik tarzda eğitim almaları uzun dönemde, en son bölümde incelenen Demokratik kültürün gelişmesine de zemin hazırlayacaktır. Demokrasi için çatışma yerine uzlaşma kültürü gereklidir.

10.4. Yönetimin ve Toplumsal Kurumların İşleyişinde Çağcıl Değerlerin ve Akılcılığın Egemen Olmasına İlişkin Katkılar

Çağdaşlaşma ve akılcılık Batı’da yüzyılların birikimi sonucunda süzüle süzüle günümüze kadar ulaşmıştır. Ortaçağ’ın skolastik düşüncesinden kopuş Aydınlanma Çağı ile gerçekleşmiştir. Turan (2004, 463)’a göre Aydınlanma düşüncesi üç ana kavram üzerine oturtulmuştur. Bunlardan birincisi, “akıl” dır. Tanrı vergisi de olsa insanın her türlü dogmadan ve baskıdan arındırılmış olarak evrenin gizlerini ve

karşılaştığı sorunları aklını kullanarak çözmesini öngörmektedir. İkincisi “birey”dir. Ortaçağın dinsel toplulukları olan cemaat, ümmet, din kardeşliği anlayışı içinde kaybolmuş “birey”in bir varlık, bir değer olarak ortaya çıkması istenmiştir. Bu bakımdan sadece bireylerin değil toplumların da kişilikleri söz konusudur. Üçüncüsü, “bilgi”dir. Bireyin, karşılaştığı sorunları çözebilmesi, aklını kullanabilmesi için belirli bir bilgiye sahip olması zorunludur. Dolayısıyla amaç bireyi bilgi ile donatıp aydınlatmaktır. Bilgiyi edinme ve yaygınlaştırma bağlamında en etkin araç dil olduğuna göre de toplumda bilgi ve bilim üretmeye elverişli ve her kesimden halkın anlayabileceği bir ortak dilin bulunması önem kazanmaktadır. Siyasal alanda egemenlik gökyüzünden yeryüzüne indirilmiştir. Düşüncede laiklik kavramı doğup yaygınlaşmıştır. “Çağdaşlaşma ve Akılcılık” günümüz Avrupası ve Amerika Birleşik Devletlerinin ortaya çıkmasında ve günümüzün çağdaş demokrasilerini kurmalarında büyük rol oynamıştır.

Avrupa’da egemenliğin tanrıya ait olduğu yönündeki Ortaçağ inancı, daha sonra Aydınlanma Çağı ile birlikte egemenliğin halka ait olduğu biçimine dönüşmüştür. Avrupa’da feodalite yıkılmış, kilisenin gücü kırılmış ve yüzyıllar süren mücadelelerden sonra, halk egemenliği ilkesi kabul edilmiştir. Tüm bunlar çağdaşlaşma olarak kabul edilmiştir. Avrupa’da egemenliğin halkın kendisinde olduğu, insan aklını sorgulayarak bu gerçeğe ulaşabileceği ortaya çıkmıştır. Fakat Osmanlı İmparatorluğu birçok alanda olduğu gibi bu alanda da Avrupa’nın çok gerisinde kalmıştır. Avrupa’daki burjuva devrimleri sonucunda çağdaş demokrasiye ulaşan, çağdaşlaşma süreci Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşanmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu beşinci bölümde incelendiği gibi, III. Selim döneminden itibaren, Batılılaşmaya çalışmıştır. Fakat Avrupa’daki gibi egemenlik halka dayanmamıştır. Egemenliğin halka ait olduğu 1921 Anayasası’nda “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.” denilerek Anayasaya girmiştir. Gerçek anlamda egemenliğin halka, ulusa ait olması için de saltanat kaldırılmıştır. Avrupa’da çağdaşlaşma ve akılcılık akımları ile halk egemenliğine geçişler kimi yerlerde evrimsel olarak gerçekleşirken, kimi yerlerde devrimsel gerçekleşmiştir. Siyasal alandaki devrimlerden biri olan “Yönetimin halka dayandırılması” ile Türkiye’de de artık tamamen zamanı geçmiş çağların yönetim sistemi olan saltanat tamamen kaldırılarak çağdaş demokrasiye geçiş için uygun ortam hazırlanmıştır.

Mustafa Kemal de yönetimin halka dayandırılmasının çağın gereği olduğunu şöyle ifade ediyor: “Hükümdarlık ve oligarşi, artık zamanı geçmiş arızı şekillerden başka bir mahiyette telakki edilemezler. Gerçi, henüz başlarında, hükümdarlar, bulunan devletler vardır. Fakat, bunların hemen hepsi, demokrasi prensibini kabul etmektedir. Artık hakimiyetin, sahibi olduğunu iddia cesaretinde bulunabilecek, hükümdar enderdir” (Afetinan, 1971, 69).

Atatürk, Cumhuriyet’in onuncu yılını doldurmasının coşkusu içinde yeni Türkiye’nin o zamana kadar elde ettiği kazanımları göz önüne alarak başlattığı devrimde gözettiği amaçları şu şekilde sıralamıştır (Turan, 2004, 462):

- “(1) Yurdumuzu dünyanın en mamur ve uygar ülkeleri düzeyine çıkaracağız.
- “(2) Ulusumuzu en geniş varlık araç ve kaynaklarına sahip kılacağız.
- “(3) Ulusal kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkaracağız.”

Siyasal alandaki devrimlerden biri olan **“Yönetimin laikleştirilmesi”** ile İslamda hilafet, Hristiyanlıktaki papalıktan farklı olarak, yalnız manevi bir makam değil, aynı zamanda dünyasal ve siyasi bir otorite idi (Tanör, 2003, 206). Hilafet makamı çağdaşlaşmanın önündeki engellerden biri olarak da kabul edilebilir. Değişime karşı olan bu kurum bundan sonra yapılacak çağdaşlaşma yönündeki adımların artık önünü kapayamayacaktır.

Toplumsal alandaki devrimlerden biri olan **“Kadının toplumsal ve siyasi konumunu değiştirmeye yönelik düzenlemeler”** Avrupa’nın gelişmiş birçok ülkesinde Birinci Dünya Savaşı’nın siyasi sonuçlarından biri olan kadınlar oy kullanma hakkı elde etmeye başlamışlardır (Lipson, 2005, 131). Dünyada kadınların seçme ve seçilme haklarını elde ediş zamanları bakımından incelendiği bölümde (7.2) de belirtildiği gibi, Türkiye; ekonomik, toplumsal siyasi yönlerden bu ülkelerden geri kalmış bir durumda olmasına karşın yaklaşık aynı dönemlerde kadınlara seçme ve seçilme hakkını vermiştir. Ayrıca birçok gelişmiş ülke, Fransa, İtalya, Japonya, Belçika, İsviçre gibi kadınlara seçme ve seçilme hakkını Türkiye’den çok sonra tanımıştır. Bu örnekler de Türkiye’nin döneminin çağcıl dünya görüşünü benimsediğini gösterir.

Toplumsal alandaki devrimlerden biri olan **“Kılık-Kıyafet Devrimi”** dönemin çağdaş uluslarıyla aynı düzeye ulaşabilmek için gerekli görülmüş, bu sayede çağcıl değerlerin ve akılcılığın egemen olması amaçlanmıştır. Şapka ulusal

bir sembol değildir. Fakat, dönemin en çağdaş giysisi olarak benimsenmiştir. Eskinin değerlerinden sıyrılarak, çağın gereklerine uymak, çağcıl değerlerin benimsenmesi bakımından son derece önemlidir.

Şapka Kanunu tasarısının gerekçesinde de belirtildiği gibi; “Aslında hiçbir özel önemi bulunmayan şapka sorunu, çağdaş ve uygar uluslar ailesi içine girmeyi amaçlamış bulunan Türkiye için özel bir önemi içermektedir. Şimdiye kadar Türkler ile diğer uygar ve çağdaş ulusların arasında bir ayrıcalık oluşturan serpuşun (fes ve sarık gibi) değiştirilerek, giyilmekte olan uygar ve çağdaş ulusların tümünün müşterek serpuşu olan şapkanın kabul zorunluluğu ortaya çıkmış ve yüce ulusumuz bu çağdaş ve uygar serpuşu giymek suretiyle herkese örnek oluşturmuş bulunduğundan...” (Erüreten, 1999, 69) kılık-kıyafet konusunda yapılanlar çağdaşlaşmayı amaçlamıştır.

Fes, sarık gibi farklı şapkalar, Cumhuriyet Devrimi’nin amaçları karşısında yalnızca pratik değil, aynı zamanda tarih boyunca toplumda kazanmış olduğu psikolojik önem açısından da doğrudan doğruya politik ve ideolojik bir engeldi. Fes, sarık, “burjuva toplumunun olmadığı” zamanların birer simgesidir.

Toplumsal alandaki devrimlerden biri olan “**Tekke, zaviye, türbelerin kapatılması**” ile şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, naiplik, halifelik, büyüçülük, üfürükçülük, falcılık ile kayıptan haber vermek ve murada erdirmek amacıyla muskacılık gibi sanların ve sıfatların kullanılması, bu gibi işlerin görülmesi ve bunları simgeleyen kıyafetlerin giyilmesi de yasaklanmıştır (Turan, 2004, 476). Bu tür işlerin akılcılıkla, aydınlanma ile hiçbir ilgisi yoktur.

Dünyanın çağdaş uluslarının düzeyine ulaşmak için çağın gerektirdiği yaşam biçimine sahip olmak gerekmektedir. Cumhuriyet Devrimleri gerçekleştirilirken çağın gerektirdiği, Batı’nın kullandığı tüm çağdaş uygulamalar alınarak Batı’ya uyum sağlanmak istenmiştir. “**Üç farklı takvimin yerine tek, batı takviminin kabul edilmesi ve uluslararası sayılar, uluslararası ölçü sisteminin kabul edilmesi ve uluslararası saat sisteminin kabul edilmesi**” de bu kapsamda değerlendirilmelidir.

10.5. Temel İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Güvence Altına Alınması Yönündeki Katkıları

“Çağdaş anayasal düzene geçiş: 1924 Anayasası” özgürlükler konusunda Fransız Devrimi’nden beri süregelmekte olan “tabii hak” anlayışını Anayasa’nın 68. maddesine göre “Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Tabii haklardan olan hürriyetin herkes için sınırı, başkalarının hürriyeti sınırındır. Bu sınırı ancak kanun çizer” (Özbudun, 1998, 11).

Atatürk’ün özgürlük kavramı, Fransız Devrimi’nden sonra kazandığı anlamla, düşünce ve siyasal alandaki özgürlükler kadar vicdan özgürlüğünü de içermektedir. O, toplumda değişik düşüncelerin ve değişik inançların bulunmasını, özgürlüğün doğal bir sonucu olarak kabul etmekle kalmayıp, tek tip düşünce ve inancı toplum için tehlikeli bir durum, bir ölüm belirtisi sayarak şöyle demektedir: “Kuşkusuz, düşüncelerin, inançların başka başka olmasından yakınmamak gerekir. Çünkü bütün düşünceler ve inançlar bir noktada birleştiği durumda bu, hareketsizlik işaretidir, ölüm işaretidir” (Turan, 2004, 525).

Mustafa Kemal bireysel hak ve özgürlüklere büyük önem veriyor, bireyin hak ve özgürlüğünü teslim ediyor fakat bunun da bazı yönleri ile düşünülmesi gerektiğini belirtiyor. Afetinan’a yazdırdıklarından bunu anlıyoruz:

“Asri demokraside, ferdi hürriyetler, hususi bir kıymet ve ehemmiyet almıştır, artık ferdi hürriyetlere devletin ve hiç kimsenin müdahalesi mevzuu bahis değildir. Ancak bu kadar yüksek ve kıymetli olan ferdi hürriyetin, medeni ve demokrat bir millette, neyi ifade ettiği, hürriyet kelimesinin, mutlak surette düşünülebilen manasıyla anlatılamaz. Mevzuubahis olan hürriyet, içtimai ve medeni insan hürriyetidir. Bu sebeple, ferdi hürriyeti düşünürken, her ferdin ve nihayet bütün milletin müşterek menfaati ve devlet mevcudiyeti göz önünde bulundurulmak lazımdır. Anlaşıyor ki, ferdi hürriyet mutlak olamaz, diğerin hak ve hürriyeti ve milletin müşterek menfaati ferdi hürriyeti tahdit eder. Ferdi hürriyeti tahdit devletin de adeta esası ve vazifesidir. Çünkü, devlet ferdi hürriyeti temin eden bir teşkilat olmakla beraber, aynı zamanda, bütün hususi faaliyetleri, umumi ve milli maksatlar için, birleştirmekle mükelleftir. -Hürriyet başkasına muzir olmayacak her türlü tasarrufla bulunmaktır- denildiği zaman, vatandaş hürriyetinin, yalnız, bunun gaye olduğu, devletin, bu gayeyi temin için bir vasıta telakki edildiği ifade edilmiş olur.

Fakat bu vasıta ki, milletin umumi menfaat ve gayesini muhafaza edecektir. O halde ferdi hürriyete hudut olarak, başkalarının hürriyet hududunu gösterirken ferdi hürriyetin, milletin umumi menfaatinin icap ettirdiği dereceden daha fazla, tahdirt edilemeyeceği kabul edilmiş oluyor. Bu fikir basittir; fakat tatbiki çok güçtür. Çünkü, ferdi hürriyet derecesi, devlet faaliyetini za'fa düşürmemek lazımdır. Devletsiz bir cemiyet ve yahut zayıf bir devlet hayatının neticesi, herkesin herkese karşı mücadelesidir. Bu mücadele, ekseriyetin hürriyetini boğmayacak surette, tadil olunmak lazımdır. Bu tadil keyfiyeti, ferdin mesuliyetini, teşebbüsünü ve inkişafına halel verecek dereceye götürülmemelidir. Vatandaşların teşebbüs ve mesuliyet hisleri ne kadar inkişaf ederse, devlet için o kadar iyidir...” (Afetinan, 1971, 81-82).

1924 Anayasası çağının en ileri devlet yapısını ve özgürlükler sistemini benimsemiştir (Öymen, 2003, 359). 1924 Anayasası “Her Türk özgür doğar, özgür yaşar” ilkesini esas almıştır.

1924 Anayasası’na göre, yasama ve yürütme güçleri TBMM’de toplanmakta, “Yargı kuvveti, ulus adına usul ve kanuna göre bağımsız mahkemelere bırakılmıştır.

10.6. Yurttaşlık Kurumunun Kabul Edilmesi ve Yurttaşlar Arasında Eşitliğin Sağlanması ve Güvence Altına Alınması Yönündeki Katkılar

Yurttaşlık kurumu ancak “Yönetimi Halka Dayanan” ülkelerde kurulabilir. Yönetimi halka dayanmayan ülkelerde, halk ile devlet arasındaki ilişkiler, tebaa, ümmet-devlet biçimindedir. Fransız Devrimi ile birlikte ortaya çıkan yurttaşlık kurumu, kulluktan çıkma istencine dayanır. Bu bakımdan Saltanatın kaldırılması ile Osmanlı İmparatorluğu’nda bulunan halk devlet ilişkileri yerine yurttaş-devlet ilişkileri kabul edilmiştir. Yurttaşlar da birbirlerine hukuksal ve toplumsal anlamda eşittirler.

Siyasal alandaki devrimlerden biri olan “Yönetimin laikleştirilmesi” de yönetimin halka dayanmasıyla birlikte yurttaşlık kurumunu oluşturan ve yurttaşlar arasında eşitliği sağlayan bir devrimdir.

Hukuk alanında yapılan devrimlerden biri olan “Yurttaşlık ilişkilerine ilişkin düzenlemeler” ile Osmanlı İmparatorluğu’nun özellikle son dönemlerinde olan çok hukuklu bir yapı yerine tek hukuklu bir yapıya ulaşılmıştır. Hukuk devrimi ile ülkede

yaşayan insanlar arasında din, ırk, mezhep farkı bulunmadığı kabul edilerek, ülkede yaşayan tüm insanlar yurttaş kabul edilmiştir. Tüm yurttaşlara artık eşit olarak yurttaşlık ilkesi doğrultusunda aynı yasalar uygulanacaktır.

Medeni Kanunun diğer adı yurttaş yasasıdır. Türk Medeni Kanunu ile halk, ümmet toplumundan çıkarılarak yurttaş kimliğine bürünmüştür. Avrupa'da çağdaş demokrasileri kurmuş olan ülkeler Fransız Devrimi'nin etkisiyle ümmet toplumundan ayrılıp, yurttaşlık kurumunu oluşturup, gerçek anlamda demokrasiye ulaşmışlardır.

Medeni Kanun'un alınışında güdülen amaç halkın yurttaşlık (medeni) ilişkilerini geleneklere, alışkanlıklara ve din kurallarına uygun yolda düzenlemek değil, bunun tersine bu ilişkileri olması gerekene göre yeniden düzenlemektir. Kanunun "devrimci" niteliği buradadır (Berkes, 2003, 531).

Toplumsal alandaki devrimlerden biri olan **"Kadının toplumsal ve siyasal konumunu değiştirmeye yönelik düzenlemeler"** ile Türk Medeni Kanunu, ailede kadın haklarının erkek hakları ile eşit düzeye getirilmesini sağlamıştır. Türk Medeni Kanunu kadın ve erkeğin hukuksal eşitliği ilkesini kabul etmiştir. Artık kadın, medeni kanunda benimsenen, erkeklere tanınan tüm hak ve hürriyetlerine sahiptir. Yeni Medeni Kanun, her bakımdan kadını ikinci sınıf bir insan saymayı ortadan kaldırmıştır. Kanun, tek eşli aileyi kurmuş, evlenme ve boşanma ilişkilerini bir düzene sokmuş, mülkiyet ve sözleşme gibi birçok alanda kişiler arası hukuksal ilişkileri çağdaş uygarlık düzeyine eşit bir düzeye çıkarmıştır.

Eşitliğin gerçekleşmesi, kişinin uyruk durumundan yurttaş durumuna geçişinin sağlanması, yurttaşın ve toplumun ülke sorunlarına katılan bir düzeye gelmesine de bağlıdır. Egemenliğin kayıtsız koşulsuz ulusun olduğu ilkesi, yeni yönetim biçiminin yasallık kaynağını oluşturmuştur. 1924 yılında seçim yasası değiştirilerek seçmen yaşı 18'e indirilmiştir (Kili, 2003, 280). Siyasi alanda, kadına yurttaş olmasının bir gereği olarak, 1930'da Belediye seçimlerinde seçme ve seçilme, 1934'te de genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. 1935'te yapılan seçimlerde kadın haklarının halka tanıtılıp, benimsetilmesinin bir sonucu olarak 18 kadın milletvekili parlamentoya girmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde insanlar arasında eşitlikleri ortadan kaldıran, hatta belli bazı üstünlükler veren ünvanlar, sanlar, yurttaşlık kurumunun

gerekleri ile bağdaşmadığından, **“Geleneksel ünvanların kaldırılması ve soyadı kullanımına ilişkin düzenlemeler”** ile bu tür ayrıcalıklar ortadan kaldırılmıştır. Toplumsal yaşamda ve hukuksal düzende insanların birbirlerine eşit kabul edilmeleri demokrasinin olması gereken bir zorunluluğudur. Bu bakımdan Cumhuriyet ile birlikte ülke içerisinde “Ne mutlu Türküm diyene!” sözünü benimseyen her birey yurttaş olarak kabul edilmiştir. Yurttaşların birbirine toplumsal ve hukuksal anlamda eşit kabul edilmeleri yurttaşlık ilkesinin bir gereğidir. Yurttaşlık kurumunun bir gereği olarak tüm yurttaşlara “Soyadı Kanunu” ile soyadı kullanma zorunluluğu yüklenmiştir. Bu kanunla hem isimlerin birbirine karışmaması hem de yurttaşların birbirine hukuksal ve toplumsal olarak eşit kılınması amaçlanmıştır.

“Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi” ile ülkedeki tüm yurttaşları kapsayacak bir biçimde, aynı düzeyde, laik, çağdaş, ulusal değerlerle, yurttaşlık kurumunun gereklerine uygun olarak eğitilmeleri sağlanmak istenmiştir. Osmanlı döneminde ülkedeki okullar parçalanmış bir durumdadır. Hem medreselerin hem de okulların iyi vatandaş yetiştiremediklerine dikkat çeken Ziya Gökalp, bunun nedenini şöyle açıklamaktadır: “Bence bunun bir tek nedeni vardır. Bu neden, diğer ulusların maarifi ulusal bir içerikte olduğu halde bizim maarifimizin kozmopolit bir halde bulunmasıdır” (Turan, 2004, 415).

1924 Anayasası da yurttaşlık kurumunun varlığını tanıdıktan sonra, her yurttaşın yasalar önünde eşit sayılacağı esasını benimsemiştir.

Yurttaşlar arasında hukuksal bakımdan, anayasal ve yasal düzeyde eşitliğin sağlanması için çeşitli düzenlemeler yapılabilir. Fakat soyut olan bu düzenlemeler, somutlaştırılıp yurttaşların günlük yaşamına aktarılmadıkça geçerli bir uygulama zemini bulamayacaktır. **Vergilendirmede adaletin sağlanması**, da yurttaşlar arasında eşitliğin sağlanması amacına yönelik, özellikle de günlük yaşamda uygulamasını bulabilen bir devrimdir. Yurttaşlar arasındaki eşitliğin hukuksal düzende sağlanmış olması, eşitliğin uygulanmasına yeterli olmayabilir. Yurttaşların hakları ekonomik bakımdan desteklenmelidir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde uygulanan, köylüyü ezip onu yoksulluğa sürükleyen eşitlik ilkesine tamamen ters olan, Aşar Vergisinin kaldırılmasıyla, köylünün ekonomik bakımdan desteklenmesi sağlanmış ve olmaktadır.

10.7. Hukuk Devleti İlkesinin Yaşama Geçirilmesine İlişkin Katkılar

Siyasal alandaki devrimlerden biri olan “Yönetimin halka dayandırılması” hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir. Faaliyetleri sınırsız ve bu faaliyetlerinden kaynaklanan zararlardan sorumlu olmayan hanedan yönetimine karşı yöneticilerinin halk tarafından belirlendiği devlet yönetimlerinde idare, faaliyetlerinden kaynaklanan zararlardan sorumludur. Bu da hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir.

Çağdaş anayasal düzene geçiş: 1924 Anayasası; 1924 Anayasası’na göre, yasama ve yürütme güçleri TBMM’de toplanmakta, “Yargı kuvveti, ulus adına usul ve kanuna göre bağımsız mahkemelere bırakılmıştır. 1924 Anayasası ile Türkiye Cumhuriyeti çağdaş anlamda döneminin ileri bir anayasasına kavuşmuştur. Daha önce belirtildiği gibi ülkelerin demokrasi geleneklerinde anayasaların büyük önemi vardır. Anayasal geleneğin eskiliği demokratik düzenin de köklülüğünü sağlamaktadır.

10.8. Halkın Yönetime Katılma ve Denetleme Yollarının Açılmasına İlişkin Katkılar

TBMM’nin Açılması: 23 Nisan 1920 Türkiye’de ulusal bağımsızlık savaşından önce kurulan TBMM ile ülke düzeyinde halkın iradesine dayanan bir parlamento kurulmuştur. Halk, egemenliğini temsili demokrasinin bir gereği olarak seçmiş olduğu temsilcileri aracılığıyla kullanır. Ülke çapında yapılan düzenli seçimlerle bütün yetişkin vatandaşlar eşit oy hakkına dayanarak yönetime katılma haklarını kullanırlar.

Siyasal alandaki devrimlerden biri olan “Yönetimin halka dayandırılması” ile halkın tercihi yerine belirli bir hanedan ailesinin üyelerinin sırayla devlet yönetiminin başına geçtiği padişahlık yönetimi ortadan kaldırılmıştır. Saltanatın kaldırılması ile ülke adı konulmamış cumhuriyet idaresi ile yönetilmiştir. **Cumhuriyet’in ilan edilmesi** ile de halkın yönetime katılımı sağlanmıştır.

Mustafa Kemal’in cumhuriyet ve demokrasi konusundaki görüşlerini de şöyle belirtebiliriz:

“...Demokrasi prensibinin, en asri ve mantıki tatbikini temin eden hükümet şekli, Cumhuriyettir. Cumhuriyette son söz, millet tarafından, muntahap meclistedir.

Millet namına her türlü kanunları o yapar. Hükümet itimat eder ve onu iskat eder. Millet, vekillerinden memnun olmazsa, muayyen zamanlar nihayetinde başkalarını intihap eder. Millet, hakimiyetini; devlet idaresine iştirakini ancak, zamanında, reyini kullanmakla temin eder. Cumhuriyetle hükümeti bir usul ve tarzda mahdut bir zaman için müntehap, bir reisicumhura itimat olunur. Başvekili o gösterir. Hükümet heyetini, teşkil edecek vükelayı, başvekil itimat ettiği mebuslardan intihap eder. Cumhuriyet, milletvekillerinden mürekkep meclisi ve mahdut zaman için müntehap devlet reisi ile hakimiyeti milliyenin mahfuziyetini en iyi zamindir. Cumhuriyetle meclis ve cumhurbaşkanı ve hükümet başkanı halkın hürriyetini emniyetini ve rahatını düşünmek ve temine çalışmaktan başka bir şey yapamazlar. Çünkü bunlar, bilirler ki, kendilerini, iktidar ve selahiyet mevkiine, muayyen bir zaman için, getiren irade ve hakimiyetin sahibi olan millettir ve yine, bunlar, bilirler ki, iktidar mevkiine saltanat sürmek için değil, millete hizmet için getirilmişlerdir. Millete karşı vaziyet ve vazifelerini suiistimal eyledikleri taktirde, şu veya bu tarzda milli iradenin, kendi haklarında dahi tecellisine maruz kalabilirler. Millet tarafından, millet namına devleti idareye mezun bulunanlar için, icabında, millete, hesap vermek, mecburiyeti, laübalilik ve keyfi hareketle telif kabul edemez. Halbuki, kuvvetinin ve selahiyetinin, Allahtan geldiğini ve yalnız ona karşı, ahirette, hesap verebileceğini farz eden, devleti memleketi mevrus bir malikane kabul eyleyen, bir hükümdar, her türlü kayıttan kendin vareste görür. Böyle bir idarede, milletin, benliği hürriyeti mevzuu bahis dahi olamaz. Binaenaleyh, selahiyeti mahdut dahi olsa, hükümdarlık şekli demokrasiye hakimiyeti milliye prensibine mutabık değildir. Hükümetin, mahdut insanların, sınıfların elinde bulunması dahi millet mevcudiyetinin asla kabul edemeyeceği bir keyfiyettir. Bütün milletin ekseriyetle devlet idaresine, iştirakine mani olan bu (oligarşi) usulü de, bir zümrenin kendi menfaatlerini temin için, umum millete ait, hakimiyeti gasptan başka bir şey değildir” (Afetinan, 1971, 73-74).

Daha önce de belirtildiği gibi, halkın yönetime daha geniş bir yurttaş kitlesiyle katılımını sağlamak amacıyla 1924’te seçmen yaşı 18’e indirilmiştir. Kadın yurttaşlara 1930’da yerel seçimlerde ve 1934’te de genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı verilerek yönetime katılma hakkı tüm yurttaşlara tanınmıştır.

10.9. Ekonomik Gelişme ve Ulusal Gelirdeki Artışa Bağlı Olarak Belirli Bir Kişi Başına Ulusal Gelir Düzeyinin Gerçekleştirilmesine İlişkin Katkılar

Bu çalışmada ele alınan “Belirli Bir Kişi Başına Ulusal Gelir Düzeyi ve Belirli Bir Gelir Düzeyi” çağdaş ülkelerin sanayileşme sonucunda ulaştıkları düzeydir. Bu düzeylere ulaşılması demokrasiye ulaşılacağını ya da ulaşılmaması demokrasiye ulaşılamayacağını kesin olarak ifade etmez. Üstelik bu düzeylerin tam olarak hangi düzey olduğu da net olarak belli değildir. Bu bakımdan çağdaş ülkelerin ulaştıkları düzeyler hedef olarak belirlenebilir.

Vanhanen (1990, 41), Cutright, Neubauer, Olsen, Needler, Smith, Banks, Winham, Kim, Flanigan ve Fogelman, Flora, Coulter, Marquette, Bollen’in demokrasi ve ekonomik gelişim veya çağdaşlaşma arasında ılımlı pozitif korelasyon olduğu görüşünde olduklarını belirtmektedir.

Cumhuriyet’in devraldığı Türkiye ekonomik bakımdan son derece geri kalmış, Batı, Sanayi Devrimi’ni gerçekleştirmişken, Türkiye tarım ülkesi konumunda, yeni gelişmelere uyum sağlayamamış bir görünümündedir. İnsan gücünün büyük bölümünü savaşlarda kaybetmiş halk oldukça fakir bir durumdadır.

Türkiye Osmanlı İmparatorluğu’ndan ekonomik bir enkaz devralmıştır. Osmanlı’dan yeni devlete kalan dış borç tutarı, 1924 bütçesinin 7 katından fazlaydı. Atatürk öldüğünde, ise bu borcun devlet bütçesi içindeki payı, yüzde yarımın bile altına düşmüştür. Türkiye bir taraftan bu borçları öderken, dış yardım almadan, enflasyonsuz çok hızlı bir ekonomik kalkınma gerçekleştirmiştir (Kışlalı, 2001, 56).

Osmanlı’dan miras kalan Türkiye’de tarım ağırlıklı sektörü oluşturmaktadır. Gayri Safi Milli Hasılanın (GSMH) 1907’de %51,9’u 1912’de %47’si, 1914’te ise %54,1’i tarım kesiminde üretilmektedir (Kazgan, 2000, 53).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye hala kelimenin tek anlamıyla az gelişmiş ve geri, tarıma dayalı geleneksel bir ekonomidir. 1923 yılında kişi başına Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), 45 dolardır. Türk lirası karşılığı ise 76 TL’dir (Erkan, 1990, 88).

Ülkenin oldukça geri kalmış olması, idarecileri, ekonominin fiziksel altyapısının, girişimcilerin ve insan gücü altyapısının oluşturulmasına yönlendirmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi ekonomide egemen sektör tarım sektörüdür. Türkiye tarım ülkesi olmasına karşın tarımda son derece geri teknikleri kullanan, üretimi bazen kendi yurtiçi talebine dahi yetmeyen bir ülke konumundadır.

Çiftçinin belini büken adaletsiz Aşar Vergisi kaldırılarak tarımın geliştirilmesi de sağlanmak istenmiştir. Aşar Vergisinin kaldırılmasıyla çiftçinin elinde pazara götürebileceği bir artık kalır. Bütünü olmasa da bir kısım çiftçi, geçimlik üretim düzeyinden pazar için üretme düzeyine ulaşma imkanı bulur. Bu kesim doğrudan parasal ekonomik ilişkiler içine girmeye ve ulusal ekonomik hareketlerle bütünleşmeye başlar (Kazgan, 2000, 53-54).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarım ağırlıklı sektör olmasına karşın bu tarımsal ürün verimli bir biçimde üretilmemektedir. Hava koşullarının kötü gitmesinden dolayı bazı yıllar dışarıdan buğday ithaline gidilmiştir. Tarım ürünlerine yurtdışına ulaştıracak ulaştırma ağları kurulmuş ve gelişmiş değildir. Hatta tarımsal üretim ülke içinde de bölgeler arasında tam olarak pazarlanamamaktadır. Bunun nedeni olarak ulaştırma ağlarının gelişmemiş olması gösterilebilir. Ülke içinde demiryolu ağı fazla gelişmemiş, ülkenin kırsal bölgelerine ulaşmamıştır. Karayolu da aynı şekilde gelişmemiş, taşımacılık hayvanlarla sağlanmaktadır. Cumhuriyet'le birlikte ekonomik gelişmenin sağlanması için ulaştırma ağlarının yapımına büyük önem verilmiştir. Demiryolu ağı ülkenin kırsal, iç kesimlerine kadar girmiştir. Ulaştırma ağlarının geliştirilmesi sonucunda ülke içerisinde bölgeler arası ilişkiler gelişmeye başlamış, kapalı ekonomi, ulaştırma ağlarıyla dışarıya açılmaya başlamıştır. Tarımda artık pazar için üretim yapılmaya başlanmıştır. Çünkü gelişen ulaşım ağı ile çiftçi ürününü pazara rahatlıkla gönderebilecektir. Tüm bunlar tarımda ilk birikim sürecini, ekonomik gelişme sürecini başlatmıştır. Tarımdan elde edilen kaynak sanayiye yatırım yapılmasını sağlamıştır.

Çizelge.6'dan da anlaşıldığı gibi, 1927-1939 yılları arasında ulusal gelir ve kişi başına ulusal gelir sürekli olarak artmıştır. Bu rakamlar, yeterli düzeyde kişi başına gelir düzeyine ulaşılmış olduğunu göstermemekle birlikte ulusal gelir ve kişi başına ulusal gelirin artmakta olması, bundan sonraki süreçte de artacağını ve ekonomik gelişme sağlandıkça istenilen düzeye ulaşılacağını göstermektedir.

**Çizelge. 6: Cumhuriyet Devrimleri'nin Gerçekleştirildiği
Dönemde Ulusal Gelir ve Kişi Başına Ulusal Gelir**

Yıl	Ulusal Gelir (Milyon TL)	Nüfus (Milyon)	Kişi Başına Ulusal Gelir (TL)
1927	1000	13,6	73
1929	1147	14,2	80
1935	1315	16,2	82
1938	1589	17,2	92 (yaklaşık 75 dolar)
1939	1625	17,5	95

Kaynak: (Köymen'den aktaran; Kili, 2003,296)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ihracatın yaklaşık %95'i tarımsal mallara ve ancak %3'ü sanayi mallarına ilişkin iken (Erkan, 1990, 91). Bugün bu oran sanayi lehine oldukça gelişmiştir. Bu da Türkiye'nin yarı sanayileşmiş bir ülke olduğunu, sanayinin ağırlığını hissettirdiğini; ancak nüfusun çoğunluğuna istihdam sağlayacak düzeye ulaşmadığını ortaya konmaktadır. Böylece ekonomi tarımsal yapıdan, sanayi toplumuna doğru yapısal bir dönüşüm süreci içindedir. Ekonomik büyüme sürmekte ve kişi başına gelir artmaktadır. Ancak refah artışının bu gelişme ile birlikte gerçekleşip gerçekleşmediği gelir dağılımına bağlı bulunmaktadır (Erkan,1990, 91-92).

Cumhuriyet Devrimleri ile başlayan sanayileşme ile birlikte ulusal gelir ve kişi başına düşen gelir miktarları da aşındaki çizelge de gösterilmiştir.

Çizelge.7: Cumhuriyet'in 80. Yılına Kadar GSMH'nin Gelişimi

	1923	1950	1980	2003 (Tahmini)
GSMH Toplam (Milyon Dolar)	570	3.400	70.000	238.000
GSMH Kişi Başına (Dolar)	45	166	1.539	3.366

Kaynak: (Cumhuriyet İstatistikleri, 2003,57)

10.10. Yaygın Okuryazarlığın Sağlanması ve Ortalama Eğitim Düzeyinin Yükseltilmesine İlişkin Katkılar

Harf Devrimi: Türk Harflerinin Kabulü daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi eski yazı denen Arap Harfleri ile okuyup yazmak çok zordu.

Cumhuriyet'in devraldığı toplumdaki okuma yazma oranına bakıldığında zaman okuma-yazma oranının %10 gibi küçük bir düzeyde olduğu görülecektir. Bu bakımdan eski harfler okuma-yazma önünde en önemli engellerden biri kabul edilmiştir. Yine daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi Arap Harflerinin yetersiz olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde de sıkça belirtilmiştir. Bu bakımdan yeni Türk Harfleri okur-yazar sayısını arttıracaktır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında okur-yazar oranı %10'lar dolayındayken, bugün bu oran D.İ.E 2003 verilerine göre, % 88,3'e ulaşmıştır (Devlet İstatistik Enstitüsü,2002).

1927 nüfus sayımı sonucunda okuma-yazma oranı, 7 ve daha yüksek yaş gruplarında oran %10,6'dır. Bu oran kadınlarda ve erkeklerde farklılık göstermektedir. Erkeklerde %17,4 olan oran kadınlarda %4,6'ya düşmektedir (Turan,2004, 488).

1935 nüfus sayımı sonucunda okur-yazar kişi oranı artmıştır. Erkeklerde bu oran % 17,4'ten % 23,3'e kadınlarda ise % 4,6'dan % 8,2'ye yükselmiştir (Turan,2004, 488).

Yine bir başka göstergeye göre 1935 yılında 6 yaş üzeri toplam nüfus 12.862.754'tür. Bu nüfusun sadece 2.475.649'u okuma yazma bilmekteyken, 10.387.105'i okuma yazma bilmemektedir. 2000 yılında 59.849.028 olan 6 yaş üzeri toplam nüfusun 52.259.381'i okuma yazma bilmekte, 7.589.657'si okuma yazma bilmemektedir (Cumhuriyet İstatistikleri, 2003, 20).

Bilim, eğitim ve kültür alanındaki devrimler: Eğitim düzeyi yükseldikçe demokrasinin kurulma ve yaşama şansı artar. Daha önce de belirtildiği gibi halkının %10'u okuma yazma bilen, neredeyse tamamı okuma yazma bilmeyen bir toplumda, demokrasiyi kurmak olanaksızdı. Demokratik bir düzen kurulsa dahi demokrasinin yaşama şansı zayıftır. Demokrasi ancak okuma yazma bilen, eğitim düzeyi yüksek olan toplumlarda kurulup gelişebilir.

Lipset'in (1986, 40) Daniel Lerner'den aktardığı çalışma, gerçekten önemli noktalara işaret etmektedir. 1951-1952 yıllarında Lerner ile Bureau of Applied Social Research'ın yönettiği, Türkiye, Lübnan, Mısır, Suriye, Ürdün, İran'ı kapsayan bir araştırma, kentleşme, okuryazarlık, oy verme oranları, haberleşme araçlarının tüketimi-üretimi ve eğitim arasında yakın bir bağlantı olduğunu göstermiştir. Türkiye

ile Lübnan bu ögelerin çoğunda, ele alınan diğer dört ülkeden daha yüksek durumdadır. Mısır ve Türkiye’de kentleşme ile okuryazarlık oranını karşılaştırarak, Mısır’ın Türkiye’den çok daha fazla, kentleşmiş olmasına karşın, gerçekte “çağdaşlaşmamış” olduğu, çağdaşlaşma için yeterli bir temeli bile bulunmadığı sonucuna varmaktadır. Türkiye’de türlü çağdaşlaşma ögeleri [Cumhuriyet Devrimleri demek istiyor] birbirine ayak uydurmuşlar, siyasete katılmanın artışı (1950’de %36) çoğalan okuryazarlık, kentleşme vb. dengelemiştir. Mısır’da kentler, aşırı öğretileri desteklemek üzere siyasal harekete geçirilmeye hazır kitleler oluşturan “evsiz barksız cahillerle” doludur. Lerner’in ölçülerine göre, Mısır Türkiye’nin iki katı okuryazar olmalıdır; çünkü iki katı kentleşmiştir. Ancak yarısı kadar okuryazar olduğu gerçeği ise Lerner’e göre “fasit daireleşmeye yönelen ve sosyal çözülmeyi hızlandıran” siyasal ve ekonomik dengesizlikleri açıklar.

1951-1952 döneminde yapılan Lerner’in çalışması çok önemli noktalara işaret etmektedir. Mısır’ın Türkiye’ye göre daha çok kentleşmiş, olmasına karşın “çağdaşlaşmamış” olduğuna gönderme yapıyor. CUMHURİYET DEVRİMLERİNİN TARİHSEL KÖKENLERİ VE DEVRİM ÖNCESİ SÜREÇ başlıklı bölümde incelenmiş olduğu gibi, Batı’dan özellikle Fransa’dan esen çağdaşlaşma rüzgarları Osmanlı ülkesinde en çok Balkanları, Trakya’yı, Batı Anadolu’yu ve ülkenin gelişmiş bir yeri olan Mısır’ı etkilemiştir. O dönemde Mısır’da idareciler de dahil olmak üzere Batılılaşma (çağdaşlaşma) çabalarına girişmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde de Batı’nın teknik üstünlüğü kabul edilerek, Batılılaşmaya çalışılmıştır. Aradan geçen uzun zaman sonucunda Mısır ve Türkiye’nin siyasi, toplumsal bakımdan farklı konumlarda olmaları “Cumhuriyet Devrimleri olmadan, son dönem Osmanlı çağdaşlaşması devam ettirilerek çağdaşlaşma sağlanamaz mıydı? Sorusunun da cevabını vermektedir. Şöyle ki, bir toplumu, bir ulusu yok olmaktan kurtaran, baştan sona yeni bir devlet, yeni bir toplum yaratmayan Atatürk olmasaydı ve Cumhuriyet Devrimleri’ni gerçekleştirmeseydi, Mısır ve Türkiye aynı konumda olabilirlerdi. Üstelik, Mısır daha çok kentleşmiş, yani bunun öncesinde ekonomik anlamda daha gelişmiş, sanayileşmeye yatkın iken Anadolu coğrafyası hala feodal düzeni yaşarken, Mustafa Kemal, Cumhuriyet Devrimleri’nden Eğitim-Öğretim Devrimi ile ilk önce cehaletin kökünü kazımayı amaçlamış, okuma-yazma oranını, bunun da sonucunda

eğitim düzeyini yükseltmeyi, bununla da yetinmeyip, ülke düzeyinde eşit, dengeli, adaletli bir eğitim-öğretim devrimi başlatmıştır. Bu durum (10.12) de açıklanan Lerner'in "Modernleşme" kuramına da ters bir durum olmuştur.

Cumhuriyet döneminde eğitimin niceliksel olarak gelişimine bakıldığında aşağıdaki çizelgeyi incelemek gerekmektedir:

Çizelge.8: Türkiye’de Eğitimin Niceliksel Gelişimi (1923-1940)

	Ders Yılı 1923-1924	Ders Yılı 1939-1940	Artış Oranı %
İLKOKUL SAYISI	4.894	9.418	92,4
Öğretmen Sayısı	10.238	19.063	86,2
Erkek Öğretmen Sayısı	9.021	13.306	47,5
Kadın Öğretmen Sayısı	1.217	5.757	473
Öğrenci Sayısı	341.941	905.139	264,7
Erkek Öğrenci Sayısı	273.107	619.246	226,7
Kız Öğrenci Sayısı	62.954	285.893	454
ORTAOKUL SAYISI (1924-1925)*	64	234	365,6
Öğretmen Sayısı	720	3.744	520
Erkek Öğretmen Sayısı	609	2.398	393,7
Kadın Öğretmen Sayısı	111	1.346	1212,6
Öğrenci Sayısı	10.052	92.308	918
Erkek Öğrenci Sayısı	7.976	66.693	836
Kız Öğrenci Sayısı	2.076	25.615	1233,8

*Ortaokullar ile ilgili istatistiklerde 1924-1925 Ders Yılı rakamları alınmıştır

Kaynak: (Cumhuriyet İstatistikleri, 2003 s. 30-32)

1926’da kabul edilen Maarif Teşkilatı Kanunu ile ilköğretim zorunlu ve parasız hale getirilmiştir. Yeni yetişen nesillere en az ilköğretim düzeyinde eğitim verilmesi amaçlanmıştır. İlköğretimin parasız hale getirilip, devlet tarafından yürütülmesi de tüm yurttaşların eşit düzeyde, adaletli bir biçimde eğitim alması amaçlanmıştır. Cumhuriyet Devrimleri sadece yeni yetişen nesillere eğitim-öğretimin sunulmasıyla yetinmemiş, daha önce de incelendiği gibi 1928’de Millet Mektepleri kurulmuştur.

Millet Mektepleri'ne 15-45 yaş arası bütün kadın ve erkek yurttaşlar kayıt yaptırarak, gitme zorunluluğu getirilmiştir. Millet Mektepleri ile yetişkinlerin okuyup yazmaları sağlanmak istenmiştir. Ülke genelinde yeni Türk harfleriyle yaygın okur-yazarlığın sağlanması amaçlanmıştır. Millet Mektepleri son derece başarılı olmuştur. Steinhaus'un (1999b, 25-36) verdiği bilgiye göre, okuryazar sayısı 1927 yılında 1.1 milyon iken 1935 yılında 2.5 milyona yükselmiştir. Sekiz yılda ülkedeki okuryazar sayısı iki kattan fazla artmıştır.

Üniversite sisteminde köklü değişiklikler yapılmıştır. Batılı, çağdaş yasaları kabul ederek hukuk alanında devrim gerçekleştiren Cumhuriyet ulusal, devrimci kendi hukukçularını oluşturmak için de Ankara Hukuk Fakültesi kurulmuştur. Buradan yetişecek bireylerin hukuk alanındaki devrimi benimseyip, yaymaları amaçlanmıştır. Cumhuriyet Devrimi'nin ulusalcı, laik, devrimci yanlarını paylaşamayan, İstanbul Darülfünun'u 1933'te lağvedilmiş yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur.

Geri kalmış, savaşımlardan yeni çıkmış, yetişmiş öğretim üyesi sıkıntısı çeken Türkiye için Nazi Almanyası'ndan ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden ırkçı baskılar sonucu kaçıp gelen yabancı bilim adamları çok önemli bir fırsat olmuştur. Kendilerine rahat çalışma ortamı sunulan bilimadamları üniversitelerde istihdam edilmiştir. Yabancı bilim adamları, üniversite reformunu sağlayarak, birçok bilimdalının Türkiye'de temellerini atmışlardır. Öğrenciler yetiştirerek, geleceğin öğretim üyelerini yetiştirmişlerdir. Yabancı öğretim üyeleri, özgürce yaşama olanağı elde ederek, bilimsel çalışmalar yapmışlardır. İşbirliği içinde çalışmaya istekli ve kökü yüzyıllar öncesine dayanan bir geleneğin yetişmiş son ürünleri olan çok sayıda Avrupalı bilginin varlığı ve bunların yetişmekte olan yerli yükseköğretim hocalarıyla sıkı bilimsel ilişkide olması, reform denemesini oldukça kısa bir zamanda istenilen hedefe ulaştırmıştır. Eski Osmanlı geleneğinin bir ürünü olan ansiklopedik ders verme yöntemi yerine, yabancı bilim adamları ilgiyi kişisel bilimsel çalışmalara çekmeye çalışmışlardır. Yabancı bilim adamları, ders kitapları konusunda da çalışmalar yaparak, öğrencilerin bu ders kitapları sayesinde derslere daha az bağımlı olmalarını ve kendi kendilerini eğitime eğilimi kazanmalarını sağlamışlardır (Widmann, 2000, 300-302). Onların bu çalışmaları sonucunda Türkiye'de yükseköğretim kalitesi artmıştır.

Üniversitelerin yetişmiş öğretim üyesi sorununu çözmek için henüz Avrupa'dan bilim adamlarının Türkiye'ye gelmesinden önce Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde görülen gençlerin Avrupa'ya gönderilmesi düşüncesi Cumhuriyet'le birlikte büyüyerek, 1923 hükümet programında belirtildiği gibi bilim, sanat, teknik ve siyaset alanlarında yetiştirilmek üzere yetenekli öğrenciler Avrupa'ya gönderilmeye başlanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yılında yapılan kutlama programı çerçevesinde yurtdışına öğrenci gönderilmesi amacıyla ilk sınav açılmış ve sınavı kazanan 22 kişiden oluşan ilk grup Almanya ve Fransa'ya gönderilmiştir. Daha sonra yurtdışına sürekli öğrenci gönderilmiştir. Ülkenin yetersiz kaynaklarına rağmen bütçeden ödenek ayrılarak devlet hesabına; fen bilimlerinden, siyasal-sosyal bilimlere; güzel sanatlardan arkeolojiye kadar birçok alanda öğrenci yurtdışına gönderilmiştir. 1928-1945 yılları arasında Almanya, Fransa, Belçika, İsviçre ve İngiltere'ye yılda ortalama 120 öğrenci gönderilmiştir (Şarman,2005, 7-9).

10.11. Sanayi ve Hizmet Sektörlerinin Geliştirilmesine İlişkin Katkılar

Cumhuriyet, ülkenin sanayileşmesine büyük önem vermiştir. **Ekonominin fiziksel altyapısının, girişimcilerin ve insan gücü altyapısının oluşturulmasına** yönelik olarak ülkenin ulusal girişimle sanayileşebilmesi için Türkiye İş Bankası kurulmuştur.

Demokrasi için tarım toplumundan sanayi toplumuna geçmek zorunludur. Tarihsel olarak incelendiğinde bu gerçek kesin olarak ortaya çıkmaktadır. İşte bu anlamda hükümet sanayileşmeye büyük önem vermiş bunu yaparken de bölgeler arası eşitsizlikleri önleyecek biçimde özellikle yurdun iç kesimlerinde sanayi tesisleri kurmuştur. Ülkenin iç kesimlerinde kurulan sanayi tesislerinden bazıları: Uşak'ta şeker fabrikası, Kayseri'de uçak fabrikası, Bünyan Dokuma Fabrikası, Ereğli'de bez fabrikası, Nazilli'de bez fabrikası, Gemlik'te suni ipek fabrikası, Bursa Merinos Fabrikası, İzmit Kağıt Fabrikası, Kayseri'de iplik, bez fabrikası, Malatya'da bez ve iplik fabrikası sayılabilir.

Ekonomi alanında yapılan devrimlere bakıldığında sanayileşebilmek için ülkede öncelikle bir sermaye birikiminin gerekli olduğuna inanılmıştır. Sermaye birikimi iki özgün ayak üzerine oturur: Birincisi, demiryollarıdır. Ülkenin dört baştan demir ağlarla örülmesi amaçlanır (Kuruç, 2002, 299). Osmanlı İmparatorluğu

döneminde ulaşım ağlarının gitmediği Anadolu'nun içlerine kadar ulaşım ağlarını götürmek genel amaçtır. Altıncı bölümde de belirtildiği gibi, feodal toplumun özelliği olan kapalı ekonomi, üretim fazlasının olmaması veya bunun pazarlanamamasının önüne geçilmek istenmiştir. Demiryolu ağı Anadolu'nun tüm kesimlerinin birbirleriyle bağlantıya geçmesini sağlayacak ve pazar ekonomisi, kapitalist ekonomi için bir altyapı oluşturacaktır.

Çizelge.9: 1929-1939 Döneminde Üretim ve Hizmetler

	1929	1939	Artış Oranı (1929-1939) %
Demiryolları (km)	5.144	7.324	42
Demiryolları Nakliyatı milyon ton/km	356	1.564	339
Karayolları (km)	29.636	41.600	41

Kaynak: T.C İstatistik Yıllığı'ndan aktaran Steinhaus, 1999b, 49).

Yukarıdaki çizelge.9'da da görüldüğü gibi demiryolu yapımında büyük bir hıza ulaşılmıştır. 1923'te demiryolu uzunluğu 3,756 km'dir.

Gelişen ulaşım ağı, o zaman kadar yararlanılmayan bölgesel üretim fazlalarının pazarlara girmesine yol açmıştır. Devlet, tarım alanındaki çalışmaları teknik ve örgütlendirici önlemler ve finansman yoluyla desteklemeye başlamıştır (Steinhaus, 1999b, 47). Nakliye ücretlerinde de indirimler yapılmıştır.

1924 ile 1937/38 arasında yılda ortalama 200 km'lik demiryolu inşaatı ile sürdürülen bir yatırım programı ve bunun yanı sıra yürütülen "hat uluslaştırmaları" kırsal kesimi açmak ve tarımı canlı tutmak, inşaatı sürekli bir ekonomik etki kazandırmak, ulus devletin siyasal sınırlarına erişmesini ve sahip olmasını sağlamak ve etkili bir kontrol şebekesi oluşturmak gibi birkaç hedefi birden gerçekleştirmiştir. İkincisi, sanayi programlarıdır. 1924-1940 arasında özel kesim sanayii yer yer önemli denilebilecek ayrıcalıklarla teşvik edilmiş ve hızlı gelişmiştir. Ancak teşvik de görse, özel sanayi ulus devlete ekonomide ve özellikle savunmada sağlamlık verecek ölçek ve türde bir ekonomik baz ve hareket veremedi, veremeyecekti

(Kuruç, 2002, 299). Bu nedenlerle 1929 Ekonomik krizinin de etkisiyle “Devletçilik” politikasına doğru bir geçiş yaşanmıştır.

Cumhuriyet Devrimleri’nin ekonomi alanındaki en önemli amaçlarından biri ekonomik kalkınma ve tarım toplumundan çıkıp sanayi toplumuna geçiş olduğu daha önce belirtilmişti. Aşağıdaki çizelge, Cumhuriyet Devrimlerinin içerdiği sanayileşme politikalarının ne kadar başarılı olduğunu vurgulaması bakımından önemlidir.

Sanayileşme sürecinde gerçekleştirilenlere bakılacak olursa, 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla, tarımda makineleşmeyi sağlamak için tarımda kullanılan makine ithalinde gümrük muafiyeti sağlanmıştır. Yerli sanayi desteklenerek, iplik, cam, çimento, deri, un gibi ürünlerde ithalat sınırlandırılmıştır. Gelişmiş dış piyasalara karşı yerli üretim, gümrük duvarları ile korunmuştur.

Çizelge.10: Türkiye ve Dünyada Sanayi Üretim İndeksleri (1929-1939)

Yıl	Türkiye	Dünya
1929	100	100
1930	106	86
1931	112	76
1932	118	65
1933	131	75
1934	141	80
1935	141	92
1936	149	102
1937	165	110
1938	174	96
1939	196	119

Kaynak: Oya Köymen’den aktaran Kili (2003,295)

Cumhuriyet Devrimleri’nin gerçekleştirildiği yıllarda sadece Sovyetler Birliği 1933’ten sonra; Japonya 1934’ten sonra Türkiye’den daha hızlı bir büyüme oranı sağlamıştır. Bu dönemde dünya sanayi üretimi artış oranı %19 olmasına rağmen, Türkiye’de bu alandaki artış oranı %96’dır (Kili, 2003, 295-296). Çizelgede de

Türkiye’de bu alandaki artış oranı %96’dır (Kili, 2003, 295-296). Çizelgede de görüldüğü gibi Türkiye, Cumhuriyet Devrimleri ile birlikte çok büyük bir sanayileşme sürecine girmiştir. Üstelik bu hızlı sanayileşme süreci, halkı ezerek, sömürerek gerçekleştirilmemiştir. Devlet, Osmanlı İmparatorluğu’ndan devraldığı halkını, yurttaş kabul ederek, yasalar önünde eşit kabul ederek, siyasal ve sosyal haklarını teslim ederek, bir taraftan da eğitim, kültür alanını da ihmal etmeden, halkını cahil bırakmadan gerçekleştirmiştir. Sanayileşme sürecinin bu şekilde gerçekleşmesi devrim sürecini daha da dikkate değer kılmaktadır. Yine daha önce belirtilmiş olduğu gibi, ülkenin yıllarca süren savaşlardan, harap durumda olduğu da bu değerlendirmelerde dikkate alınmalıdır. Halkının sadece %10’unun okuma yazma bildiği bir ülkede, sanayileşmenin hemen hemen hiç olmadığı feodal kalıntıların devam ettiği bir ülkede hem aydınlanma, hem sanayileşme, hem de yönetimin halka dayandırılması kolay başarılabilecek atılımlar değildir.

Lozan Antlaşması’nın getirdiği sınırlamalar (gümrüklere egemen olamama) 1929’dan sonra kaldırılmıştır. 1929 ile 1938 arası dönemin özellikler şöyle özetlenebilir:

Ülke içinde sermaye birikiminin son derece zayıf olduğu, genel olarak çok geri bir ekonomik yapıya sahip bir ülkede, üstelik 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı gibi dünya ekonomisinin de en olumsuz biçimde geliştiği bir ortamda Türkiye, hiçbir anlamlı dış yardım ve iç borçlanmaya başvurmadan, sağlıklı bir sanayileşme politikası güdebilmiştir. Sanayileşme politikasının sağlıklı olarak nitelendirilebilmesinin başlıca nedeni, gerek ağır, gerekse tüketim maddeleri sanayileri yatırımlarına, üstelik o zamana göre, çağdaş teknoloji ile başlanabilmesidir. Ayrıca söz konusu sanayileşmede, gerek enerji kaynakları, gerekse diğer hammaddeler açısından öz kaynaklara dayanılması, bağımsız ekonomik gelişmeyi pekiştirici nitelikte olmuştur. Eğer söz konusu sanayileşme stratejisi daha sonraki yıllarda da sürdürülebilmesiydi durumun bugünkünden çok farklı olacağı rahatlıkla söylenebilir (Kili, 2003, 297).

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planları, Sanayi Planı olarak adlandırılmakla birlikte bu planlar gerçekte sanayileşme öngören kapsamlı bir toplumsal ve ekonomik kalkınma planı niteliğini taşımaktadırlar. Planların mekansal boyutu ve gelişme öngörülleri kapsamlıdır. Planlarda özgür işçinin yaratılması

hedeflenmiştir. Her iki planın da köy kalkınması konusunda ve sanayi gelişiminin tarım üzerinde yaratacağı olumlu etkileri çoğaltmaya yönelik oldukça kapsamlı öngörülerini bulunmaktadır. Her sanayi tesisi üretim, dağıtım, ulaşım ve eğitim olanakları çerçevesinde geliştirilmektedir (Keskinok, 2004, 58).

10.12. Kentleşme ve Kentleşme Oranının Yükseltilmesine İlişkin Katkıları

Lerner'in "modernleşme" kuramına göre, her toplum, kentleşme ile başlayan bir toplumsal değişim sürecinden geçer. Bu süreç, kentleşmenin, okur-yazarlığı artırması ile devam eder. Artan okur-yazarlık ise kitle haberleşme araçlarının daha geniş ve yaygın bir etkisine yol açar. Bunun sonunda ise, halkın, toplumsal, ekonomik ve siyasal tüm olaylara katılımı yükselir (Kongar, 1981, 437). Bu kuram Türkiye'nin koşullarına uymamakla birlikte uzun dönemde sanayileşme ve kentleşme ile birlikte ele alındığında kuram doğrulanmaktadır.

Avrupa'da kentleşme, belirli tarihsel birikimle, sanayileşme süreci ile birlikte kırdan köye ve kentte yoğunlaşma şeklinde ortaya çıkmıştır. Türkiye'de Avrupa'daki gibi sanayileşme süreci yaşanmamıştır. Dolayısıyla kentleşme süreci de yaşanmamıştır.

Sekizinci (8.2.4.6.) bölümde incelendiği gibi çeşitli nedenlerle ekonomi politikasında Devletçilik uygulaması tercih edilmiştir. Keskinok (2004, 54), 1930'larda uygulanan Devletçilik ve Halkçılık gibi oldukça önemli toplumsal ve ekonomik politikaların Türkiye'nin kentleşme alanındaki birikiminin temelini oluşturduğunu vurgulamaktadır.

Keskinok (2004, 55), Cumhuriyet Devrimleri'nin kentleşme uygulamalarının dayandığı temel ilke ve siyasaları şu şekilde belirtmektedir:

"Milli iktisadın oluşturulması: İktisadi bağımsızlık temelinde ulusal bütünleşme ve örgütlenme: Sanayi-tarım-ticaret bütünleşmesi; sektörler arasında ve sektörler içinde üretim birimleri arasında bütünleşme (örnek olarak tarımsal kombineleşmeler) ve örgütlenme (kooperatifleşme).

"Kır-kent bütünleşmesi ve kırsal emeğin özgürleştirilmesi: Teknolojik gelişme ve sanayileşme-tarımsal gelişme ilişkisinin kurulması; Devlet Çiftliklerinin kuruluşu, uygulamaya geçirilememiş olsa da İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi.

“Bölgelerarası bütünleşme: İstanbul dışında, Ankara da dahil olmak üzere yeni gelişme bölgelerinin yaratılması, sanayi kentlerinin oluşturulması (Nazilli, Ereğli, Kırıkkale, vd.); sanayi ve tarımsal gelişme bölgelerin belirlenmesi; demiryolu ağırlıklı ve farklı ulaşım türleri arasında işlevsel ilişkiler kuran ulaşım sisteminin oluşturulması.

“Sanayileşme ve sanayi-kent bütünleşmesi: Tarımsal üretim ve ticaret temelli sınırlı kentsel gelişmeden sanayi-tarım bütünleşmesini sağlayan sanayi kentlerine geçiş Sanayi üretimin kollektifçi emekçi kültürü ile kentsel kültürün bütünleştirilmesi. Fabrikalar ve kentsel yaşam arasında bütünleşmenin sağlanması

“Merkezi planlama ile tutarlı yerel yönetim örgütlenmesi: İktisadi ve siyasi bağımsızlık temelinde merkezi planlama; sanayileşme-kalkınma hedefleri ile tutarlı belediye örgütlenmesi.

“Kamulaştırılan topraklar üzerinde kentsel gelişme: Vergi değeri üzerinden kamulaştırılan topraklar üzerinde kentsel gelişmenin yönlendirilmesi ve büyük kent parçalarının planlanması.

“Cumhuriyet yurttaşının kamusal mekanlarının yaratılması: Kentsel mekanda kamusallığın geliştirilmesi ve yaratılması; İmparatorluğun feodal kültüründen kopuş ve Cumhuriyetin kurumlarının ve mekanlarının oluşturulması (Kamu binaları, Cumhuriyet Parkları, fabrikalar, çağdaş kültür ve eğitimin mekanları olarak Halkevleri, devlet fabrikalarında işçiyi eğitici kültür, sanat ve spor kulüpleri).

Demiryolları iç bölgelerdeki tarımsal ürünün pazara ulaştırılması, devlet otoritesinin iç bölgelerde sağlanması, sanayinin gelişmesi ve yeni kent merkezlerinin oluşturulmasına olanak sağlamıştır.

Ankara’nın başkent seçilmesi kararı ulusal sınırlar içerisinde bölgesel gelişme sorununun adil ve eşitlikçi biçimde ele alındığının önemli bir kanıtıdır (Keskinok, 2004, 56). Ankara’nın başkent olarak seçilmesinde, Bağımsızlık Savaşı’nın buradan yürütülmüş olması, Anadolu’nun merkezi bir yerinde bulunması, korunaklı olması, eskinin izlerini silerek yeni devletin yeni başkentini yaratmak gibi etmenler etkili olmuştur. Keskinok (2004, 55-56), Anadolu’yu kaldırmak ve hizmetleri en akılcı biçimde dağıtmak stratejisi de İstanbul dışında bir başkent fikrini önemli bir siyasal karar olarak öne çıkarmış ve bölgesel geri kalmışlığın giderilmesinde yeni kentlerin

hatta yeni bir başkentin yaratılması önemli bir bölgesel gelişme kararı olduğunu da vurgulamaktadır.

Devletçilik uygulamaları sayesinde ulusal sınırlar içinde bölgesel, kentsel düzeyde eşitlikçi, adil ve kamu yararına uygun bir kalkınma modeli uygulanabilmiştir (Keskinok, 2004, 59).

Kurulan devlet fabrikaları üretim ve yaşam mekanları ile kültürel ve toplumsal iletişim ortamı ile bulundukları yerlerde kentsel yaşama örnek olmuşlardır. Fabrikalar bulundukları kent ve çevrelerine kentsel hizmetler konusunda katkılarda bulunmuşlardır. Kimi örneklerde fabrikaların enerji üretim tesislerinden kentlere enerji verilmiştir. Fabrikalarda üretim ve araştırma işlevlerinin yanı sıra kültür, dinlenme, spor, sağlık tesisleri, işçi evleri, bekar evleri (erkekler ve kadınlar için), okul, bakkal, kreş, çocuk oyun alanları, hamam işçi kulübü, berber, kasap, kantin ve fırınları bulunmaktadır. Fabrikalardaki sinema, tiyatro, konser vb. etkinlikler halkın katılımına açık olup bulundukları kentin kültürel yaşamları fabrikalardan beslenmektedir. Fabrikaların çocuk yuvalarının olması çok önemli bir ideolojik tutumu sergilemektedir. Çünkü sanayi işletmelerinden kadın işgücü istihdamı Cumhuriyet yönetiminin kadına bakışının gereği olarak bilinçli biçimde artırılmak istenmektedir (Keskinok, 2004, 59).

Kente ve çalışanlara yönelik sosyal ve kültürel etkinliklerin sunumunda ve geliştirilmesinde ekonomik verimlilik değil bireyin geliştirilmesi ve özgürleştirilmesi hedefi temel alınmakta, çalışanların bakımı ve sağlığı üzerinde önemle durulmaktadır. Fabrikaların orkestraları, tiyatro grupları ve spor kulüpleri bulunmaktadır (Keskinok, 2004, 59-60).

Halkın uygar bir topluma dönüştürülmesi ve kamusal hayatın ve toplumsallaşmanın mekanlarının yaratılması şehircilik etkinliklerinin en önemli hedeflerinden biridir. Kültürel ve kamusal yapılar kentleri tanımlayan en önemli öğelere dönüşmekte, toplumsallaşmanın gerçekleşeceği mekanlar olarak kent parkları önem kazanmaktadır. Gençlik Parkları, Kültür Parkları, Halk Bahçeleri, Millet Bahçeleri isimlerini alan bu kent parklarında, eğlence, dinlenme ve spor etkinliklerinin yanı sıra önemli ve toplumsal ve kültürel etkinlikler de gerçekleştirilmektedir. Cins ayrımına ve toplumsal ayrılmaya dayanan eski toplumun

bahçeleri tersine Cumhuriyet Parkları hem toplumsallaşmanın hem de dinlenmenin birlikte gerçekleştiği mekanlardır” (Keskinok, 2004, 63).

Sanayi tesislerinin seçiminde kıyılara yakın bölgelerden çok, iç bölgeler daha çok tercih edilmiştir. Özel sermaye yatırımları kıyı bölgelerini kapsarken, büyük devlet işletmelerinin yoğunluk merkezi iç bölgelerde toplanmıştır (Steinhaus, 1999b, 52). Sanayi tesislerinin kırsal kesimlerde kurulması, buraları çekim merkezi haline getirmiştir. Yeni bölgesel gelişme merkezleri yaratılmış, yeni kent merkezleri ortaya çıkarılmıştır. Ekonomik rasyonellik bakımından uygun olmasa da ülkenin geri kalmış bölgelerinin kalkınması için böyle bir yol seçilmiştir.

Cumhuriyet Devrimleri ile birlikte kentleşme oranı sürekli artmıştır. Kentleşme oranının artışı beraberinde okur-yazar oranının artışı da beraberinde getirmiştir (Lewis, 2000, 309). Çizelge. 11’de durum anlaşılmaktadır.

Çizelge. 11: Türkiye’de Yıllara Göre Kentlerde Nüfus Oranı

	20.000 i aşan yerler	50.000 i aşan yerler	100.000 i aşan yerler
1927	12,5	7,7	6,2
1935	13,0	8,0	6,4
1940	13,7	8,6	6,4
1945	14,1	9,5	7,4
1950	14,7	10,2	8,3

Kaynak: Lewis, 2000, 310

10.13. Büyük ve Gelişmiş Bir Orta Sınıf (Burjuvazi) ve de Büyük Ölçüde Sosyal ve Ekonomik Güvenliğe Sahip Bir Alt Tabaka, Açık Sınıf Sisteminin Varlığına İlişkin Katkılar

Ekonominin Fiziksel Altyapısının, Girişimcilerin ve İnsan gücü Altyapısının Oluşturulması Devletçiliğin Batı örneklerine göre düzenlenen müdahaleci ve koruyucu ekonomi politikasının yardımıyla, beklendiği kadar olmasa da, önemli sayılabilecek ilerlemeler elde edilmiştir. Azınlıkların güçlerinin kırılması, zaman zaman ve kısmen yabancı sermayenin kısıtlanması, bir altyapının kurulması, yeni yasaların çıkarılması ve özel birikimin devlet tarafından desteklenmesi, hiç yoktan bir ulusal kapitalist ekonomi oluşmasına yol açmıştır (Steinhaus, 1999b, 112).

Cumhuriyet Devrimi, 1789 Fransız Devrimi ve onun 19. yüzyıldaki çizgilerini izleyerek orta sınıf değerleri ve radikal özlemlerini amaçlamıştır. Cumhuriyet Devriminin bu radikal orta sınıf özelliği, uygulamada sosyal sistemde daima mutabakatları gözeterek kendine yol açmıştır. Ekonomideki uygulamaları ile yükselen sınıflar teşvik edilmiştir. Devrimin değerlerine daima orta sınıf değerleri ve mülahazaları öncülük etmiştir. Başka bir temsilci sınıfı veya tabakası yoktur. Geniş anlamda, yeni toplum ve yeni devlet için bir yeni “milli iktisat” yaratma amaçlanmış, ancak bunu kendine özgü bir politikalar demeti ile ve yükselen sınıflara angaje olmaksızın yürütülmüştür. Yine vurgulanması gereken bu orta sınıfın aydınlanma kültüründen beslenmesidir (Kuruç, 2002, 300).

Her ekonomik sistem ve özellikle kapitalizm, kendine gerekli yolları döşeyecek hukuk sistemine muhtaçtır. Hukuk alanında yapılan devrimlerden biri olan **“Yurttaşlık ilişkilerine ilişkin düzenlemeler ve ekonomik ilişkilere ilişkin düzenlemeler”** ile Türkiye’de bu çağdaş düzenin yol taşları döşenmiştir. Batı’dan burjuva-liberal hukuk kalıplarının alınması, Türkiye’de kapitalizmin gelişmesinin önkoşullarındandı. Özel mülkiyet, mülkiyet dokunulmazlığı, miras hakkı, irade serbestliği, sözleşme özgürlüğü vb. gibi kavram ve kurallar, ekonomisi geri bir ülkede, ileri bir hukuki güvenlik kordonu oluşturma işlevini yüklenmişlerdir (Tanör, 2003, 228).

Türkiye’de değişik sosyo-kültürel geleneklerle oluşan, kısmen feodal, kısmen tarımsal üretim koşullarına bağlı bir topluma, burjuva hukukunun ilkeleri uygulanmıştır (Steinhaus, 1999b, 31).

Yasal hukuksal zeminde feodal kulluk ilişkilerinin tasfiyesine yönelik düzenlemeler, emeği ile geçinen ve kamu hizmeti açısından kanun önünde eşit yurttaşlar yaratılması ve de öncelikle köylünün özgürleştirilmesine hizmet etmiş, kentsel sanayi işgücünün yaratılmasına zemin hazırlamıştır (Keskinok, 2004, 59).

“Geleneksel ünvanların kaldırılması ve soyadı kullanımına ilişkin düzenlemeler” Osmanlı İmparatorluğu’nda soyadı zorunluluğu yoktu. Ancak bazı aileler, feodal dönemi çağrıştıran, etnik kökene bağlı isimler kullanıyordu. Bu tür isimler, eski dönemin sınıf ayrıcalığından kaynaklanıyordu. Yasa, bu tür isimlerin kullanılmasını yasaklayarak, halkçı bir ülkede sınıf farklılıklarının isim olarak kullanılmasına izin veremezdi. Aile adı kullanılmaması, isim benzerlikleri

dolayısıyla da bazı karışıklıklara neden oluyordu. Yasa bu bakımdan da önemli idi ve uygar bir ülke vatandaşı olmanın gereği idi (Erüreten, 1999, 106-108). Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi genel olarak Osmanlı toplumsal sınıflarının katmanları arasında geçişkenlik son derece zordur. Bu aslında ulus öncesi, sanayi toplumu öncesi toplumların genel özelliğidir. Toplumda yurttaş kavramı olmadığı gibi, toplumda bireyler, aile, soy, zenginlik gibi ayrıcalıklarla birbirlerinden ayrılmaktaydılar. Toplumun alt kesimlerinde olan bireylerin geleceğini tayin etme şansı hemen hemen hiç yoktur. Bu tür toplumlarda bireyin geleceğini ait olduğu toplumsal grup ve çevresi belirlemektedir. Atası ne ise genelde kendisi de aynı şekilde devam etmektedir. Oysaki Avrupa’da meydana gelen burjuva devrimleri ve sanayi devrimi ile soyluların saltanatı yıkılmıştır. Zamanla toplumsal sınıflar arasında geçişkenlikler artmıştır. Devlet yönetimine katılamayan burjuvazi devlet yönetimini ele almıştır. Toplumsal sınıfların birbirine kapalı oluşu zamanla kırılmış, toplumun alt kesimindekiler de uzun savaşlardan elde ettikleri zaferler sonucunda açık sınıf esasına dayalı topluma doğru gidiş hızlanmıştır. Bu da günümüzün çağdaş demokrasilerinin temelini oluşturmuştur.

Çağdaş bir demokrasiye ulaşmak nihai hedefi olan Cumhuriyet Devrimleri’nin de feodal toplum kalıntısı olan soy, aile, zenginlik, toprak ağalığı gibi kavramları çağrıştıran aidiyet bağlarını söküp atmadan ve tüm yurttaşların eşit olduğunu kabul etmeden çağdaş demokratik bir düzene ulaşması da olanaksız olacaktı. Feodal toplum kalıntısı aidiyet bağlarını kaldırmadan büyük ve gelişmiş bir orta sınıfa ulaşma imkanı yoktur.

Demokrasinin temelini bütün toplumlarda orta sınıflar oluşturmuştur. Geri kalmış ülkelerin gerek gelişme çabalarındaki büyük zorlukları, gerekse demokrasiyi yaşatamamaları, büyük ölçüde orta sınıfların yokluğu ya da zayıflığından kaynaklanmaktadır. Mustafa Kemal ve genç Türkiye’nin şansı, altı yüz yıllık bir imparatorluğun ürünü olan oldukça güçlü bir asker-sivil bürokrasi olmuştur. Cumhuriyet Devrimleri’nin dayanmak zorunda bulunduğu toplumsal taban içinde en ilerici güç, asker-sivil bürokrasisi idi. O dönemin Anadolusunda, bu kesimden daha ileri niteliklere sahip bir toplumsal sınıfın varlığı ileri sürülemez. Bu da Cumhuriyet Devrimlerine yöneltilen, bürokratik, tepeden inme suçlamalarının bilimsel anlamda hiçbir dayanağı olmadığını ortaya koymaktadır (Kışlalı, 2001, 64-65).

Çağdaş toplumlar burjuvazinin egemen olduğu toplumlardır. Burjuvazi demek tüccar, sanayici demek; bunların gücü yeni üretim biçimine egemen olmalarından gelmektedir. Yeni üretim biçimi, “Serbest Pazar, ekonomisi demek alışverişin güvenli, çabuk yaygın yapılabileceği bir düzen gereksiniyor. Bunun için gerekli olanlar, yöresel, içine dönük pazarlardan çok, ulusal tek ve geniş bir Pazar; ulusal pazarlarda; para ve mal dolaşımının serbestçe temini için, asayişin daima düzenli olması, her tarafa ulaşabilmek için, düzgün, bakımlı, kara, deniz ve hava yolları; her tarafla haberleşebilmek için, esaslı bir iletişim şebekesi; herkesle kolayca anlaşabilmek için de, her tarafla geçerli ve anlaşılabilir, “ulusal bir dil” (İlhan, 2005). Atilla İlhan (2005), Dil Devriminden önce ülkede bulunan, her bölgenin başka bir dil konuşmasının, alıcı ile satıcı arasında diyalog kurulamamasına neden olduğunu belirtmektedir. Bu bakımdan **Dil Devrimi**, ulusal bir burjuvazinin önünde sonunda ihtiyaç duyacağı bir ulusallaşmanın o daha yokken uygulanmaya konmasından ibarettir.

10.14. Demokratik Kültürün Geliştirilmesine İlişkin Katkılar

Demokrasi Kültürü bir ülkede bir anda ortaya çıkıp gelişemez. Yapılan devrim niteliğindeki atılımlar da doğrudan demokrasi kültürünün oluşmasını sağlayamamaktadır. Demokrasi kültürü

Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi ile tüm yurttaşların ulusal bir kültür birliği sağlanmıştır. Demokrasi aslında bir kültür birikimidir. Demokratik değerlere inanan bireyler yetiştikçe de demokrasi kültürü ülkede gelişecek ve demokrasi için uygun altyapı sağlanmış olacaktır. Eğitim ve öğretimin ikili hatta üçlü olarak yapıldığı bir sistemde ise farklı yaşam görüşlerine sahip bireyler yetişecek, bir tarafta demokrasiye inanan diğer tarafla da demokrasiye ve onun değerlerine inanmayan bireyler yetişecektir. İşte bunun önüne geçilmesi için de mutlaka ülkede tek bir eğitim-öğretim sistemi bulunmalıdır. Çağdaş, gelişmiş Batı toplumlarında olan sistem budur (Turan, 2004, 417).

Eğitim ve öğretimin birleştirilmesinden sonra demokratik kültürü yaygınlaştıran kurumlar olarak kurulan Halkevlerinin de üzerinde durmak gerekmektedir. 1932 yılında Halkevlerinin açılış töreninde Recep Peker, şunları söylemektedir: “Bu yüzyılda uluslaşmak için ulusça kitleleşmek için, okul

öğretiminin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk eğitimi yapmak ve halk orada ve birlikte çalışmak ilkesinin kabul edilmesi gerekmektedir. İzlediğimiz amaç, ulusu bilinçli, birbirini anlayan, seven, ideale bağlı bir halk kitlesi halinde örgütlendirmektir.” (Turan, 2004, 580). Halkevleri Türkiye’de demokratik kültürün yurttaşlar arasında yayılmasında etkili olmuştur. Fakat daha sonra, Demokrat Parti döneminde buraların faşist düşüncenin eseri olduğu ve demokrasinin önündeki engel olduğu belirtilerek kapatılmıştır. Fakat Türkiye’de birçok alanda olduğu gibi Halkevleri konusunda da demokrasi bahane edilerek buralar kapatılmıştır. Yapılan karşı devrim sürecinin sloganı da demokrasidir. Oysaki bu kurumlar, demokrasiye geçişin uygun altyapısını hazırlamışlardır.

1932 yılında Halkevlerinin açılış töreninde Recep Peker, şunları söylemektedir: “Biz, Halkevlerinin samimi ve bütün vatandaşlarını eşit şeref mevkilerinde gören düşünceyle kurulmuş çatıları altında, bütün vatandaşları toplamaya ve özenli bir kültür çalışması içinde ulusal birliğe yükselmeye azmetmiş bulunuyoruz!” (Turan, 2004, 579).

1950 seçimlerinden sonra iktidara gelen Demokrat Parti liderleri bu çok önemli kültür kuruluşlarını daha da etkin kılmak için gerekli değişiklik ve düzenlemeleri yapacak yerde onları ortadan kaldırmayı yeğlemişlerdir. Özellikle 19 Şubat 1932’de Aydın milletvekili olarak Aydın Halkevi’nin açılışında yaptığı konuşmada, bu atılımı “İçtimai ve milli bünyemizi kuracak ve kuvvetlendirecek bir teşkilatlanma ve uzuvlanma hareketinin başlangıcı ve kültür hareketinin teşkilatlanması olarak öven Adnan Menderes, başbakan olduktan sonra bu kuruluşları kapatmaya yönelmiştir. Buna ilişkin yasa tasarısının görüşülmesi sırasında (7 Ağustos 1951) Halkevlerinin faşist düşüncenin bir girişimi olarak suçlayarak şunları öne sürmüştür: “Halkevleri, Halkodaları kurmak, gençlik teşkilatını ele almak, faşistvari anlayış ve düşüncelerin ürünü olsa gerektir. Bunlar, toplumsal bünyemiz içinde tamamiyle abes, boş, geri ve yabancı organ halindedirler... Bunları demokratik düşüncelerin açıklanması ve yaygınlaşması için bir okul haline getirmek hayali, gene arkaik, dar bir anlayışın ürünü olmaktan başka bir anlam ifade etmez” (Turan, 2004, 584).

Halkevlerinin en önemli işlevi devrimlerin telkin ve terbiye yoluyla halka benimsetilmesidir. Halkevlerinde Dil ve Edebiyat şubesi, konuşmalar ve konferanslar düzenler ve bunları hoparlörler ile halka dinletir. Ayrıca, Ankara Radyosu

yayınlarının da hoparlörler ile bahçe ve meydanlarda dinletilmesine gayret edilir. Dergi ve kitap yayınları yapılır. Halkevleri 19 yıl boyunca 77 dergi çıkarır. Bu yayınlar çok sayıda yazarın yetişmesini sağlar. Kütüphane Halkevinin, ilk kurulma şartlarından birisidir ve her Halkevinde bir kütüphane ve okuma odası bulundurulması şartı koşulur. Kitapsaray Şubesi, mahalle ve köy odalarında, parti ocaklarında ve açık havada okuma günleri yapar. Uygun bulunan kitap, okuma kapasitesi olan bir yurttaşa yüksek sesle okutulur (Yeşilkaya, 2002, 114).

Ulus devletin inşasında Halkevleri önemli görevler alır. Ulusçuluk ilkesi ve ümmetçiliğe karşı ulus fikrine dayalı siyasi bir yönetim şekli getirilmektedir (Yeşilkaya, 2002, 115).

Güzel Sanatlar Alanında Yapılan Çalışmalarda da ülkede çağdaş Batı tarzı okullarda ve kurumlarda resim, heykel, Batı müziği, tiyatro, sinema gibi alanlarda çalışmalar yapılmıştır. Tüm bu atılımlar kısa dönemde tüm toplum kesimleri üzerinde etkisini gösterememiştir. Ama uzun dönemde kültürel yaşamamın gelişmesine olumlu katkılar sağlamıştır.

11. CUMHURİYET DEVRİMLERİNİN TÜMÜNÜN DEMOKRASİNİN GELİŞMESİNDEKİ TOPLAM ETKİSİ

Bu Bölüm iki altbölümden oluşmaktadır. Daha önceki bölümde Cumhuriyet Devrimleri ayrı ayrı ele alınmışken, bu bölümde tüm olarak ele alınmış, Cumhuriyet Devrimleri için genel değerlendirmeler yapılmıştır.

11.1. Cumhuriyet Devrimleri Arasında Görevdaşlık (Sinerji)

Cumhuriyet Devrimleri, devrimin önderi: Mustafa Kemal tarafından çok önceden tasarlanmış belirli bir sıraya konulmuştur. Yani Cumhuriyet Devrimleri bir anda ortaya çıkmamış, düzensiz olarak da gerçekleştirilmemiştir. Aksine belirli bir sıra ile nihai hedefi, çağdaş uygarlık ve demokrasi olan atılımlardır.

Cumhuriyet Devrimleri birbirine zincir halinde bağlı atılımlardır. Her bir devrim atılımı arasında çok önemli bir görevdaşlık (sinerji) vardır. Cumhuriyet devrimlerini birbiri ardına dizilmiş domino taşlarına da benzetebiliriz. Öncelikle, temel değişiklikler gerçekleştirilince diğer değişiklikler arkasından gelmiştir.

Berkes (2003, 522) de Cumhuriyet Devrimlerinin toplamını “bir yeni yöneliş” devrimi diye nitelendirmektedir. Ona göre Saltanat-Hilafet sistemi çözüme kavuşturulduktan sonra, diğer devrim atılımlarının çözüm yolları kendiliğinden gelmiştir.

Cumhuriyet Devrimleri tüm olarak ele alındığında belirli bir sıra gözetilerek gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Öncelikle ülke düşman işgalinden kurtarılmalıydı. Düşman işgalinden kurtarıldıktan sonra ulusal bağımsızlık ve egemenlik sağlanmalıydı. Ülke düzeyinde egemenlik kurulmadan, çağdaşlaşmaya ve demokrasiye ulaşmak için gerçekleştirilecek devrimler de olamazdı. Bu bakımdan öncelikle, Ulusal Bağımsızlık Savaşı ülke çapında (işgal altında olan bölgeler dışında) yapılan seçimlerle gelen temsilcilerden oluşan Meclis tarafından yürütülmüştür.

Mustafa Kemal henüz Meclis kurulmadan kendisine yapılan “cepheye git”, “ordu topla” gibi telkinlere karşı hep temkinli yaklaşmıştır. Öncelikle T.B.M.M’nin açılmasını, Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nı ulus adına gerçekleştirmek istemiştir. O ne istediğini çok iyi bilen, koymuş olduğu hedefe de hiç sapmadan ilerleyen, ona ulaşmak için uygun yolları döşeyen bir önderdir.

Böyle telkinlerden birine verdiği cevap onun asıl hedefinin ne olduğunu ve gerçekleştirmek istediği devrimleri bir sıra gözeterek -her bir devrimin de temel işlevi olan- akıllıca gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. “Cepheye gideymişim? Hayır! Benim hiç acelem yok! Demirci Efe cephe deymiş! Ala! Ama Mustafa Kemal, Demirci Mehmet Efe olamaz ki! Onun hareketlerinin mecmu-u kıymeti, vatanseverce bir gösteri sınırını geçemez... Önümüzde bir Misak-ı Milli var ki?... (Aydemir, 2001a, 217). Mustafa Kemal aslında tüm kurumları ile yeni bir devlet kurmak istiyordu. O düşmanı yenmekle görevini tamamlayacak bir Osmanlı subayı da değildi. Öncelikle düşman yurttan atılacaktı. Bununla yetinilmeyip, halka dayanan Meclis aracılığıyla, meşru bir biçimde geleceğin laik, çağdaş demokratik devleti oluşturulacaktı.

TBMM demokrasi yönünde devrimci değişimin simgesidir. TBMM’ye kadar ülke hanedan adıyla anılırken şimdi bir halkın yurdu anlamına gelen bir sözcükle “Türkiye” diye adlandırılmaya başlanmıştır. Meclisinin ismi de bu yönde değişmiştir. İkincisi, Meclise yüklenen yeni bir sıfat “Büyük” bu organın demokratik mertebesinin yükselişini ifade etmiştir. Nihayet o zamana kadar resmi Anayasa dilinde pek geçmeyen “Meclis” ve “Millet” sözcükleri yeni demokratik atılımın simgeleri olarak yerlerini almışlardır (Tanör, 2003, 117).

Daha önce belirtildiği gibi Cumhuriyet Devrimleri belirli bir sıra gözetilerek gerçekleştirilmiştir. Örneğin Ankara’nın başkent olarak ilan edilmesinden önce Hilafet kaldırılmamıştır. Ülkenin fiili yönetim merkezi olan Ankara, Saltanat kaldırıldıktan sonra adı konmamış bir biçimde yeni ülkenin yeni başkenti olmuştur. Saltanat kaldırılırken Hilafet kaldırılmamış sonraya bırakılmıştır. Saltanatın kaldırılmasıyla siyasi gücünü kaybeden Hilafet makamının merkezi olan İstanbul’dan Ankara’ya başkenti taşımak aslında Hilafet makamının etkisini gittikçe azaltmaya yönelik bir atılımdır. Saltanatın kaldırılması, halk egemenliğine dayanan yönetimin kurulmasını ve Cumhuriyetin önünü açmıştır. Aynı zamanda Hilafet makamının daha sonra daha kolay kaldırılmasını sağlamıştır. Başkentin Ankara olması da yine aynı şekilde eski başkentin etkisini kırarak, Hilafetin kaldırılmasını kolaylaştırmaktır.

Ankara'nın başkent olması hakkında takirde devrimin sırasının aksamaması için, Hilafet merkezi olan İstanbul'un önemini ve ebediyen müdafaa ve muhafaza olunacağı belirtilmiştir (Aydemir, 2001b, 136).

Ankara'nın başkent olmasını Mustafa Kemal, henüz 1912 yılında düşünmüştür: "Siyasi başkentimiz Anadolu'nun ortasında kalacaktır. Batının ve Doğunun temsilcileri bizimle bu başkentte temas edeceklerdir. Bu başkentte her türlü diplomatik meseleler görüşülecektir. Bu başkentte memleketin iç ve dış politikası idare edilecektir. Bu başkentte milletin sinesinden doğan hükümet çalışacaktır." (Aydemir, 2001b, 137).

Saltanat ve Hilafetin kaldırılması dönemin koşullarının bir zorunluluğu olarak 1924 Anayasasına konulan "Devletin dini İslamdır" ibaresinin anayasadan çıkarılmasını kolaylaştırmıştır. Dinin siyasal alandan öncelikle Saltanat ve Hilafetin kaldırılması ile çıkartılmasını devletin dininin anayasadan çıkartılması takip etmiştir. Dinin öncelikle siyasal alandan çıkartılmasını daha sonra toplumsal alan takip etmiştir. Yapılan düzenlemelerle din toplumsal alandan da çıkarılarak laik devlet ve laik toplum yapısı demokrasinin ön koşulu olarak yerleşmeye başlamıştır. Bu bakımdan siyasal alan öncelikle laikleştirilmiştir. Siyasal alan laikleştirilmeden toplumsal alanı laikleştirmek olanaksızdır. Siyasal alan toplumsal alanın önündeki engeli oluşturmuştur.

Siyasal alanda laiklik sağlanamadan toplumsal alanın laikleştirilemeyeceğine şu örnek verilebilir: Hilafetin kaldırılmasından önce Adalet Bakanlığı'nda yeni bir Aile Kanunu hazırlama girişimi olmuştur. Bu kanun tasarısı 27 Kasım 1923'te TBMM'ye sunulmuştur. Bu tasarı sadece evlenmeyle boşanmayı kapsamamıştır. Müslümanlar, Yahudiler, Hristiyanlar bu işlerde kendi dinlerinin kurallarından alınan kurallara göre davranacaklardı. Müslümanlar için birçok sorunda Hanefi hukuk okulunun kuralları yerine Şafii okulunun, bazı sorunlarda Maliki, hatta Hanbeli okulunun kuralları seçilmiştir. Mecelle'nin tutumundan tek ayrılan nokta budur. Bu kanun şariat hukukunun koyduğu sınırlarda kalmıştır. Tasarı çökeşliliği kaldırmamakta, 1917'de yapılan kanundaki gibi ilk eşin razı olması koşuluna bile bağlamamıştır. Bu tasarı 1923 ve 1924 yıllarında Meclis'te birçok tartışmalara yol açmış ve kabul edilmemiştir (Berkes, 2003, 528-529). Bu kanun tasarısı din esasına dayanan, ülkedeki bütün yurttaşları kapsamayan, onları dinlere, mezheplere göre

ayıran, ulusal olmayan bir kanun tasarsısıdır. Bundan sonra ikili; hem Batılı hem de Doğulu hukuk anlayışından sıyrılarak Batılı hukuk kurallarının alınması yoluna gidilmiştir. Batı hukuk kuralları içerisinde en önemlisi Medeni Kanundur. Medeni Kanun laik, çağdaş, demokratik bir toplum tarzı öneren, ulusal, burjuva toplumunun gereklerine uygun bir kanundur. Bu bakımdan aynı dönemde Hilafet kaldırılmadan laik, çağdaş bir medeni kanun yapılması yoluna gidilseydi bu Kanun da yasalaşamayabiledi. Medeni Kanun toplum yapısını laik, çağdaş, ulusal ve nihai olarak demokratik bir toplum temeline göre dönüştürme amacıyla olan bir yasadır. Siyasal otorite laikleştirilmeden toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar laikleştirilseydi siyasal otorite bu çabalara engel olacaktı. Bu bakımdan Hilafetin kaldırılması laik hukuk sisteminin önünü açmıştır.

Karpat (1996, 58) Halifeliği kaldırmanın görünüşteki siyasi amacından çok daha önemli kültürel ve tarihi anlamı olduğunu ifade etmektedir. 19. yüzyılın başlarından beri süre gelen mücadelede laik-yenilikçi grubun, dinci muhafazakarlara karşı zaferini ifade ediyordu. Devrimcilere göre halifeliğin kaldırılması ile laikliği ve dolayısıyla, yenileşmeyi önleyen baş engel de ortadan kalkmış oluyordu. Aynı gün TBMM Şariat ve Evkaf Vekaletini kaldırarak yerine başbakanlığa bağlı bir Diyanet İşleri Müdürlüğü kurulmasına ve bütün eğitim kurumlarının Eğitim Bakanlığına bağlı tek bir sistem halinde birleştirilmesine karar vermesi, halifeliğin kaldırılışının kültürel bakımdan taşıdığı büyük önemin delilidir.

Hukuk alanında Medeni Kanun ve diğer kanunlar toplumsal, ekonomik, kültürel alanı laik, çağdaş toplumun gereklerine göre düzenlenmişlerdir. Hukuk alanında yapılan düzenlemeler sayesinde demokratik toplum düzeninin gereği olan kurumlar kurulabilmiştir. Hukuksal altyapı hazırlanmadan çağdaş dünyaya uyum sağlamak mümkün değildir.

Hukuksal alanda yapılan düzenlemeler toplumsal alanda yapılacak olan devrimlerin önünü açmıştır. Hukuksal anlamda kadınlara erkeklerle aynı derecede haklar verilmesi, daha sonradan kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinin önünü açmıştır.

Dinin siyasal otoritesini Saltanat ve Hilafetin kaldırılması ile kaybetmesi, halkın üzerinde dinsel, toplumsal baskı kuran yerel dinsel otorite kurumlarının; tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasının önünü açmıştır. Dinsel siyasal otorite

ortadan kaldırılmadan tekke, zaviye ve türbeleri kapatmak ve toplumun özgürleşmesini sağlamak da olanaksız olurdu. Aynı şekilde Harf Devrimi de daha sonra gerçekleştirilecek olan tarih ve dil alanındaki devrimlerin önünü açmıştır.

Cumhuriyet Devrimleri burjuvazi öncesi ve burjuvazi karşıtı olan geçmişteki ideoloji ve alışkanlıkların yerine, burjuva değer sistemlerinin ve kurallarının getirilmesini amaçlamıştır. Bu sistemler tabakalar ve bölgeler arası eşitsizlikler ile kadın-erkek ayrımı gibi geleneksel engeller aşarak sağlamlaştırılmak istenmiştir. Hukuk ve dil devrimleri, eğitim alanındaki yenilikler, hükümet merkezinin Anadolu'ya alınması, kadın-erkek eşitliği gibi önlemler, tüm toplumun çağdaşlaşması ve seviye farklarının azaltılması yolunda atılmış olan adımlardır (Steinhaus, 1999b, 38).

11.2. Cumhuriyet Devrimleri Olmasaydı?

1924 Anayasası normal gelişme şartları içinde bulunan herhangi bir Batı demokrasisi için kusursuz bir kanun sayılabilir. Çünkü bu demokrasilerin bütün standart ilkelerini benimsemiştir (Aydemir, 2001b, 172).

Çavdar'ın (2004, 340) söylediği gibi Cumhuriyet Devrimlerini üstyapı devrimleri olarak değil, bunları esasında altyapı devrimi olarak değerlendirmek gerekmektedir. Altyapıyı değiştirip, dönüştürerek demokrasiye, çağdaş toplum düzenine ulaşılacaktır.

Ecevit (1974, 69) ise Cumhuriyet Devrimleri'ni daha çok üstyapı devrimi olarak görür: O dönemde, o dönemin koşulları içinde yapılması olanağı bulunan ve daha sonraki devrimlere girişmeden önce, çok partili demokratik rejimi kurmadan ve altyapı devrimlerine geçmeden önce yapılması gereken devrimlerdi.

Tüm olarak ele alındığında Cumhuriyet Devrimi bir ulusal burjuva devrimidir. Bunun özlü belirtisi, feodal bir temele dayanan saltanatın ve hilafetin tasfiyesi ve Cumhuriyetin ilanıdır (Timur, 2001,235). Bütün bunlar, insanın ve toplumun ekonomik olgu içindeki yerini ele almadan, sosyo kültürel ve politik yönlerinde yeryüzüne indirme; insanı ve toplumu göksel temalardan, etkilerden kurtarma, böylece, geleneksel-islamcı kamu hukuku ilkeleri dışında çağdaş bir ulusçu, bir ulusal egemenci demokrasi kurmaya yönelmenin atılımlarıdır. Böyle bir demokrasinin zorunlu olarak laikleşmesinin toplum içindeki temellerinin atılmasıdır.

Toplum, insanın, kılığından kıyafetinden başlayıp, tanrıya yakarışlarına, nikahına, ticaretine, mirasına kadar tüm yeryüzü ilişkilerinde ve durumlarında ve kadın olarak siyasal olanaklarında laikleşmez ise, siyasal iktidar da laikleşemez ve bu nedenle de demokratikleşemez düşünüyorum bu sosyo-kültürel ve siyasal devrimlerde... Bunlar, demokrasiye kapalı bir toplumdan çıkıp, demokrasiye açık bir topluma girmek için, insanın ve toplumun, sosyo-kültürel ve siyasal durumunu değiştirici eylemlerdir (Savcı, 1974, 29).

Cumhuriyet Devrimleri, insanın ve toplumun, laik-çağdaş, pozitif bilime dayalı değerlere göre değişmesini öngörerek, bu temelleri atan görüş, değişimin ekonomik yönünü ve sürecini de düşünmüştür. Fakat, bu konuda kendine özgü bir Türk örneği bulmayı ararken Fransız devriminin değerlerinden, Batılı endüstri devrimlerinin temel verisi olan kapitalist sistemin ana çizgilerinin uzağına gidilememiştir. Bunda, ilk Osmanlı İslahatçıları ile başlayıp, Birinci ve İkinci Jön Türklerle süren yenileşmenin; dış egemen güçlerle, onların yerli ortaklarının Batılı sanayi ve ticaret burjuvazisinin sınıfsal yararları ekseninde gelişmesi geleneğinin etkisi vardır (Savcı, 1974, 29).

Demokratik kuruluşların gerçekten kök saldı ve yüreklendirici gelişme göstergeleri sergilediği ülkeler var, Türkiye de bunlardan biridir. Bu ülkelerin her biri kendi tarihsel bağlamı içinde, kendi gelenekleri ve deneyimleri ışığında ele alınmalıdır. Sadece birkaç ülkede demokrasi eskidir ve yerlidir, bu da büyük bir evrimin sonucudur. Çoğu ülkede, demokrasi yenidir ve ithal edilmiştir. Bazılarındaysa demokratik kuruluşlar ülkeyi terk eden emperyalistler tarafından miras bırakılmıştır; bazılarında galip gelen düşmanlar tarafından empoze edilmiştir. Türk demokrasisi ne miras alınmış ne de empoze edilmiştir; Türk demokrasisi Türklerin özgür seçimini temsil etmiştir. Büyük ölçüde yabancı modeller üzerine kurulduğu doğrudur, ancak modellerin seçimi –ya da yanlış seçimi- kendilerine aittir. Demokratik gelişimin biçimi ve hızı dış güçlerden çok kendileri tarafından belirlenmiştir. Bu da kuruluşlara daha çok sağ kalma şansı tanımıştır (Lewis, 2003, 29).

Cumhuriyet Devrimleri, Batılı ve çağdaş bir toplum olmak için çağcıl değerlerin benimsenmesi, geri kalmışlıktan kurtulmak için gerçekleştirilmiştir. Ulusal bir bilinç yaratarak; ümmet toplumundan ulus toplumuna, ortaçağın

uygarlığından çağdaş uygarlığa geçmek amaçlanmıştır. Din, topluma yön veren siyasal güç olmaktan çıkarılmış, kişinin özgür inancı haline getirilmiş ve devlet yönetiminde, ortaçağ tarzı dinsel düşünce tarzından çıkılmış (Çam, 1984, 389).

Cumhuriyet Devrimleri'ni bir bütün olarak ele aldığımızda, Cumhuriyet Devrimleri ülke düzeyinde birlik ve beraberliğin sağlanmasında etkili olduğunu açık bir şekilde görmekteyiz.

Yetkin (2003, 914) de Cumhuriyet Devrimlerinin topluca değerlendirildiğinde, tümünün birlikte demokrasinin varlık kazanması amacına yöneldiğini belirtmektedir. Yazara göre, Türkiye'de gerçek demokrasinin bir türlü gelişmemesinin önemli bir nedeni de, laiklikten ödün üstüne ödün verilmiş ve verilmekte olmasıdır. Diğer taraftan, kimileri de, özgürlüklerin laiklik ilkesi ile sınırlandırılmasını, özgürlük kavramının özüne indirilmiş bir darbe gibi göstermeye kalkışmaktadırlar. Dahası, bir ülkede demokrasiden söz edebilmek için laiklik karşıtı örgütlenmelere de yasal kolaylıklar ve olanaklar öngörülmesi gerektiğini öne sürmektedirler. Oysa laik olmayan bir toplumda ne özgürlük, ne demokrasi, ne de insan hakları olanaklıdır.

Yine, Yetkin (2003, 930) Cumhuriyet Devrimlerinin hep bir arada yöneldikleri ortak amaç, ülkenin az gelişmişlik tutsaklığını kaldırarak demokrasiyi yaşama kavuşturmak olduğunu belirtmektedir.

Ecevit (1974, 56) Cumhuriyet Devrimlerinin tümünü şöyle değerlendirmektedir: Cumhuriyet Devrimleri'nin demokrasiyle bağdaşmazlık şöyle dursun, bu devrimlerin demokrasi için en sağlam temeller olduğunu, sonunda demokrasiye varılmadıkça, bu devrimler boş ve amaçsız kalırdı, amacına ulaşamamış olurdu.

Cumhuriyet Devrimlerinin tümünün gerçekleştirildiği dönemde, asırlardır ümmet kültürü ile birlikte yaşayan halkın ortak bir paydası yoktu. Cumhuriyet Devrimleri ile birlikte halka ulus olma bilinci kazandırılarak, ulus devlet ve birlikte olma duygusu çerçevesinde faşist olmayan milliyetçilik anlayışı yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu milliyetçilik anlayışının Cumhuriyet dönemindeki uygulamalarına ve o dönemin dünyadaki diğer devletlerdeki uygulamalarına baktığımız zaman bunun gerçekten hem farklılıkları ortaya çıkarıcı, hem de birleştirici bir unsur olarak kullanıldığını görürüz. Oysa ki, özellikle 1950'ler ve 1960'lardan itibaren, ulus devlet içerisinde daha az demokrasi daha çok faşizane bir yaklaşıma kayan bir

milliyetçilik anlayışının egemen olduğu görülmektedir. Bu milliyetçilik anlayışının egemen olmasında da dış etkenler, soğuk savaş, müdahaleler, etkili olmuştur. Bunlar hem Türkiye komünizme kaymasın, aynı zamanda demokrasi de olmasın anlayışının ürünleri olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra da milliyetçilik gözden düşüp, gericilik şeriatçılık ivme kazanmıştır.

Levent Köker (2002, 108-109), Kemalist/Atatürkçü ideolojinin nihai hedefinin demokratikleşme olduğu tezine katılmamaktadır. Yazara göre: İlk olarak, Kemalizm/Atatürkçülük, 1930'lardaki formülasyonu içinde, çağdaş devlete özgü demokrasiye karşı, kâh liberalizm, diyerek, kâh Batılı toplumlardaki sınıf gerçeğinin bir zorunlu sonucu olarak görüp, Türkiye toplumunun dayanışmacı yapısı içinde sınıfların olmadığı, dolayısıyla da demokrasiye gerek bulunmadığı yolundaki bir muhakeme tarzını benimseyerek olumsuz bir tavır takınmıştır. İkinci olarak, çoğu kez sadece bir iktisadi kalkınma yolu diye görülüp gösterilmek istenen devletçilik ilkesi ve anlayışı içinde, ekonomik kalkınma sürecinin yaratabileceği sınıf farklılıkları ile sınıf çatışmasının önlenmesi görevi de devlete yüklenmiştir. Dolayısıyla, Kemalizm/Atatürkçülük bakımından, Türkiye'de, gerekli ekonomik, kültürel ve hukuki dönüşümler sağlandıktan sonra bir demokratikleşme hedefinin benimsenmiş olduğu yorumu, tarihi-fikri zeminden yoksundur.

Dördüncü bölümde demokrasinin altyapısal koşullarını, beşinci ve altıncı bölümlerde de Cumhuriyet'in devraldığı ülke, toplum irdelenmiştir. Dokuzuncu bölümde ise Cumhuriyet Devrimleri ile demokrasinin altyapısal koşulları karşılaştırılmıştır. Türkiye'de Cumhuriyet Devrimlerinden önce ülkenin özelliklerine bakıp burada demokrasi kendiliğinden oluşabilir miydi? Sorusuna cevap arayalım.

Yetkin (1983, 143-145)'in özenli bir şekilde sıraladığı ülkenin ve dönemin özelliklerine bakılacak olursa;

- (1) Beslenme olanakları yetersiz,
- (2) Okuma-yazma bilmeme oranının yüksekliği, toplu hastalıklar ve çocuklarda görülen ölümlerde yüksek oran
- (3) Kaynakların iyi değerlendirilememesi.
- (4) Tarım kesiminin çok geniş olmasına karşılık, tarımsal üretimin düşüklüğü,
- (5) Kent nüfusunun toplam nüfusa oranının çok düşük olması ve orta sınıfın çok zayıf bulunması

(6) Sanayileşmenin dar bir bölgede sınırlı bir biçimde ortaya çıkmış olması ve bunun bile tamamlanmamış olması,

(7) Kişi başına düşen ulusal gelirin çok az olması,

(8) İşsizliğin yaygınlaşması, kötü iş koşulları ve gizli işsizliğin büyümesi,

(9) Ekonomik koşulların dışa bağımlı olması,

(10) Toplumsal dengesizliğin tehlikeli boyutlara ulaşması,

(11) Toplumsal ve ekonomik yapının büyük ölçüde parçalanmış olması (hem feodal, hem kapitalist yapıların bulunması),

(12) Toplumsal ve ulusal bilinçlenme düzeyinin yetersizliği

(13) Kadının farklı statüsü,

(14) Altyapı yatırımlarının gerçekleştirilememiş olması.

Yukarıdaki biçimde belirtilen siyasi, ekonomik, toplumsal özellikleri olan bir ülkede demokrasinin ortaya çıkıp, kök salabilmesi mümkün müdür? Yukarıda sıralanan maddelerden hangisi veya hangileri üçüncü bölümde belirtmiş olduğumuz demokratik toplum yapısının koşullarına uygun? Bu sorunun cevabı açıktır. Sanayi Devrimini yaşayamamış, hala Ortaçağ tipi feodal bir toplumun egemen olduğu bir yapıda demokratik düzenin kurulup işleyebilmesi mümkün değildir. Halkın uluslaşmadığı, ekonomik ve siyasi bağımsızlığın kazanılamadığı bir toplumda demokrasi kurulup işleyemez. Diğer taraftan, düşünsel anlamda, aydınlanmanın gerçekleşmediği, okuma yazma oranının son derece düşük olduğu, toplumun neredeyse tamamının birbirinden farklılaşmış olduğu bir ülkede demokrasi kurulup kök salamaz. Adı demokrasi olsa da gerçek Batı tarzı demokrasinin gereklerini yerine getiremez.

Osmanlı çağdaşlaşması sürdürülmüş olsaydı dahi Türkiye’de demokratik düzenin altyapı koşulları kurulup demokratik düzene kavuşulamazdı. Öncelikle Fransız Devriminin yaymış olduğu ulusçuluk akımları imparatorlukların idam fermanıdır. Ulus olma bilincinin olmadığı bir toplumda demokrasi kurulamazdı zaten. Osmanlı çağdaşlaşması birçok bakımdan Cumhuriyet Devrimine birikim sağlamıştır. Fakat Cumhuriyet Devrimi daha önceki bölümlerde belirtmiş olduğumuz gibi Osmanlı çağdaşlaşmasından çok farklı ve köklüdür. Cumhuriyet Devrimi bütün bir ülkeyi ele alıp, ulusal, bağımsız, laik ve demokratik bir toplum yaratmayı planlamıştır.

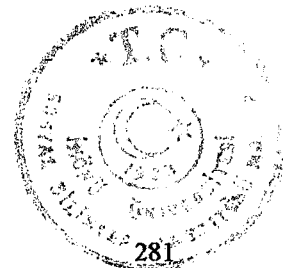
Bu konuda Emre Kongar (2005a) da aynı görüştedir: Türkiye’de Cumhuriyet Devrimi’nin gerekliliğini ve devrimin demokrasiyi doğurduğunu şöyle ifade ediyor:...bir din-tarım imparatorluğunda, demokrasinin hiçbir alt yapısının ve insanlarda vatandaşlık bilincinin oluşmadığı bir toplumda, demokrasiye geçişin kısa yolu ancak devrimdir.

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş, yukarıdan aşağı devrimlerle oldu: Yasal devrimler ve eğitim devrimi. Siyasal ve toplumsal yaşam, özellikle de kamusal alan, yasalarla laik ve demokratik bir biçimde düzenlendi ve bu düzen eğitim yoluyla insanlara aktarılmaya çalışıldı (Kongar, 2005b).

Işıklı (2001, 45)’nın Hasan Rıza Soyak’tan aktardığı gibi, Mustafa Kemal, yaşamının son dönemlerinde Recep Peker tarafından hazırlanan, rejimin faşist modelde yeniden yapılanması doğrultusundaki program önerisini son derece şiddetli bir tepki göstererek reddetmiştir. Bu olay karşısında Mustafa Kemal’in söyledikleri gerçekten düşündürücüdür:

“Görülüyor ki varmak istediğimiz hedef, henüz en yakın arkadaşlar tarafından bile zerre kadar anlaşılmış değildir.... biz öyle bir idare, öyle bir rejim istiyoruz ki; bu memlekette bir gün –eğer dünyada hükümdarlık aleyhinde gittikçe artan kuvvetli cereyan muvacehesinde kalanlar varsa- Padişahlığa taraflar olanlar dahi fırka kurabilsinler....”

Bu sözler Cumhuriyet Devriminin nihai sonucunun demokrasiye ulaşmak olduğunu çok açık bir biçimde göstermektedir. Cumhuriyet Devrimi her devrim gibi kendisinden önceki rejimi ortadan kaldırmıştır. Onun yerine kendi sistemini koymuştur. Fakat demokrasinin altyapısal koşulları olan Cumhuriyet Devrimleri gerçekleştirildikten sonra, altyapı oluşup demokrasi kurumları yerleştikten sonra devrimin karşısı da mevcut siyasal rejim içerisinde sistemi ortadan kaldırmadan çağdaş demokrasinin bir kurumu olan siyasal parti kurarak temsil edilebilecektir. İşte gerçek demokrasi budur.

12. CUMHURİYET’İN 82. YILINDA TÜRKİYE’DE DEMOKRASİ VE GELECEK İÇİN ÖNERİLER

Türkiye’de çok partili, katılımcı demokrasi, altyapısı Cumhuriyet Devrimleri ile hazırlanan bir siyasal sistemin üzerinde oluşturulmuştur.

Atatürk ülkede çok partili siyasal yaşamın olmasını çok istemiştir. Bunun için döneminde iki deneme de yapılmıştır. Fakat bunlarda başarısız olunmuştur. Bu dönemde siyasi muhalefet bastırılmış, ama demokrasi kurumları oluşturulmuştur (Mango, 2005, 32). Münici Kapani de (1993, 110-111) Cumhuriyet Devrimlerinin gerçekleştirildiği dönemi “demokrasiye hazırlık dönemi” olarak nitelendirmektedir.

12.1. Türkiye’nin Demokrasi Tarihi

Önce 1924’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası daha sonra da 1930’da Ali Fethi Okyar’ın kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası, daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi demokrasi için uygun ikliminin tam olarak gelişmediği bir ülkede yaşayamamışlardır. Bu dönemde çok partili demokrasiye geçiş çalışması bir daha yaşanmamıştır. Bu dönemde çok partili demokratik yaşama geçilememekle birlikte, demokrasinin bir ülkenin temel yönetim biçimi olmasını sağlayan, demokrasi meyvesinin gelişmesi için uygun iklimi hazırlayan Cumhuriyet Devrimleri gerçekleştirilmiştir. Demokrasi sadece seçimler yoluyla iktidarın el değiştirmesi değildir. Demokrasi temel hak ve özgürlüklerin korunduğu güvence sistemidir. Demokrasi iktidara gelen siyasi partinin demokrasiyi yok ettiği bir düzen değildir. Tüm bunlar demokrasi kültürü ile ilgilidir.

Demokrasi ve demokrasi kültürü, bir ülkede, bir toplumda bir anda ortaya çıkıp gelişemez. Demokrasinin vatanı olan Batı’da bile demokratik yönetimlerin kurulması çok uzun zaman almıştır. Toplumlar, zamanla demokrasiye doğru yönelmişlerdir. Bir ülkede, bir toplumda demokrasinin yaşaması için ona uygun iklim gerekir. Batı’da bu uygun iklimin kalıcı olması asırlar sürmüş, kolay da olmamış, bu yolda kanlı savaşlar yaşanmıştır. Demokrasilerin çağı başlamışken 20. yüzyılda demokrasilerden kopuş, faşist, totaliter yönetimlere geçişler yaşanmıştır. Çağdaş demokrasilerde geriye dönüşler oldukça yoğun yaşanmıştır. Bu bakımdan demokrasiye uygun, demokrasinin yaşaması için gerekli iklimi olmayan bir ülkede, Cumhuriyet Devrimleri demokrasi ikliminin hazırlayıcısı olmuşlardır.

Batılı ülkelerin en az üç yüz yıla yaydıkları ve kademe kademe çözdükleri sorunların başlıcaları şöyle sıralanabilir: Feodal parçalılıktan uluslaşmaya ve ulusal devlete, Ortaçağ ekonomilerinden ilk sermaye birikimine ve kapitalizme, merkezi mutlak monarşilerden meşruti monarşilere ya da cumhuriyetlere, teokratik ya da yarı teokratik sistemlerden laik ya da seküler sistemlere, sınırlı oy demokrasisinden genel oy demokrasisine, klasik-liberal demokrasiden sosyal demokrasiye ve sosyal haklar sistemine, klasik adalet anlayışından sosyal adalet anlayışına, köylülükten kentliliğe geçiş vb. (Tanör,1997, 3). Batı’da bu değişikliklerin gerçekleşmesi yüzyıllar almıştır. Batı’da bu değişimler yaşanırken, Osmanlı İmparatorluğu’nda bu değişimler yaşanmamıştır. 1900’lü yıllarda Osmanlı İmparatorluğu Ortaçağ görüntüsünden sıyrılamamıştı ve Anadolu’da Ortaçağ tarzı üretim ilişkileri henüz devam etmekteydi.

Atatürk, gerçekleştirmiş olduğu Cumhuriyet Devrimleri ile geleceğin demokratik sistemini kuruyordu. Bunu 1933’te şöyle ifade etmiştir (Afetinan, 1971, 35): “Cumhuriyet rejimi demek demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz cumhuriyeti kurduk, o on yaşını doldururken demokrasinin icaplarını sırası geldikçe tatbikata koymalıdır. Kadın haklarını tanımak da bunun bir icabı olacaktır. Müsterih olunuz. Bu bakımdan Mustafa Kemal baskıcı ve diktacı bir siyasal sistem kurmayı değil, geleceğin demokrasisini ve o demokrasinin altyapı koşullarını oluşturmaya çalışıyordu. Bu sözlerinde de zamanla demokrasinin tüm gereklerinin yerine getirileceğini belirtiyor. Mustafa Kemal, Cumhuriyet rejiminden demokrasiyi de ayırmıyor. Cumhuriyet ve demokrasiyi birlikte kullanıyor. Ayrıca burada dikkati çeken bir noktada daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi demokrasinin olmazsa olmaz gerekleri vardır. Mustafa Kemal, bu gerekleri de görmezden gelmiyor. Fakat demokrasinin bir altyapısı olmadan gerçek demokrasinin kurulup yaşayamayacağını da çok iyi biliyor.

Türkiye’de demokrasinin daha çağdaş ve ileri bir yapıya kavuşacağını işaretleri İkinci Dünya Savaşı bitmeden verilmeye başlamıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1944 tarihinde TBMM’de yaptığı açılış konuşmasında, Türk siyasal sisteminin demokratik, parlamenter niteliğini kuvvetle vurgulamıştır. 19 Mayıs 1945’te bu amaçla devletin bazı önemli kararlar alacağını belirtmiştir. Aynı yıl Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Mecliste görüşülürken Celal Bayar’ın öncülüğünde

bazı milletvekilleri muhalefet grubu olarak ortaya çıkmışlardır. 7 Haziran'da Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü [Dörtlü Takrir], Meclise bir önerge sunarak Anayasanın tam olarak uygulanmasını ve demokrasinin güçlendirilmesini istemişlerdir (Öymen, 2003, 384).

Sonuçta, Celal Bayar ve arkadaşları 1946 yılında Demokrat Partiyi kurmuşlardır. 1946 yılında yapılan erken seçimin şaibeli sonucunda, Cumhuriyet Halk Partisi 395, Demokrat Parti 66 bağımsızlar 8 milletvekilliği kazanmışlardır. Seçim sonuçlarına itiraz eden Demokrat Parti, yeni bir seçim kanunu hazırlanmasını istemiştir. Sonuçta yeni bir seçim kanunu hazırlanmış ve Cumhurbaşkanı İnönü de iktidar partisinin seçimlerde tarafsız kalacağına dair söz vermiştir. 1950 yılında yapılan genel seçimler yargıç kontrolü altında, gizli oy, açık sayım şeklinde yapılmıştır. Seçimi Demokrat Parti büyük bir çoğunlukla kazanmıştır (Saray, 1999, 80-82). Seçim sisteminin etkisiyle Demokrat Parti aldığı oy oranıyla orantısız olarak çok büyük çoğunlukla iktidara gelmiştir. 1954 ve 1957 yıllarında yapılan genel seçimleri de Demokrat Parti kazanmıştır. Fakat ülkede siyasi, sosyal ve ekonomik istikrarsızlık baş göstermiştir. Bu dönemde Cumhuriyet Devrimlerinden tavizler verilmiştir. Fakat ilk tavizler Cumhuriyet Halk Partisi tarafından 1945'ten sonra verilmeye başlanmıştır. Toplumun henüz feodal kültürü aşamamış, dinsel bağlarını kıramamış kesiminden oy alabilmek uğruna tavizler verilmeye başlanmıştır. Daha sonra iktidara gelen Demokrat Parti de Cumhuriyet Devrimlerinden taviz vererek oylarını artırma yolunu seçmişlerdir. Aslında Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti Cumhuriyet Devrimlerinin niteliği olan toplumu çağdaşlaştırmak, eğitmek, ileri götürmek gibi amaçların aksine feodal bağların esiri olmuşlardır. Onlar topluma uymuşlardır.

Sina Akşin (1998, 109), cesur bir biçimde demokrasiye de inanan bir bilim adamı olarak, Türkiye'de çok partili dizgeye geçiş konusunda erken davranıldığını belirtmektedir. Bu düşünce gerçekten üzerinde durulup düşünülmesi gereken bir düşüncedir. Akşin, bir on yıl sonra çok partili dizgeye geçilmesinin daha yararlı olacağını düşünmektedir. Şöyle açıklamaktadır: O sırada Köy Enstitülerinden on binlerce öğretmen köylere dağılmış ve oraları bir ölçüde etkilemiş olacaktı. Yüzlerce Halkevi ve binlerce halkodası, diğer kurumlar Türk halkını Ortaçağdan biraz daha uzaklaştırmış olacaktı. 1950 değil de 1960'ta Demokrat Partinin iktidara gelmesi çok

daha farklı bir ortamda gelişecekti. Aksin, Cumhuriyet Devriminin kökleşemediği, kırsal kesime ulaşamadığı bir ülkede çok partili dizgeyi getirmek bir maceraydı demektir. Bu düşünce gerçekten önemli ve tartışılması, düşünülmesi gereken bir düşüncedir. Dönemin dış ve iç konjonktürü iyice değerlendirilerek, alternatifler ortaya konularak neler olabileceği konusunda irdeleme yapılabilir. Fakat bu konu başka bir çalışmanın konusu olabilir.

27 Mayıs 1960'ta ordu yönetime el koymuştur. Dönemin başbakanı ve iki bakanı idam edilmiştir. Türkiye'de demokrasi süreci darbe almıştır. Fakat Demokrat Parti yöneticilerinin on yıllık iktidarları sonucunda izlediği bazı politikalar, Türkiye'de Cumhuriyet Devrimleri sayesinde oluşturulan demokrasi iklimini tehdit eder, hatta yok eder bir duruma ulaşmıştır. 1960 İhtilali sonucunda, ortaya son derece demokratik bir anayasa çıkmıştır. Bu anayasa döneminin çok ilerisinde demokratik ilkeler içermiştir. 1961 Anayasası öylesine demokratiktir ki 2000'li yıllarda Türkiye Avrupa Birliği'ne girebilmek için çıkardığı uyum paketleri ve Avrupa Birliği'nin öngördüğü anayasa ilkeleri 1960 Anayasası ile hemen hemen paraleldir. Zaten dış konjonktür bir tarafa bırakılırsa; Avrupa Birliği, ülkenin başbakanı ve iki bakanının idam edildiği bir ülke ile 1963 yılında Ankara Antlaşması'nı imzalayarak Türkiye'ye üyelik konusunda önemli bir kapıyı açmıştır. Bütün bunlara karşın 1960 İhtilali savunulacak gibi değildir. Fakat demokrasilerde geriye gidişler her zaman olmuştur. Ancak 1961 Anayasası Türkiye'de demokrasinin gelişmesi yönünde önemli bir yapı taşı olmuştur. Türkiye'de henüz demokrasinin tam olarak işlediği uygun iklim sağlanamamıştır. Demokrasi çoğunluk ilkesine dayanır, fakat çoğunluğun azınlığı yok etme hak ve özgürlüğü de yoktur. Demokrat Parti, 1960 İhtilaline uzanan süreçte "Halk ne eylerse güzel eyler" ilkesine sarılmıştır. Demokrasinin de mutlaka kendini koruma mekanizmaları gelişmiş olmalıdır. Bu mekanizma ordu da değildir. Bu mekanizma yurttaş eğitimidir, yurttaşlık kurumunun tam olarak yaşama geçirilmesi, tebâ, uyruk olmaktan çıkmaktır. Halk kitlelerinin eğitilip haklarını savunmalarının sağlanmasıdır. Sivil toplum alanının oluşturulmasıdır.

1950-1960 döneminde Cumhuriyet'in ilk yıllarının aksine bağımsız bir ekonomi politikası izlemek yerine dışarıya karşı gittikçe bağımlılaşan, ülkenin gereksinim ve kaynaklarına aykırı ekonomi politikaları izlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun acı tecrübeleri çabuk unutulmuştur.

1961’de yapılan genel seçimler sonucunda İsmet İnönü başkanlığında koalisyon hükümetleri yaşanmıştır. 1965’te yapılan genel seçimleri Demokrat Parti’nin mirasçısı kabul edilen Adalet Partisi, oyların büyük çoğunluğunu alarak tek başına iktidara gelmiştir. Süleyman Demirel başkanlığa oturmuştur. Adalet Partisi, 1968 seçimlerini de kazanarak yeniden hükümeti kurmuştur. 12 Mart 1971’de Türk ordusu muhtıra vererek, Demirel hükümeti istifa etmiştir. Bu muhtıra ile 1961 Anayasasının birçok maddesi değiştirilmiş, bazı temel hak ve özgürlüklere sınırlamalar getirilmiştir. 1973 yılında yapılan seçimlerin galibi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) olmuş fakat kendisini tek başına hükümet kuracak milletvekili sayısına ulaşamamıştır. CHP, kendisini dinsel öğelere dayayan Milli Selamet Partisi ile hükümet kurmuştur. 1977 yılında yapılan seçimlerde Demokrat Parti, Milli Selamet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ile hükümet kurmuştur. 1970-1980 döneminde Türkiye’de iç karışıklıklar artarak devam etmiştir. Ülkenin bir iç savaşa doğru sürüklenmesi, siyasetçilerin çözümsüzlüğü seçimleri nedenleriyle Türk Silahlı Kuvvetleri bir kez daha 12 Eylül 1980’de yönetime el koymuştur. 1961 Anayasası yürürlükten kaldırılarak ona göre temel hak ve özgürlüklerin oldukça sınırlanmış olduğu 1982 Anayasası hazırlanmıştır. Bu dönemde siyasal partiler de kapatılmıştır. Yeni partiler kurulmuştur. 1983 ve 1987 yıllarında Turgut Özal’ın liderliğinde Anavatan Partisi kazanmıştır. Kapatılan siyasal partiler ve yasaklanan siyasal parti liderleri yeniden siyasete dönmüşlerdir. 1991 seçimlerinden Doğru Yol Partisi (DYP), Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) koalisyonu çıkmıştır. 1995 seçimlerinde de hiçbir parti tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğa erişememiştir. Önce Anavatan Partisi ile Doğru Yol Partisi arasında ANAYOL hükümeti kurulmuş fakat kısa sürede bozulmuştur. Daha sonra Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi (DYP) arasında yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Refah Partisi’nin Cumhuriyet Devrimlerine karşı saldırıları üzerine sivil toplum ve devletin kurumları bu saldırıları durdurmak için mücadele etmişlerdir. “28 Şubat Kararları” olarak bilinen 28 Şubat 1997’deki Milli Güvenlik Kurulu’nda bir dizi karar alınmıştır. Bunlardan en önemlileri irtica tehdidi ve sekiz yıllık kesintisiz eğitimidir. Bu aslında 3 Mart 1924 Eğitim Birliği Yasasının bir devamıdır. Toplumda artan gerilim üzerine başkanlığın iktidar ortağı DYP’ye geçmesi umuduyla, başbakan Necmettin Erbakan istifa etmiştir. Cumhurbaşkanı ise Anavatan Partisi (ANAP) Genel Başkanı

Mesut Yılmaz'a hükümeti kurma görevini vermiştir. ANAP, Demokratik Sol Parti (DSP) ve Demokrat Türkiye Partisi (DTP) arasında yeni hükümet kurulmuştur. Bu hükümetin bir gensoru ile düşürülmesi ile de Bülent Ecevit başbakanlığında azınlık hükümeti kurulmuştur. 1999 seçimlerinden sonra DSP, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet döneminde Avrupa Birliği'ne (AB) Uyum Yasaları adı altında bir dizi, yasa çıkartılmıştır. 3 Kasım 2002 yılında yapılan seçimlerde seçim barajını iki parti aşmıştır: Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve bir önceki seçimde parlamento dışında kalan Cumhuriyet Halk Partisi. AKP tek başına yeterli sandalye sayısına ulaşarak hükümeti kurmuştur.

12.2. Türkiye'nin Çağdaş Dünyadaki Yeri Açısından Cumhuriyet Devrimleri

Türkiye, Avrupa Birliği (AB) üyeliği için çalışmalarını sürdürmektedir. Türkiye, AB tarafından yeteri kadar demokratik olmadığı yönünde eleştirilmektedir. Türk demokrasisinin gelişmiş ülke demokrasilerinde de olabileceği gibi sorunları olabilir. Bunlar çeşitli yasal düzenlemeler yapılarak ortadan kaldırılabilir. Bu yüzden ki AB'ye girebilmek için gerekli olan Kopenhag Kriterleri'ne uyum sağlayabilmek için bir dizi anayasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Yasaları yapmak aslında çok zor bir iş değildir. Meclis oldukça yoğun çalışarak, istendiği kadar yasayı bir anda çıkartabilir. Fakat bu yasalar uygun zemin bulamadan uygulanamaz.

Türkiye AB'den laik, çağdaş, demokrasiye yönelebilmüş bir altyapısı olduğu için müzakere tarihi alabilmiştir. Türkiye için koşullar olumlu gelişseydi daha önceden Yunanistan'ın üye olduğu dönemlerde AB'ye üye olabilirdi. Türkiye AB'ye girecekse bu laik, çağdaş, demokratik hedeflere yönelmiş Cumhuriyet Devrimleri sayesinde gerçekleşecektir.

Bir İran, bir Cezayir, bir Suriye, coğrafi konumları bir kenara bırakıldığında, Avrupa Birliği'ne girmek isteseler, Avrupa Birliği'nin onlara ne cevap vereceği açıktır. Aslında bu ülkeler Avrupa Birliği'ne adaylık başvurusu dahi yapamayacak durumdadırlar. Türkiye seksen yıl önce kendisine hedef olarak "müasır medeniyeti" koymuştur. Avrupa'nın çağdaş, yönünü kendisine rehber seçmiştir. Nüfusunun tamamına yakını Müslüman olup çağdaş, laik, demokratik devlet yapısını

seçmiş bir başka ülke yoktur. Türkiye, Cumhuriyet Devrimleri ile laik temeller üzerinde çağdaş bir demokrasi kurabilmiştir.

Türkiye ekonomik, toplumsal yönden Cumhuriyet Devrimlerinin gerçekleştirildiği döneme göre önemli gelişme göstermiştir. Bunun birkaç göstergesi şöyledir: 2000 yılında 15 yaş üstü erkeklerde okuryazarlık oranı %93,5'e yükselirken, kadınlarda bu oran henüz %76,5'tir (Mango, 2005, 173). Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) 2003 yılında 3.383 dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam okur-yazarlık oranı 2003 yılı verilerine göre %88,3, bu oran erkeklerde %95,7 kadınlarda %81,1'dir (Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002).

Son olarak, Türkiye'nin demokratik düzeninin altyapısını oluşturan Cumhuriyet Devrimleri'ne yönelik yapılan temelsiz, bilimsel içeriği olmayan eleştirilerden biri, Türkiye'nin yeteri kadar demokratikleşmemesindeki neden olarak Cumhuriyet Devrimlerini gören düşüncedir. Bu araştırmanın ilgili bölümleri incelendiğinde görülecektir ki Cumhuriyet Devrimleri Türkiye'de demokratik bir düzenin altyapısını oluşturmuştur. Cumhuriyet Devrimleri ile uluslaşma sağlanmış, ümmet toplumundan, yurttaşlık kurumuna geçiş yapılmış, ekonomik kalkınma başlatılmıştır. Cumhuriyet Devrimleri gerçekleştirilmemiş olmasaydı bugün beğenilmeyen demokrasiye de ulaşamayacaktı. Üstelik Cumhuriyet Devrimlerinden geri adımlar atılmamış olsaydı ve Cumhuriyet Devrimleri tam anlamıyla uygulanmış olsaydı. Bugünkü demokrasi düzeyinden daha yüksek bir düzeye de ulaşılabilirdi. Sonuç olarak Cumhuriyet Devrimleri Türkiye'nin yüzünü Batı'ya, çağdaş, demokrasiye çevirmesini sağlamıştır.

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

Dördüncü Kesim, bir bölümden oluşmaktadır. Bu bölümde de bulgular, öneriler ve sonuç yer almıştır.

13. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ

Bu Bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgular ve bunlara ilişkin öneriler sunulmuş ve çalışmanın genel değerlendirmesi yapılmıştır.

13.1.Bulgular

Bu çalışma sırasında şu bulgulara ulaşılmıştır:

Bulgu.1: Cumhuriyet Devrimlerinin gerçekleştirildiği dönemde, henüz daha demokrasinin adı geçmezken, demokrasinin altyapısı oluşturulmuştur.

Bulgu.2: Demokrasinin altyapı koşulları kurumsallaşmamışsa demokrasinin ana aktörleri olan siyasi partiler, dolayısıyla siyasal iktidarlar demokrasiyi ortadan kaldıracaklardır. Demokrasinin işleyişini sağlayan kurumlar; çok partili siyasal yaşam, sivil toplum alanının genişliği, düzenli, serbest seçimler; bu altyapının üzerine inşa edilmiştir. Demokrasiyi bir binaya benzetecek olsaydık, Cumhuriyet Devrimleri binanın temellerini oluştururdu. Temel atılmadan çok partili siyasal yaşam diyebileceğimiz binanın teferruatını yapmak binanın çökmesine ya da hiç yapılamamasına neden olurdu.

Bulgu.3: Türkiye’de yaşanan demokrasiye ilişkin sorunlardan biri toplumun tüm kesimlerinin aynı hızda gelişmemesinden kaynaklanmaktadır. Cumhuriyetin kuruluş döneminde, Türkiye’de bölgeler ve toplumsal kesimler arasında adil, kalkınmanın koşulları yoktur.

Bulgu.4: Türkiye Cumhuriyeti, demokrasisini kendisi hazırlamıştır. Yani dışarıdan demokratikleşme yönünde bir baskı görmeden, gelecekte oluşacak demokrasisi için uygun altyapıyı kendisi hazırlamıştır. Daha önce de işaret edildiği

gibi dışarıya karşı bağımlı olan ülkelerde gerçek anlamda demokrasinin kurulması, kök salıp işleyebilmesi olanaksızdır.

Bulgu.5: “CUMHURİYET DEVRİMLERİ’NİN GERÇEKLEŞTİRİLDİĞİ DÖNEMDE DÜNYA ÜLKELERİ DEMOKRASİNİN NERESİNDEYDİ?” başlıklı yedinci bölümde görülmüştür ki Türkiye bugünün çağdaş demokratik ülkeleri olarak saydığımız birçok dünya ülkesinden demokrasinin düzeyi bakımından geri düzeyde değil hatta çoğundan da ileri bir durumdadır. Bugünkü duruma baktığımızda ise ortaya bambaşka bir durum çıkmıştır. Demokrasi düzeyi bakımından Türkiye’nin çok çok altında bulunan birçok ülke Türkiye’yi yakalayıp geride bırakmıştır. Dahası onlara göre, Türkiye demokratik olmayan, insan hakları ihlallerinin bulunduğu bir ülke konumundadır. Cumhuriyet Devrimleri’nin öngördüğü demokrasi hedefine Türkiye’de tam anlamıyla ulaşamamıştır. Demokrasimizin çok iyi işlemediği, aksayan yönlerinin de bulunduğu bir gerçektir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Türkiye’de Cumhuriyet Devrimleri gerçekleştirilmemiş olsaydı bugün her ne kadar beğenmediğimiz demokratik düzene de ulaşamayacaktık.

Bulgu.6: Türkiye “Batı”nın emperyalizmini yenerek “Batılılaşmıştır”. 2000’li yıllarda tartışması yapılan “Türkiye Avrupalı mıdır?” tartışmasını 1930’larda Mussolini net bir biçimde açıklığa kavuşturmuştur. Fakat Türkiye’yi Avrupalılar, Avrupalı yapmamışlardır. Türkiye’yi Avrupalı yapan Mustafa Kemal ve eseri olan Cumhuriyet Devrimleridir. 2000’li yıllara göre son derece geri kalmış bir tarım ülkesi olan 1930’ların Türkiye’si, 1930’larda Avrupa ülkesi iken 2000’lerde Avrupalı olup olmadığı tartışma konusudur. 1930’ların Türkiye’si çağdaş, laik, Avrupa’nın düşünce yapısını benimseme yolunda ilerlemiştir.

Bulgu.7: Türkiye’de Cumhuriyet Devrimleri ile oluşturulan demokrasi altyapısı, siyasal iktidarlar tarafından iyi kullanılamamıştır.

Bulgu.8: Türkiye’de çok iyi işleyen bir demokrasinin olmamasının temel nedeni, kimi kesimlerin ileri sürdüğü gibi Cumhuriyet Devrimleri değil, aksine

Cumhuriyet Devrimlerinin uygulanamayışı ve üzerine yeni çağdaşlaşma hareketlerinin konamamasıdır.

Bulgu.9: Türkiye’de daha iyi işleyen bir demokrasinin oluşabilmesi için “demokrasi adına” Cumhuriyet Devrimleri’ne saldırmak, onları ortadan kaldırmaya çalışmak demokrasiye de karşı olmak demektir.

Bulgu.10: Cumhuriyet Devrimleri, ülkenin sanayileşmesini, bu sanayileşmenin de ülkenin geneline eşit ve dengeli bir biçimde yayılmasını amaçlamıştır. Sanayi tesislerinin kuruluş yeri bakımından da iktisadi açıdan daha uygun bölgeler yerine sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak ülkenin gelişmemiş bölgeleri, seçilmiştir. Sanayi tesisleri ülke geneline eşit bir biçimde dağıtılmaya çalışılmıştır.

Bulgu.11: Cumhuriyet Devrimleri, eğitim olanaklarından toplumun tüm kesimlerinin eşit bir biçimde yararlanabilmesi için, eğitim kurumlarını, bölgeler arasında dengeli ve eşit bir biçimde dağıtmıştır.

13.2.Öneriler

Çalışma sırasında ulaşılan bulgulara karşılık şu öneriler geliştirilmiştir:

Öneri.1: Cumhuriyet Devrimlerinin yöneldiği hedef demokrasidir. Cumhuriyet döneminde demokrasinin olmadığı yönünde eleştirilere karşı bu dönemde gerçek anlamda demokrasinin kurulduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında demokrasinin adı geçmemektedir. Fakat demokrasi hedefine ilişkin kurumlar oluşturulmuştur. Demokrasi, adı geçmeden oluşturulmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet Devrimleri, kendi zamanı ve koşulları içinde değerlendirilirse, hem daha iyi anlaşılacak hem de devrimler yoluyla oluşturulan altyapıdan daha etkin biçimde yararlanılabilecektir.

Öneri.2: Türkiye’de Batı’da olduğu gibi uzun bir geçmişe sahip gelişmiş bir demokrasi kültürü yoktur. Demokrasi kültürünün oluşumunu sağlayan demokratik birikim olmadığından Türkiye’de bazı dönemlerde siyasal yaşamda demokratik toplum düzenine aykırı olan uygulamalar, siyasal partiler tarafından

gerçekleştirilmiştir. “Türkiye’nin Demokrasi Tarihi” (12.1) başlıklı bölümde de görüldüğü gibi, iktidara gelen siyasi partiler demokrasi adına demokrasiyi yok etme özgürlüğünü, gücünü kendilerinde hissetmişlerdir. Çağdaş demokrasilerde, azınlığın özgürlüğünü yok etmek bulunmamaktadır. Siyasi partilerin demokrasiyi yok etme hakkı bulunmadığından, siyasi partiler tüm yurttaşlara karşı eşit ve tarafsız bir biçimde hizmet etmelidirler. Azınlıkta kalanların temel hak ve özgürlükleri yok edilmemelidir. Demokrasinin gelişmesini sağlamak için toplumsal uzlaş kültürünü siyasal ve toplumsal yaşamda egemen kılmak gereklidir

Öneri.3: Cumhuriyetin kuruluş döneminde sağlanan, bölgeler ve toplumsal kesimler arasındaki hakça (adil) kalkınma koşulları, Cumhuriyet’in seksen ikinci yılında da olması gereken demokratik düzenin gereğidir. Cumhuriyet döneminde toplum kesimlerinin eşit ölçüde kalkınmasına verilen önem sürdürülmelidir. Ekonomik kalkınma ülke genelinde dengeli bir biçimde sürdürülmelidir. Adil gelir dağılımı, adil eğitim olanakları sağlanmalıdır. Kurumları oluşmuş, iyi işlemesi istenen bir demokraside toplumun tüm kesimlerinin adil bir biçimde kalkınmasına önem verilmelidir. Toplum kesimleri ve bölgeler arasında adil olmayan kalkınma koşullarının sürdürülmesi demokrasiye darbe vuracaktır. Geri kalmış bölgelerde ve kesimlerde toplumsal hoşnutsuzluklar, karışıklıklar ortaya çıkacak sonuçta demokrasi zarar görecektir. Geri kalan bölgelerdeki bireyler demokrasiye ve demokratik kültüre karşı olumsuz tutumlar takınacaklardır. Bunun sonucunda toplumda anarşinin ortaya çıkması muhtemel olacaktır.

Öneri.4: Bir ülkede gerçek anlamda demokrasinin kurulup işleyebilmesi için o ülkenin dışta ve içte siyasal ve ekonomik bakımdan bağımsız olması gerekir. Amerika Birleşik Devletleri’nin Genişletilmiş Ortadoğu Projesi (GOP) kapsamında bölge ülkelerini demokratikleştiremeyeceği bu bağlamda açıkça ortadır. Uluslararası siyasal şartlar demokrasiye geçiş için kolaylaştırıcı etki yaratabilir. Ancak demokrasinin kurulmasını sağlayamaz. Örneğin Türkiye’de çok partili siyasal dizgeye geçiş İkinci Dünya Savaşı’nın sonrasında mümkün olmuştur. Türkiye’de koşulları 1920’den beri hazırlanmış olan çok partili demokratik siyasal dizge uluslararası konjonktürün etkisiyle İkinci Dünya Savaşının sonunda uygulanmaya

başlanmıştır. Türkiye'nin çok partili demokrasiye geçişi uluslararası konjonktür sayesinde olmamıştır. Altyapısı hazırlanan, kurumları oluşturulan siyasal sistemi, dış konjonktür sadece erkene almıştır. Aynı uluslararası konjonktür neden başka bir İslam ülkesini veya Ortadoğu ülkesini etkilememiştir? Eğer Türkiye'de 1945 sonrası dönemde dış konjonktür sayesinde demokrasiye geçildiği yönündeki savı kabul edecek olursak bu ülkelerin de çok partili siyasal dizgeye geçişleri gerekirdi. Ancak dış konjonktür bu ülkeleri etkilememiştir. Bu sav doğru değildir. Türkiye'de 1920'lerden itibaren gerçekleştirilmiş olan Cumhuriyet Devrimleri ile demokrasiye geçiş için uygun altyapı oluşturulmuştur. Uluslararası siyasi konjonktür sadece çabuklaştırmıştır.

Ortadoğu ülkeleri ile ilgili bir başka değerlendirme de şöyle yapılabilir: 1945'lerde henüz Batı Avrupa ülkelerinin sömürgesi olmaktan kurtulamamış birçok Ortadoğu ülkesi bulunmaktadır. Bu ülkeler Batı işgali ve yönetimi altında bulunmaktadırlar. Bir anlamda Batı'ya da daha yakındırlar. Bu yakın oluşa karşın neden demokrasiye geçilememiştir? Çünkü bu ülkeler bağımsızlıklarını henüz kazanamamışlar, kazanmış olanlar da uluslaşma sürecini, aydınlanma sürecini yaşamamışlardır. Henüz feodal tarım ekonomisinden, sanayileşme sürecine geçilememiştir. Demokrasinin kurulup kök salması için gerekli olan birkaç koşuldan hiçbirini sağlayamamış olan bu ülkelerde demokrasi de kurulup kök salamazdı.

Günümüzün dünyasına gelecek olursak, Ortadoğu ülkelerinde demokrasinin kurulmasını, kök salabilmesini Batı ülkeleri tavsiye etmektedir. Ancak demokrasi için hiçbir altyapısal koşulun olmadığı bir ülkede demokrasi kurulamaz. Demokrasinin kurulduğu iddia edilse de o demokrasi gelişmiş Batı ülkelerinin çıkarlarına hizmet eder. Demokrasi için asgari siyasi ve ekonomik bağımsızlık şarttır. Siyasi ve ekonomik bağımsızlık elde edilmeden demokrasi kurulamayacaktır. Uluslaşma, aydınlanma, ekonomik kalkınma, okuma-yazma oranının yükseltilmesi gibi demokrasinin altyapısal koşulları sağlanamadan, dış dayatmalarla demokrasiye geçiş mümkün değildir. Demokratik olmayan geri kalmış ülkeler ancak, demokrasinin altyapı koşullarını takip ederek kendi ulusal dinamikleri ile demokrasiye geçmelidir.

Öneri.5: Türkiye’de Cumhuriyet Devrimleri ile oluşturulan demokratik altyapı devlet yöneticileri tarafından iyi kullanılmalıdır. Türkiye’de demokrasinin daha iyi işleyebilmesi için Cumhuriyet Devrimlerini siyasal yaşama ve toplum yaşamına içselleştirerek demokrasinin gelişmesi sağlanmalıdır. Cumhuriyet Devrimlerinin içermiş olduğu “devrimcilik” ilkesi ile sürekli gelişme ve kalkınma sağlanmalıdır.

Öneri.6: Türkiye’nin Avrupalı olduğu açıktır. Türkiye, Cumhuriyet Devrimleri ile birlikte demokrasinin gerektirdiği tüm kurumları oluşturarak yirmi birinci yüzyıla ulaşmıştır. Türkiye’nin sorunu temelde Avrupalı olmak değildir. Bu daha önceden açıkça ortaya konmuştur. Bu tür yakıştırmalar, uluslararası siyasi, ekonomik yapının ortaya çıkardığı zoraki değerlendirmelerdir. Türkiye 1930’larda ya da 1960’larda Avrupa ülkesiyken 2000’lerde başka bir kıtaya mı taşınmıştır? Türkiye’nin bu tür sıkıştırmalardan kurtarılmasının yolu yine Cumhuriyet Devrimlerinden geçmektedir. Cumhuriyet Devrimleri’ni sahiplenerek, çağdaş, laik, demokratik bir düzenin gereklerini yerine getirerek bu tür sorunlardan kurtulabilmek mümkün olur. Siyasal ve ekonomik bakımdan güçlü bir yapıya sahip olunarak, uluslararası düzeydeki bu tür sorunlar aşılabılır.

Öneri.7: Türkiye’de demokrasi için gerekli temeller Cumhuriyet Devrimleri ile atılmıştır. Bu temeller üzerine demokrasi kurulmalıdır. Çünkü demokrasi geleneği olmayan, Ortaçağ tarzı bir toplum ve devlet yapısından henüz çıkamamış bir ülkede Cumhuriyet Devrimleri demokrasinin kurulmasını sağlayan koşulları sağlamıştır. İyi işleyen bir demokrasi bu temeller çerçevesinde oluşturulmalıdır. Bu temellerin dışına çıkarak farklı oluşumlar gerçekleştirmek demokrasinin özüne zarar verecektir.

Öneri. 8: Daha önce belirtildiği gibi, Cumhuriyet Devrimleri demokrasinin altyapı koşullarını oluşturan kurumlardır. Cumhuriyet Devrimleri sayesinde altyapısı hazırlanan demokrasinin, bazı yasal değişiklikler veya bazı kurumsal yapıdaki değişikliklerle tamamen iyi işlemesi sağlanabilir. Fakat temelde demokrasinin kurulması birkaç yasanın değiştirilmesi ile gerçekleştirilecek bir sistem değildir. Demokrasi bir siyasal kültür işidir.

Öneri.9: Demokrasinin ortaya çıkabilmesi için ne gibi tarihsel, siyasal, ekonomik ve toplumsal birikimlerin gerekli olduğunu bilmek, Cumhuriyet Devrimlerinin de demokrasiye ilişkin nihai amacını ortaya koyar. Cumhuriyet Devrimleri, demokrasinin evrimleşerek ortaya çıkabilmesi için zorunlu olan, tarihsel, siyasal, ekonomik ve toplumsal birikimlerin oluşmadığı bir ülkede, demokrasinin oluşabilmesi için gerekli olan altyapı ortamını oluşturarak, demokratik bir siyasal sistemin gereği olan kurumları oluşturmuştur. Bu kurumlar üzerine demokrasi inşa edilmiştir.

Demokrasi düşüncesi bildiğimiz gibi Batı'da oluşmuştur. Batı demokrasiye ulaşmak için yüzlerce yıl süren Rönesans, Reform, Aydınlanma dönemlerinden geçmiştir. Anadolu'da ise Batı'dakine benzer bir süreç yaşanmamıştır. Cumhuriyet Devrimleri Batı'da yaşanan ve yüzlerce yıl süren bu süreci hızlandırarak öne almıştır. Demokrasi için gerekli birikimin olmadığı bir ülkede, gerekli altyapı ve birikim Cumhuriyet Devrimleri ile sağlanmıştır.

Cumhuriyet Devrimlerine saldırarak, ortadan kaldırmaya çalışmak bu demokrasi için gerekli olan altyapıya karşı olmak demektir. Cumhuriyet Devrimleri'nin demokrasiye yönelen altyapısı olmadan demokrasiye ulaşmak olanaksızdır. Sanayileşmenin olmadığı, okuma yazma oranının çok düşük olduğu, uluslaşma sürecini yaşamamış, aralarında ortak duyguların, ortak yaşam biçimlerinin olmadığı bir ülkede, toplumda demokrasinin bir gün kurulacağını beklemek çok büyük bir hayal ve yanılgı olurdu.

"Cumhuriyet Devrimleri demokrasinin kurulmasını sağlamıştır, fakat yeterli değildir" türünden bir eleştiri de temelsizdir. Çünkü Cumhuriyet Devrimleri'nin hazırladığı altyapı daha sonra iyi değerlendirilememiştir. Cumhuriyet Devrimlerinden sürekli ödünler verilmiş, uygulamada etkinliği azaltılmıştır. Cumhuriyet Devrimleri sonraki yıllarda gerçek anlamda uygulanmamıştır. Cumhuriyet Devrimleri'nin üzerine yeni çağdaşlaşma hareketleri geliştirilememiştir. Cumhuriyet Devrimleri'nden sonra ülkenin siyasi ve ekonomik bağımsızlığını zedeleyen politikalara kayılmış, laik, çağdaş, ulusal eğitimden ödün verilmiş, temel hak ve özgürlükleri geliştirmek için fazla bir çaba sarf edilmemiş, ekonomik gelişme sağlanmakla birlikte toplumsal adaletin sağlanmasında geri kalınmış. Toplum kesimleri arasında uçurum giderek artmış, sosyal hukuk devleti bakımından geri

kalmıştır. Tüm bunlar Cumhuriyet Devrimleri'nin başarısızlığı değildir. Cumhuriyet Devrimleri'nin uygulanamamasının sonucudur. Bu olumsuz gelişmeler iyi işleyen bir demokrasinin önünü tıkamıştır. Türkiye'nin çağdaş, iyi işleyen demokrasinin önündeki engeller olarak bunları görmek ve bunları ortadan kaldırmak gerekmektedir.

Öneri.10: Cumhuriyet Devrimlerinin savaş açtığı, Osmanlı İmparatorluğu döneminde var olan bölgeler arasındaki ekonomik gelişmişlik farkları ülke geneline yayılan sanayi tesisleri ile düzeltilmeye çalışılmıştır. Geri kalmış bölgelerin kalkınması, sanayileşmesi, ulaşım ağları ile dünyaya bağlanması amaçlanmıştır. Cumhuriyet döneminden sonra ise ekonomik kalkınma dengeli bir biçimde sağlanamamıştır. Ülke koşulları için uygun olmayan ekonomik kalkınma modelleri uygulanmıştır. Ekonomik kalkınma ülke genelinde dengeli ve tüm toplum kesimlerini kapsayacak bir biçimde sağlanmalıdır. Toplumsal adaletsizlik ortadan kaldırılmalı, ulaşım olanakları, ülkenin koşulları göz önüne alınarak, ülke geneline yayılmalıdır. Çağdaş, sorunları az olan, iyi işleyen bir demokrasiye ulaşmak için ülke düzeyinde dengeli kalkınma sağlanmalı ve bunun sonucunda kişi başına gelir düzeyi yükseltilmelidir.

Öneri.11: Ülke genelinde okuma yazma oranının yükseltilmesi ve eğitim düzeyinin yükseltilmesi için eğitim olanakları, tüm yurttaşlara eşit biçimde götürülmelidir. Yurttaşlar arasında eğitimde fırsat eşitliği sağlanmalıdır. Cumhuriyet döneminde ülke geneline yayılan, Millet Mektepleri, Halkevleri, Köy Enstitüleri uygulamaları ile ülke düzeyinde başlatılan okuma yazma oranının yükseltilmesi, yurttaşların eğitim düzeyinin yükseltilmesi gibi çalışmalar dikkatle incelenmeli, ülkenin eğitim sistemi, ülke koşullarına uygun bir biçimde yeniden gözden geçirilmelidir. Geri kalmış bölgelerde eğitim olanaklarının arttırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

13.3. Sonuç

Cumhuriyet Devrimlerinin gerçekleştirildiği dönem ve araştırmanın ana inceleme konusu olan 1920-1938 arası dönemde Türk toplumu daha önceki reform

çalışmalarında olmadığı kadar değişmiştir. Adeta bu on beş yıllık süre içerisinde baştan aşağı yeni bir toplum yaratılmıştır. Siyasi alanda devlet yönetiminde, padişah yönetiminden halk yönetimine geçilmiş, teokratik devletten, laik demokratik devlete geçiş yönünde adım atılmıştır. Geri kalmış, tarım toplumundan, sanayi toplumuna geçiş, ekonomik kalkınma, yerli sermaye sınıfının oluşturulması, bölgesel gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılarak ekonomik kalkınmanın sağlanması, ekonomi alanında yapılan atılımlardır. Ekonomi alanında bir taraftan bunlar gerçekleştirilirken, diğer taraftan, okuma-yazma oranı, eğitim düzeyi, yükseltilmeye çalışılmıştır. Kadına erkekle aynı hukuksal haklar verilirken, dağınık bir cemaat yapısında yaşayan halk ortak değerleri paylaşan ulus durumuna getirilmiştir.

Geleneksel toplumun tüm simgeleri atılmış, günlük yaşamda aynı ülke içerisinde farklı toplum kesimlerinin farklı yaşam sürmeleri engellenerek ulusal bütünleşme yönünde önemli adımlar atılmıştır.

Demokrasiye ulaşmak için tarım ülkesi olmaktan çıkıp sanayi ülkesi olmak da zorunluydu. Sanayileşme birikiminin olmadığı, sanayileşmenin başlayabilmesi için gerekli olan koşulların olmadığı bir ülkede, Cumhuriyet Devrimleri ile birlikte sanayileşme süreci başlatılmıştır.

Cumhuriyet Devrimleri'nin gerçekleştirildiği dönemde “demokrasi olmadığı” “demokratik davranılmadığı” yönünde eleştiriler yapılmıştır. Bu eleştirileri doğru bir biçimde ele almak için dönemin siyasi, ekonomik ve uluslararası koşullarının doğru incelenmesi gerekir. Cumhuriyet Devrimleri'nin gerçekleştirilmiş olduğu dönemde henüz gerçek anlamda demokratik diye nitelendirilebilecek birkaç ülke var. Bu ülkeler Avrupa'nın sanayileşmiş ülkeleridir. Ayrıca bu ülkeler kendi ülke sınırlarında yurttaşlarına hak ve özgürlükleri belirli ölçülerde tanırlarken, ülkelerinin dışında egemenlikleri altında tuttıkları sömürgelerdeki halklara karşı aynı ölçüde davranmamışlardır. Hatta çoğu zaman sömürgelerdeki halklara işkenceler, kötü muameleler, soykırım uygulamışlardır. Sömürge altında tuttıkları ülkelerin doğal kaynaklarını, kendi sanayileşmeleri için hammadde olarak kullanmış; halklarını ise köle olarak çalıştırmışlardır. Yine Avrupa'da aynı dönemde faşist diktatörlükler ülke yönetimlerine egemen olmuştur. Bu dönemde pek çok Avrupa ülkesinde çağdaş anlamda temel hak ve özgürlükler, sıkı denetim altına alınmış, baskı, şiddet hat safhaya ulaşmıştır. Kadın hakları, seçme seçilme hakları çoğu Avrupa ülkesinde

henüz tanınmamıştır. Aynı dönemde Türkiye ise, Avrupa'nın faşist diktatörlükleri yerine yüzünü, hümanist, aydınlanmacı yöne çevirerek, çağdaş demokrasiye ulaşacak olan Cumhuriyet Devrimlerini gerçekleştirmeye koyulmuştur.

Cumhuriyet Devrimlerinin demokrasi ile bağdaşmadığı yönündeki düşünce de tamamen yanlıştır. Bu görüşün aksine, Cumhuriyet Devrimleri, nihai amacı demokrasiyi kurmak olan atılımlardır. Yirmi birinci yüzyılda Türkiye'de gerçekleştirilen demokrasiyi Cumhuriyet Devrimleri hazırlamış ve kurmuştur. Türkiye'nin henüz günümüzün çağdaş Batı Avrupa ülkeleri düzeyinde bir demokrasiye ulaşamamasının nedeni Cumhuriyet Devrimleri değildir. Aksine Cumhuriyet Devrimleri ile altyapısı hazırlanan, demokrasiye yönelmiş siyasal yapının daha sonraki siyasetçiler tarafından yeterince kullanılamamasıdır. Türkiye'de yeterince iyi işleyemeyen demokrasinin temel nedeni budur. Cumhuriyet Devrimleri daha iyi işlemesi istenen demokrasinin önündeki engel de değildir. Demokrasiyi kuran, demokrasinin kökleşmesi için uygun iklimi hazırlayan, Cumhuriyet Devrimleri'nin daha iyi işleyen bir demokrasinin önündeki engel olarak görmek tamamen yanlış, bilimsel hiçbir geçerliliği olmayan bir değerlendirmedir.

Bu çalışmada bilimsel ölçütler çerçevesinde belirlenen demokrasinin on dört altyapı koşulunun Cumhuriyet Devrimleri ile karşılaştırılması sonucunda görülmüştür ki, Cumhuriyet Devrimleri, bu demokrasinin on dört altyapı koşulunu içermekte ve bu altyapı koşullarını sağlamaktadır. Cumhuriyet Devrimleri demokrasiye ulaşmak için zorunlu olan şu altyapı koşullarını sağlamıştır: Uluslaşma sürecini başlatmış ve sürdürmüş, ulusal bağımsızlık ve egemenlik sağlanmış ve geliştirilmiş, yönetimde ve toplumsal kurumlarda laiklik ve çağcıl değerler, uygulamalar benimsenmiş ve bu uygulamalar içselleştirilmiş, temel insan hak ve özgürlükleri güvence altına alınmış, yurttaşlık kurumu kabul edilmiş ve yurttaşlar arasında eşitlik sağlanıp güvence altına alınmış, hukuk devleti ilkesi yaşama geçirilmiş, halkın yönetime katılma denetleme yollarının önü açılmış, ekonomik gelişme ve ulusal gelirde artış sağlanmış, yaygın okuryazarlığın sağlanması ve eğitim düzeyinin yükseltilmesi için çalışmalar yapılmış, sanayi ve hizmet sektörleri geliştirilmiş, kentleşme ve kentlileşme düzeyi yükseltilmiş, büyük ve gelişmiş bir orta sınıf yaratılarak, açık sınıf sistemi benimsenmiş ve son olarak da demokratik kültürün gelişmesi için katkılar sağlanmıştır. Cumhuriyet Devrimlerinin ayrı ayrı

demokrasinin altyapısal koşullarına ilişkin katkıları bu çalışmanın üçüncü kesiminin onuncu bölümünde karşılaştırılmış, on birinci bölümde de tüm olarak Cumhuriyet Devrimleri değerlendirilmiş ve sonuçta bu çalışmanın ilk denencesinin: (“Türkiye’de demokrasinin altyapısı Cumhuriyet devrimleri ile oluşturulmuştur”) doğruluğu ortaya konmuştur. Türkiye’de günümüzün çağdaş demokrasisinin, bu temeller üzerine oturtulmuş olduğu saptanmıştır.

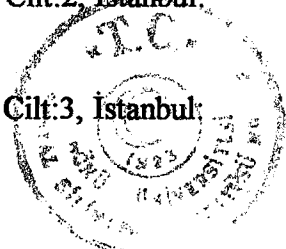
Bu çalışmada dünya tarihinde çok önemli yeri olan belli başlı devrimler incelenmiştir. Bu devrimler evrensel anlamda dünya tarihini çok fazla etkilemiştir. Bu devrimlerin ülke sınırlarını aşan pek çok etkileri olmuştur. Özgürlük, eşitlik kardeşlik gibi sloganlarla gerçekleştirilen pek çok devrim, demokrasi yerine diktatörlük doğurmuştur. İngiliz Devrimi’nde devrimin önderi Cromwell’in diktatörlüğü, Fransız Devrimi’nde Robespierre ve Napolyon’un diktatörlükleri yaşanmıştır. Sovyet Devrimi’nde, Devrimden daha sonraki yıllarda parti diktatörlüğü, Çin’de de yine Devrimden sonraki yıllarda diktatörlük benzeri uygulamalar yaşanmıştır. Cumhuriyet Devrimleri ise ülkede demokrasiyi kurmak için gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet Devrimi’nin önderi Atatürk hiçbir zaman bir diktatör gibi hareket etmemiştir. Devrimlerden önce emperyalist ülkelere karşı kazanılan Bağımsızlık Savaşı’nı ve Cumhuriyet Devrimlerini halkın seçtiği bir meclisle birlikte gerçekleştirmiştir. Meclisin onayı olmadan hiçbir karar alınmamıştır. Atatürk, her bir devrimi gerçekleştirmeden önce yurt gezilerine çıkarak, halkın nabzını yoklamıştır. Halkın beklentilerini, halkın isteklerini tam olarak doğru bir biçimde değerlendirmiştir. Bu gezilerinden döndükten sonra devrimleri gerçekleştirmeye koyulmuştur. Bu sayededir ki Cumhuriyet Devrimleri halk tarafından benimsenmiş ve halka mal olmuştur. Devrim yasalarını çıkarmakla da yetinilmemiştir. Hemen uygulamaya geçilmiştir. Devrimleri gerçekleştirmeden önce olduğu gibi Cumhuriyet Devrimleri gerçekleştirildikten sonra halka gidilerek, halka anlatma ve benimsetme çalışmalarına başlanmıştır. Hiçbir devrim halka zorla benimsetilmemiştir. Halkın Cumhuriyet Devrimlerini anlaması ve anlatması için Millet Mektepleri, Halkevleri gibi kurumlar oluşturulmuştur. Atatürk de halkın arasına girerek, pek çok devrimi uygulamalı olarak halka anlatmıştır. Cumhuriyet Devrimleri’nin gerçekleştirildiği dönemde baskıcı bir yönetim de kurulmamıştır. Baskıcı bir yönetimin kurulmadığının en açık kanıtı Avrupa’nın baskıcı, faşist

yönetimlerinden kaçan yabancı bilim insanların Türkiye'ye gelmesidir. Ortaçağın karanlık düşünce sistemine, cehalete, feodal toplum kalıntılarına savaş açılmıştır. Çağdaş, laik, uluslaşma bilincine ulaşmış, sanayileşmiş, eğitim düzeyi yüksek, demokratik bir toplum yaratılmak istenmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda ve bu çalışmanın üçüncü bölümünde ve diğer bölümlerinde, bu çalışmanın ikinci denencesinin de ("Cumhuriyet Devrimleri, demokrasi üreten devrimlerdir") doğruluğu saptanmıştır. Sonuç olarak Cumhuriyet Devrimleri diktatörlük yerine demokrasi üretmiştir.

KAYNAKÇA

- AFETİNAN, A, (1971), **M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, (2002), **Kent Devletinden İmparatorluğa**, Ankara: İmge Kitabevi.
- AKARSU, Bedia, (1995), **Atatürk Devrimi ve Temelleri**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- AKŞİN, Sina, (1992), "Atatürk Döneminde Demokrasi", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 47 Sayı: 1-4, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Yayını, s.245-252.
- AKŞİN, Sina (2002), "Yetmiş Beş Yılın Hesabı" **Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi**, Mülkiye, Kasım-Aralık 1998, C. 22, s.213, Ankara: İmaj Yayınevi, 1. Baskı s. 99-117.
- ALTAY, Saadet, (Yay. Haz.)(1991), **Devrimler Ansiklopedisi**, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- ARBLASTER, Anthony (çev. Nilüfer Yılmaz), (1999), **Demokrasi**, Ankara: Doruk Yayıncılık.
- ARON, Raymond (çev. Vahdi Hatay), (1976), **Demokrasi ve Totalitarizm**, İstanbul: Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri Yayınları.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1982), **Türklerin Tarihi**, Beşinci Kitap, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- AVCIOĞLU, Doğan, (2001), **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal,(1986), **Nutuk**, (Günümüz Türkçesine uy. Nur Eda Koç), İstanbul: Geçit Kitabevi.
- AYBARS, Ergün, (1990), **Türkiye'de Demokrasi ve Fikri Kaynağı** s: 8-59, Yayına Hazırlayan: Hüsnü Erkan, Türk Demokrasi Vakfı Türkiye'de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişmesi.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, (2001a), **Tek Adam: Mustafa Kemal**, Cilt:2, İstanbul: Remzi Kitabevi, 16. Basım.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, (2001b), **Tek Adam: Mustafa Kemal**, Cilt:3, İstanbul: Remzi Kitabevi, 17. Basım.

- AYDEMİR, Şevket Süreyya, (2002), **Tek Adam: Mustafa Kemal**, Cilt:1, İstanbul, Remzi Kitabevi, 19. Basım.
- BAŞGİL, Ali Fuad, (1961), **Demokrasi Yolunda**, İstanbul: Yağmur Yayınları.
- BAYDAR, Mustafa, (1973), **Atatürk ve Devrimlerimiz**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- BERKES, Niyazi, (2002), **Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- BERKES, Niyazi, (2003), **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- MILLER, David, J. Coleman, W. Connolly, A. Ryan (Yayına Hazırlayanlar), (çev. Bülent Peker, Nevzat Kıracı), **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I**, (1994), Ankara: Ümit Yayıncılık.
- BONWICK, Colin (2003), “Amerikan Devrimi 1763-1791”, David Parker(der.) **Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek**, Ankara: Dost s:94-117
- Büyük Tarih Atlası**, (1987), Güneş Gazetesi Yayınları
- CEM, İsmail, (1975), **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul: Cem Yayınevi, 5.Baskı.
- Cumhuriyet İstatistikleri**, (2003), Capital Dergisi, Sayı:2003/11 (ücretsiz ek).
- ÇAM, Esat, (1984), **Siyaset Bilimi**, İstanbul: Der Yayınları
- ÇAVDAR, Tevfik, (2004), **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi**, Ankara: İmge Kitabevi, 3. Baskı
- Devlet İstatistik Enstitüsü, (2002), “Nüfus ve Kalkınma İstatistikleri”, Ankara, İndirilme Tarihi 10 Mart 2005, <http://nkg.die.gov.tr/goster.asp?aile=3>.
- DAHL, Robert A. (çev. Betül Kadioğlu), (2001), **Demokrasi Üstüne**, Ankara: Phoenix Yayınevi
- DIAMOND, Jared (çev. Ülker İnce), (2002), **Tüfek, Mikrop ve Çelik**, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları
- Dış Ticaret Müsteşarlığı, (2004, Kasım 30), **Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaretimiz Gelişmeler, Yapı ve Rejim Değişiklikleri** www.dtm.gov.tr
- ECEVİT, Bülent, (1974), **Atatürk ve Devrimcilik**, İstanbul: Tekin Yayınevi.

- ERDOĞAN, Mustafa, (2000), **Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji**, Ankara: Liberte Yayınları.
- ERKAN, Hüsnü, (1990), “Türkiye’de Demokrasinin Ekonomik Temelleri”, Hüsnü Erkan (Yay. Haz.) (1990), **Türkiye’de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişmesi**, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı ve Dokuz Eylül Üniversitesi, ss:84-98,
- ERSEL, Hasan, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay, (2003), **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt:1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 4. Basım.
- ERÜRETEN, Bahir Mahzar, (1999), **Türkiye Cumhuriyeti Devrim Yasaları**, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
- FEYZAOĞLU, Güngör, O, (1981), **Atatürk İlkeleri ve İnkılabımız**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Atatürk Kitapları Dizisi.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref, A, (1999), **Anayasa Hukuku**, Ankara:Turhan Kitabevi Yayınları.
- GÜLSOY, Ali Fikri, (1983), **Atatürk Devlet ve Demokrasi**, İstanbul.
- GÜREL, Bülent A.,(1981), “Hukuk Devrimi ve Türk Medeni Kanunu’nun Eşya Hukukuna Getirdiği Yenilikler”, (1981), **Atatürk ve Adalet Reformu**, Ankara: Adalet Bakanlığı Yayınları.
- HOBSBAWM, Eric J. ,(çev.Bahadır Sina Şener), (2003), **Devrim Çağı Avrupa 1789-1848**, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- HOBSBAWM, Eric J. (çev. Vedat Aslan), (1999), **İmparatorluk Çağı 1875-1914**, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- HOTHAM, David, (çev. Mehmet Ali Kayabal), (2000), **Türkler 1**, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- HUGHES, Ann, (çev. Kemal İnal),(2003), “1649 İngiliz Devrimi” David Parker(der.) **Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek**, Ankara: Dost Kitabevi s.52-74.
- HUNTINGTON, Samuel P. (çev. Ergun Özbudun), (1996), **Üçüncü Dalga; Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma**, Ankara, Yetkin Yayınları.
- IRMAK, Sadi, (1981), **Atatürk Devrimleri Tarihi**, İstanbul: Atatürk’ün 100. Doğum Yılı Nedeniyle Yapı Kredi Bankası Yayınları.

- IŞIKLI, Alpaslan, (2001), **Sosyalizm, Kemalizm ve Din**, Ankara: İmge Kitabevi
- İLHAN, Atilla, (2005), "...Dil Devrimi Kaçınılmazdı, Ama!..", **Cumhuriyet**, (2005, Mayıs, 11).
- İMECE, Mustafa Selim, (1959), **Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyehatleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İNALCIK, Halil, (çev. Ruşen Sezer), (2003), **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- JEVAKHOFF, Alexandre, (çev. Zeki Çelikkol), (1998), **Kemal Atatürk Batı'nın Yolu**, İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- JULIEN, Claude, (çev. Mehmet A. Kayabal), (1974), **Demokrasilerin İhtiharı**, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- KAPANI, Münci, (1993), **Kamu Hürriyetleri**, Ankara: Yetkin Yayınları, Yedinci Baskı.
- KAPLAN, Mevlüt, (2002), **Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri**, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KARAL, Enver Ziya, (1999), **Tanzimat-ı Hayriye Devri**, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- KARPAT, Kemal H, (1996), **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul: Afa Yayınları.
- KARTAL, Kemal S, (1992), **Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme**, Ankara: Adım Yayınları, İkinci Baskı.
- KAYALI, Kurtuluş, (2003), **Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.
- KAZGAN, Haydar, Murat Öztürk, Murat Koraltürk, (2000), **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası**, İstanbul: Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd. Şti.
- KESKİNOK, Çağatay, (2004), "1930'larda Türkiye'de Şehircilik", **Bilim ve Ütopya**, Sayı:124/Ekim, İstanbul: S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. s.54-67
- KIŞLALI, Ahmet Taner(2001), **Kemalizm Laiklik ve Demokrasi**, Ankara: İmge Kitabevi, 7. Baskı
- KIŞLALI, Ahmet Taner, (2002), **Siyaset Bilimi**, Ankara: İmge Kitabevi, 9. Baskı
- KIŞLALI, Ahmet Taner (2003), **Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, Ankara: İmge Kitabevi, 6. Baskı.

- KİLİ, Suna, (2003), **Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı.
- KOLOĞLU, Orhan, (1999), **Bir Çağdaşlaşma Örneği Olarak Cumhuriyet'in İlk On Beş Yılı (1923-1938)**, İstanbul: Boyut Kitapları.
- KONGAR, Emre, (1981), **Atatürk ve Devrim Kuramları**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KONGAR, Emre, (1983), **Atatürk Üzerine**, İstanbul: Hil Yayınları.
- KONGAR, Emre, (1999), **21. Yüzyılda Türkiye**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 20. Basım.
- KONGAR, Emre, (2003), **Demokrasi ve Laiklik**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KONGAR, Emre, (2005a, Ocak 17), **Cumhuriyet Nasıl İslamlaştırılıyor-I, Cumhuriyet**.
- KONGAR, Emre, (2005b, Ocak 24), **Cumhuriyet Nasıl İslamlaştırılıyor-II, Cumhuriyet**, (2005, Ocak 24).
- KONGAR, Emre, (2001), "Demokrasi Kültürü Sorunları", **Kültür Girişimi Kültürel Açıdan Avrupa Birliği'ne Yaklaşım Sempozyumu**, İndirilme Tarihi: 1 Şubat 2005 http://www.kongar.org/makaleler/Demokrasi_Sorunlari.php
- KÖKER, Levent, (2002), "Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi", Ahmet İnel (ed.), 2002, **Kemalizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, ss.97-112.
- KURUÇ, Bilsay, (2002), "Kemalist Ekonomi Görüşü: Kesitler", Ahmet İnel (ed.), 2002, **Kemalizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, ss. 298-312.
- KUZU, Burhan, (1992), "Demokrasi, Resmi İdeoloji, Sivil Toplum", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:47 Sayı: 1-4, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Yayını, ss.335-367.
- LEWIS, Bernard, (çev. Metin Kıratlı), (2000), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- LEWIS, Bernard, (çev. Hamdi Aydoğan-Esra Ermert), (2003), **Türkiye'de Demokrasi, Demokrasinin Türkiye Serüveni**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı.
- LIPSET, Seymour Martin, (çev. Mete Tunçay), (1986), **Siyasal İnsan**, Ankara: Teori Yayınları, 1. Basım.

- LIPSON, Leslie (çev. Haldun Gülalp, Türker Alkan), (1984), **Demokratik Uygarlık**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- LIPSON, Leslie (çev. Fügen Yavuz), (2005), **Siyasetin Temel Sorunları**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- MACPHERSON, Crawford Brough, (çev. Levent Köker) (1984), **Demokrasinin Gerçek Dünyası**, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, Birinci Baskı.
- MAYO, Henry B. (çev. Emre Kongar), (1964), **Demokratik Teoriye Giriş**, Ankara: Ayyıldız Yayınevi.
- Meydan Larousse Ansiklopedisi, (1985), cilt:3 ve cilt:12 Meydan Yayınevi, İstanbul.
- MOORE, Barrington Jr.(çev. Şirin Tekeli, Alaeddin Şenel), (2003), **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Ankara: İmge Kitabevi.
- ÖYMEN, Altan, (2002), **Bir Dönem Bir Çocuk**, İstanbul: Doğan Kitap, Yedinci Baskı.
- ÖYMEN, Onur, (2003), **Türkiye'nin Gücü**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 5. Basım.
- ÖZBUDUN, Ergun, (1994), "Türkiye'de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür", Ergun Özbudun, Ersin Kalaycıoğlu, Levent Köker (ed.), 1995, **Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür**, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- ÖZBUDUN, Ergun, (1998), **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara: Yetkin Yayınları, 5. Baskı.
- ÖZTURANLI, İskander M., (2002), **Laik Devlet ve Sarıklı Siyaset**, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1. Basım.
- PERRIE, Maureen (2003), "Rus Devrimi", David Parker (der.) **Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek**, Ankara: Dost Kitabevi ss: 192-211.
- SARAY, Mehmet, (1999), **Türk Devletleri'nde Meclis Demokratik Düşünce ve Atatürk**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- SAVCI, Bahri, (1974), "Ulusal ve Laik Bir Toplum Kurmaya Yönelmiş Demokrasinin Kuruluşu", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 29, Mart-Haziran, ss:19-32.
- SCHMIDT, Manfred G. (çev. M. Emin Köktaş), (2001), **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, Ankara: Vadi Yayınları.

- SOSOE, Lukas K., (çev. Emel Ergun) (2003), “Ulus” Philippe Raynaud, Stéphane Rial (Yay. Haz.), (2003), **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SOYSAL, Mümtaz, (1997), **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 11. Baskı.
- STEINHAUS, Kurt, (çev. Necdet Sander), (1999a), **Atatürk Devrimi Sosyolojisi I**, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları
- STEINHAUS, Kurt, (çev. Necdet Sander), (1999b), **Atatürk Devrimi Sosyolojisi II**, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları
- ŞAHİN, Hüseyin, (1998), **Türkiye Ekonomisi**, Bursa:Ezgi Kitabevi Yayınları, 5. Baskı
- ŞARMAN, Kansu, (2005), **Türk Promethe’ler Cumhuriyet’in Öğrencileri Avrupa’da**, İstanbul: T. İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı
- SORENSEN, Georg (1998), **Democracy and Democratization**, USA: L.L.C. Westview Pres.
- TANILLİ, Server (1999a), **Uygarlık Tarihi**, İstanbul: Adam Yayınları, 1. Basım.
- TANILLİ, Server, (1999b), **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası**, cilt:3 İstanbul: Adam Yayınları.
- TANILLİ, Server, (2004), “Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?” **Cumhuriyet**, (2004, Ekim 2).
- TANÖR, Bülent, (1997), **Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri**, İndirilme Tarihi: 15 Ocak 2005
<http://www.ideapolitika.com/BulentTanor/perspektifs2.htm>
- TANÖR, Bülent (2002), **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 8. Baskı.
- TANÖR, Bülent (2003), **Kurtuluş Kuruluş**, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- THERBORN, Göran, (çev. Şirin Tekeli), (1989), **Sermaye Egemenliği ve Demokrasinin Doğuşu**, Ankara: V Yayınları.
- TİMUR, Taner, (2001), **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara: İmge Kitabevi, 5. Baskı.
- TOURAINÉ, Alain, (çev. Olcay Kunal),(2002), **Demokrasi Nedir?**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TOYNBEE, Arnold J.(çev. Kasım Yargıcı), (1971), **Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, İstanbul: Milliyet Yayınları.

- TUNAYA, Tarık Zafer, (1988), "Demokrasi ve Azgelişmişlik", (1971), **İnsan Derisiyle Kaplı Anayasa**, İstanbul: Arba Yayınları, 2. Baskı.
- TUNAYA, Tarık Zafer, (2002), **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler**, İkinci Kitap, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TUNÇAY, Mete, (1981), **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, 1929-1931**, Ankara: Yurt Yayınları.
- TURAN, Şerafettin, (2004), **Mustafa Kemal Atatürk**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1. Basım.
- ÜLKÜTAŞIR, Şakir M, (1973), **Atatürk ve Harf Devrimi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÜŞÜR, İşaya (2004) Fransız Devrimi-Türk Devrimi ve Mustafa Kemal Atatürk, **Bilim ve Ütopya**, Sayı:124/Ekim, İstanbul: S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. s: 24-27.
- VANHANEN, Tatu, (1990), **The Process of Democratization A Comparative Study Of 147 States, 1980-88**, Taylor & Francis, USA, New York Inc
- WIDMANN, Horst, (çev. Aykut Kazancıgil, Serpil Bozkurt), (2000), **Atatürk ve Üniversite Reformu**, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- WRIGLEY, C.J. (2003), (ed. David Parker), **İki Savaş Arası Avrupası'nda Karşı-Devrim ve Devrimin Başarısızlığı**, Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek, Ankara: Dost Kitabevi ss: 212-230
- YEŞİLKAYA, Neşe G. (2002), Halkevleri, Ahmet İnel (ed.), 2002, **Kemalizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, s. 113-118.
- YETKİN, Çetin, (1983), **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1943**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- YETKİN, Çetin, (2003), **İktidara Karşı Türk Direniş ve Devrimleri Başlangıçtan Atatürk'e 3. Cilt Ulusal Direniş-Kurtuluş ve Devrim Yılları**, İstanbul: Otopsi Yayınevi.
- YILMAZ, Aytekin,(2000), **Modern Demokrasi: Gelişimi ve Sorunları**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- ZURCHER, Erik Jan, (2004), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 17. Baskı.

